

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

ULUSLARARASI İLAHİYAT PROGRAMI'NIN
MEDENİYET DEĞERLERİ AÇISINDAN
ÇÖZÜMLENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

DOKTORA TEZİ

Hilal PALA

İstanbul

Ocak-2025

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

ULUSLARARASI İLAHİYAT PROGRAMI'NIN MEDENİYET
DEĞERLERİ AÇISINDAN ÇÖZÜMLENMESİ VE
DEĞERLENDİRİLMESİ

DOKTORA TEZİ

Hilal PALA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ömer Sadettin ÖKTEN

İstanbul

Ocak-2025

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Prof. Dr. Ömer Sadettin ÖKTEN (İmza)

Üye Prof. Dr. Beytullah KAYA (İmza)

Üye Doç. Dr. İsmail ÇAĞLAR (İmza)

Üye Dr. Öğr. Üyesi Nuray OCAKLI (İmza)

Üye Dr. Öğr. Üyesi Hanife DÖNMEZ (İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza

Pror. Dr. Erhan İÇENER
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım “**Uluslararası İlahiyat Programı’nın Medeniyet Değerleri Açısından Çözümlemesi ve Değerlendirilmesi**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, araştırma içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, araştırma yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

İmza

Hilal PALA

ÖNSÖZ

Bu çalışma birçok kişinin desteği ve katkısıyla ortaya çıkmıştır. Başta, bakış açımı, gönül ve düşünce dünyamı zenginleştiren tez danışmanım Prof. Dr. Ömer Saadettin Ökten Hocama şükranlarımı sunarım. Tez izleme komitesinde bulunarak araştırma konuma göstermiş oldukları ilgi ve yapıcı eleştirileriyle sundukları katkı ve destekleri için Doç. Dr. İsmail Çağlar ve Dr. Öğr. Üyesi Nuray Ocaklı hocalarıma ayrı ayrı teşekkür ederim. Beni hayatımın her alanında varlıklarıyla yalnız bırakmayan, bu tezin tüm süreçlerini merakla takip eden, benimle birlikte heyecanlanan anne ve babama muhabbetle hürmetlerimi sunuyorum. Bu süreçte, benden manevi desteklerini esirgemeyen kıymetli dost ve arkadaşlarıma saygı ve sevgilerimi iletirim.

Hilal PALA

Ocak-2025

ÖZET

ULUSLARARASI İLAHİYAT PROGRAMI'NIN MEDENİYET DEĞERLERİ AÇISINDAN ÇÖZÜMLENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Hilal PALA

Doktora, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ömer Sadettin Ökten

Ocak, 2025- 243+XIII Sayfa

Her toplumun kendine özgü bir kültürel yapısı ve medeniyet tasavvuru vardır ve bu yapı, toplumsal hayatın her alanını etkileyen dinamik bir bütünlük oluşturur. Bu kültürel yapı, sadece geçmişin bir aktarımı veya yansımasında değil, aynı zamanda geleceğin şekillendirilmesinde de önemli bir rol oynar. Mensubu olunan medeniyet ve kültürel değer sistemleri, bireylerin yaşamı nasıl algıladıklarına, neye değer verdiklerine, eylem kompozisyonlarına ve nasıl bir yaşam biçimi benimseyeceklerine dair güçlü bir etkiye sahiptir. Çalışma bu bakış açısıyla Uluslararası İlahiyat Programı'nın ortaya çıkışında etkin olan faktörleri, tarihi süreçleri ve değer merkezli yapıyı incelemektedir. Programa katılan göçmen yeni nesil öğrencilerin tercihlerini etkileyen ana karakterler, kültürel kodlar ve sosyal olguları miras medeniyet ve kültürel değerler ile sosyal entegrasyon süreçleri üzerinden derinlemesine incelemek ve bir anlayış geliştirmek çalışmanın ana gayesi olarak öne çıkmaktadır. Araştırma içeriğinde zengin bir kavramsal ve kuramsal çerçeve bulunmaktadır. Araştırmaya konu olan kitlenin arka planında bulunan göç olgusu ve göçmen psikolojisini anlamaya yönelik sosyal entegrasyon teorileri ile ürettikleri kavramlar ve parametreler incelenmiştir. Sonucunda bu kuramların farklı kültür ve topluluklarına hazır kalıplarla yaklaşan mesafeli duruşu dikkat çekmiştir. Sosyal Entegrasyon teorilerinin göçmen yapılarda tanımlamakta güçlük çektiği davranış, karar ve eylem modülleri gibi alanlar, söz konusu göçmen varlıkların mensubu oldukları miras kültür ve medeniyet değerleri üzerinden yeni paradigmatik bir bakış açısıyla anlaşılmaya çalışılmıştır. Köken ülke

ve ev sahibi ülkelerin tarihi süreç içerisinde yaşadıkları değişim dönüşümlerin araştırılması külliyatlı bir göç tarihi, ülkeler ve toplumlar bazında sosyo-kültürel değişim ve gelişmelerin görülmesini sağlamıştır. Böylece ana kitleyi şekillendirme biçimleri de yakından incelenebilmiştir. Çalışma, Uluslararası İlahiyat Programını hem bir eğitim ve burs programı olarak hem de programın sosyal ve kültürel bağlamını daha geniş bir çerçevede ele alarak tüm unsurlarının hepsini öne çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Türkiyeli göçmenler, Kültürleşme, Entegrasyon, Kültür ve Medeniyet Değerleri, İlahiyat.

ABSTRACT

ANALYSIS AND EVALUATION OF THE INTERNATIONAL THEOLOGY PROGRAM IN TERMS OF CIVILIZATION VALUES

Hilal PALA

PhD, Department of History and Civilization Studies, Department of
History and Civilization Studies

Supervisor: Prof. Dr. Ömer Sadettin Ökten

January, 2025- 243+XIII Pages

Each society has its own unique cultural structure and civilization vision, and this structure creates a dynamic whole that affects every area of social life. This cultural structure plays an important role not only in the transfer or reflection of the past, but also in shaping the future. The civilization and cultural value systems that individuals belong to have a strong effect on how they perceive life, what they value, their action compositions and what kind of lifestyle they will adopt. Our study examines the factors, historical processes and value-centered structure that are effective in the emergence of the International Theology Program from this perspective. The main purpose of the study is to deeply examine and develop an understanding of the main characters, cultural codes and social phenomena that affect the preferences of the new generation immigrant students participating in the program through the inherited civilization and cultural values and social integration processes. The research content includes a rich conceptual and theoretical framework. The migration phenomenon in the background of the population subject to the research and the social integration theories aimed at understanding immigrant psychology and the concepts and parameters they produce were examined. As a result, the distant stance of these theories approaching different cultures and communities with ready-made patterns drew attention. Areas such as behavior, decision and action modules that Social Integration theories have difficulty in defining in immigrant structures have been tried

to be understood with a new paradigmatic perspective through the heritage culture and civilization values of the immigrant entities in question. The investigation of the changes and transformations experienced by the countries of origin and host countries throughout the historical process has provided a comprehensive migration history, socio-cultural changes and developments on the basis of countries and societies. Thus, the ways in which the main mass is shaped have also been closely examined. The study highlights all of the elements of the International Theology Program by considering both an education and scholarship program and the social and cultural context of the program within a broader framework.

Keywords: Migration, Turkish immigrants, Acculturation, Integration, Culture and Civilization Values, Theology.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1.Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
1.2.Araştırmanın Problemi ve Amacı	5
1.3.Araştırmanın Yöntemi, Sınırlılıkları, Karşılaşılan Güçlükler	7
1.4.Araştırmanın Yapısı, Düzeni.....	10
İKİNCİ BÖLÜM	13
KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	13
2.1. Kavramsal Süreç	13
2.2. Entegrasyon Teorilerinin Çıkış, Oluşum ve Kullanım Süreçleri	15
2.3. Kültürleşme Yaklaşımları	21
2.3.1.Tek Boyutlu Kültürleşme Yaklaşımı- İngiliz Uyum / Asimilasyon Modeli	22
2.3.2.İki Boyutlu Kültürleşme Yaklaşımları.....	26
2.3.2.1.İki Boyutlu Kültürleşme Yaklaşımı- Birinci Model	26
2.3.2.2.İki Boyutlu Kültürleşme Yaklaşımı- İkinci Model.....	27
2.3.2.3.İki Boyutlu Kültürleşme Yaklaşımlarında Tutum ve Yönelimler	28
2.3.3. Etkileşimli Kültürleşme Yaklaşımı, Tutum ve Yönelimleri	32
2.3.4. Kültürleşme Süreçleri ve Sonuçları	36
2.3.5.Kültürleşme Sürecini Etkileyen Etmenler	45

2.4.Kültürleşme Yaklaşım ve Süreçleri Açısından Uluslararası İlahiyat Programı (UIP)	54
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 59

MİRAS KÜLTÜR VE MEDENİYET DEĞERLERİ 59

3.1. Miras Kültür -Medeniyet Değerleri ve Göçmenler	63
---	----

3.2. Türk İşçi Göçmenlerde Kültür ve Medeniyet Değerleri (Batı Medeniyeti ve İslam Medeniyeti)	68
--	----

3.3.Miras Kültür-Medeniyet Değerleri ve Uluslararası İlahiyat Programı Öğrencileri	75
--	----

3.3.Miras Kültür ve Medeniyet Aktarımında Anlam Değer Blokları	79
--	----

3.3.1.İlişki Düzeyinde- Aile.....	80
-----------------------------------	----

3.3.2.Mekân Düzeyinde- Cami	85
-----------------------------------	----

3.3.3.Eylem Düzeyinde- Temsil	93
-------------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 101

ULUSLARARASI İLAHİYAT PROGRAMINI ORTAYA ÇIKARAN İHTİYAÇLAR VE TARİHSEL SÜREÇ 101

4.1. Tarihsel Süreç	102
---------------------------	-----

4.1.1. Köken Ülkenin (Türkiye) Sosyo-politik Yapısını Şekillendiren Dinamikler (1960...)	103
--	-----

4.1.2.Köken Ülkenin (Türkiye) Sosyo-Ekonomik Yapısını Şekillendiren Dinamikler (1960...)	110
--	-----

4.1.3.Türkiye'nin Ulus-Devlet İdeolojisine Göre Şekillenen Yurt Dışı Göç Olgusu	114
---	-----

4.1.4.Türkiye'den Yurt Dışına Gerçekleştirilen İş Gücü Göçleri (Başlığı tekrar düşün).....	118
--	-----

4.1.5.Türkiye Devleti'nin İşçi Göçmen Yurttaşlarına Karşı İlk Dönemlerdeki Tutumu	123
---	-----

4.2. Türk İşçi Göçmenlerin Ev Sahibi Ülkelerdeki İlk Dönemlerine İlişkin Bilgileri	128
--	-----

4.2.1.Türk İşçi Göçmenlerin Ev Sahibi Ülkede Ortaya Çıkan Sorunları, İhtiyaçları ve Kendilerinin Ürettikleri Olası Çözümleri	128
--	-----

4.2.2. Türkiye Devleti'nin Türk İşçi Göçmen Ailelerin Sorun ve İhtiyaçları için Çözümü ve Beklentisi	135
4.2.3. Ev Sahibi Ülkelerin Azınlıklara (Türk İşçi Göçmenler) Bakışı, Sorun ve İhtiyaçlarına Yaklaşımı	145
4.3. Türk İşçi Göçmenlerin Göç Edilen Ülkelerdeki Son Dönemlerine İlişkin Bilgiler	153
4.3.1.Köken Ülkenin (Türkiye) Son Dönem Sosyo-Politik ve Ekonomik Yapısını Şekillendiren Dinamikler.....	153
4.3.2.Türkiye Devleti'nin Yurt dışında Yaşayan Türkiye Kökenlilere Karşı Son Dönemlerde Tutumu (2002.....)	157
4.3.3.Diyaret İşleri Başkanlığının Türk İşçi Göçmen Yurttaşlarına ve Çocuklarına Yönelik Çalışmaları (Uluslararası İlahiyat Programının Başlatılması)	166
4.3.4.Ev Sahibi Ülkenin Göçmenlikten Yerleşik Yaşama Geçen Türk İşçi Ailelerinin Yeni Nesillerine Karşı Tutumu	172
BEŞİNCİ BÖLÜM	193
ULUSLARARASI İLAHİYAT PROGRAMI VE SÜREÇLERİ	193
5.1.Uluslararası İlahiyat Programı Nedir?	197
5.1.1. Uluslararası İlahiyat Programı'nın Amaçları;.....	198
5.1.2. Uluslararası İlahiyat Programının Sunduğu İmkânlar	200
5.1.3. Uluslararası İlahiyat Programı Takip Süreci	202
5.1.4. Aktüel Öğrenci Durumu	204
5.1.5.Üniversitelerdeki İlahiyat Fakültesi Programları.....	205
5.2. Mezuniyet ve Sonrası	207
ALTINCI BÖLÜM	215
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	215
KAYNAKÇA	226
ÖZGEÇMİŞ.....	243

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Asimilasyon Süreci Şeması.....	21
Şekil 2.2: Azınlık gruplarda ve Ev sahibi toplumlarda kültürleşme yönelimleri.....	27
Şekil 2.3: Etkileşimli kültürleşme modeli yönelimleri.....	31
Şekil 2.4: Ev sahibi ve Göçmen Yönelimleri arasındaki ilişki.....	33
Şekil 2.5: Kültürleşme Düzey Değişken Şeması.....	42
Şekil 3.1: Türk Göçmen Toplularında Anlam Değer Blokları.....	77
Şekil 3.2: 1965 yılı-Dom Katedrali- Bayram namazı.....	85
Şekil 3.3: Almanya'nın Düren Şehrindeki Fatih Camii.....	89
Şekil 3.4: Köln Merkez Camii 2018 yılında ibadete açıldı.....	89
Şekil 4.1: Paris'te bir işçi yurdu 1970.....	127
Şekil 5.1: Ülkelere göre UİP güncel öğrenci durumları.....	202
Şekil 5.2: Yurt Dışı Sözleşmeli Din Görevlisi İstihdam Edilecek Ülkeler Listesi...206	

KISALTMALAR LİSTESİ

- AMİF:** Fransa İslamı İçin Müslüman Derneği
ATİB: Avusturya Türk İslam Birliği
BMI: Federal Almanya İçişleri Bakanlığı
CDU: Hıristiyan Demokrat Partisi
CFCM: Fransa İslam Konseyi
DIK: Alman İslam Konferansı
DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİTİB: Diyanet Türk İslam İşbirliği
DP: Demokrat Parti
DPT: Devlet Planlama Teşkilatı
FORİF: Fransa İslamı Forumu
HDV: Hollanda Diyanet Vakfı
İKD: Almanya İslam Koleji
NFP: Ulusal Cephe Partisi
NSU: Nasyonal Sosyalist Yeraltı Örgütü
PVV: Özgürlük Partisi
TDV: Türkiye Diyanet Vakfı
TİKA: Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
UİP: Uluslararası İlahiyat Programı
V.B: Ve bunlar
XL: Ekstra büyük
YEE: Yunus Emre Enstitüleri
YTB: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Tüm dünyada gerçekleşen Uluslararası Öğrenci Hareketliliği 20. Yüzyılın sonlarından itibaren daha hızlanmış ve farklı boyutlara evrilmiştir. Bu değişen boyutlara bakıldığında Uluslararası öğrencilerin günümüzde kaynak ve hedef ülkeler için ekonomi, sosyal, kültürel, bilimsel, ticari vb. gibi pek çok alanda önemli görüldükleri ve kültür taşıyıcısı veya eğitim elçileri gibi nitelikle stratejik öneme sahip oldukları fark edilmektedir. Bu cihetten uluslararası öğrenciler dünya genelinde özellikle kolonyal devletler tarafından “yumuşak güç” olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda yükseköğretim politikaları üretmekte ve ülkelerini uluslararası öğrenciler için cazip hale getirecek imaj çalışmaları yapmaktadırlar. Elde ettikleri kültür diplomasisi sayesinde farklı toplumlarla iletişimi arttırarak yaşamsal öneme sahip ilişki ağları oluşturmaktadırlar.

20. yüzyıl itibariyle hızlanan uluslararası eğitim hareketliliği son yıllarda Türkiye Cumhuriyeti’nde de yüksek oranda bir artış göstermiştir. 2023 yılı güncel verilerine göre ülkede farklı bölümlerde okuyan 301.694 (Yurdakul, Şahin, Demir, 2023) uluslararası öğrenci bulunmaktadır ve bu alanda dünyanın en fazla uluslararası öğrenci ağırlayan ülkelerinden biri hâline gelmiştir. Türkiye’de yüksek öğrenim düzeyinde hız kazanan eğitim hareketliliği içerisinde farklı bir uluslararası öğrenci programı öne çıkmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı 2006 yılında bir uluslararası öğrenci hareketliliği programı olan Uluslararası İlahiyat Programını (UIP) Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) ile birlikte düzenleyerek geliştirmiştir. Uluslararası İlahiyat Programı muhtevası ve başlatılma amacı yönüyle dünya genelinde gerçekleşen uluslararası öğrenci hareketliliği içerisinde benzerine pek rastlanmayan bir program olarak öne çıkmaktadır. Türkiye Devleti’nin tarihi geçmişine bakıldığında ise bu programın Türkiye’nin zengin tarihi geçmişinde yer alan köklü eğitim geleneğinin devamı niteliğinde olduğu görülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı başlattığı bu eğitim programı ile, yurtdışına göç etmiş Türk toplumunun yeni nesil gençlerine yönelik dinî yükseköğrenim imkânı oluşturmuştur. Bu programa Avrupa’da doğup büyümüş, ilgili ülkenin kültürünü ve dilini bilen,

vatandaşlığına veya sınırsız oturma iznine sahip Türk diasporasının çocukları katılabilmektedirler. Program yurtiçinde Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) gibi kurumlarla yurtdışında ise Diyanet İşleri Türk İslam Birlikleri (DİTİB) ile yürütülmektedir. Programın başlatıldığı tarihten itibaren yürütüldüğü süreçte varlığı hem Türkiye’de hem de uluslararası düzeyde yüksek bir ilgi uyandırmıştır.

Alan yazında “Uluslararası İlahiyat Programı” konusu ile ilgili az sayıda bilimsel yayına rastlanmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları Uluslararası Öğrenci Hareketliliği ana başlık ve konusu içerisinde Uluslararası İlahiyat Programı’na bir öğrenci hareketliliği çeşidi olarak kısa bir alanda yer vermiştir (Alkın,2020, Özkan, 2019,). Başka bir çalışmada programın üniversitelerdeki eğitim sorununa yönelik nicel çalışma yapılmış (Gencel, 2019) bir diğerinde ise İlahiyat eğitiminin programa katılan öğrenci kitlesi üzerindeki dönüştürücü etkisini ele almıştır (Demir, 2022). Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri üzerinden konuyu ele alan makaleler (Gemici, 2025, Erşahin, 2015) ve konuyu ulusötesi paradigmlar üzerinden okuyarak siyasi aktör ve enstrümanların pragmatist yaklaşımları yönünden ele alan bir araştırma (Bruce, 2019) bulunmaktadır. Yine konuyla alakalı uluslararası alanda programın kitlesine yönelik ev sahibi Avrupa ülkelerinin menfi yaklaşımlarını inceleyen nitel bir çalışma da (Özburun, 2017) sayılabilir.

Bu çalışmalardan yurtiçinde gerçekleştirilenleri Uluslararası İlahiyat Programı’nın uluslararası öğrenci hareketliliği konusunun içerisinde bir eğitim programı veya üniversite eğitim müfredatları ya da din hizmetleri alanında ele alarak bu yönüne ışık tutmaya çalışmışlardır. Uluslararası alanda yapılan çalışmalar ise konuya sosyal bir olgu şeklinde yaklaşarak farklı açılardan programa katılan kitleyi ve bu yapının arka planını incelemeye çalışmışlardır.

Buradan hareketle bu çalışma konunun eğitim yönüne önem vermekle birlikte programın ortaya çıkışında etkin nedenlerin ne olduğu ve arka planında barındırdığı tarihi süreçlerle değer merkezli yapı üzerinden okumasına ve incelenmesine talip olmuştur. Böylece bu çalışmanın programın sadece eğitim yönünün incelenmesinden farklı olarak sunacağı katkı, daha üst ve bütüncül bir bakış açısıyla Uluslararası İlahiyat Programına katılan öğrencilerin programı tercih etmelerinde etkin olan ana

karakterlerin, göçmen yeni nesilleri şekillendiren kültürel kodlar ve sosyal olguların ortaya çıkarılması olacaktır.

Çalışma konusunun ana kitlesinin temelinde 1960'lı yıllarda Türkiye'den Avrupa ülkelerine –ilki Almanya'ya- gerçekleştirilen yurtdışı iş gücü anlaşması ile göç eden Türk işçi aileleri bulunmaktadır. Dolayısı ile programın kitlesi arka planda kendisini şekillendiren 64 yıllık bir göç hikâyesine sahiptir. Geçici olacağı düşünülerek başlamış ve zamanla buldukları ülkelerde karşılaştıkları tüm zorluklara rağmen yerleşik hale gelmiş Türk işçi ailelerinin yabancı ülkelerde dünyaya gelen yeni nesillerinin farklı iki kültür arasında dini, milli, kültürel pek çok yönden sağlıklı kimlikler oluşturabilmelerine yönelik endişeleri programın çıkışının merkezinde yer almaktadır.

Türk işçi aileleri programa katılan yeni nesillerine kendi öz kültür ve medeniyet kodlarının aktarılmasında ve programın çıkış sürecinde etkin rol alan aktörlerin merkezini oluşturmaktadır. Türk işçi göçmen ailelerin sahip olduğu kültür dairesi ile ev sahibi Avrupa ülkelerinin sahip olduğu kültür dairesi birbirinden çok farklı iki medeniyete aittir. Bu iki medeniyet öz, inanç ve sunduğu ahlak nizamı gibi pek çok ana hususta ayrılmaktadırlar. Uluslararası İlahiyat programını tercih eden öğrenciler ise bu birbirinden farklı iki kültür ile etkileşim içerisinde büyümüşdür. Şu hâlde hem köken ülke Türkiye hem de ev sahibi Avrupa ülkeleri programın çıkış sürecinde ve kitlenin şekillenmesinde etkin diğer aktörler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet olarak tecrübe ettiği iş gücü göçü yurtdışına geçici süreli bir göç olarak planlanmış ancak göçün kalıcı bir yapıya dönüşmesi Türkiye'ye köken ülke aktörü olarak farklı sorumluluklar yüklemiştir. Bu sebeple Avrupa ülkelerinde mukim Türk göçmen ailelerin tüm sosyal meselelerinde Türkiye ana karakter olarak başrol almıştır.

Bir diğer etkin aktör ise iş gücü göçü alan ve ev sahibi unvanını alan Avrupa (merkez ülke Almanya) ülkeleridir. Ev sahibi ülkeler programa katılmayı tercih eden öğrencilerin yaşamlarında ailelerinden sonra veya aileleri ile eş zamanlı olarak anlam değer dünyalarının şekillenmesinde önemli derecede rol alan bir muhataptır. Ev sahibi ülkeler iş gücü göçleri ile ülkeye gelen ilk kuşak Türk göçmen toplumuna ve göçün ilerleyen zamanlarında ülkelerde doğup büyüyen yeni nesillere karşı hem toplum hem de devlet düzeyinde bir takım tutum ve davranış yönelimleri içerisine girmişlerdir. Ülke politikaları oluşturmuşlardır. Ev sahibi ülkeler bu yönelimleri ve politikaları

kendi medeniyet ve kültürel kodlarından aldıkları ilhamla hayata geçirmişlerdir/geçirmektedirler. Bu nedenle ev sahibi ülkelerin söz konusu yaklaşımları ve referans verdikleri özleri, aynı medeniyet kodlarına mensup olmayan göçmen genç nesiller için Uluslararası İlahiyat Programı gibi bir programın çıkışını bir gerekliliğe bir ihtiyaca döndürmüştür. Avrupa ülkeleri sahip oldukları medeniyet ve kültürel değerler ile oluşturdukları yönelimler nedeniyle çalışmanın ev sahibi aktörü olarak anlaşılma istenmiştir.

Bu ana karakterlerin her biri hem Uluslararası İlahiyat Programının ortaya çıkışını dolaylı ve/veya doğrudan etkilemiş, hem de programı tercih eden öğrenci kitlesini sahip oldukları tarihi birikim ve mevcut ilişkiler ağı ile şekillendirerek karar mekanizmalarını harekete geçirmişlerdir.

Türk işgücü göç hareketliliği, göç etmiş Türk işçi aileleri ve yeni nesilleri pek çok açıdan araştırma konusu yapılmıştır. Araştırmacıların pek çoğu genellikle sosyal bilimler alanında üretilen entegrasyon teorilerinin kavram ve paradigmaları üzerinden Türk toplumunu tanımlama ve açıklama yoluna gitmişlerdir. Hâlbuki göçmen olarak isimlendirilen ana kitle yukarıda da değinildiği üzere mekân değiştirirken köken ülkelerinden beraberlerinde bir öz, bir inanç ve değerler sistemi götürmüşlerdir. Bu yönleriyle kendilerine söz konusu entegrasyon teorilerinin ürettiği kavramların ulaşamadığı bir alan oluşturmuşlardır. Bu kapsamda bu araştırma söz konusu teoriler ile kavramlarının merkezinin ve rotasının yeniden gözden geçirilmesinin zorunlu olduğunu ve Türk Diasporik nesillerin bu teorik zemine hapsedilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Bunun için çalışma Uluslararası İlahiyat Programının ortaya çıkış serüvenini ve hitap ettiği kitlenin bu programı tercih etme sebebini sadece sosyal entegrasyon teorileri ile değil köken ülkelerinden ve ailelerinden kendilerine tevarüs eden miras kültür ve medeniyet değerlerini hesaba katan yeni bir paradigmatik bakış açısı sunmaktadır.

Bu girizgâhla, çalışmanın ana gayesi ve araştırma sorumuzun ne olduğu kaba hatları ile ortaya konulmuştur. Uluslararası İlahiyat Programının ortaya çıkışına etki eden faktörler katılan kitlenin arka planında aileleri, ev sahibi ve köken ülke ile olan ilişkileri ile bu programı tercih eden öğrenci kitlesinin karar mekanizmalarının neye göre şekillendiği hususu bu tezin ana inceleme konusunu oluşturmaktadır.

1.2.Araştırmanın Problemi ve Amacı

Çalışmanın konusunu oluşturan Uluslararası İlahiyat Programının ana çıkış noktasında ilk kuşak Türk işçi ailelerinin ihtiyaçlarının bulunduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda programın başlığından anlaşıldığı üzere din eğitimi konusu, kültürel düzeyde toplumun varlığı ve kimliği ile yakından ilgilidir. Bu türlü bir ihtiyaç Türk toplumu için gelecek perspektifi oluşturmada ekonomik, siyasi, sosyal gelişmeler ile dinî ve kültürel dönüşümü uyum içerisinde yürütmek adına tüm yaşamları boyunca bir çaba gerektirmiştir. Türk vatandaşlarının ve özellikle yeni nesillerinin farklı medeniyet dairesine mensup ana akım ülke ve toplumla sosyo-kültürel ve psikolojik süreçlerin değer merkezli bir yaklaşımla incelenmesi bu denli bir çabayı anlaşılabilir ve kıymetli kılacaktır.

Programa katılmayı tercih eden yeni nesil ise ilk kuşak Türk toplumunun Avrupa ülkelerinde üçüncü hatta Almanya gibi ülkelerde dördüncü kuşaklarıdır. Yeni kuşaklar ilk kuşak ailelerinden farklı olarak içine doğdukları Avrupa kültürüyle büyümüş ailelerinin sosyal hayatta yaşadığı problemleri ve içlerinde taşıdıkları kaygıları yaşamamıştır. Ancak bu nesillerin Avrupa toplumunun kültürel özelliklerini bilmeleri, değerlerini anlamaları ve benimsemeleri, sosyal yaşam alanlarında etkin bir şekilde var olmaları, toplum bireyleri ile kolay iletişim kurabilir olmaları gibi ailelerine oranla sahip oldukları becerileri, ev sahibi ülke/toplum tarafından kabul görmeleri veya benimsenmeleri için yeterli görülmemektedir. Dolayısı ile yaşadıkları ülke ile kendilerini özdeşleştirmiş olan yeni nesiller ailelerinden çok daha üst ve karmaşık sorunlar yelpazesine başa çıkmaya çalışmaktadırlar.

Aslında karşılaştıkları şey ev sahibi ülkelerin zihni arka plandaki tarihi kabulleri ve kalıp yargıları ile oluşturdukları beraber yaşama kültürüdür. Yeni nesillerin bu beraber yaşam alanına katılımlarının ölçütü de entegrasyon politikalarıdır. İçinde yaşadıkları ülkenin toplumsal kabulü ya da ayrıştırılmaları, hoşgörü ya da tahammülsüzlüklerinden, ülke devletlerinin göç/entegrasyon politikalarına kadar tüm hal ve tutumları göçmen Türk yeni nesilleri ciddi şekilde etkiler. Yeterince dışlanmaya maruz kalan genç nesiller yaşadıkları toplumda sağlıklı bireyler olabilmeleri için sosyo-psikolojik direnç alanlarına ihtiyaç duyarlar. Bu direnç alanları sosyal yaşamda içine girdikleri bunalımları atlattıklarına, sağlıklı davranış ve eylem biçimleri üretmelerine yardımcı olur.

Bu çerçeveden hareketle araştırmanın ana problemini Uluslararası İlahiyat Programı'nı ortaya çıkartan nedenlerin/faktörlerin ne olduğu ve ev sahibi Avrupa ülkelerinde doğup büyüyen ve sosyal yaşama katılan Türk yeni nesillerin Uluslararası İlahiyat Programını hangi sebeplerle tercih ettikleri sorusu oluşturmaktadır. Sorumuz en temelde şu anlama gelecektir. Bu tercihi tetikleyen yönlendiren bir arka plan var mıdır? Bu tercihin yalnızca bir ihtiyacın karşılanması veya sadece bir din eğitimi programına katılımdan ibaret olamayacağı aşıkârdır. O halde ikna edici bir cevap ararken başvurduğumuz alt sorular şu şekildedir.

- Uluslararası İlahiyat Programına katılan öğrencilerin programı tercih etme sebepleri nedir, nasıl şekillenmiştir? Bu soru ile programa katılan kitlenin karar mekanizmalarını şekillendiren yapının etkileşim kurduğu medeniyet ve kültür değer sistemleri ile aktarım araçlarının ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.
- Ev sahibi ülke toplumunun tutum ve davranışları ile ev sahibi ülke devletinin yürüttüğü politikalar, uygulama ve eylemler Uluslararası İlahiyat programının çıkışını etkilemiş midir? Programın tercih edilme sebeplerini tetikleyici/belirleyici etkisi var mıdır? Bu soru ile ev sahibi ülke/toplum düzeyinde tutum ve davranışlardaki yönelimler, göç ve göçmen/öteki ile ilişkili tarihi birikimleri, kendilerini nasıl konumlandıkları, Entegrasyon/bütünleşme politikaları, Uluslararası İlahiyat Programına yönelik düşünceleri gibi alanların açıklanması ev sahibi ülkelerin konu içerisindeki etkin rolünü gösterecektir.
- Türkiyeli ilk kuşak göçmen aileler ile yeni nesil öğrenciler arasında değişen nitelik, değer ve biçimler nelerdir? Bu sorunun cevaplanması halinde değer ve biçim aktarımları ve bu süreçteki değişimler, eski ve yeni eğitim düzeyleri, eski ve yeni iş düzeyleri, dil, din, etnisite özelinde kendini tanıma gibi alanlara ulaşılacaktır. Buda miras medeniyet ve kültür değerlerinin pasif mi yoksa aktif ve etkin mi olduğunu ortaya çıkaracaktır.
- Programa katılan öğrencilerde mezun olduktan sonra vatandaşı oldukları ev sahibi ülkeler tarafından nasıl karşılanılmaktadırlar? Bu soru için ev sahibi ülkelerin göçe ve göçmen yeni nesillere yönelik yapılandığı algı ve devlet

düzeyinde uygulanan yeni politik düzenlemelere ulaşılması ve mevcut yaklaşımın ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Yukarıda ki sorular tezin ana ve alt konularının açıklanmasına ve anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu sorular üzerinden inşa edilecek tezin temel amacı “Uluslararası İlahiyat Programı” projesinin çıkış sebeplerini, süreçlerini ve sonuçlarını, entegrasyon teorileri içerisinde göçmenleri sosyo-psikolojik açıdan ele alan Kültürleşme teorisi ve göçmen nesillerin ailelerinden tevarüs eden medeniyet ve kültürel kodları üzerinden incelenmesidir.

Konu için sosyal entegrasyon teorilerinden Berry'nin kültürleşme teorisi ile Bourhis ve arkadaşlarının devlet düzeyini incelemeye yarayan etkileşimli kültürleşme modeli seçilmiştir. Her iki teori de sosyo-psikolojik etkileşim üzerinden çalışmaktadır. Bu da köken ülke, ev sahibi ülke ve yeni nesiller arasındaki ilişkiler ağını hem toplumsal hem devlet düzeyinde karşılaştırmaya yaracaktır. Yine konunun incelenmesine Miras Medeniyet ve Kültür kodlarının eklenmesi söz konusu kitlenin sahip olduğu soyut ve yüksek değer yapılanmalarını anlamamızı sağlayacaktır. Buda bize bir bireyin veya toplulukların yaşamak için gereken eylemlerinin nasıl tanımlandığı ve belirlendiği yönünde yol gösterecektir. Çünkü sosyal entegrasyon teorileri –Kültürleşme Teorisi- söz konusu kitlenin eylem kompozisyonunu ve karar mekanizmalarını açıklamakta zorlanmaktadır. Açıklamaya çalışırken anlam krizi, kültür şoku, marjinalite gibi tanımlamalar ve kavramlar kullanmakta ancak bu kullanımlar göçmenlerin sahip olduğu yüksek medeniyet değerlerini, kültür ve biçimlerini açıklamakta yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle göçmen yeni nesillerin geçen zamana rağmen etkilendiği medeniyet ve kültür değerlerinin anlaşılması pek çok uyumsuzluk gibi görülen düşünüş ve davranış modellerini anlaşılır kılacaktır.

1.3.Araştırmanın Yöntemi, Sınırlılıkları, Karşılaşılan Güçlükler

Bilgi edinme yollarımız dünyayı ve olguları anlamak kavramak için kullandığımız çerçevelerdir. Yaşanan olay ve olguları anlama ihtiyacı bilimsel araştırmalara yön vermiş ve farklı yaklaşımlar ortaya çıkarmıştır (Bauman,2019: 16). Sosyal alanda kültür aktarımları ile sürekli değişen duygu, düşünce ve zihin kalıplarının veya değerler sisteminin incelenmesi, tek bir bakış açısı ile genellenebilir ilkeler bütünü olarak görülmesi ve salt deneysel bulgular (Baltacı,2019:369) üzerinden anlamaya

çalışılması sorunlu bir yaklaşım olacaktır. Çünkü bireylerin duygu, düşünce ve bunun yansımaları olan eylemleri dışarıdan görüldüğünden çok daha farklı anlamlar ihtiva edebilir. Bu nedenle bu çalışma için insanın derinliğine özgünlüğüne göre bakabilmek sahip olduğu soyut değerleri anlamlandırabilmek, insanların yaşadıkları olaylara yükledikleri anlamları ortaya çıkarmak önemli olmuştur. Bu kapsamda bu tez tüm bu alanları farklı metodlarla inceleme olanağı sunan nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır.

Bu bağlamda yapılması planlanan bu çalışmada Uluslararası İlahiyat Programı öğrencilerinin sosyal hayatın akışı içerisindeki eylemlerini düzenleyen değer kalıplarının temellerinin ve mevcut durum içerisinde karşılaştıkları sosyo-psikolojik etkenlerin söz konusu programı tercih sebeplerini nasıl şekillendirdiği konusuna yorumlayıcı bir yaklaşımla odaklanılmıştır. Konu içerisindeki sosyal olgu ve olaylar, aktör ve ilişkiler, söylemler, kavramlar, normlar, gelenekler ve sembollerin sadece görünen yüzleri değil alt anlamlarını belirlemek için eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Eleştirel söylem analizi disiplinler arası bir yaklaşımla gerçek yaşam hakkında güncel bağlamdan kopmadan kültürel yapılar, ilişkiler ve süreçler arasındaki açık veya örtük yapıların sistemli bir şekilde araştırılmasına (Creswell,2021) imkân sunduğu için çalışma da uygun bir yöntem olarak düşünülmüştür.

Çalışmanın konusu için yaygın ve önemli veri kaynaklarından faydalanılmıştır. Bu araştırma için birincil kaynaklardan tarihi arşiv vesikaları, yine önemli veri kaynaklarından konuyla doğrudan ilgili olan kitap, bilimsel tez ve makaleler, diğer önemli veri kaynaklarını oluşturan gazete ve süreli yayınlar, istatistiksel raporlar, devlet kurumlarına ait yazılı arşiv belgeleri ve resmi internet sayfalarından (Aziz, 2011:63-72) yararlanılmıştır.

Programı tercih eden kitlenin arka planında 64 yıllık bir göçün tarihi süreci bulunmaktadır. Bunun için göçün tarihe yayılan arşiv kayıtları, sivil toplum merkezlerinin göç raporları, farklı araştırmacılar tarafından Avrupa’da yaşayan yeni nesiller üzerine yapılmış nitel ve nicel çalışmalar, sempozyum ve tanıtım kitapçıkları taranmış konuyla ilgili olanlar veri olarak toplanmıştır. Yine konunun önemli aktörlerinden ev sahibi Avrupa ülkelerinin göçmen/azınlıklara ve güncel söylemiyle Türk diasporasına yönelik yürüttükleri politika ve söylemlerinin incelenmesi için

Ülkelerin resm kurumlarının web sayfaları, yıllık raporları ve arşivleri veri olarak toplanmıştır. Toplanan veriler doküman incelemesinden ve eleştirel söylem analizinden geçirilmiştir. Bunun yanı sıra veri toplama ve yorumlamada, çalışmayı gerçekleştiren araştırmacının Uluslararası İlahiyat Programı ğrencilerinin iae, ibate ve resmi süreçlerini sevk ve idare eden Türkiye Diyanet Vakfında eğitim uzmanı pozisyonunda geçirdiği uzun çalışma süreci araştırmacıya katılımlı gözlem olanağını da sunmuştur. Katılımlı gözlem; araştırmacının gözlemediği kitle/olay içerisinde doğal bir ye gibi yaşıyarak araştırma yapmasıdır. Bu veri toplama yönteminde araştırmacı araştırdığı olay/olgu-kitle/kümenin bir bireyi olarak hareket eder, onların sorunları ile yakın temas eder, duygu durumlarını, davranış kalıplarını, zihinsel faaliyetlerini yakından görür. Bu yönüyle bir tür bütünsel bir gözlem yapılıır (Aziz,2011:80, Creswell,2021:92). Tüm bu kaynaklardan elde edilen veriler açıklayıcı araştırmaya tabi tutulmuş (Bke, 2017), değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Yukarıdaki kaynaklardan yararlanarak hazırlanan çalışma yapılırken birtakım güçlüklerle karşılaşılmış ve mecburi sınırlılıklar oluşturulmuştur. Araştırmada karşılaşılan güçlük ve sınırlılıklar aşağıda şu şekildedir:

- Çalışma din eğitimi, entegrasyon, dışlama, yabancı düşmanlığı, kültür ve medeniyet değer sistemleri gibi konuları ev sahibi ülkeleri ve köken ülkeyi içine alan çok yönlü ve taraflı bir süreç üzerinden incelenmiştir. Bu minvalde ele alınan çok yönlü sosyal olaylar ve tespit edilen çeşitli sorunların her biri müstakil araştırmalara ihtiyaç duyan derinliktedir. Çok taraflı yapıya sahip bu çalışma ev sahibi ülkeler ve Uluslararası İlahiyat Programını tercih eden öğrencilerle amprik araştırmadan ziyade tüm süreci bütüncül olarak tespit etmeye çalışmıştır. Burada elde edilen söz konusu bulgular sadece yaptığımız araştırmanın amacına matuf incelenerek genel bir ereve çizilmekle yetinilmiştir. Bu yönüyle bu çalışma deskriptif bir yapı niteliği taşımaktadır.
- Bu araştırmanın konusu yaşıyan güncel bir yapıya sahiptir. Toplumsal değerışimler, Türkiye-Avrupa ilişkilerindeki yeni gelişmeler, ülkelerdeki politikaların değerışimi, Türkiye ile ülkeler arasında yapılan anlaşmalar gibi pek çok güncel gelişme ve değerışimlerle konunun bu yönüne ait elde edilen veriler paralel bir şekilde değerışebilmektedir. Bu sebeple konunun sosyal yönünün

sürekli kendisini yenilemesi bu çalışmanın nihayete erdiği zaman dilimi ile sınırlandırılmıştır.

- Çalışmanın genel geçer bulgularının olmasının yanı sıra konu bileşenlerinin durağan olmayan aktif yapısı nedeniyle kaynakların sıklıkla güncellenmesi gerekmiştir bu durum verilerin eş zamanlı güncellenmesini de zorunlu kılmıştır. Araştırmanın bu yönü veri akışını hızlandırdığı gibi bazen tıkanmaların yaşanmasına da sebep olarak çalışmada karşılaşılan güçlüklerden birini oluşturmuştur. Bu nedenle güncel bazı verilerin sonuçları sosyal alanda henüz görülmediği için bu türlü verilere sadece bilgi odaklı ve yorumlamacı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bu durum yapılan çalışmayı özgün bir yere taşıdığı gibi geçen zamanla birlikte bu güncel yapının tekrar incelenmesini gerekli kılabılır.

1.4.Araştırmanın Yapısı, Düzeni

Bu tez çalışması altı bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın amacı, problemi, sınırlılıkları ve metodolojisi ele alınmış tezin takip edeceği izlek açıklanmıştır

Çalışmanın **ikinci bölümünde;** tezin kavramsal ve kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Bu bölümde öncelikli olarak pratik yaşamda anlam ve değer dünyamızın alt yapısını kuran kavramların yaşamı ve zihni pratikleri dönüştürücü gücü anlatılmaya çalışılmıştır. Devamında araştırmanın etrafında döndüğü sosyal entegrasyon teorilerinin ürettiği kavramlar ve kuramların oluşum süreçleri ile araştırmanın zeminini oluşturacak Kültürleşme kuramının yaklaşımları ve parametreleri tüm yönleriyle işlenmiş araştırmanın ana kitlesi ile ilişkisi kurulmuştur. Bu bölümde araştırmanın düşünce zeminini de oturttuğu mevcut kavram ve kuramların farklı kültür topluluklarına ki çalışmanın özellikle ele aldığı Uluslararası İlahiyat Programına katılan öğrenci kitlesini tanımlamaya olan mesafesine dikkat çekilerek tartışmaya açılmıştır. Bu bölümün alt ana başlıkları, Kültürleşme teorilerinin kavramsal kullanımlarına göre oluşturulmuştur. Kuramsal yapı tezin içerisinde tarihsel akışla birlikte yürütülmüştür.

Çalışmanın **üçüncü bölümünde**; sosyal entegrasyon teorilerinin tanımlamakta zorlandığı soyut alanların göçmen varlıklarının sahip olduğu Miras Kültür ve Medeniyet değerlerinin açıklayabileceği yönünde operasyonel bir yaklaşım önerilmiştir. Medeniyet ve kültürel değerler sisteminin göçmen bir birey veya grupta nasıl çalıştığı, ev sahibi ülkeler ve köken ülke medeniyet ve kültür değer ve özlerindeki farklılıklar, söz konusu değerler sisteminin yeni nesillere nasıl tevarüs ettiği konularına bu bölüm içerisinde etraflıca yer verilmiş. Sosyal entegrasyon teorileri ile karşılaştırmalı ilerleyecek ikinci bir teorik zemin oluşturulmuştur.

Çalışmanın **dördüncü bölümünde**; Bu bölüm araştırmaya tarihi arka plan sunmayı hedeflemiştir. Köken ülke ve ev sahibi ülkelerin ulus devlet süresinde yaşadıkları değişim ve dönüşümlerin tarihi süreçleri ve bu süreçlerin çalışmanın araştırma konusu olan ana kitleyi nasıl şekillendirdiği ve etkilediği üzerinde durulmuştur. Köken ülke Türkiye'nin yurtdışı iş gücü göç tarihi ev sahibi ülkelerinde tarihi süreçlerini içine alacak şekilde iki döneme ayrılmıştır. 1960, 2002 ile -2002 ve sonrasındaki yıllarda gerçekleşen siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel değişim ve gelişmeleri belirleyici dönem kavramları ve uygulamaları ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Teze konu olan öğrenci kitlesinin UİP tercih eğilimini anlamak için temelde bu tercih mekanizmasını tetiklediği düşünülen ve oluşumunu hazırladığı ön görülen arkadaki ana kitle ve ana yapı hem sosyal entegrasyon teorileri hem de miras medeniyet ve kültür değerleri açısından yorumlanmıştır.

Çalışmanın **beşinci bölümünde**; Uluslararası İlahiyat Programı bir eğitim ve burs programı olarak incelenmiştir. Tezin bu kısma gelene kadar tüm aşamalarında bu programın çıkışına neden olduğu düşünülen süreçler işlenmiş bu bölümde Türk işçi ailelerin yeni nesillerinin yetişmesi için yaşadıkları tüm endişelerin ve ihtiyaçların yansımaları olan programın ne olduğu ve teknik yapısı ele alınmıştır. Programın yıllara göre içeriği, amaçları, süreçleri, programın kariyer olanakları açısından çıktılarının ne olduğu gibi konular incelenmiş ve bu kısma işlenmiştir.

Çalışmanın son bölümü olan **altıncı bölümü**; araştırmanın tüm bölümlerinde elde edilen veri ve tespitlerin özetlendiği ve bütüncül bir bakış açısıyla yorumlanarak tartışıldığı kısımdır.

Çalışmanın en başından itibaren konunun taraflarının sosyal gelişmeler ve yapılan ampirik çalışmalardan elde edilen veriler ışığında incelenmesine çalışılmıştır. Tezin başında sunulan ve kuramsal bir temel oluşturulmaya çalışılan teorik tartışma araştırmanın tüm konularının ve verilen tüm sosyal örneklerin zemininde karşılaştırmalı olarak yürütülmüştür. Sadece somut veriler değil kişilerin, kurumların ve ülkelerin zihni yapılarındaki değişim süreçleri de bu karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Bu yönüyle Uluslararası İlahiyat Programı ve bu programa katılmayı tercih eden öğrencilerin ihtiva ettiği tüm gerçekliğin bütüncül bir tespiti yapılmıştır.

Hayatta yeni bir şey yoktur, söyleyiş tarzı değişir.

Mahir İz

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kavramsal Süreç

Kavramlar, pratik hayatta yapıp etiklerimizi dayandırdığımız anlam ve değerler dünyasının zihni altyapısını kurar. Bir kaynağa -öze- dayanarak düşünce yoluyla ortaya çıkan kavramlar; sabit olmayan hareketli ve çok katmanlıdır. Bağlamından ve beslendiği kaynaktan hareketle, tarihsel veya toplumsal olgulara ve zamanın ruhuna göre değişebilir dönüşebilirler. Toplumsal açıdan bilinçli, kendinden emin, farklı kültürlerin kavramlarını sorgulayabilen, ölçütlerini ve seçici gücünü kaybetmemiş toplumlar ortak değerlerini zenginleştirebilir ve yaşam alanına şekil veren kavramlarını canlı tutabilirler. Fakat kendi değerlerini bilmeyen duygusal ve düşünsel bütünlüğünü kaybetmiş, ortak kavramsal zeminlerini ve değer miktarlarını geliştiremeyen toplumlar başka düşünce sistemlerinin oluşturduğu kavramları kendi kavramları gibi yaşar ve savunurlar. Bunun bir sonucu olarak da kendi özlerine dayanan değerlerini paylaşamaz, ortak kültürlerini teşkil edemezler (Özakpınar,2013, Ökten,2014).

Kavramsal düşünme becerisi gelişmiş bilinçli bir birey veya sadece kelimelerle düşünebilen bir kişi istese de istemese de hayatını çepeçevre saran soyut kavramların muhtevassından, altında yatan zihin kodlarından kaçınılmaz olarak etkilenir (Ökten,2014). Çoğu kişi gündelik hayatta karşılaştığı birçok durum ve olgunun, özünü bilmediği farklı zihni süreçler tarafından oluşturulmuş kavramlar nedeniyle olduğunun farkında değildir. Ait olduğunu düşündüğü medeniyet ve kültür dairesinin rahatlığı içerisinde bunun üzerine düşünme ihtiyacı bile hissetmez. Hâlbuki kavramlar insan hayatına anlam dünyalarını zenginleştirme, çok daha derinlikli düşünme, kendine özgü kültürünü oluşturma ve yaşamında tatmin hissi verdiren birçok yön katarken, çoğu

zaman dışarıdan kişiye dayatılan diretilen, yetersizlik veya uyumsuzluk hissi verdiren yahut bireye düşünmeden kendisini hazır biçimler içerisinde bulduran yapılarda da olabilir.

Kavramların yaşamı ve zihni pratikleri dönüştürücü yapılarının kullanımı, özellikle Batı sosyal bilimler alanında dikkat çekici bir şekilde kendini göstermiştir. 17.yüzyıldan itibaren ilk teşekkülünü gösteren Batı toplum bilimleri, Fransız Devrimi, modern ulus devletlerin doğuşu ve Endüstriyel Devrim gibi pek çok konjonktürün etkisi ile bilim kimliği kazanmış ve 19. yüzyılda zirve yaparak kurumsallaşmıştır. Aydınlanmacı paradigma ile aklı merkeze koyarak fizik dünyayı anlama, tanımlama ve açıklama yönünde kurulabilen düzenin, toplumlara da uygulanabilir olduğu varsayımı Batı sosyal bilimlerinin çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu yaklaşım ile doğa bilimlerinde olduğu gibi insan topluluklarının değişim, dönüşüm, gelişim ve bunlar gibi pek çok boyutuna dair ampirik araştırma metotları ile nesnel bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu zihni yapı ve bilim metodu ile toplumsal çalışmalar yapılırken sosyal bilimlerin en kullanışlı araçları kavramlar olmuştur. Bilimsellik ve evrensellik gibi iddialarla çıkılan yolda kavramlarla tanımlama üstünlüğü sağlanmaya çalışılmıştır. Avrupa merkezci bilim düşüncesi ile yapılan bu çalışmalarda amaç daha çok Batı-dışı toplumların anlaşılması, tanımlanması ve kodlanıp, kurgulanmasına dönüşmüştür (Şan,2007:58-70). Kullanılan kavramsal araçlarla toplumsal olgu ve oluşumları tanımlamak, ampirik fikir yürütmelerle ve yorumlamalarla toplumlara belirleyici çerçeveler çizmek için elverişli hazır kalıplar oluşturulmuştur.

Hareketli ve anlam kaybına uğrayabilen yapılara sahip kavramlar; zaman içerisinde sosyal bilimler alanında içeriği kurgulanabilen teorilere dönüştürülmüşlerdir. Oluşturulan teoriler özellikle 19. yüzyıl süresince ve 20. yüzyılın başlarında adeta bir dogmaya dönüşmüş ve toplumlara biçim verme görevini üstlenmişlerdir. Bu çalışmada incelenen göç ve göçmen olgusu, özellikle sosyal bilim alanında araçsallaştırılan kavram ve üretilen teorilerin çokça kullanıldığı sahalardandır. Sosyal bilimsel kavramların, teoriler ve metotlar incelendiğinde en çok, göçmen birey ve topluluklarının sosyal, kültürel yapılarını tanımlamak yahut belirlemek amacı ile geliştirildiği ve kullanıldığı görülmektedir. Modern ulus devletlerin katı, hiyerarşik yapıları ve endüstrileşmenin etkisi ile dünya üzerinde gerçekleşen göç hareketleri; Avrupa merkezci yaklaşımla demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel yapıda farklılık oluşturan, ana kültürü zedeleyen unsurlar olarak görülmüşlerdir. Kimliklerin,

etnisitenin ve ırkların katı bir şekilde ayrıştırmaya tabi tutulduğu bu dönemde “öteki, sosyal değişim, yabancı, siyah, misafir işçi, paralel toplum, asimilasyon, uyum, bütünleşme, sınır, görev” gibi pek çok yeni kavram sosyal bilim teorilerinin temellerini şekillendirmiştir (Acar,2014: 85). Özetle, kavramlar zaman ve mekâna göre şekil alabilirler. Tanımlama gücünü elinde tuttuğunu düşünen belli saikler tarafından kavramların içi doldurulabilir veya tamamen boşaltılabilir ya da insanların tüm yaşamlarını hatta sonraki nesillerini bile kaçamayacakları bir kuşatıcılıkla belirleyici, tanımlayıcı ve sınırlayıcı hale getirilebilirler. Bu çalışmanın konusunu oluşturan Uluslararası İlahiyat Programı’na katılan öğrenci kitlesi ve arka planındaki iş gücü göçü ve göçmen olgusu da sosyal bilimler tarafından üretilmiş kavramlarla şekillendirilmiş gözükmektedir. Tüm bu kavramsal süreçle ilgili anlatılanların en iyi görüldüğü ve okunabildiği alan entegrasyon teorilerinin başlama, oluşma ve zamana göre dönüştürülme evreleridir. Devam eden başlıklarda bu konunun detayları işlenmektedir.

2.2. Entegrasyon Teorilerinin Çıkış, Oluşum ve Kullanım Süreçleri

Kavramların ve teorilerin dönüştürücü etkilerinin kullanıldığı dünya üzerinde yaşanan göç hareketlilikleri alan yazında dönemler ve geçirdikleri değişim dönüşümler üzerinden ele alınmaktadır. Bu dönemlerin ilk zamanları şekillenen yeni dünya düzeninde birinci ve ikinci göç dalgası olarak isimlendirilmektedir. 17. ve 18. yüzyıllara tarihlenen ilk göç hareketliliği Avrupa emperyalist göç dalgasından birinci dünya savaşının bitimine kadar olan süreci kapsamaktadır. Güney Afrika yerli halklarının Avrupa milletleri tarafından azınlıklara çevrilmesi, apartheid olarak tanımlanan rejimlerle sömürgeleştirilmesi, Amerika kıtasına Avrupalı göçmenlerin gemiler dolusu gönderilmesi, bu dönemin içerisindeki başlıca göç hareketleri olarak görülmektedir (Abadan-Unat,2017:75-76). Batı aydınlanması, kapitalist Sanayi Devrimi, modernite ve ulus devlet yapıları gibi güçlü değişim etkileri olan tarihi süreçlerin şekillendirdiği göç ve göçmenlik ile ilgili kuramların çıkış ve oluşumu için çoğunlukla Amerika kıtasının Avrupalı yerleşimcilere açıldığı dönemlere referans verilmektedir. Aynı zamanda bu dönemde göç ve göçmenleri tanımlayan kavramların üretilmeye başlandığı zaman olarak da görülmektedir.

Amerika kıtasına ağırlıklı olarak önce Batı ve Kuzey Avrupalı daha sonra Doğu ve Güney Avrupalı göçmenler getirilmiştir. Bunların oluşturduğu koloniler; etnik köken olarak İspanyol, İngiliz, İrlandalı- İskoç, Alman, Hollandalı ve İtalyan milletlerden oluşurken dini kökenleri Hıristiyan dinine mensup Katolik, Ortodoks, Protestan ya da Yahudi dinine mensup göçmenlerden ibaret idi. Bu göçmenler içerisinde kuzeybatı Avrupa halklarının kültürel değerleri birbirine daha yakın olduğu için kaynaşmaları da kolay gerçekleşmiştir. Böylece “*Beyaz, Anglo- Sakson Protestan*” (BASP) kültürü baskın kimlik olarak bu kıtanın değerlerini, kavramlarını ve kültürel kodlarını tanımlamaya başlamıştır. Kuzey ve Batı Avrupalı milletlerden farklı olarak Güney ve Doğu Avrupalı milletlerin kıtaya göç etmeleri ile birlikte Amerika kıtasındaki ilk etnik ve kültürel uyum sorunlarının başladığı düşünülmüştür. Bu nedenle hâkim Anglo-Sakson yapı Amerika’ya göç eden ve uyum sorunları çıkartan Avrupalı göçmen yığınlarının geleneklerini ve alışkanlıklarını geldikleri yerde bırakmalarını öngören bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu yaklaşım Amerikan ulusal birliğinin sağlanması için göçmenlerin “*Anglo-Amerikan*” kimliği ve ideolojik-üst kültürü altında birleşmeleri ve bu hâkim kültür içerisinde erimeleri için bir dizi uygulamaya dönüşmüştür. “*Amerikanlaştırıcılık*” olarak isimlendirilen uygulama; dil, davranış, adetler, eğitim, siyasal ilkeler düzeyinde bir Amerikan kültürünü içermektedir. “*Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik*” gibi normlara dayandığı söylenen Amerikanlaştırma siyaseti neredeyse sivil din olarak görülmüştür. Söz konusu Amerikanlaştırma modern ulusunu oluştururken; eski, köhne, gereksiz inanç ve geleneklerden kurtularak tek bir ırk, tek bir ulus ve tek bir kültür oluşturmak, bu yapı ile de ekonomik ortak pazarda yerini almak anlamını taşımıştır (Şan ve Haşlak, 2012: 31-46).

Dönemin yönetici seçkinleri ve sosyal bilimcileri tarafından göç eden Avrupalı halkların kaynaşması ve yeni kimliklerinin desteklemesi için pek çok kavram ve metafor oluşturulmuştur. Bu benzetmelerin en ünlüsü “*Eritme Potası*”¹ (The Melting

¹Eritme Potası benzetmesi 1908 yılında Zangwill tarafından bir tiyatro oyunu haline getirilmiştir. Kendisi de bir Rus Yahudi’si olan Zangwill oyunun kahramanına “*America is God’s Crucible, the great Melting Pot where all the races of Europe are melting and reforming!*” şeklinde replikler söyletmektedir. Tiyatro oyununda Amerika’nın tanrı’nın kabı olduğu ve oraya göç eden tüm Avrupa ırklarının bu pota içerisinde eridiği ve yeniden şekil verildiği bir eritme potası olarak nitelenmekte ve bu olgu yeni bir medeniyet gibi sunulmaktadır. Tiyatro oyununun detayları için bkz. (İrem, N.,2005)

Pot) olarak bilinmektedir. Bu metaforun etkisi anlatılırken; bunun Amerikan siyasi düşüncesine şekil vererek temelleri attığı ve ideolojik yeni bir tarih yazımını da ortaya çıkardığı belirtilmektedir.

Zaman içerisinde eritme potasını takip eden farklı benzetmelerde yapılmıştır, mutfak, bahçe ya da müzik alanına ait pek çok benzetme kullanılmıştır. *Düdüklü tencere*”, *“çorba”*, *“salata kasesi”*, *“çiçek bahçesi”*, *“koro”* bunlardan bir kaçıdır. Her ne kadar farklı metaforlar kullanılsa da bu benzetmelerin her birinin referansı özünde Eritme Potası adı altında sunulan hazır kalıbadır. Bu benzetmeler ve hepsinin içerdiği eritme potası hazır kalıbı kültürel kimliğini BASP kodlarından almıştır, bu da göçmenlerin eski kültürel, dini ve milli değerlerini gönüllü olarak bırakıp Anglo-Amerikan değerlerini benimsemeleri anlamına gelmektedir.

Avrupalı halkların Amerika kıtasına göçmen olarak gönderilmeleri yönünde kitlelere gönüllülük vurgusu ile başlayan göçlerin 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde *“yüzde yüz Amerikalılık”* politikasına dönüştüğü görülmüştür. Artık halkların Amerikan değerlerine sadakati, ülke dilini ne kadar iyi bildikleri, Amerikan kimliği ile ne kadar gurur duydukları, liberal demokrat Amerikan prensiplerine inanıp inanmadıkları, belirlenen etik çerçeveler -Protestan etiği- dâhilinde yaşayıp yaşamadıkları kısacası ne kadar Amerikalı oldukları denetlenir hale gelmiştir. Ekonomik ve bilimsel –Darvinizm gibi- görece ilerlemelerle desteklenen Anglo-Sakson milliyetçiliği gönüllülükten, potanın içerisine itilmeye dönüşmüştür (İrem,2005:199-207, Şan ve Haşlak, 2012: 39). 1776’da Amerika Birleşik Devletleri’nin ilanından itibaren Amerikan toplumunun oluşumu ve türdeşliği için yapıldığı söylenen çalışmalar, 19. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde Avrupa nüfuslarının asimilasyonundan ırkları farklı olan kıtaya köle olarak getirilen Afrikalı halklar ile Amerika kıtası yerli halklarının ve Asyalıların asimilasyonuna doğru evrilmiştir. Bugüne gelindiğinde bunun hala tamamlanabilmiş olmadığı da söylenebilir.

Amerikan etnik yapısı içinde bulunan farklı unsurların hâkim Amerikan kültürü içerisinde asimile olmaları konusunda yapılan sosyal teori çalışmalarının başında Chicago Sosyoloji okulunun çalışmaları gelmektedir. Chicago Okulu akademisyenleri tarafından azınlıklar ve göçmenler için literatüre *“Asimilasyon”* kavramı üretilmiş ve klasik asimilasyon teorileri oluşturulmuştur.

Chicago Okulu araştırmacılarına göre asimilasyon; Amerika kıtasına göç etmiş Avrupalı halkların Amerikan kültürel hayatı ile birleşerek duygu, düşünce, davranışları edinmeleri, hatıralarını ve tarihini paylaşarak benzeşmeleridir. Zaman içerisinde etnisitenin yok sayılamayacak bir olgu olduğu ve kendi içinde bir değer taşıdığı düşüncesinden hareketle o dönem teorisyenleri tarafından çokça tartışma konusu olan asimilasyona alternatif teoriler eklenmiştir. Farklı tezahürlerle tarihi süreçte yerini alan “*Anglo-comformity*” ve “*Eritme potası*” gibi metaforlar ekseninde yeni asimilasyon teorileri oluşturulmuştur. Bunların ilki 1964’te Milton Gordon tarafından üretilen İngiliz uyum modeli olarak ta isimlendirilen asimilasyon teorisidir. Bu teori Avrupalı göçmen milletlerin dışındaki ırkları ve etnisiteleri kapsar şekildedir ve 20.yüzyılın başlarına kadar bu teori modeli devam etmiştir. Bu model Asimilasyonu göçmenlerin geçirdiği bir süreç olarak tanımlamış bu tanımdan hareketle “*Anglo-Sakson Uyum Modeli*” olarak tek yönlü bir yaklaşım geliştirmiştir (şan ve Haşlak, 2012: 34). Aydınlanma ile birlikte Avrupa’da başlayıp oradan Amerika kıtasına geçen modernleşme, ilerleme gibi metaforlarla desteklenen, Endüstri Devriminin egemenliğinde Batı lkelerinde oluşturulan sosyal entegrasyon kuramları “*Avrupa merkezci*” paradigma olarak isimlendirilmiştir. Temelinde akılcı yaklaşımların var olduğu toplumbilimler insanlığın belli bir doğrultuda geliştiği varsayımından hareketle kuramlar üretmeye devam etmişlerdir. Bu teoriler bütün dünya toplumlarına uygulanabilir olduğu düşüncesi ile de bugüne kadar ilerlemiştir. “*Anglo conformity, Eritme Potası, Asimilasyon, Kültürel oğulculuk, okkltrclk, Kültürleşme*” gibi zaman ve mekna göre içeriği değiştirilen dönüştürülen pek çok kavram kullanılmıştır. Tüm bu kavramların ve entegrasyon / uyum konusunda geliştirilen teorilerin ortak noktası, azınlıklar ile göçmen birey ve grupların hkim ana akım toplum içerisinde nasıl olmaları gerektiğinin bilimsel hazır kalıplar içerisine yerleştirmesi ve sunulması olmuştur (şan ve Haşlak, 2012: 47, Acar,2014: 87).

20 yüzyıla gelindiğinde Avrupa merkezci yaklaşım, dünya üzerindeki gcn üçüncü ve dördüncü evresi olarak ta isimlendirilen Birinci ve İkinci dünya savaşlarının yıkıcı etkileri ile sarsılmış, savaşların insani gerçekliğe dair ortaya çıkardığı ciddi sonuçlarla karşılaşmıştır. Bu sarsıntılar ve postmodernitenin etkileri ile o zamana kadar kurgulanan her alanda olduğu gibi süregelmiş tüm toplum bilim kuramları sorgulanır hale gelmiştir. 1950-60’lı yıllarda gcn beşinci dalgası olan Batı Avrupa, Amerika ve petrol üreten dünya ülkelerinin ekonomik verimliliği artırmak adına başlattığı iş

gücü ithali göçü gerçekleştirmiştir (Abadan- Unat, 2017: 76-77). Bu süreçte Batı Avrupa ülkeleri ulusal istekleri ile oldukça yoğun işgücü göçleri için kapılarını açmıştır. Farklı medeniyet ve kültürel değerlere sahip toplumlarla karşılaşan Batı medeniyeti toplumlarının çeşitlilik ve çoğulculuğa karşı olan tahammüllerinin derecesi de bu süreçte kendini göstermiştir.

Azınlıklarla, göçmenlerin uyum süreçlerine yönelik yaklaşımlarda araştırmacılar tarafından Amerika ve Avrupa tecrübelerinin farklı olduğu vurgusu yapılmaktadır. Buradaki ayırmada; Avrupa tecrübesinde gelişen göç olgusunun kendine özgü Avrupa merkezci entegrasyon-uyum modellerini ve kendi kavramlarını ürettiği söylenirken Amerika'da yaşayan insan kitlesinin tamamen ülkeyi doldurması için getirilen göçmenlerden oluşan yapısı nedeniyle asimilasyon modellerinde biricikliği yönündedir. Bu tek model olma yaklaşımı ortak bir Amerikan kültürünün oluşabilmesi için asimilasyonun kaçınılmaz olduğunu içermektedir. Bu sebeple Amerika'da asimilasyon kavramı olumlu manada bir zorunluluk olarak görülmektedir. Avrupa ülkelerinde ise endüstriyel katkı nedeniyle getirilen göçmenlerin entegrasyonu Fransa gibi bir ülke tarihi için “*anti-etnik rejim*” yönünde uygulanan asimilasyon iken Almanya gibi ülkelerde uyumsuzluk üzerine yapılan kavramsallaştırmalarla “*dışlama*” ve “*ayrımıcılık*” gibi tutumlarla modellenmiştir (Kaya,2016). Avrupa ve Amerika göç tecrübeleri için birbirlerinden yapısal olarak farklı oldukları dile getirilse de değişmeyen şey Avrupa entegrasyon teorilerinin zeminini ve uygulama aşamalarının birçok yönünü Amerika'nın başlı başına model olduğu düşünülen klasik asimilasyon teorilerinin oluşturduğu gerçeğidir. Bu nedenle sosyal bilimler alanında göç ile ilgili konular işlenirken Chicago okulunun oluşturduğu Klasik asimilasyon modelleri ve Gordon'un asimilasyon modeli entegrasyon- uyum teorilerinin ilk versiyonları olarak görülmüş sonraki entegrasyon teorilerinin de çıkış mantığını ve zeminini oluşturmuştur (A.g.e.,2017: 77, Şan ve Tzampaz,2021: 64-78).

Entegrasyon teorilerinin çıkış nedenlerinin tarihi arka planından anlaşılacağı üzere çeşitli sebeplerle geçmişten bugüne kadar azınlık halkların ve göçmenlerin uyum süreçleri araştırılmış farklı etnik, kültürel ve dini yapılarla toplumlar tanımlanmaya çalışılmıştır. Pozitivist paradigma ile Göç olgusu tanımlanırken çoğunlukla mekânsal bir değişim olduğu fikri üzerinde yoğunlaşmış, göçmenler de göç ettikleri yerlerde asimile olması gereken nesnelere olarak düşünülmüştür. Nesne olarak görülen

göçmenlerdeki ana fikir göç eden birey veya toplulukların mekân değişimi ile birlikte mecburi olarak hâkim kültürün değerlerini benimsemeleri ve eritme potasında kaynaşmalarının gerekliliği yönünde olmuştur. Zaman ilerledikçe göçmenlerin geçmiş nesillerini/atalarını değiştirmelerinin söz konusu olamayacağı anlaşılmış ve göçmenler aktif öznelerle dönüşmüştür (Şan ve Tzampaz,2021: 77). Bu fikrin ana kabulü de aktif hale gelen göçmenlerin; göç ettikleri ülke ve toplum kültürü ile etkileşime girdikleri ve bu etkileşimin yansıması olarak anlam-değer dünyaları değişime uğradıkları ve yeniden şekillendikleri yönündedir. Göçmenler her türlü göç ettikleri ülkelere sonradan gelme vasıfları nedeniyle ev sahibi ülke kültür ve otoritesinin üstünlüğünü kabul etmeli kendi kültürlerinin bir alt kültür olduğunun farkına varmalı ve buldukları ülkelerde bu farkındalık ile entegre olmalıdırlar. Bu yaklaşımların hemen hemen hepsi tek taraflıdır ve göçmenlerin kendi kültürleri ile buldukları ülke yapısına uyumlanamayacakları varsayımına dayanmaktadır.

Dünyada mobilitenin hız kazanması, değişen dünya ekonomileri ve gelişen teknolojik araçlarla birlikte mevcut Avrupa merkezci göç teorilerinin tek yönlü yaklaşımlarının, göçmen birey ve grupların asimilasyonu ve davranış mekanizmalarını ölçmek ya da anlamak için yeterli olmadığı görülmüştür. Göç eden ilk kuşakların sonraki ikinci üçüncü kuşak nesilleri Avrupa ülkelerinde yerleşik hayata geçince durum daha da karmaşık bir hal almıştır. Bu da günümüzde göç, göçmenler ve onların sonraki nesilleri ile ilgili kuramların aldığı son şekil olarak yeni nesil entegrasyon teorileri ve yeni üretilen kavramlar şeklinde ortaya çıkmıştır.

Alan yazın kaynakları incelenirken yeni nesil entegrasyon kuramlarının tek yönlü yaklaşımdan göçmen ve ev sahibi kültürün karşılıklı etkileşim içerisinde olduğunu varsayan çift yönlü olarak isimlendirilen yaklaşımlara dönüştüğü görülmektedir. Bu dönüşen yapıda mevcut entegrasyon kuramları azınlık veya göçmen birey ve gruplarının karar mekanizmalarını da içine alacak şekilde ölçümler yapmaya çalışmıştır. Ancak oluşturdukları parametreler söz konusu kitleyi sahip olduğu miras medeniyet ve kültürel değerlerden soyutlayarak tanımlama yoluna gitmiştir. Bu tavır ve yaklaşımları ile yeni bir teori olarak görünmekte ancak asimilasyonun yeni versiyonu olarak hareket etmektedirler.

Yeni veya eski nesil fark etmeksizin Avrupa merkezci göç teori modellerinin çıkış sebeplerine, geliştirilme şekline ve zamanlar içerisinde kavramsal ad olarak

dönüştürülme evrelerine geçmişten bugüne kadar bakıp incelendiğinde; görülen şey göç almış ev sahibi ülkelerin ve toplumlarının göçmenleri bir türlü yerleştirememiş ve kabullenememiş olmalarıdır.

Adaptasyon/uyum üst başlığı altında, psikolojik, sosyo-kültürel uyum veya entegrasyon veya çokkültürlülük veya kültürleşme gibi farklı kavramlarla geliştirilen sosyal bilim entegrasyon kuramlarının son noktada varması istenen durak yine asimilasyon olmuştur. Bilinen modern ulus devlet söyleminin başkalaşımı da bu fikri değiştirememiştir. Farklılıklarla yaşama tahammülü zayıf olan Avrupa merkezci yaklaşım; “*öteki, mülteci, yabancı, azınlık, misafir işçi*” ve bunlar gibi birçok isimle çağırdıkları göçmenlere karşı tutum, kabullenme ve davranışlarında kalıp yargılarını değiştirmemişlerdir. Sadece mütemadiyen ötekini tanımlamada yargı ve baskının ölçüsünde bir değişim kendini göstermiştir.

Tek yönlü anlayıştan karşılıklı etkileşim anlayışı bağlamında düzenlenen sosyal entegrasyon teorileri bu çalışmanın araştırma kitlesinin tutum ve davranışlarının da ölçüldüğü yeni nesil versiyonlardır. Göçmenlerin yeni nesillerinin (4. veya 5. kuşak olsalar da) “*bikültürel, marjinal*” ve bunlar gibi oluşturdukları kavramlarla şekillendirmektedirler. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümü yeni nesil sosyal entegrasyon teorilerinden Akkulturation/ Kültürleşme kuramı ve Etkileşimli Kültürleşme kuramı üzerine yoğunlaşmaktadır. Söz konusu teoriler yeni nesil çift yönlü entegrasyon teorindedir ve göç sebebiyle farklı kültürel yapıya sahip kişi ve grupların birbirleriyle uzun süreli temasları halinde sosyo-kültürel ve psikolojik etkileşim içerisine girdikleri, ev sahibi ülkelerin tutum, davranış ve politikalarının bu etkileşimdeki uyuma yön verdiği ön kabulü ile hareket etmektedirler. Göçmenleri ve ev sahibi ülkeleri incelediğini öne süren bu teorilerin göçmen nesillere yaklaşımında ne tür kavramlar kullandıkları ve uyum düzeyini ölçme araçlarının neler olduğu aşağıdaki kısımlarda detaylıca ele alınmaktadır.

2.3. Kültürleşme Yaklaşımları

Kültürleşme süreci üzerinde oluşturulan kuramsal çalışmalar incelendiğinde farklı model türleri olduğu görülmektedir. Bu alanda geliştirilen “Tek Boyutlu Kültürleşme Modeli, İki Boyutlu Kültürleşme Modeli, Etkileşimli kültürleşme Modeli” ve sosyal bilim alanlarına yeni boyutlar kazandırdığı düşünülen küreselleşme süreci ile birlikte

çokça dile getirilen “Çokkültürlülük” gibi kavram ve modeller günümüzde çağdaş kuramsal yaklaşımlar olarak adlandırılmakta ve öne çıkmaktadır.

Bu çalışmada ev sahibi ülkelerle o ülkelerde yerleşik göçmenler arasında karşılaştırma yapma imkânı sunduğu için teorik çerçeve olarak Berry’nin (1974) oluşturduğu iki boyutlu kültürleşme model ve stratejileri esas alınmıştır. Sosyal bir gerçeklik olarak değişen dünya dengeleri ile birlikte göçmen toplulukların geçirdiği evrelerin hem daha iyi anlaşılması hem de yeni nesil entegrasyon teori, kavram ve uygulamaların zaman içerisinde aldığı şekillerin ve fikirlerin görünmesi açısından eski nesil entegrasyon teorileri ile çağdaş diğer yaklaşım ve stratejilere değinilecektir.

2.3.1. Tek Boyutlu Kültürleşme Yaklaşımı- İngiliz Uyum / Asimilasyon Modeli

Bu model göçmenler ve azınlık topluluklar üzerinde uygulamaya giren en temel modellerden biri olarak anılmaktadır. Kültürleşme teorilerinin çıkış noktasının ve göçmenlere yöneltilen yaklaşımların geldiği son noktaların anlaşılması için bu ilk oluşturulan tek boyutlu kültürleşme modelini incelemek alan hakkında yapılan ilk adımlardan biri olacaktır.

Tek Boyutlu Kültürleşme yaklaşımı İngiliz teorisyen Milton Gordon tarafından 1964 yılında geliştirilmiş bir modeldir. Bu yaklaşım için “*Asimilation and American Life: The Role of Race, Religion and National Origins*” adlı çalışmasında yedi asimilasyon türü belirlemiştir. Bunlar, kültürel ve davranışsal asimilasyon, Yapısal asimilasyon, Evlilik asimilasyonu, Kimlik asimilasyonu, Yaklaşımı kabul eden asimilasyon, Davranışı kabul eden asimilasyon, Vatandaşlık asimilasyonu şeklindedir. Gordon bu asimilasyon türlerini Amerika kıtasında yaşanan kültürel çeşitliliği ve öteki ile yaşanan süreci kontrol etmek için geliştirmiştir. Ona göre bu asimilasyon türlerinden bir tanesi gerçekleştiğinde diğer türleri de kaçınılmaz olarak gerçekleşecektir (Kaya, 2016: 39).

Süreç ya da şart	Asimilasyon tipi veya aşaması	Özel Kavram
Yerli toplumun kültürel öğelerine doğru değişim	Kültürel veya davranışsal asimilasyon	Kültürleşme (Acculturation)
Birinci grup bazında, geniş çaplı yerli toplumun alanlarına, kulüplerine ve kurumlarına giriş	Yapısal asimilasyon	-----
Geniş çaplı karışık evlenmeler	Evlilikle asimilasyonu	Karışım (Amalgamation)
Yerli topluma dayalı birliktelik anlayışının geliştirilmesi	Tanımlamaya dayalı asimilasyon	-----
Ön yargıların kaybolması	Kabullenilmiş asimilasyonu	-----
Ayrımcılığın yok olması	Kabullenilmiş davranış asimilasyonu	-----
Güç ve değer çatışmalarının yok olması	Vatandaşlık asimilasyonu	-----

Şekil 2.1: Asimilasyon Süreci Şeması

Kaynak: Gordon,1964:71

Gordon (1964) tarafından geliştirilen Tek Boyutlu Kültürleşme Modeli; kişilerin kendi kültürel özellikler, değer, biçim ve alışkanlıklarından vazgeçeceği ve yeterince yönlendirildiklerinde ev sahibi kültürün özelliklerine ait değer ve alışkanlıkları benimseyeceği varsayımı üzerine kurulmuştur. Bu modelde kişinin sonradan katıldığı topluluklarda tam bir kültürel entegrasyon gerçekleştirmesi yani uyum gösterebilmesi

için kendi öz kültür ve etnik vazgeçmesi temel olarak ön görülmüştür (Berry, 1997: 6, Berry, 2006: 12-13).

Bu modeldeki kültürleşme sürecini, tek taraflı ve yalnızca göçmenlerin geçirdiği bir süreç olarak tanımlayan Gordon, bu yaklaşımı kültürel ve yapısal olarak sınıflandırmıştır. Uyumun mevcut ana akım kültüre/topluma sonradan gelen/getirilen göçmen-azınlık- sömürge- üyelerinden beklenmesi gerektiğini savunan Gordon uyum koşullarını yüksek kültürlenme veya düşük kültürlenme şeklinde de bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Ev sahibi baskın kültürün davranış ve değerlerinin toplumda yaşayan azınlık/göçmen bireylerine kazandırılması/asimile edilmesi yüksek kültür olarak tanımlanırken, azınlık bireylerin buldukları ev sahibi toplum içerisinde kendi etnik kültürünü, değer, davranış ve alışkanlıklarını devam ettirmesi ise düşük kültürlenme olarak tanımlanmaktadır (Kılıçoğlu, Acat ve Karadağ, 2015:196).

Gordon'a göre tek boyutlu kültürleşmenin tamamıyla meydana gelmesinin anlamı azınlık bireyin kendi öz kültürünü artık kendi kültürü olarak tanımlamayı bırakması ve içerisinde bulunduğu ana akım toplumun kültürünü tamamıyla kabullenmesi hatta neredeyse kendi kültürü gibi benimsemesi ve yaşamasıdır. Böylelikle azınlık birey baskın kültür olan ev sahibi kültür tarafından tamamen asimile olup tek yönlü bir etki sağlanmış olacak ve artık ana akım çoğunluk onları gerçek anlamda ayrı ve kendi kültürlerini tehdit eden bir başka kültür grubu olarak görmeyecektir (Şan ve Tzampaz, 2021: 73-74). Ayrıca bu modelde kültürleşme anlamında bir uyumsuzluk görülürse bu göçmenlerin ev sahibi topluma asimile olmadaki başarısızlıkları olarak nitelendirilir ve böylelikle uyum konusundaki başarı veya başarısızlık uyumdan sorumlu sayılan göçmenlerin kendilerine atfedilir.

Görüldüğü üzere Gordon, Anglo-Sakson kültürel ve siyasal yaklaşımından hareketle; bir "İngiliz uyum modeli" olarak bu tek boyutlu kültürleşme yaklaşımını oluşturmuştur. Kültürleşme evresini, ev sahibi kültürü (mevcut kültür) baskın kültür olarak varsaymış ve artı değerde sunmuş, azınlık bireyi ise sıfır noktada kabul edip sosyal hiyerarşinin alt kademelerine yerleştirmiş uyumun tek taraflı olarak mevcut kültüre -ev sahibi kültür- sonradan giren bireyden beklenmesi gerektiği düşüncesinden hareketle tanımlamıştır.

Gordon modelde ayrıca, sayısal bir azınlık olarak göçmenleri, eğitim, kitle iletişim araçları, iş dünyası ve devlet kurumları gibi alanlarda baskın ev sahibi çoğunluğa göre

daha az statüye ve kurumsal kontrole sahip olarak görmektedir yani azınlık/göçmen buldukları yerlerde etnik, kültürel ve sayısal olarak birçok alanda yoksundurlar. Bu nedenle azınlıkların/göçmenlerin toplumun sosyal ve kurumsal ağlarına tam katılımcılar olarak kabul edilebilmeleri şartının ev sahibi çoğunluğun kültürüne asimile edilmeleri olduğunu savunmaktadır (Sayegh, 1993: 99, Bourhis, 2010: 375-376).

Bu çalışmada kullanılan kaynaklara göre tek boyutlu kültürleşme modeli uzun yıllar azınlık toplumların kültürleşme/uyum aşamalarında kullanılmıştır. Modelin sunduğu yapı bu alanda çalışan araştırmacılar tarafından göçmen bireyin de sahip bulunduğu miras bir kültürünün olduğu, mevcut ana akım kültürün de bu yapı ile bir şekilde etkileşimde kaldığı ve kültürleşme olgusunun sadece tek taraflı/boyutlu olamayacağı, çok yönlü ve çok boyutlu bir yapı olduğu düşüncelerinden hareketle yetersiz bulunarak eleştirilmiştir. Bu yaklaşım değişen dünya ve “kültürel çoğulculuk” söylemleri ile anlam değişimine uğrayan ve toplumlar üzerinde tınısı agresyon oluşturan asimilasyon teorisinin tanımı olarak görülmüştür. Bu tanımdan hareketle model göçmenlerin uyumu konusunda birçok araştırmacı tarafından tek taraflı asimilasyon modeli olarak adlandırılmıştır.

Bu bağlamda modern zamanlarla birlikte kültürleşme alanında sadece azınlık bireylerin tabi tutulduğu tek boyutlu asimilasyon yaklaşımının yetersizliği görülmüş yerini uyum denilen sürecin göçmenlerin hem kendi miras kültürlerinin hem de ev sahibi toplumun farklı yönleriyle özdeşleşme derecesinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği fikrine bırakmıştır. Bu fikir değişen zamanla iki boyutlu kültürleşme modelleri gibi çeşitli kuramsal yaklaşımların geliştirilmesine yol açmıştır.

Entegrasyon teorilerinin tarihi sürecinde Tek Boyutlu Kültürleşme Modeli uygulanırken etnik farklılıkların yok olmadığı, kimliklerin daha fazla öne çıktığı ve hatta birkaç kuşak sonrasına etki ettiği gerçeği ile karşılaşmıştır. Ancak ulus devletlerin sürdürmeyi tercih ettikleri asimilasyon politikaları nedeniyle baskın olmadığı düşünülen grupların uyum süreci için kullanılmaya devam etmiştir.

İkinci dünya savaşından sonra pek çok ülkenin genel bir yerleşim politikası olarak asimilasyon ya da eritme potası modellerinin kullanılmalarının işe yaramaz doğası kabul edilmeye başlanmış, küresel göçün artması ve değişen ülke ve toplum dengeleri bu kavramları dönüşüme uğratmıştır. Yerlerini “iki kültürlülük”, “çok kültürlülük”,

“bütünleşme”, “yeniden sosyalleşme”, “etnik kültür” (Sam, 2006:12) gibi yeni terimlere ve çeşitli yaklaşımlara bırakmışlardır.

2.3.2.İki Boyutlu Kültürleşme Yaklaşımları

Kanadalı Psikolog John W. Berry tarafından oluşturulan İki Boyutlu Kültürleşme Yaklaşımları iki modelden oluşmaktadır. Söz konusu iki model entegrasyon teorileri içerisinde kültürleşme alanında yapılan araştırmalarda ilk ve önemli olduğu öne sürülen yaklaşımlardır.

2.3.2.1.İki Boyutlu Kültürleşme Yaklaşımı- Birinci Model

Berry'nin (1974) oluşturduğu modelin ön kabullerine göre kültürleşme süreci çok yönlü ve farklı kültürleri içerdiği için daha kapsamlı ele alınması gereken bir olgudur. Bir birey farklı bir kültürel topluluk ile karşılaştığında sosyal alanda ilişkilerini sürdürürken, aynı zamanda kendi miras kültürünü, değer, davranış, inanç gibi özelliklerini de sürdürebilmektedir (Berry, 2006: 43-57).

Bireylerin ve grupların kültürleşmesinin çerçevesini belirleyen iki kilit unsur olduğu öne sürülmektedir. Birincisi göçmen veya kültürel azınlıkların miras kültürlerini ve kimliklerini buldukları ev sahibi kültür içerisinde sürdürmek isteme/ istememe derecesi, ikinci de yine bu grupların kendileri dışındaki kişilerle iletişim kurarak onların baskın ve çoğul toplumunun gündelik yaşamına katılmak isteme/istememe derecesidir (Sam ve Berry, 2010:476). Göçmenlere, bu iki konunun soru şeklinde yansıtılması ve verilecek olan cevabın da azınlık bireyin kültürleşme düzeyini göstermesi beklenir.

Bu iki soruya kültürel azınlıkların yapacağı tercihler doğrultusunda Berry ilk önce sekiz farklı yönelim oluşturmuş fakat alan araştırmacıları tarafından yapılan eleştiriler neticesinde bunu **asimilasyon**, **entegrasyon**, **ayrılma** ve **marjinalleşme** olarak adlandırdığı dört farklı kültürleşme yönelimine çevirmiştir. Bu stratejiler de yine bireyin kendi öz kültürünü sürdürmesi ve ana akım kültürle temas kurma isteği gibi iki konuyu ne ölçüde dengelediğine bağlıdır (A.g.e., 2006: 33-35). Kültürleşme yönelimleri ve açılımları oluşturulan ikinci model üzerinden ileriki konuda ele alınacaktır.

İki boyutlu kültürleşme yaklaşımının birinci modelinde Berry (1980) tarafından kültürleşme sürecinde ana akım kültürün konumuna açıklık getirmeye çalışmıştır. Bu

düşünceden hareketle modelde farklı toplumlardan göç eden bireylerin de kültürel çeşitliliği ve farklı dini veya kültürel kimlikleri olabileceği ve onların da uyum sürecinde kendi öz kimliklerini devam ettirme veya ev sahibi kültürü benimseme şeklinde tercih haklarının olduğu yaklaşımını ileri sürmüştür.

İki boyutlu kültürleşme yaklaşımının stratejileri ve tutumları baskın kültür (ev sahibi kültür) ve baskın olmayan kültür (azınlık kültür veya göçmen kültür) nitelendirmelerinden hareketle oluşturulmuş, kültürel azınlık/ göçmen kültürler kendi öz kültür ve kimlikleri olabilen ama baskın olmayan kültür olarak varsayılmıştır. Bu modeldeki azınlık grupların baskın olmayan kültür varsayımının Gordon'un (1964) tek boyutlu kültürleşme modelinden farkının azınlıklara uyum süreci içerisinde tercih hakkının verilmesi olduğu söylene yanlış bir tespit olmayacaktır.

Berry'nin oluşturduğu bu ilk model diğer araştırmacılar tarafından göçmen kültürlerle ilgili "Göçmenlerin bireysel özellikleri ve Göçmenlerin kaynak ülke özellikleri" ni içermediği ve kültürleşme olgusunu, sadece göçmen varlıklar üzerinden incelemiş olması yönünde eleştirmişlerdir. Buradan anlaşıldığı üzere iki boyutlu yaklaşımın birinci modeli karşılıklı etkileşimi kabul etmekte ancak kültürleşme olgusuna ev sahibi toplumu katmamaktadır. Bu modelin katkısı kültürleşme alanında yapılan çalışmalar içerisinde azınlık/göçmen grupların uyum süreçlerine birey ve toplum düzleminde psikolojik uyum açısından bakması, kültürleşme düzeylerinin bu açıdan değerlendirilmesi yönünde olmuştur (Sam ve Berry, 2010:476, Hortaçsu, 2007:255, Saygın ve Hasta, 2018:318-319).

2.3.2.2. İki Boyutlu Kültürleşme Yaklaşımı- İkinci Model

Berry (1980) ikinci oluşturduğu modelde de daha önceki modelinde olduğu gibi göçmenlerin kendi öz kültürlerini sürdürme isteği ve ev sahibi kültür ile ilişki kurma eğilimlerini sabit olarak almıştır. Ancak bu alanda çalışma yapan diğer araştırmacılar tarafından Berry'nin birinci oluşturduğu iki boyutlu kültürleşme modeline; göçmenlerin bireysel özellikleri, göç veren kaynak ülkenin özellikleri ve ev sahibi ülke toplumu ile ilişkiler gibi konulara yeterince değinilmediği yönünde eleştiriler gelmiştir (A.g.e., 2007:255). Bu nedenle Berry ikinci modelinde kültürleşme tutumları için grup ve bireyde meydana gelen değişimler olarak iki düzey oluşturmuştur (Berry, 1997:56).

Berry'ye göre farklı kültürel geçmişe sahip insanlar herhangi bir sebeple birbirleriyle uzun süreli temasa geçtiğinde, birbirlerinin davranışlarını, dillerini, inançlarını, değerlerini, sosyal kurumlarını ve teknolojilerini benimseyebilirler ya da benimsemeyip almayabilirler. Bu etkileşimin tam olarak nasıl ve ne ölçüde gerçekleştiği kolaylıkla anlaşılabilen bir şey değildir ve süreci yaşayan her birey için sonuçları farklılık gösterir. Her birey ve grup için sosyokültürel ve psikolojik değişimler, bazen yıllar, bazen nesiller, bazen de yüzyıllar süren uzun süreli bir süreçte meydana gelmektedir (Berry, 2005: 472).

İkinci yaklaşımında Berry birinci modelinden farklı olarak kültürleşme olgusuna sadece göçmenleri değil ev sahibi kültürü de katmış, ana akım kültürünün de etnik ilişkiler açısından incelenmesi gereken bir taraf olduğunu öne sürmüştür. Ev sahibi toplumun, ülkeye gelen göçmenlere karşı olan tutum davranış ve ön yargılarının karşılıklı kültürleşme sürecindeki eğilimleri belirlediğini öne sürmüştür (Berry, 2006a:130).

Oluşturulan iki boyutlu yaklaşımda Berry ve arkadaşları kültürleşme alanının karmaşık yapısını daha anlaşılır hale getirmek için kavramsal olarak farklı kültürleşme profilleri bulmuşlardır. Bu profilleri, kültürleşme stratejileri, kültürel kimlikler, psikolojik uyum, sosyokültürel uyum olarak sıralamışlardır (Sam ve Berry, 2010:476). İki boyutlu kültürleşme modelleri Gordon'un genel asimilasyon yaklaşımına alternatif bir yaklaşım oluşturmaya çalışmış görünmektedirler. Bu yönüyle diğer entegrasyon kuramlarına, temel teşkil ettiği düşünülmektedir. Göçmen veya azınlıkların ana akım kültürü benimseyip almalarının kendi öz kültürlerinden vazgeçmek olmadığı konusuna vurgu yapması nedeniyle diğer kuramlara oranla çok daha göçmen odaklı sayılabilir. Sosyal psikolojik perspektiften bakıldığında, alan araştırmalarında en kullanışlı entegrasyon modelinin Berry (1974, 1980) tarafından önerilen bu İki Boyutlu Kültürleşme Modeli olduğu söylenebilir.

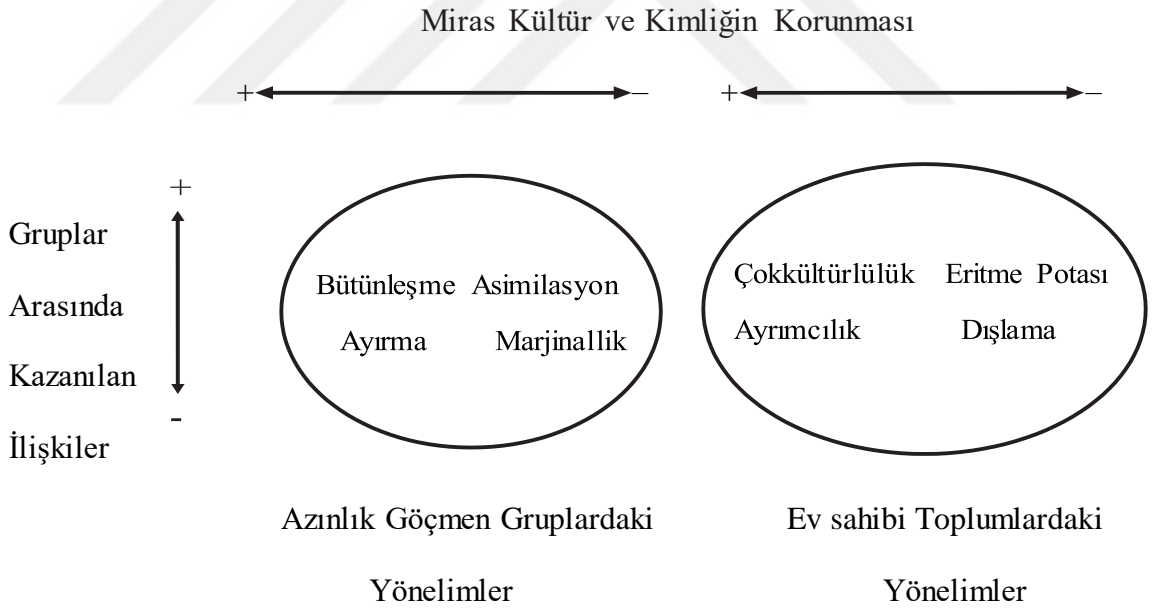
2.3.2.3. İki Boyutlu Kültürleşme Yaklaşımlarında Tutum ve Yönelimler

Kültürleşme alanında yapılan çalışmaların genel olarak geldikleri nokta bir araya gelen farklı toplulukların ister istemez sosyo-kültürel ve psikolojik olarak etkileşimle yüzleştikleri yönündedir. Bu yüzleşme azınlık/göçmen topluluklar ve ev sahibi topluluk üyeleri için, içinde buldukları kültürel bağlamın karşılıklı davranışlarını nasıl geliştirip şekillendirebileceği ya da kısıtlayıp ayrıştırabileceği veya günlük

yaşamdaki yansımasını olumlu veya olumsuz şekilde etkilediği gibi konular açısından incelendiğinde “kültürleşme tutumları/stratejileri” ortaya çıkmaktadır (Berry, 2006a:27).

Berry’e göre baskın olmayan toplulukların kültürleşme sürecinde hangi yönelimleri seçeceği temelde iki soruya verilen cevaba bağlıdır. Daha önce de bahsedildiği gibi bu sorulardan ilki; azınlık bireyin kendi öz kültürünü gelenek ve inançlarını ne derece koruyup devam ettirmek istediğidir ki bu soruyla bireylerin orijinal kültürlerindeki devamlılık konusu incelenmek istenmiştir. İkincisi ise bireyin ana akım kültür ile ne derece temas kurmak ve kültüre katılmak istemesidir. Bu soru ile de baskın olmayan azınlık kültürün ev sahibi kültür ile iletişim düzeyi yani benimseyip baskın kültüre katılma veya benimsemeyip ayrışma konuları ele alınmaktadır.

Bu sorulardan ve azınlık bireylerin cevaplarından hareketle dört kültürleşme stratejisi türetilmiştir (Berry, 2005:704). Bu dört kültürleşme stratejisi iki farklı grubun kültürleşme yönelimlerini temel alarak olasılıkları aşağıdaki şekil 1.’de gösterdiği şekilde ortaya koymuştur.

Şekil 2.2: Azınlık gruplarda ve Ev sahibi toplumlarda kültürleşme yönelimleri

Kaynak: Sam ve Berry,2010

Yukarıdaki şekil 2.2. de belirtilen kültürleşme yönelimlerinde sol tarafta Berry’ e göre baskın olmayan azınlık toplulukların tutum ve tercihleri yansıtılmıştır. Sağ tarafta ise baskın olan ev sahibi grubun yönelimlerini yansıtan kültürleşme stratejileri

bulunmaktadır. İki kutuplu oklar her iki tarafın kültürel ilişkilerdeki yönelim tercihlerinin olumlu ya da olumsuzluğunu göstermektedir. Şekilde bulunan kültürleşme tercihleri; “Bütünleşme/Entegrasyon, Asimilasyon, Ayırma ve marjinallik “olarak düzenlenmiştir. Bireylerin bu stratejilerden herhangi birini seçmesi birçok farklı etmeden etkilenir (Berry, 1997:10, Berry, 2006:34).

Berry’ e göre baskın olmayan azınlık bireyin, baskın grup olan ana akım kültür ile günlük etkileşimlerde bulunurken kendi öz kültürünü koruyup sürdürmeye eğilimli olması “**bütünleşme/entegrasyon**” yönelimidir. Bu stratejiyi benimseyen kişiler kendi öz kültürel bütünlüklerini korurken, aynı zamanda göç edilen ülke üyeleri ile daha büyük bir sosyal kültür ağının parçası olmaya çalışırlar. Bu nedenle her iki kültüre ait birçok özelliği korur, benimser ve alırlar. Bütünleşme yönelimi bir dereceye kadar farklı kültürlerin farklılıklarına rağmen karşılıklı uyum ve bir arada yaşayabilme düşüncesini barındırır (Sam ve Berry, 2010: 477).

Azınlık bireyler kendi miras kültürlerini ve kimliklerini koruyup devam ettirmek istemeyip vazgeçiyorlarsa ve buldukları ülkelerin kültürleri ile yakın etkileşim kurup yeni toplumun kültürel değerlerini ve geleneklerini gönüllü bir şekilde kendi kültürleri ve kimlikleri olarak benimsiyorlarsa “**asimilasyon**” yönelimi tercih edilmiş demektir.

“**Ayırma**” stratejisi ise orijinal kültür ve kimliklerine bağlı kalmaya yüksek değer veren ve ev sahibi toplumla etkileşimden kaçınarak kendi kültürü dışındaki diğer kültürel gruplara dâhil olmak istemeyen azınlık bireyleri tarafından çoğunlukla tercih edilmektedir. Bazen bu yönelim azınlık bireylerin kendi kişisel tercihleri olabildiği gibi ev sahibi toplumun azınlık topluma karşı oluşturduğu dışlama tutumu nedeniyle azınlık bireylerin ayrılma yönelimini tercih etmelerine sebep olabilmektedir. Baskın olmayan kültür baskın olduğu varsayılan kültür üyeleri veya devleti tarafından kendilerine ayrımcı, dışlayıcı davranıldığını veya bu yönde ideolojik bir yaklaşım algıladığında ev sahibi kültür ve topluluk ile etkileşime girmek istememekte ve kendi köklerine dönmeye yönelebilmektedirler (A.g.e, 2010:478-480).

Dördüncü yönelim olan “**marjinallik**” ise genellikle zorunlu kültürel kayıp nedeniyle hem kendi kültürel kodları ile bağ kuramayan hem de içinde bulunduğu diğer kültür gruplarını genellikle dışlama veya ayrımcılık nedeniyle benimsemeyen azınlık toplum bireylerinin yönelim şeklini tercih ettiklerine işaret etmektedir. Böylece hem kendi

miras kültürleriyle hem de ev sahibi çoğunluğun kültürüyle teması kaybeden bireyleri karakterize eder. Bu yönelim daha çok göç etmiş ailelerin ikinci veya üçüncü kuşak nesillerinde kendini göstermektedir (Bourhis ve Ark. 2010:377, Berry, 2006:35).

Göç üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde kültürleşme süreci ve tercihleri genellikle azınlık birey ve topluluklar üzerinden ele alınmıştır. Ancak modern zamanlarda yapılan çalışmalar ana akım kültürün baskın olmayan birey ve grupların kültürleşme süreci ve tercihlerini yönlendirmede büyük bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Buradan hareketle Berry oluşturduğu modellerin ilkinde bu sürece göçmen bireyler üzerinden yaklaşırken ikinci oluşturduğu model de baskın olduğunu varsaydığı ev sahibi kültürün etnik ilişkiler ve tutumlar açısından incelenebileceğini öne sürmüştür (A.g.e.,2006: 39). Ev sahibi baskın toplulukların kültürleşme sürecinde tercih etmesi öngörülen stratejiler şekil 2.2.'de “Çok kültürlülük, Eritme potası, Dışlama ve Ayrımcılık” olarak sıralanmıştır.

Ana akım kültür azınlık bireylerle etkileşime girdiğinde çeşitli sebeplerle dışarıda tutma yönelimini gösterirse baskın olmayan kültür için “**dışlama**” stratejisini benimsemiş demektir. Eğer ev sahibi kültür kendi kalıp yargıları (Hortaçsu, 2007:255) nedeniyle azınlık bireylerinin kendi öz kültür ve kimliklerinden vazgeçmelerini isteyip asimile olmaları yönünde baskılar uyguluyorsa “**eritme potası**” stratejisi gerçekleşmiş olur. Baskın kültür tarafından “**ayrımcılık**” stratejisi benimsenmişse bu tercih azınlık üyelerinin aykırılışmasına neden olabilmektedir. Hatta karşı tepki olarak ilk göç etmiş bireylerde nadiren ancak azınlık toplulukların ikinci ve üçüncü nesillerinde daha çok hem kendi kültürünü hem de içinde bulunduğu kültürü reddetme olan marjinalleşme şeklinde görülebilmektedir (Sam ve Berry, 2010: 479).

“**Çokkültürlülük**”² kullanıldığı alanda farklı etnik ve kültürel yapıların aynı toplumda birlikte yaşamasını tanımlayan bir kavram olarak tarif edilmiştir. Kavram bu tanımdan hareketle şekil 2.2.'de ev sahibi toplumun azınlık kültür ile bütünleşme ölçeği olarak düşünülmüştür. Bu stratejinin şartlarından en önemlisi ana akım toplumun farklı kültür, dil, din ve ırk çeşitliliğine ne derece açık olduğu ve toplum tarafından ne kadar tercih edildiği ile doğru orantılıdır (Sam, 2006:20). Ayrıca şekil 2.2.'de belirtilen kavramın “**Çokkültürcülük**” şekli de ideolojik bir üst çatı olarak ev sahibi ülkeler

² Kültürleşme teorilerinin süreç ve sonuçlarının işlendiği bölümde “*Çokkültürlülük*” kavramı ve yönelim olarak ne şekilde tercih edildiği daha detaylı bir şekilde tekrar ele alınmaktadır.

tarafından devlet politikası şeklinde benimsenebilmektedir. Bu yaklaşımla ya farklı kültür ve kimlikleri evrensel insan hakları düzeyinde tanımakta veya kimliği sadece dini inanca indirgeyip –islamofobi gibi- azınlık topluluklara karşı yabancı düşmanlığı veya ırkçı ideolojileri tercih ederek üyesi olan toplumu bu noktada yönlendirebilmektedir (Taylor,2018:52-53).

Buraya kadar Berry ve arkadaşlarının oluşturdukları kültürleşme modelleri, yönelim ve tutumları genel hatları ile ele alınmıştır. Daha önce de değinildiği üzere farklı kültürel grupların etkileşimi sonucunda ortaya çıkan sosyokültürel ve psikolojik değişim ve dönüşümleri açıklamaya ve yansıtmaya çalışan çeşitli kültürleşme yaklaşımları vardır. Alan araştırmaları arasında yer alan bir diğer kültürleşme yaklaşımı da Bourhis ve arkadaşlarının Berry'nin oluşturduğu iki boyutlu yaklaşımı geliştirerek ortaya koydukları “*Etkileşimli Kültürleşme Yaklaşımı*”dır. Temel çıkış noktaları ve prensipleri hakkında bilgi ve fikir vermesi açısından aşağıda bu model ve stratejilerine de yer verilmiştir.

2.3.3. Etkileşimli Kültürleşme Yaklaşımı, Tutum ve Yönelimleri

Etkileşimli kültürleşme modeli ev sahibi topluluk ve göçmen kültürleşme yönelimlerinin dinamik etkileşimini sosyal psikolojik çerçeve üzerinden incelemektedir. Model, göçmen ve ev sahibi topluluk üyeleri arasında karşılıklı fikir birliğine dayalı, uyumlu veya sorunlu, uyumsuz ya da çelişkili kültürleşme yönelimlerinin olabileceği üzerinde durmaktadır. Ana akım kültürle, göçmen/azınlık kültür arasında uyum- uyumsuzluk kombinasyonlarının olası sonuçlarına değinerek Berry'nin 1980) oluşturduğu iki boyutlu modeli geliştirmişlerdir (Bourhis ve Ark. 2010:370).

Bourhis ve arkadaşlarının (1997) geliştirdiği bu yaklaşım, göçmenler ile ev sahibi topluluk ilişkilerinin farklı bileşenlerini ortaya koyabilmek için teorik çerçeve içine alınmaya çalışılmıştır. Bu teorik çerçeve; ev sahibi topluluğa yönelik göçmen grupları tarafından benimsenen kültürleşme yönelimleri, göçmen topluluklarına yönelik ev sahibi topluluk tarafından benimsenen kültürleşme yönelimleri, göçmen ve ev sahibi topluluk kültürleşme yönelimlerinin kombinasyonlarının ortaya çıkardığı kişiler ve gruplar arası ilişkisel sonuçlar, ve bunlara ek olarak devlet entegrasyon politikalarının hem göçmenlerin hem de ev sahibi toplum üyelerinin kültürleşme yönelimi üzerindeki

belirleyici etkisinin kültürleşme sürecini açıklayabileceğini öne sürmektedir (Bourhis ve Ark. 2010: 379, Akfırat ve Yangın, 2018:501).

Model Beryy'nin yaklaşımlarında olduğu gibi kültürleşme sürecinin iki tarafı olduğunu belirtmektedir. Göçmen bireylerin oluşturacağı kültürleşme yönelimlerinin, ev sahibi topluluğun göçmenlere karşı oluşturduğu tutum, ön yargı ve kalıp yargılarından ve ortaya çıkan kültürleşme yapısını ne derece onayladığından etkilendiğini ileri sürmektedir.

Beryy'nin iki boyutlu kültürleşme modelinde sorduğu soruları bu modelde de kullanmışlardır. Birinci soru Berry'nin modelindeki soru ile aynı sorulmuştur; "Göçmen bireyler sahip oldukları kendi kültür ve kimliklerini sürdürmeli midir?", İkinci soru Bourhis ve arkadaşları tarafından Berry'den farklı olarak "Göçmen bireyler yerleştikleri ülkedeki ev sahibi topluluğun kültürünü benimsemeliler mi?" şeklinde sorulmuştur. Berry modelinde soruyu göçmenlere ev sahibi toplulukla ilişkiye girmek isteyip istemedikleri yönünde sormuştur (Hortaçsu, 2007:258, Akfırat ve Yangın, 2018:502-503, A.g.e.. 2010: 380- 381). İki boyutlu kültürleşme modelden hareketle oluşturulan etkileşimli kültürleşme modeli şekli aşağıdaki gibi düzenlenmiştir.

Boyut1. Göçmenler kendi kültürlerini korumalı

Boyut2.	Evet	Hayır
Göçmenler ev	Bütünleşme	Asimilasyon
sahibi Ülke	Ayrılkçılık,	Marjinalizasyon/ Kuralsızlık-
kültürünü	Tecrit	Dışlama
benimsemeli		Bireycilik

Şekil 2.3: Etkileşimli kültürleşme modeli yönelimleri

Kaynak: Bourhis ve Ark., 2010: 80

Şekil 2.3.' de görüldüğü üzere azınlık- göçmen toplulukların miras kültürlerini sürdürme isteklerine ve ev sahibi toplumun kültürünü benimseme isteklerine bağlı olarak beş kültürleşme yönelimi oluşturulmuştur. Göçmenler için **asimilasyon**, **bütünleşme**, **ayrılkçılık**, **kuralsızlık** ve **bireycilik**; ev sahipleri içinse göçmenleri

kabul eden ve onay veren **bütünleşme/çok kültürlülük, dönüşümcü-bütünleşme, bireycilik**; göçmenleri istemeyen bunun sonucunda reddedici **ayrımcı/tecrit, eritme potası/ özümleme, dışlama** stratejileridir (Bourhis ve Ark. 2010: 380).

Modelde; göçmenlerin kendi öz kültürlerini sürdürmek istedikleri hem de yerleştikleri ülke kültürünün bir kısım özelliklerini benimsemeleri ve ev sahibi kültürün bu yönelime onay vermesi ve çoğulcu kültürel uyum söz konusu ise **bütünleşme** stratejisi tercih edildiği düşünülmektedir. Bourhis bütünleşme stratejisine ek olarak ayrıca **dönüşümcü- bütünleşme (transformation-integration)** yöneliminden bahsetmektedir. Bu yönelim ev sahibi topluluğun azınlıklar ile bütünleşme yönelimlerinde kendi dinamiklerinden ortaya çıkan tutum, ön yargı ve kalıp yargılarını değiştirmeleri gerektiği düşüncesine sahiptir.

İki boyutlu kültürleşme modelinden farklı olarak bu modelde **asimilasyon- eritme potası** stratejilerini ev sahibi kültür yönlendirmektedir. Eğer azınlık bireylerin kendi miras kültürlerini ve kimliklerini bırakıp reddedip buldukları ülkelerin kültürel değerlerini ve geleneklerini benimsemeleri isteniyorsa ev sahibi topluluk tarafından veya devlet politikası olarak bu strateji seçilmiş demektir. Burada Gordon'un (1964) tek boyutlu yaklaşımında olduğu gibi göçmenlerin zamanla kendi kültürlerini unutup ev sahibi baskın topluluğun üyelerine dönüşecekleri düşüncesi bulunmaktadır (A.g.e., 2010: 380-381).

“**Ayrırma**” stratejisi bu modelde de göçmenler için iki boyutlu kültürleşme modelinde tanımlanan şekilde tanımlanmaktadır; aralarındaki fark etkileşimli kültürleşme modelinin bu yönelime ev sahibi kültür açısından bakmasıdır. Model ev sahibi topluluğun göçmenler için gösterdikleri yönelimlerin birçok sosyo-ekonomik sebepten ötürü değişkenlik gösterebileceğini belirtmektedir. Ayrırma stratejisinde ev sahibi kültür göçmen toplulukları tehdit olarak algılamakta, ilişki kurmak istememektedir ve göçmenlerin zamanla birer ev sahibi topluluk üyesi olmalarından endişelenmektedir hatta kendi toplumlarından ve kültürlerinden uzak tutulmaları gerektiği düşüncesini taşımaktadırlar. Almanya'nın Türk işçilerine zamanla değişen tavırları bu konuya örnek olabilir (Hortaçsu, 2007:259, Akfırat ve Yangın, 2018:502-503).

Bireycilik, ev sahibi kültürün göçmenleri etnik ve kültürel aidiyetleri olan gruplar şeklinde değil birey olarak tanımladıkları bir yönelimdir. Ana akım kültür azınlık bireylerini değerlendirirken gruba veya etnik kültüre mensubiyetlerinden çok kişisel

özelliklerini ön planda tutmaktadır. Bu yönelimin kendi içinde farklı kültür ve etnisiteyi küçümseme eğilimi bulunduğunu söylemek mümkündür (Bourhis ve Ark. 2010: 381). **Dışlama** stratejisi ise ev sahibi topluluğun göçmenleri kabul etmemesi, devlet politikası olarak sınır dışı etme ve göçmenlerin ev sahibi topluluğa uyum sağlayabilecek değer ve kültür birikimine sahip olmadığına inanma şeklinde yorumlanmaktadır. Türk işçi ailelerinin Almanya’da gettolara kapanması/kapatılması örnek olarak gösterilebilir (Hortaçsu, 2007:258, Akfırat ve Yangın, 2018:502). Modelin temel kabulü olan ev sahibi topluluklar ile göçmen- azınlık toplulukların temas halinde kurdukları ilişkilerin kültürleşme sonucu uyumlu veya uyumsuz olabilmektedir. Söz konusu temastan doğan ilişkişel ağlar şekil 2.4.’deki gibi sunulmuştur.

Ev Sahibi Topluluğun Yönelimleri	Göçmen Toplulukların Yönelimleri				
	Bütünleşme	Asimilasyon	Ayrılkçılık	Kuralsızlık	Bireycilik
Bütünleşme	Uyumlu	Sorunlu	Çatışmalı	Sorunlu	Sorunlu
Asimilasyon- Eritme Potası	Sorunlu	Uyumlu	Çatışmalı	Sorunlu	Sorunlu
Ayırma	Çatışmalı	Çatışmalı	Çatışmalı	Çatışmalı	Çatışmalı
Dışlama	Çatışmalı	Çatışmalı	Çatışmalı	Çatışmalı	Çatışmalı
Bireycilik	Sorunlu	Sorunlu	Sorunlu	Sorunlu	Uyumlu

Şekil 2.4: Ev sahibi ve Göçmen Yönelimleri arasındaki ilişki

Kaynak: Bourhis ve ark., 2010:..382

2.3.4. Kültürleşme Süreçleri ve Sonuçları

Kültürleşme süreçleri hakkında yapılan çalışmalarda zamanla en çok tekrar edilen husus grupların veya bireylerin aynı şekilde kültürleşmeye uğramadıkları ve insanların bu sürece çok farklı şekillerde dâhil olmaya çalıştıkları olgusudur. Yapılan ilk kültürleşme incelemeleri daha çok yalnızca grup düzeyinde yapılmış ve bunun yeterli olduğu düşünülmüştür. İlerleyen dönemlerde bu alanda yapılan çeşitli araştırmalarda oluşturulan kültürleşme modelleri, yönelim ve tutumları doğrultusunda kültürleşme sürecinin hem grup hem de birey düzeyinde farklı kültürleşme sonuçları görüldüğü belirtilmiştir (Berry,1997:5).

Berry ve arkadaşlarının geliştirmeye çalıştıkları kültürleşme modellerinde incelenen farklı süreçlerin belli başlı sonuçları ortaya çıkmıştır. Sonuçlar arasında Adaptasyon-Uyum değişkeni öne çıkarılmış, üst başlık olarak ayrı bir önem atfedilmiştir. Bu noktadan hareketle azınlık bireylerin tercih ettikleri yönelim ve tutumların sonuçları adaptasyon/uyum adı altında birleştirilmiş hem göçmen bireyler hem de ev sahibi kültür arasında uzun vadeli sosyo-psikolojik etkileşim ve değişim biçimleri uyum süreçleri olarak nitelendirilmiştir (Berry, 2005:700).

Belirlenen bu farklı süreçleri sosyo-psikolojik etkileşim ve değişim parametreleri üzerinden inceleyen teorisyenler Adaptasyon-uyum üst başlığını koyarak, “Asimilasyon-Entegrasyon”, “Çokkültürlülük”, Kimlik değişimi, Ev sahibi kültüre ait hissetme veya Marjinalleşme gibi kavramları kültürleşmenin sonuçları olarak adlandırmışlardır (A.g.e., 2005: 701-708).

Yeni nesil uyum teorilerinin göçmen toplum ve bireylerinin pratik hayatlarındaki karşılığında nasıl çalıştığını görmek ve göç almış ev sahibi kültür/devletlerin tam olarak ne istediğini anlayabilmek için belirlenen süreç ve sonuçlarını başlıklar altında incelemek açıklayıcı olabilir.

a. Adaptasyon/Uyum

Adaptasyon/Uyum üst başlığı en genel anlamıyla, göç edilen ülkede gerçekleşen kültürleşme sürecinde ev sahibi kültürün beklentilerine yanıt olarak göçmenlerde meydana gelen değişiklikleri ifade eder. Adaptasyon/uyum kültürleşme sürecinin sonuçlarından biri olarak ele alınmakta ve çok yönlü bir değişken olduğu

vurgulanmaktadır. Alanda yapıldığı öne sürülen çalışmalarda uyumun hem birey hem de gruplarda gerçekleşen bir değişken olduğu öne çıkmış. Birey ve grupların uyum sürecinin çok farklı şekilleri olabileceği gibi bütünleşme veya benzeme (asimilasyon) şeklinde olabileceği veya tam tersi ayrılıkçılık veya marjinalite şeklinde olumsuz şekillerde de ortaya çıkabileceği gözlemlenmiştir. Sam ve Berry ev sahibi toplum tarafından istenen ve beklenen ideal Adaptasyon/uyum sonucunun hemen yaşanabileceği gibi oldukça uzun vadeye de yayılabileceğini incelemelerinde belirtmiştir (Sam ve Berry, 2010: 478).

Göçmen bireylerin veya grupların ne kadar iyi uyum sağladığına ilişkin araştırma bulguları oldukça karışıktır. Kültürleşme modellerinde azınlık birey ya da grupların ne kadar iyi adaptasyon sağladığını anlayabilmek için uyum düzeyini belirlemenin en yaygın yollarından biri bir etnik grup ile diğer bir etnik grubu karşılaştırmaktır. Bu karşılaştırma yapılırken birey ve grupların birbirleri ile karşılaşmadan önceki öz kültürlerinden getirdikleri özellikleri ve göç ettikleri ülkenin özellikleri ile yaşanan etkileşim sonucunda değişen özellikleri, kültürleşme yönelimleri ve süreç içerisinde ortaya çıkan stres gibi faktörleri bilmek gerekir (Berry,1997:14).

Yeni nesil uyum teorilerine göre kültürleşme sürecini etkileyen çok farklı etmenler bulunmaktadır. Sürecin sonucu olarak birey düzeyinde gerçekleşen uyum/adaptasyon değişkeninin psikolojik ve sosyokültürel olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Bireyin ev sahibi ülke ile girdiği psikolojik ve sosyo-kültürel etkileşimler aşağıdaki şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

b. Psikolojik Uyum

Psikolojik uyum süreci, büyük ölçüde kişinin psikolojik ve fiziksel iyiliğini içerir, bireyin göç ettiği yerdeki ev sahibi kültürün üyeleri ile yaşadıkları etkileşim ve tecrübelerinin kişisel olarak memnuniyete dönüşmesini, yüksek ruh sağlığını, kendini iyi hissetmeyi, yüksek yaşam kalitesini, duygusal ve psikolojik sonuçlarını ifade eder. Psikolojik uyumla ilgilenen çalışmalar çoğu zaman depresyon ve anksiyete gibi zihinsel sağlık sonuçlarına odaklanmıştır. Ancak psikolojik adaptasyonun sonucu, yerleşilen toplumun azınlıklara karşı olan tutumu, devletin göçmenlere yönelik politikaları ve yerleşilen ülkede geçirilen süre, yaş ve kültürleşmeyi seçme biçimleri de dahil olmak üzere bu gibi çeşitli düzenleyici faktörlere bağlıdır (Berry, 2006:53, A.g.e.,1997).

Bu faktörlerden biri ilk göç eden bireylerin kendi miras kültürlerine bağlılıklarının daha yüksek olduğu varsayımdır. Bu varsayımdan hareketle ana akım toplumun dil ve kültürel norm farklılıkları nedeniyle iletişim kuramadıkları yeni yerleşim yerindeki toplum ile kaynaşamadıkları bu nedenle de sorun yaşadıkları öne sürülmüştür. Karşılaştıkları sorunlar sebebiyle benlik saygısını oluşturamadıkları ve bunun yaşamdaki duyulan memnuniyete olumsuz etkisi olduğu ve intibak- uyum problemi olarak ortaya çıktığı belirtilmiştir.

Bu gibi sorunların yerleşilen ülkede geçirilen süre uzadıkça ve devam eden diğer nesillerde görülmeyeceği de yine faktör olarak belirtilmektedir (Sam ve Berry 2010: 479). Çünkü Berry'e göre bireyler yeni yerleşilen ülkede geçirilen yaşamlarında kültürlerarası etkileşime girdikleri zamanın başlarında daha çok problemle karşılaşırken geçirilen zaman ve yerleşilen toplum normlarının tanınması ile bu stres ve sorunlar azalmaya başlar. Alan çalışmaları yapılırken buradaki psikolojik uyumun artışının yeni yerleşim yerinde geçirilen zaman ile doğrusal değil eğrisel bir artış geliştirdiği iddia edilmektedir (Berry, 1997, Ward ve ark.1998: 280- 281).

Bu yaklaşıma göre yapılan araştırmalarda, göç edilen ülkede geçirilen sürenin başlarında karşılaşılan sorunlarla başa çıkma içgüdüleri sergileyen azınlık bireylerin bütünleşme-entegrasyon veya özümleme- asimilasyon yönelimlerini tercih etmeleri söz konusu olduğunda daha az stres yaşadıkları ve psikolojik uyumlarının daha yüksek olduğu şeklinde yorumlanmış, ayrılma yönelimini benimseyen bireylerin psikolojik uyumlarının ise düşük düzeyde olduğu varsayılmıştır (Hortaçcu, 2007:254).

Burada azınlık bireyler için tanımlanan ve ön görülen psikolojik uyum süreci ev sahibi ortamdan ve ev sahibi kültürün göçmen birey veya gruplara karşı sergilediği davranış ve tutumlardan azade değildir. Göçmenlerin kültürel hafızalarında ev sahibi kültür tarafından ilk varışta maruz bırakılan ayrımcı ve ırkçı davranışlar, göçmenleri tehdit unsuru olarak görme ve dışlama gibi muameleler, yerleşilen ülkenin siyasi erkinin göçmenler için entegrasyonu ne derece tercih ettiği ve uyguladığı belirsiz statü politikaları yer etmektedir. Zamanla bu sayılanlar göçmenler üzerinde psikolojik şiddeti şekillendiren faktörler olarak ortaya çıkmaktadır (Akbaş, 2021).

c. Sosyo-Kültürel Uyum

Ward ve arkadaşları (1996) kültürleşme çalışmalarının ilk yapılmaya başladığı zamanlarda bireysel uyum sürecinin sadece psikolojik uyum ile ölçüldüğünü ancak

bireyin uyum sürecinin ölçümünün sosyo-kültürel uyum açısından da ele alınması gerektiğini belirtmişlerdir (Berry,1997: 14, Searle ve Ward,1990). Buradan hareketle sosyokültürel uyum, bir bireyin yeni kültürel bağlamda günlük yaşamı ne kadar iyi yönetebildiği şeklinde ele alınmaktadır ve buna göre tanımlanmaktadır.

Sosyo-kültürel uyum bulunulan ortamda etkin bir şekilde yaşamak için ana akım kültürün belli özelliklerini benimseyip yaşamlarına dahil etme noktasında sosyokültürel becerilerin ne kadar başarılı bir şekilde edinildiğini içermektedir. Bu uyum biçimi, davranış sorunları, dil, din, sosyal kimliğin kazanılması ve sosyal yeterlilik algısı, kalış süresi gibi çeşitli faktörlere bağlıdır (Sam ve Berry,2010: 478).

Bu faktörler açıklanırken, yerleşilen ülkede kalış süresinin artması, ana akım kültürün dilinin öğrenilmesi ve ev sahibi kültürün radyo televizyon gibi yayın organlarının takip edilebilir bir düzeye gelmesi göçmen bireylerin daha rahat etkileşime geçtikleri ve sosyokültürel uyum konusunda daha iyi oldukları şeklinde yorumlanmıştır. Bu gibi bireylerin ana akım kültür ile kaynaşmayı ve kültürleşme yönelimlerinden bütünleşmeyi tercih ettikleri varsayılmıştır. Sosyo-kültürel adaptasyon tipik olarak zamanla ve ortamla doğrusal bir gelişme gösterir. Bu şekilde göçmen bireyler tarafından oluşturulan bütünleşme- entegrasyon yönelimi aynı zamanda psikolojik iyilik halini de beraberinde getirecektir (Berry,2005: 708-709).

Kültürel olarak kendi öz kültürünü dilleri, dinleri vb. gibi ev sahibi kültürden daha farklı gören bireylerin ana akım kültürle daha fazla çatışma yaşadıkları ve daha az sosyokültürel adaptasyon yaşadıkları ileri sürülmektedir. Bunun dışında sosyo-kültürel uyuma son zamanlarda ekonomik uyum da eklenmiştir ki bu göçmen bireyin aile ve iş hayatını içermektedir. Yeni yerleştiği ülkede iş edinebilmesi ve edindiği işin tatmin edici olması, ekonomik olarak belli bir refah düzeyine gelmiş olması yine sosyokültürel uyum düzeylerini etkilemektedir (Ward ve ark.1998: 280- 282, Güngör,2014).

Özetle adaptasyonun bu iki biçimi Psikolojik ve Sosyo- kültürel uyum birbiriyle ilişkilidir ve bu güçlü ilişki her iki uyum şekline de etki etmektedir. Göçmen grup ve bireylerin hem sorunlarla başa çıkabilmek hem de kendilerini kapatmadan ev sahibi kültürün üyeleriyle sağlıklı ve olumlu etkileşimlerin, kişinin refah ve memnuniyet duygularını iyileştirmesi muhtemeldir. Bunun için birincil olarak ev sahibi kültüre ve ortama güven duymaları gerekmektedir. Güven tesis edildikten sonra kişi kendisi

hakkında iyi hissedip ve ev sahibi kültür tarafından kabul ediliyorsa, görevleri yerine getirmek ve olumlu ilişkiler geliştirmeleri daha kolaylaşacaktır (Berry,1997, Sam ve Berry, 2010: 478-479).

d. Asimilasyon (Leitkultur)

Latince “assimilare” kökünden gelen Asimilasyon kelimesi benzetme, benzeşme gibi anlamlara gelmektedir (Tureng,2021). Kavram, diğer bilim dallarında dönüşmeyi içerirken göç konuları ile daha çok duyulur hale gelmiştir ve kültürleşme teorileri içerisinde yerini almış göçmen bireylerin kültürleşme sürecini açıklayan “özümseme” veya diğer bir şekilde “erime” tercihi olarak kullanılmıştır. Kavram olarak kullanılmaya başladığı ilk dönemlerde nötr bir anlam taşıırken 1960’lı yıllardan sonra kavrama politik yaklaşım ve toplum pratiklerine yansımalarından hareketle atfedilen anlamlar alabildiğine ayrımcı ötekileştirici ve faşizan bir yapıya dönüşmüştür.

Kültürleşme yaklaşımlarının ilk asimilasyon versiyonlarında, ev sahibi kültür “Leitkultur” yani lider, baskın ve egemen grup olarak konumlandırılmaktadır. Göç etmiş kişilerse sonradan gelme, kültürel çoğulluk olamama, farklı gelenekler ve etnik yapıya sahip olma gibi çeşitli sebeplerle hem zenginlik hem de prestij bakımından ev sahibi egemen grup karşısında dezavantajlı grup olarak konumlandırılmaktadır. Bu nedenle asimilasyon kavramı ilk kullanılmaya başladığında göçmen bireylerin yönlendirilmesiyle ortaya çıkacak bir kültürleşme biçimi olarak öne sürülmüştür.

İlk versiyonlarında yönlendirme yoluyla ortaya çıkacağı düşünülen Asimilasyon kavramı en olumsuz haliyle azınlık bir bireyin köken ülkesi ile, kendi orijinal gelenek, değer ve eylem biçimlerine olan bağının koparılması şeklinde pratik hayata yansımıştır. Amerika yerlilerinin ve Afrika kökenli siyahların kısmi asimilasyonu buna örnektir (Şan ve Tzampaz, 2021:72).

Kültürleşme teorileri olarak sunulan yeni nesil yaklaşımlarda ise Berry ve arkadaşları asimilasyonun gönüllü olarak içinde bulunulan ana akım kültüre uyma isteğinden kaynaklanabilmesinin doğal olduğunu ancak ev sahibi toplumun da göçmen bireylerin asimile olması yönünde baskı uygulayabileceğini belirtirler. Ayrıca psikolojik ve sosyo- kültürel uyum sağlamayan azınlık bireylerinin marjinalleşme eğilimi gösterdiklerini de eklerler. Berry ve arkadaşları geliştirdikleri Kültürleşme teorilerinde sağlıklı kültürleşmenin sonuçları olarak psikolojik, sosyokültürel uyum sağlama ve entegrasyonu görmektedirler. Bu sonuçların hiçbirini kabul etmeyen

bireyleri ise marjinalleşme yönelimli bireyler olarak adlandırırılar ki bu da kültürleşmenin olumsuz bir sonucu olarak yansıtılmıştır (Sam ve Berry, 2010: 476-478).

Buradan anlaşılacağı üzere geçmiş yaklaşımlarda ortaya atılan Asimilasyon, yeni nesil teorilerde de ev sahibi kültür tarafından kabul görmek için olumlu bir sonuç olarak varlığını devam ettirmektedir.

e. Entegrasyon/Bütünleşme

Kültürleşme tutum ve yönelimleri kısmında anlatıldığı üzere teorik yaklaşım olarak **Entegrasyon/ Bütünleşme** sonucu Berry ve arkadaşları tarafından, yeni toplumun kültürel ve geleneksel öğeleri ile göçmen bireyin kendi öz miras kültürü arasındaki olumlu etkileşim olarak tanımlanmıştır. Uyum değişkeni açısından olumlu bir sonuç olarak görülen Asimilasyon ile Entegrasyon kavramlarının anlam döngüsü iç içe geçmiştir. Bu iki kavramın benzer anlam görünümelerini ayırıcı unsur olarak, entegrasyon kavramı yeni gelenlerin gönüllü olarak buldukları yerdeki ev sahibi kültürle bütünleşmeleridir şeklinde belirtilmiştir. Bu yaklaşım, farklı teorisyenlerce bütünleşme olgusunun açıklaması için yeterli ve dengeli olmadığı yönünde eleştirilmiştir (Saygın ve Hasta, 2018:318).

Nitekim pratik yaşamda bu kavram göç etmiş kişiler için sosyo-politik söylemler açısından Asimilasyona göre tanımlaması daha az tepki çeken ve daha az dışlamacı bir kavram gibi görülmekte ancak ulus devletlerin sıkça kullandıkları, ev sahibi otoritelerin ağzından çokça duydukları ve zamanla bıkkınlık getirmiş bir kavramdır. Entegrasyon kavramı Avrupa'da çok yaygın bir terminolojiye sahip ancak politik yaklaşımlara yansımaları ve yaşam pratiklerinde aldığı anlam ev sahibi otoriteler tarafından her zaman tek yönlü olmuştur. Göçmen birey ve topluluklar için bu anlam etnik ve miras kültürel yapıları ne kadar farklı olursa olsun buldukları ülkede Leitkultur/ üstün kültür bağlamında aynı dil, aynı tarihi geçmiş, aynı kültür ve gelenekleri benimsemek anlamını taşımaktadır (Şan, Akyiğit, 2016:140, Aktay,2015:165).

Bu nedenle günümüzde her ne kadar çift yönlü olduğu varsayılsa da uygulamalarda bütünleşmenin tek taraftan beklenmesiyle bir hiyerarşi oluşturduğu düşüncesi yaygın ve tartışmalıdır. Malum olduğu üzere günümüzde göçmenler yerleştikleri ülkelerde

ikinci, üçüncü ve bazı ülkelerde dördüncü nesilleri bulan varlıkları ile hala entegrasyon /bütünleşme sağlayamamış olmakla veya beklenen sonuçları göstermemekle suçlanmaktadır. Özellikle beklenen uyumu göstermeyen yeni nesiller ev sahibi ülkeler tarafından marjinelleşmiş bireyler olarak görülmektedirler. Buna örnek bu tezinde profilini oluşturan Almanya'nın davet ettiği göçmen Türk işçileri ve onların ikinci ve üçüncü nesilleri için 50, 60 yılı geçmesine rağmen uyum süreçleri ile ilgilenmemesi veya politik yaklaşım olarak ilgilenmek istememesi ve bu nedenle hala günümüzde uyum, gettolaşma, banliyö, marjinal göçmen gençler gibi tanımlamalarla bu konuyu tartışıyor olmasıdır.

f. Çokkültürlülük

Çok kültürlülük kavramı tezin ana konusunu oluşturmamaktadır ancak entegrasyon teorilerinde ve yine kültürleşme teorisi içerisinde azınlıkların ve ev sahibi ülkelerin bir yönelimi olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle bu kısımda bağlamından çıkartılmadan tezin araştırma alanına yönelik hakkında yapılan çalışmalar ışığında kısaca içeriğine değinilecektir

Yukarıdaki açıklamadan hareketle Berry'nin İki boyutlu kültürleşme modellerinde azınlık kültürün uyum sürecindeki kültürleşme yönelim ve tutumları arasında “**Çok kültürlülük**” bütünleşme ölçeği ve bir sonuç olarak belirtilmiştir. Teoride farklı etnik ve kültürel yapıların aynı ortamı paylaşmasını tanımlayan bir kavram olarak tarif edilmiştir (Sam,2006:20). Göçmen bireylerin uyum ölçülerinin tanımlanmasında kullanılan kavramın tarihsel arka planı hakkında çok çeşitli çalışmalar mevcuttur. Daha önce de bahsedildiği üzere Anglo uyum modeli olarak oluşturulan Asimilasyon teorilerinin aşamadığı konu olan etnik yapı ve kültürel çeşitliliğin çokluğunun reddedilemez olmasından hareketle çıkışının sömürgeci yapılara kadar gidebildiği belirtilmektedir (Şan ve Haşlak, 2012:31).

Postmodern ve ulusötesi dönemlerin yaşandığı süreçte sosyokültürel bir olgu olarak gerçeklik bulan bu kavramın günümüzde ele alınış biçimlerinin anlamını, Amerika, Avustralya, Kanada gibi ülkelerde bulduğu yaygın bir kanaattir. Teorik alt yapısını iki Kanadalı düşünür Taylor (1994) ve Kymlica'nın (1998) oluşturduğu bilinmektedir. İlerleyen çalışmalarında da pratik hayatta nasıl uygulanacağı sorularına yanıt aranmıştır.

Çok kültürlülük çoğunlukla devletler tarafından politik bir yaklaşım olarak kendini göstermiştir. Göçmen toplumu olarak tanımlanan bu ülkelerde kavramın pratik hayattaki uygulaması, farklı etnik ve kültürel çeşitliliğin kendi varlığını sürdürmeleri, yerleşilen ülkede sınırlı bir hoşgörü içerisinde bir arada yaşayabilmeleri için yasal alt yapıların kurulması ile sağlanmıştır (Aktay,2015:95-344-345). Bahsi geçen hukuki alt yapılara tezin konusu olmadığı için değinilmeyecektir.

Kültürleşme kuramında da değinildiği gibi ev sahibi ülkelerin göçmen birey ve topluluklara yönelik politik yaklaşımı ile verdiği mesajlar ana akım toplumun göçmenlere karşı tutumunu şekillendirmekte ve azınlık grupların kültürleşme sürecine de artı veya eksi maksimum etkiyi sağlamaktadır. Çok kültürlülük Avrupa ülkelerinde, Amerika, Kanada gibi ülkelerdeki uygulamalarından ve Kültürleşme alanındaki bütünleşme ölçeği kuramından çok daha farklı anlamlara gelmiş azınlık toplumlara yansması ciddi oranda olumsuz şekil almıştır.

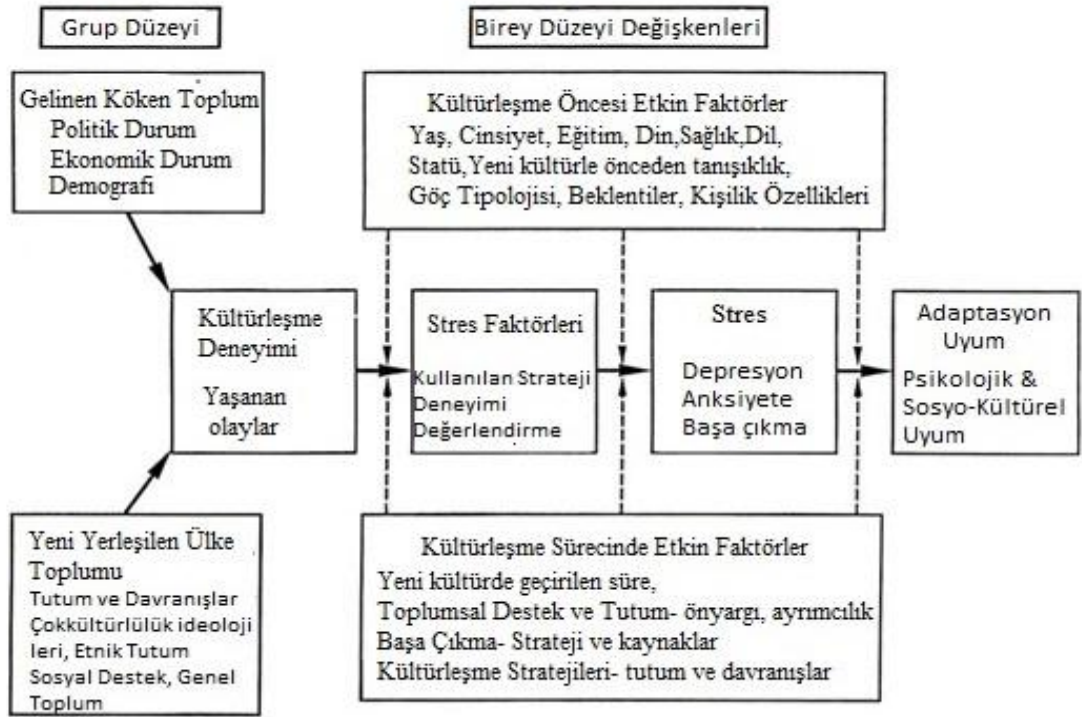
Avrupa ülkelerinin öteki ile yaşadıkları ilişki süresi ve biçimleri ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Genel manada ortak nokta olarak görülen ise uyum politikalarını anadil ve sadece dinsel inanca indirgeyip bu varlıklar üzerinden kimlik pazarlığının yapıyor olmasıdır (Adıgüzel, 2011:44). Örneğin, Federal Almanya devletinin 1950’li yıllarda başlattığı işçi göçmen alımından itibaren Almanya’da oluşan kültürel ve dini çeşitliliği kabul etmediği bugün bile bilinen bir gerçekliktir. “*Deutschland ist ein Einwanderungsland*”, “Almanya bir göç ülkesidir” cümlesini kurmaları epey zaman almıştır. 2005 yılında çıkardığı göç yasası Almanya’nın artık bir göç ülkesi olduğu gerçeğini kabullenmeleri anlamına gelse de Eski şansölye Merkel’in fenomen olmuş “*Der Ansatz für Multikulti ist gescheitert, absolut gescheitert!*”, “çok kültürlülük yaklaşımı başarısız oldu” ifadesiyle bu alandaki başarısızlıklarını vurgulamıştır (A.g.e.,2011:45, Der Spiegel, 2022, Mirbach, 2013:22). Bu açıklamadan yola çıkarak Almanya’nın ev sahibi ülke olarak savundukları entegrasyon biçimi analiz edildiğinde çok kültürlülük gerçeğini de yine kabullenememiş oldukları görülebilmektedir.

Goldberg (1994) Çok kültürlülük kavramı için gücünü kimlik ve farklılık gibi unsurlardan aldığını belirtmiştir. Bu doğrultuda çok kültürlülük kavramından beklenen entegrasyon performansı örnek ülke Almanya özelinde yarım asırdır bir sorunlar yumağına dönüşmüştür. Göç aldığı ilk zamanlardan bugüne kadar uyum sürecini “Leitkultur/üstün kültür” bağlamında ele alan Almanya ev sahibi toplum ile azınlık

kültürler arasındaki etkileşimi sınıfsal bir ayrıma dönüştürmüş “getto” tipi yaşam şeklini ortaya çıkarmış, kültürel etkileşimi desteklemeyen farklı kültür adacıkları oluşturmuştur. Uyum çalışmaları altında yapılan çok kültürlülük uygulamaları evrensel insan hakları değerleri ile çelişmiş etnik, dini, mekânsal ve bunlar gibi birçok alanda mesafenin devam etmesini tetiklemiştir (Akbaş, 2021).

Kültürleşme evrelerinin bir sonucu olarak görülen çokkültürlülük, teorilerde de ev sahibi kültür ile etkileşimde göçmen bireyin seçtiği bir bütünleşme yönelimi olarak belirtilmektedir ve ölçüt olarak kabul edilmektedir. Ancak bu kültürleşme sonucunun içeriği entegrasyon olarak görünürken pratik hayattaki yansımaları ve örnekleri ev sahibi otoritenin asimilasyon ya da dışlayıcı yaklaşımını benimsemesi şeklinde kendini gösterebilmektedir. Yani kavram; farklı kültürlerin dışlanmadığı, farklı kimliklerin tanındığı, değerli görüldüğü alt anlamından kayarak ana akım kültüre ait eşit bir birey olarak var olamayacaklarının vurgulandığı, kendi kültür adacıklarında yaşamalarının istendiği, ön koşullarla uyumun söz konusu edildiği bir anlama/yapıya bürünebilmektedir.

2.3.5. Kültürleşme Sürecini Etkileyen Etmenler

Şekil 2.5: Kültürleşme Düzey Değişken Şeması

Kaynak: Berry,1997: 15

Berry'e göre göçmenlerin benimsedikleri kimlik ve Kültürleşme süreçlerini etkileyen çeşitli değişkenler vardır. Bu değişkenler göçmen bireylerin geçmiş yaşamlarından getirdikleri demografik ve kişilik özellikleridir ki ona göre bunlar kültürleşme sürecini etkileyen önem derecesi diğer çevresel etkenlere göre daha yüksek faktörlerdir. Bu nedenle bu faktörler iyi incelenmediği takdirde grup düzeyinde veya birey düzeyinde yapılacak çalışmaların eksik olacağını model de sıkça vurgulamaktadır. Şema 2.5 'te görüldüğü üzere "göç veren köken ülke ile ev sahibi ülkenin özellikleri, göç etme nedenleri, din, dil, etnik köken, yaş, meslek" gibi demografik özellikler verilmiştir. Ev sahibi ülkede kalış süresine bağlı olarak yaşanan sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik alandaki deneyimler de yine süreci etkileyen özellikler olarak sunulmuş. Bulunulan ülkede görülen toplumsal destek ve kabul ile ana akım kültürün önyargı ve kalıp yargıları da kültürleşme sürecini etkileyen (Hortaçsu, 2007:250-275, Berry, 1997:15) diğer faktörler olarak belirtilmiştir.

Kültürleşme kuramına göre göçmen birey ve grupların göç edilen ülkelerde entegrasyon bağlamında sergiledikleri farklı tutum ve davranışlarını etkileyen değişkenlerin öne çıkanlarının içeriğine aşağıda ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

a. Göçmen Bireyin Yaşı, Cinsiyeti, Kalış Süresi:

Cinsiyet, Yaş; Berry' e (1997) göre göçmen bireyin cinsiyet ve yaş değişkenleri kültürleşme sürecine etki eden bireysel değişkenlerdir. Bu değişkenlerden yaş etkeni, erken yaşlarda göç etmiş bireylerin kendi miras kültürlerinden daha çok göç edilen ülke kültürü ile ilişki kurdukları varsayımına dayanmaktadır. Çünkü ileri yaşlarda göç eden kişilerde gözlemlendiği söylenenler kendi kültürel mirasları ile özdeşleşmiş oldukları, yeni karşılaştıkları kültür ve toplumla etkileşimlerinin zayıf olduğu bu nedenle de ev sahibi toplum ve kültüre uyum konusunda zorluk çektikleri yönündedir. Bu nedenle ev sahibi kültür ve toplumla, genç yaşta ve uzun süreli etkileşimlerde kültürleşme sürecinin çok daha rahat ve sorunsuz bir şekilde gerçekleşeceği öngörülmektedir (Berry,1997:22). Burada genelleme yapılarak Almanya'ya göç eden ilk neslin yaşlarının genç olmadığı için kendi orijinal kültürlerini daha fazla koruma eğiliminde oldukları ve kültürleşme yönelimlerini bütünleşmeden yana yapmadıkları örneği sıklıkla verilmektedir (Saygın ve Hasta, 2018: 327).

Cinsiyet değişkenine bakıldığında daha çok kadın erkek üzerinden ve toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden varsayımların oluşturulduğu görülmektedir. Buna göre kültürleşme açısından göçmen kadınlar göçmen erkeklere göre çok daha fazla zorluk çekmektedirler, göçmen erkekler daha hızlı, daha rahat topluma karışmakta ve daha başarılı uyum sağlamaktadırlar. Cinsiyet faktöründe göç etmiş kadınların kültürleşme sürecindeki olumsuz durumu evde daha fazla vakit geçirmeleri ve geleneksel toplum yapıları ile ilişkilendirilmiştir. Kadınların geleneksel toplumlardaki statüleri üzerinden genellemeye gidilmiştir. Erkeklerin kültürleşme sürecindeki etken olarak çalışma hayatı içerisinde olmalarına bu nedenle kadınlara oranla dışarıda daha fazla vakit geçirmelerine bu yolla ana akım bölge yerlileri ile daha fazla iletişim halinde olmalarına dikkat çekilmiştir (Berry,2005: 21-22).

Cinsiyet ve yaş değişkenleri hakkında yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu araştırmalara göre; (Ouarasse ve van de Vijver, 2005) Almanya ve Hollanda gibi Avrupa ülkelerine yapılan göçlerin, büyük bir çoğunluğu iş gücü göçü olarak

yapıldığından kadın ve erkek göçmenlerin her ikisinin de ev sahibi ülkelerde çalışma hayatlarının bulunduğu ve ana akım kültür ile etkileşim içerisinde olmak durumunda oldukları görülmüştür (Saygın ve Hasta, 2018:326).

Belçika (Güngör ve Bornstein,2009) ve Hollanda'da bulunan Türk göçmen aileleri özelinde yapılan araştırmaya (Phalet ve Haker, 2004) göre 16 yaş ve üzeri kız çocuklarının kültürel etkileşime daha açık oldukları bulgusuna erişilmiştir. Ataca ve Beryy'nin (2002) yapmış olduğu araştırmaya göre de erkek çocukların yaşadıkları ülke toplumu ile bütünleşme tercihini yüksek oranda gösterdikleri belirtilmiştir (Kılıçoğlu ve Ark. 2015: 212-214).

Yaş hususunda ise Almanya'daki ikinci üçüncü nesillerin ilk nesillere göre ana akım kültürü benimsemeye daha yatkın oldukları örneği çok verilmektedir. Almanya'da yaşayan Türk işçi göçmen aileler üzerine yapılan araştırmalarda (Pfaferott ve Brown,2006) sonraki nesillerinin ev sahibi toplum ve kültürü ile ilişki kurma isteğinin ailelerine göre daha fazla olduğu belirtilmiştir. Bu örneğe göre ikinci üçüncü kuşakların birinci kuşaklardan daha fazla ev sahibi ülke kültür ve toplumu ile bütünleşme yöneliminde oldukları çıkarımına gidilmiştir. Ancak söz konusu araştırmalarda son nesillerin farklı iki kültür arasında gelişen kimlik sürecinin kendi miras kültürleri ve ev sahibi kültürden farklı bir şekilde sancılı geçtiği ve kendilerine özgü kültür yapıları oluşturmalarına neden olduğu öne sürülmektedir. Bu durumu da her iki kültürden de farklı olarak oluşturulduğu varsayımından hareketle kültürel kimlik yapılarını ve kültürleşme eğilimlerini ayrımcılık ya da marjinalite olarak tanımlamaktadırlar (Hortaçsu,2007:262-263).

Kalış Süresi: Genelleme yapılmamak kaydı ile en önemli etkin değişken göçmen bireyin ev sahibi ülkede kalış süresidir denilebilir. Göç edilen ülkede uzun süre vakit geçiren göçmen bireylerin buldukları ülke kültürüne karşı daha fazla sempati beslediği ve kültürleşme süreçlerinin daha başarılı gerçekleştiği de söylenebilir. Göç edilen ülkelerde kalınan sürenin uzaması ile birlikte ana akım toplumu, kültürü ve kurumsal yapıları ile etkileşim sıklaşmaktadır bu da göç edilen ülkede sosyo-ekonomik olarak varlık göstermeyi ve sosyo- psikolojik olarak ta ev sahibi ülke şartlarına bir şekilde uyum sağlanmayı beraberinde getirmektedir (Saygın ve Hasta, 2018: 327).

Özetle yukarıda detayları verilen değişkenler ile ilgili yapılan araştırmalarda (Güngör,2007, Huijink, Verkuyten, Conders,2012) kültürleşme tercihleri ile cinsiyet ve yaş değişkenleri arasında tutarlı bir ilişki bulunmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Yaş ve cinsiyet değişkenlerinin göçmenlerin farklı donanımları, kişilik karakter yapıları ve diğer değişkenlerle birlikte incelenmesi gerektiği görüşü netlik kazanmıştır. Göçmen bireylerin ev sahibi ülkede kalış süreleri uzadıkça kültürleşme isteğinin de doğru orantılı olarak arttığı söylenebilir (Kılıçoğlu ve ark. 2015: 213). Buradaki en önemli dikkat edilmesi gereken husus ise tüm bu faktörlerdeki varsayımların tekil olarak bireylere göre değişkenlik gösterdiği'dir.

b. Göçmen Bireyin Eğitimi, Mesleği:

Eğitim: Göçmen birey ve grupların eğitim alanında donanımlarının bulunması kültürleşme sürecine büyük ölçüde olumlu etki eden tutarlı ve ön kültürleşme faktörü olarak görülmektedir. Eğitimli göçmen bireylerin yeni karşılaştıkları kültürle çok daha kolay ve hızlı etkileşime girebildikleri yönünde iddialar mevcuttur. Eğitim düzeyi yüksek bireylerin sorun analizi ya da problem çözme gibi becerilerinin gelişmiş olacağı bunun da karşılaşılan farklı kültürlerdeki sorunlara bakış açısını etkileyeceği dolayısı ile kültürleşme streslerinin düşük seviyede seyredeceği düşünülmektedir. Ayrıca eğitimli kişilerin ev sahibi ülke dilini öğrenmeye daha eğilimli oldukları yargısı da bulunmaktadır. Ev sahibi topluluk açısından bakıldığında ise; yerleşilen ülkenin tutum ve davranışlarının eğitimli göçmenlere karşı daha pozitif olduğu ileri sürülenlerdendir.

Bu değişken için araştırma örneği olarak Amerika'ya göç etmiş eğitimli Hmongların eğitimsiz olanlarına göre daha yüksek oranda kültürleştikleri verilmektedir. Bir diğer verilen örnekte Almanya'ya göç eden birinci kuşak Türk işçileridir. Araştırma ana akım kültürle bütünleşme konusundaki isteksizlikleri ve başarılı olamamaları eğitimsiz olmalarına, vasıfsız işlerde çalışmalarına, eğitimsiz oldukları için de yetenekleri kısıtlı kişiler olduklarına bağlamıştır.

Meslek: Eğitim gibi göçmen kişilerin iyi bir meslek sahibi olması, gelir durumu, statüsü kültürleşme süreçleri için koruyucu ve destek faktörler olarak belirtilmektedir. Buna göre bulunulan ülkelerde sosyoekonomik düzeyi yüksek mesleklere sahip olmak bütünleşme yönelimini desteklemektedir. İyi mesleklerde çalışmayan, gelir düzeyi

düşük göçmen bireylerin daha çok getto yaşam biçimini sürdürdükleri varsayılanlar arasındadır (Berry,1997:22, Saygın ve Hasta, 2018: 325).

c. *Göçmen Bireylerde Dil, Din, Etnisite:*

Dil: İnsanlar arasında ortak anlamların oluşmasını sağlamak amaçlı kullanılan dil epistemolojik bir kitle iletişim aracıdır. Kuramsal yaklaşıma göre de dil, göçmen bir bireyin bulunduğu ülke kültürü ile bütünleşme motivasyonuna en çok katkı sunacak etkenlerden biridir. Entegrasyon teorilerinin birinci önceliği ana akım kültürün değerlerinin ve kurallarının göçmenler tarafından benimsenmesi olduğu için ülke dili temel araçlardan biri olarak görülmüştür (Abadan-Unat,2017:209, Massgoret ve Ward 2006). Berry'nin Kültürleşme modeline göre; göç alan ve göç veren ülke toplumları aynı dilleri konuşuyorlarsa bu beklenildiği gibi göçmenlerin uyum süreçlerini daha kolay geçirmelerini sağlayacaktır. Fakat göç alan ülke dili ile göçmenlerin kullandıkları diller birbirinden farklı ise bu göçmenlerin kültürleşme süreçlerini zorlaştırıcı ve geciktirici bir durum olarak görülmektedir (Berry, 2006a).

Göçmen bireyler tarafından içinde yaşadıkları toplumunun dilini öğrenmek iş ve özel yaşamlarında buldukları ülkelerde geçerli olan kuralları ve bu kuralların değişikliklerini anlayabilmek, göçmenler üzerinde rahatlatıcı bir etkiye sahiptir. İşçi göçmen bireyler için bu talimatları anlayamamak derin bir yabancılaşma ve güçsüzlük durumu oluşturabilir (Abadan-Unat,2017:209-2010). Buradaki bir diğer husus ise, ülke dilinin tam manasıyla bilinmesinin o ülke de kalma süresi ile de doğrudan ilintili olduğudur. Bulunulan ülkelerde ne kadar uzun süre kalınırsa o ülke dilinin öğrenilmesi ve akıcı hale getirilmesi o derece kolay olmaktadır. Söz konusu ülke dili öğrenildikçe artan algı ile birlikte ülke kültürü de göçmen bireyler için daha anlaşılır daha yaşanılır hale gelmektedir (Saygın ve Hasta, 2018: 325-326).

Araştırmalarda (Trebbe, 2007) farklı dil ailelerine sahip olan göçmenler için en çok Almanya'da yaşayan birinci nesil Türk işçi aileleri üzerinden örnekler verilmektedir. Birinci kuşak Türk işçi göçmenlerin Almanya'da kaldıkları süre içerisinde ülke dilini iyi bilmemeleri sosyo-kültürel bütünleşmelerinin önünde büyük bir engel olarak nitelendirilmektedir.

Sıklıkla örnek gösterilen Türk işçi göçmenlerin dil sorunsalına kuramsal yaklaşımın verdiği imkânlardan hareketle ve yapılan diğer araştırmalar açısından bakıldığında

durumun farklı veçheleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin; Bourhis ve arkadaşlarının (1997) oluşturdukları Etkileşimli Kültürleşme yaklaşımına göre; ev sahibi devletin entegrasyon politikalarının hem göçmenlerin hem de ev sahibi toplum üyelerinin kültürleşme yönelimi üzerinde yüksek oranda belirleyici etkisi vardır (Bourhis ve ark. 2010:376). Buna göre devlet düzeyinde Federal Almanya ülkede bulunan tüm göçmenlerin Almanca dilini öğrenmelerini entegrasyon politikaları içerisinde önemli aşamalardan biri olarak kabul etmiş göçmen politikalarını buna göre düzenlemiştir.

Belirlenen politikalar ev sahibi toplumun tutumunu şekillendirmiş ve göçmen bir bireyin o kültürün dilini iyi bilebilmesi o ülke toplumunun gözünde bir statü göstergesi olarak kabul görmüştür. Ayrıca göç üzerine yapılan çalışmalar doğrultusunda (Kastaryano,2000), Almanya'daki Türk işçi göçmenler için kültür, dil veya din temelli dile getirilen sorunların Federal Almanya hükümeti tarafından "kimlik pazarlığı" olarak kullanıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgu dil ve beraberinde gelen kültür farklılığı nedeniyle Türk işçi ailelerinin ilk nesil göçmenlerinin ülke otoritesi tarafından entegrasyon uyum açısından ele alınmamış doğrudan problemlili göçmenler olarak nitelendirildiğini göstermiştir. Bu da ilk nesil göçmenler tarafından tepki çekmiştir (Adıgüzel,2011: 43-52).

Tüm bu araştırma notlarından hareketle dil değişkeni, ilk kuşak Türklerde ülke dilini bilme oranının düşük düzeylerde seyretmesi nedeniyle kültürleşme faktörü olarak görülürken, sonraki nesillerde böyle bir sorundan bahsetmek ana dillerinden daha iyi ülke dillerini bilir hale geldikleri için mümkün olmamaktadır denilebilir. Bu nedenle kuramsal yapının varsayımına göre sosyal entegrasyon için önemli olan dil faktörü ikinci, üçüncü ve dördüncü nesillerde bir kültürleşme değişkeni olmaktan çıkmış gibi görünmektedir.

Din: Entegrasyon teorilerinin göç olgusunu açıklamaya çalışırken öncelikli olarak göz önünde bulundurduğu değişkenlerden biri de toplum ve bireylerdeki din olgusudur. Kültürleşme teorisine göre göçmen birey ve grupları ile ana akım toplumların dini inançlarının aynı ya da farklı olması azınlıkların kültürleşme sürecini etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak vurgulamaktadırlar. Buna göre göçmen azınlıklar ile ev sahibi toplumun aynı dine mensup olmaları uyum sürecini hızlandırmakta, dini

inanişların farklı olması durumunda ise kültürleşme sürecini olumsuz yönde etkilemektedir (Berry, 1997,2006a).

19. Yy. sonlarından bugüne modernitenin etkisi ile şekillenen (modern) toplumlarda din olgusunun kolektif aidiyeti belirleyici ve şekillendirici etkisinin kalmadığı sıklıkla gündeme getirilmiştir. Fakat günümüzde din olgusunun toplumlar üzerinde bireyin parçalanmasının önüne geçmekten, kendi varoluşunu anlamlandırmaya kadar ki onarıcı etkisinin arttığı dikkat çekmektedir (Yavuz,2013:620). Din; İnsan birey ve topluluklarının varoluşsal alandaki düşünüş ve algılayış biçimlerini belirlemekte ve buna göre şekillendirmektedir. Göçmen bireyler söz konusu olduğunda din değişkeninin insan ilişkilerinde sergiledikleri tutum ve davranışlarında da belirleyici ve şekillendirici etkisinin olduğu göz ardı edilemez. Din, göçmen aileleri için geçmişleri ile geleceklerini birleştirici bir unsur, kuşaklar arasında değerlerin sürdürülmesi ve ortak bir bellek oluşturulması anlamlarını taşımaktadır. Gündelik yaşamlarında sosyalleştiren, bütünleştiren veya içinde buldukları duruma göre ayrıştıran bir yapıya sahiptir (Perşembe,2005: 51- 52).

Din değişkenini odak alarak gerçekleştirilen araştırmalarda öne çıkan varsayımlar mevcuttur. Bunlardan birisi, dinin değişime karşı dirençli olduğu yönündedir. Bu araştırmalara Belçika, Almanya, İngiltere, Kanada (Ataca ve Berry, 2002, Güngör ve Ark.,2012, Adıgüzel,2010) gibi Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk göçmenlerin sonraki kuşakları üzerinden yapılan çalışmalar örnek verilmektedir. Bu araştırmalarda sonraki kuşak göçmen nesillerin ailelerinden kuvvetli bir dini bilgi almasalar ya da mensubu olunan dinin temel gerekliliklerini yerine getirmeseler bile din ve tanrı inanişlarının olduğu, kendi miras öz kültürlerini, inanişlarını devam ettirdikleri ve inançlarını sembolikte olsa kimlik referansı olarak gösterdikleri bulgularına ulaşılmıştır (A.g.e.,2013:621).

Din değişkeninde kuramsal çerçevede varılan noktalardan bir diğeri ise; ev sahibi ülke ve toplumunun dini inanişının ya da din şeklini almış yönelimlerinin, değer sistemlerinin yabancı inanç ve değer sistemlerine karşı sergiledikleri hoşgörü ve açıklık oranıdır. Bulunulan ev sahibi ülkenin dini yönelişi farklı dini inançlara hoşgörölü değilse ana akım toplumda bu durum göçmen birey ve grupları dışlayıcı bir tutum şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda göçmen birey ve grupların

bütünleşme ve uyum süreçlerindeki yönelimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Perşembe,2005:52-53, Bourhis ve Ark. 2010, Berry 1997).

Etnisite: Kültürleşme süreçleri açısından göçmen birey ve grupların hangi ülkeden geldikleri, ırksal ve etnik özelliklere sahip oldukları yani kökenleri önemli ve ev sahibi ülke ve toplumunun göçmenlere karşı olan tutumlarını belirleyici bir değişkendir.

Canatan'ın (2013) Avrupa ülkelerinden seçtiği 13 ülke toplumu üzerinde yapmış olduğu ampirik araştırmaya göre ana akım ülke toplumunun aynı ırk ve etnik gruptan olan insanların göçmen olarak ülkelere gelmelerine ezici oranda açık ve hoşgörülü bir tutum sergiledikleri görülmüştür. Aynı araştırmada ev sahibi toplumların farklı ırk ve etnik yapıya sahip grupların ülkelere gelmelerine karşı olumsuz tutum sergiledikleri ve etnik temellere göre seçici ve ayrımcı bir tutum sergiledikleri belirtilmiştir (Canatan,2013: 321-323).

Bir diğeri ise; Bourhis'in Etkileşimli kültürleşme modelinden hareketle (Bourhis ve Ark., 2010) Almanya da yaşayan Türk ve Alman kökenli Rus göçmenler üzerinde yapılan bir çalışmadır (Zagefka ve Brown, 2002). Bu çalışmada ev sahibi topluma; göçmenler için tercih ettikleri uyum stratejisi sorulmuş ve yine ana akım topluma; göçmenlerin ev sahibi toplum için kültürleşme yönelimleri açısından neyi yeğlediklerini tahmin etmeleri istenmiş. Çalışmanın sonucunda ev sahibi ülke toplumunun göçmen grupların etnik kökenlerine göre farklı yaklaştıkları ortaya çıkmıştır. Buna göre; Türk göçmenlerin, Alman kökenli Rus göçmenlerden ve Almanlardan daha yüksek oranda iletişime açık olduğu ve buldukları ülke toplumu ile bütünleşme stratejisini tercih ettikleri görülmüştür. Almanların tercih ve tahminlerinde ülkelere göç eden Alman asıllı Rus göçmenler ile Türk göçmenlere ilişkin tutum ve davranışlarını göçmenlerin etnik kökenlerine göre şekillendirdiği görülmüştür (Hortaçsu, 2007:264-267).

d. Köken Ülke Özellikleri ve Göç Etme Nedenleri

Kuramsal olarak (Berry, 1997) göçmenler için göç motivasyonlarını sağlayan itici ve çekici faktörler olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu motivasyonların oluşturduğu göç tipolojilerinin de uyum noktasında önemli etken olduğu eklenmektedir. Göçün nedenleri anlaşılmalı çalışılırken genellikle köken ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik buhranlar, siyasi gerilimler, savaş, hastalık, afet vb. gibi birçok etkene

dikkat çekilmektedir. Aynı şekilde yerleşilen ülkelerin sosyoekonomik, demografik ve politik yapısı da etkenler arasında görülmektedir. Sayılan bu durumlar insanların kendi ülkelerini zorunlu, gönülsüz veya ülkeler arasındaki anlaşmalara bağlı olarak gönüllü ve düzenli olarak terk etmeleri şeklinde gerçekleşebilmektedir. Göçmenlerin kendi ülkelerini zorunlu, gönülsüz veya gönüllü olarak terk etmeleri göçün tipolojisini oluşturmaktadır. Kuramsal değişken olarak; bu itici- çekici faktörler ve göç tipolojisi göç eden bireylerin kendi ana ülkelerinden bilmedikleri tanımadıkları ülkelere göç etme nedenlerini, göçe motivasyon ve beklentilerini sosyo-psikolojik olarak şekillendirmektedir (Berry,1997: 16).

Buna örnek olarak sıklıkla İkinci Dünya savaşı sonrası ulus devlet yapısını destekleyen işgücü ihracı gibi isimler verilerek yapılan göçler örnek verilmektedir. Özellikle Türkiye, Yugoslavya, İtalya, Yunanistan gibi o dönem için ülke ekonomileri iyi olmayan ulus devletlerden Batı Avrupa'ya gerçekleşen iş gücü göçleri (Abadan-Unat, 2017:77) kuramsal yapının araştırma evrenini oluşturmaktadır.

e. Yeni Yerleşilen Ülke ve Toplumun Özellikleri

Kuramsal yapıya göre göç alan ülke devletinin göçmenlerle ilgili ulusal politikası, ideolojisi ile toplumunun göçmen gruplara yönelik tutum ve davranışları göçmenlerin yeni yerleştikleri ülke kültür ve değerlerine yaklaşımına etki eden önemli temel faktörlerden biridir (Berry, 1997, 2006a, Bourhis ve Ark. ,2010).

Eğer göç alan ülkeler tarihi açıdan yüzyıllarca sosyal ve kültürel yönden güçlü, farklı etnik, kültürel, dilsel ya da dini çeşitliğin yoğun olarak yaşanabildiği toplum yapısına sahiplerse göçmen birey ve gruplara ihtiyaçları olan sosyal desteği ve iletişim açıklığını sunarak toplumsal hayata katılmalarını sağlayabilmektedirler. Bu durum kültürleşme açısından göçmenlerin buldukları ülke toplum ve kültürüne sempati ve güven duymalarını sağlayarak bütünleşmeyi tercih etmelerini olumlu yönde destekleyebilmektedir.

Ancak ev sahibi ülkelerde göçmenleri toplumlarının genel refahına karşı tehdit olarak algılama, farklıklara açık olmama, göçmenlerin tarihine yönelik kalıp yargılara sahip olma, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, (Kaya,2016: 27) gibi özellikler bulunuyorsa bu ülke toplumu ve otoritesi göçmenlere karşı asimilasyon yönelimini daha çok desteklemektedirler. Bu yaklaşım göç edilen ülkenin toplum ve kültürünün göçmen

birey ve grupları sosyal desteklerinden yoksun bırakması anlamına gelmektedir. Böylece göçmenler o ülke toplum ve kültürüne sempati ve güven duymadıkları için yeni yerleştikleri ülkelerdeki deneyimleri, bu deneyimleri algılayış biçimleri, yaşanan sorunlar, karşılaşılan sorunlara yönelik başa çıkma stratejileri hemen hemen tüm alanlardaki hayat dinamikleri kültürleşme isteklerini ve süreçlerini olumsuz manada derinden etkileyebilmektedir (Hortaçsu,2007:252-271).

Bourhis'in modelinden yola çıkılarak Avrupa ülkelerinde yapılan çalışmalarda ev sahibi toplulukların, göçmen grupları iş dağılımı ve finansal yönden tehdit olarak algıladıkları, kalıp yargılarından hareketle inanç ve kültürel baskınlık açısından da rakip gördükleri, "*O, benden farklıysa ben onu istemem*" şeklindeki sınıflamaları nedeniyle bütünleşme yönelimini değil ayrımcılık yönelimini destekledikleri görülmüştür (Bourhis ve Ark.,2010).

2.4. Kültürleşme Yaklaşım ve Süreçleri Açısından Uluslararası İlahiyat Programı (UİP)

Alan yazında göç ve göçmenlere yönelik yapılan çalışmalar gözden geçirildiğinde entegrasyon/uyum konusuna daha statik ve merkezci yaklaşımların hâkim olduğu görülmektedir. Gordon'nun (1964) Anglo Sakson Uyum Yaklaşımı buna iyi bir örnektir. Bu yaklaşım göç olgusunu sadece göçmen ile sınırlandırmış ve göç eden birey veya toplulukların göç edilen yerin kültür ve değerlerine mecburi uyumu üzerinden süreci okumuş, uyum ölçütlerini de buna göre çalışmıştır. Zamanla göç sürecinin çok daha karmaşık bileşenlere sahip olduğu ve iyi bir analiz için sosyokültürel ve sosyo-psikolojik faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerektiği gerçeği kendisini ciddi oranda belli etmiştir.

Göç teorileri uyum konusunda genel statik yaklaşımlarını koruyarak, göç olgusunu göç alan ev sahibi toplumlar ve göçmenler arasındaki etkileşimin karşılıklılığı üzerinden ele almaya başlamışlardır. Bu çalışmada yer verilen Kültürleşme teorisi (Berry, 1997) ve Etkileşimli Kültürleşme teorisinin (Bourhis ve Ark. 1997) göçmenlerin süreçlerine önceki entegrasyon teorilerinden biraz daha dinamik yaklaşıma çalıştığı görülmektedir. Her iki yaklaşım da göçmen gruplar ve ev sahibi toplulukların göçün süreçlerinde hem sosyal hem de psikolojik yönde değişime uğradıklarının üzerinde durmuşlardır.

Kuramlara dikkatlice bakıldığında Kültürleşme kuramı, uyum sürecini hem göçmenler hem de ev sahibi ülke toplumu açısından incelediğini söylemektedir. Konuya sosyo-psikolojik bir bakış açısı da katmaya çalışmaktadır. Fakat detayına inildiğinde modelin kurucusu konuyu göçmen grup ve bireylerin buldukları ülke ortamlarına uyum sağlamak isteyip istememeleri, toplum ve kültürle ilişkiye girmeye önem verip vermemeleri noktasında ele almaktadır. Uyum konusunu yine sadece göçmen üzerinden ele alıp ev sahibi toplum açısından incelememektedir.

Sosyo- psikolojik açıdan ise bu yaklaşımın insan birey ve topluluklarının anlam değer dünyasını şekillendiren soyut alanları anlayabilmeyi sağlayacağı düşünülürken çeşitli mantıksal tanımlamalar oluşturduğu görülmektedir. Bu tanımlamalardan hareketle ilgili kısımlarını sınıflandırmakta, yorumlamakta ve göçmen birey ve toplumları kısmi hükümlere bağlamaktadır. Bu durum da kendi görüşüne uygun ölçülebilir sonuçların çıkmasına, ölçülemeyen alanların ise uyumsuzluk olarak görünmesine sebebiyet vermektedir.

Etkileşimli Kültürleşme yaklaşımı ise Berry'nin oluşturduğu kuramı merkez alarak hareket etmektedir. Çalışmayı sadece ve ağırlıklı olarak Ev sahibi ülke devletinin göçmenlere yönelik uyguladığı politik yönelimler üzerinden yürütmektedir. Bu politik yönelimleri tarihsel ya da toplumsal açıdan ele alıp incelememektedir. Burada da ev sahibi ülke politik yaklaşımının göçmenlerin kültürleşme isteklerini menfi düzeyde etkileyip etkilemediği noktasında incelemekten çok göçmenlerin ev sahibi ülke otoritesinin oluşturduğu politik söylemleri ne derece kabul ettiği veya etmediği konusuna ağırlık vermektedir.

Sonuç olarak süreç içerisinde göçmen ve ana akım toplumda gerçekleşen sosyal ve psikolojik değişimlerin göçmenlerin sahip oldukları çeşitli özelliklerden etkilendiğini varsaymaktadırlar. Söz konusu özellikleri değişken olarak tanımlayıp bunların birey ve grup düzeyinde analiz edilmesi gerektiğini öne sürmektedirler. Bu değişkenler göç teorilerinin zihni yapısı gereği statik olarak genellikle göçmen düzeyinde oluşturulmuştur. Yukarıda detayları verildiği üzere göç tipolojisi, göç nedenleri, yerleşilen ülkelerde kalış süreleri, Yaş, Cinsiyet, Kalış süresi, Eğitim, Meslek, Dil, Din, Etnisite (ırk) gibi alanların analiz edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Berry, 1997:17).

Göçmen bireylerin kültürleşme/uyum süreçlerini etkilediği öne sürülen faktörler bu çalışma için önem arz etmiştir. Bu çalışmanın kitlesi olan “*Uluslararası İlahiyat Programı*” öğrencilerinin kültürleşme yönelimlerinde önemli noktalardan biri kuşak mevzusudur. “*Uluslararası İlahiyat Programı*” nı tercih eden öğrencilerin hepsi Avrupa ülkelerinde doğmuş ikinci, üçüncü, dördüncü kuşak nesillerdir. Dolayısı ile Avrupa ülkelerine göçen ilk kuşakların kültürleşme tercihlerini şekillendiren birçok değişken bu öğrenci kitlesinde söz konusu değildir. Çünkü zaman içerisinde ikinci, üçüncü ve dördüncü ve diğer kuşakların tutum ve yönelimlerini etkileyen değişkenlerde ciddi farklılıklar oluşmuştur.

Örneğin ilk neslin kültürleşme yönelimine etki eden göç edilen ülke dilini ve kültürünü ev sahibi toplumun istediği düzeyde bilmemeleri adaptasyon sorunu şeklinde düşünülmüş göçmen bireylerde bütünleşme tutum ve davranışını negatif etkilediği belirtilmiştir. Hatta dili istenen düzeyde ve istenen hız da öğrenememiş olmaları göçmenler tarafından bulunulan ülke kültürüne karşı direnç göstermek olarak görülmüş. Aynı şekilde ilk nesillerin ev sahibi toplum kültürü ile bütünleşme düzeylerinin düşük olma nedenleri arasında göçmen bireyin yaşı, eğitim seviyesi, göç edilen ülkede kalış süresi vb. gibi etkenler sayılmaktadır. Ancak bunların hiçbiri sonraki nesiller için uyum analiz ölçütü olamamaktadır.

Ayrıca teorilerden bağımsız olarak pratik hayatta ev sahibi ülke ve toplumunun ilk kuşaklara karşı oluşturdukları tutum ve davranış ölçütleri ile kitle farklılaştığı için sonraki nesillere karşı sergiledikleri tutum ve davranışlarını şekillendiren ölçütlerin düzeyi ve dozajı da değişmiştir. Özetle, alan yazında entegrasyon kuramları incelendiğinde ilk kuşak göçmenlerin bütünleşme ve uyum isteklerini şekillendirdiği öne sürülen değişkenlerin sonraki nesillerin tutum ve davranışlarını teorik düzeyde açıklamasının mümkün olmadığı görülmüştür.

Tekrar kuramsal olarak bakacak olursak insan topluluklarının sosyal olgu ve olayları üzerine sosyologlar veya antropologların yaklaşımlarında ve yapmış oldukları çalışmalarda çoğu kere olayların somut yönüne takılıp kaldıkları görülmektedir. İnsana dair derinliği, ayrıntıları ve değerleri görece ürettikleri somut araştırma yöntemleri ile ölçmeye çalışmışlardır. Fakat ne insanın ayrıntılarını, anlam değer dünyalarını, hayata dair yapılan tercihlerindeki bilinci ne de değişkenliklerini tanımlamaya veya yaşamsal ilişkilerdeki karmaşıklığı izah etmeye tam manasıyla bir açıklama ve düzen getiremedikleri fark edilmektedir. Göç ve göçmen konusunda

oluşturulan sosyal entegrasyon teorilerinin insanın soyut tarafını anlayıp, tanımlayıp somutlaştırmaya çabalamaktaki yetersizliği tam da bu konuyu açıklayan bir örneklik teşkil etmektedir.

Yukarıda da detaylıca ele alınan göçmen topluluklar için öngörülen tüm bu teorik yaklaşımlarda hissedilen, zorunlu olarak olması gerekenleri ve istenenleri öne sürerek oluşturulmuş imajı verdikleridir. Toplumların sosyal alanda gösterdikleri bütün varlıkları aynı teorik süreç ve değişkenlerin ölçütlerine vurularak beklenen ve belki istenen sonuçlar elde edilmeye çalışılıyor gibi durmaktadır.

Dünya genelinde göç teorilerinin işleme mantığı ile, göçmenler için oluşturulan tüm bu değişkenlerin analizlerinden sonra gelinen nokta; bulunulan ülke kültürünün benimsenmesi ve kişinin yaşam doyumunun, göreceli olarak bireyin kişiliğine, isteğine ve köken ülkesinden beraberinde getirdiği miras kültür ve değer özelliklerine bağlı olduğudur. Göçmenlerin temelde sahip olduğu din, dil, miras kültür ve değerlerin entegrasyonları üzerinde ciddi bir etkiye sahip olduğu ve ancak bu alanlarda yaşanacak değişimlerin kültürel değişimi sağlayacağı (Berry,1997:15) kuramların vardığı en önemli noktalardan biridir. Tüm bu gelinen noktalarda yine ve sadece göçmenler merkeze alınmıştır. Sosyal entegrasyon teorilerinin prensiplerinden bağımsız olarak bu çalışmanın özellikle üzerinde durduğu nokta ise; her iki kültür unsurunun da -ev sahibi kültür ve göçmenler- değer ve zihin kodlarının anlaşılmasına çalışılmasının aydınlatılmak istenen alanlara daha fazla yardımcı olacağıdır.

Yapılan okumalardan anlaşıldığı üzere 19. yüzyıl sonlarında varılan insan ırklarının/etnisitenin değiştirilemeyeceği gerçeğine günümüzde göçmen toplulukların sahip oldukları miras kültür ve değerlerinin de yok olmadığı ve devam ettiği gerçeği eklenmiştir. Her ne kadar miras kültür ve değerler göç edilen ülke kültürü ile karşılaşarak değişim ve dönüşüme uğrasa da göçmenlerin öz değerlerini süreç içerisinde gündemlerinde tuttıkları ve sonraki göçmen nesillere toplumsal hafıza şeklinde aktardıkları ve yeni nesillerin tutum ve davranışlarını, hayatlarındaki tercih ve kararlarını şekillendirdiği yapılan araştırmalarda kendini belli etmektedir. Bu yaklaşımın “Uluslararası İlahiyat Programı” na katılan öğrenci kitlesinin bu programı tercih etme sebeplerini açıklama ve anlamakta entegrasyon teorilerinden çok daha başarılı olabileceği ön görülebilir.

Bu nedenle entegrasyon teorilerinin göçmen birey ve gruplarda ölçüp tanımlamakta zorlandığı miras kültür ve mensubu olunan medeniyet değerlerinin ne olduğu konusu dikkat çekici bir hal almıştır. Köken ülkeden getirildiği düşünülen bu değer sistemlerinin sonraki nesillere nasıl aktarıldığı, yerleşilen ülke değerleri ile etkileşim düzeyi ve dönüşümü önem arz eden konulardır. Sonraki nesillerin, aktarılan miras kültür ve temel değer sistemleri ile kendilerini tanımlama şekilleri ve bu olayların söz konusu kesimlerin kimlik oluşumuna olan etkisi, üst seviyede varlık, yaşam ve insan anlayışında ne tür bir belirleyici rolü üstlendiği incelenmesi gereken diğer önemli alanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye’den Avrupa’ya göç eden aileler ve sonraki nesilleri özelinde sahip oldukları miras kültür ve medeniyet değerleri noktasında ilerleyen çalışma bölümlerinde detaylıca yanıt aranmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MİRAS KÜLTÜR VE MEDENİYET DEĞERLERİ

En basitinden en karmaşığına kadar her insan topluluğunun kendine özgü, dinamik, bütünlük gösteren farklı kültürel bir yapısı, sahip olduğu bir medeniyet tasavvur dünyası ve değerler sistemi vardır. Bu medeniyet tasavvuru toplumların kolektif olarak sahip oldukları dünya görüşünü, evren, varlık ve bilgi gibi soyut alanlarını şekillendirir. Bir diğer taraftan ise siyasi, ahlaki ve toplumsal yapılarının temel ilkelerini ortaya koyar ve bunu yaparken de ürettiğı değerler sistemini referans alır.

Medeniyet teorilerine göre insan toplulukları sosyo-psikolojik bir olgu olarak bir sabiteye -bir inanç kaynağına- ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle dünya üzerindeki her kültürün ve her medeniyetin, bütünlüğünü sağlayan bir ana kabulle –inançla- ve ahlak nizamına göre hareket ettiği kabul edilir. Medeniyetler zeminlerini aşkın bir kaynağı, mitolojik dille anlatılan ortaya çıkış hikâyelerine, metafizik öğretilere veya evren hakkındaki felsefi metinlere dayandırabilir. Genel manada bu referans noktalarının hemen hepsi temel varsayım, ana kabul, inanç, kısaca medeniyetlerin dayandığı sabite olarak isimlendirilebilir. Bu sabit unsurlar medeniyetlerin kurucu paradigmatlarıdır ve o medeniyetin özünü oluşturur (Ökten,2019:44, Özakpınar, 2013:58, Kalın, 2010:21). Tarihi olarak bakıldığında Antik Yunan, Roma, Mısır, Mezopotamya, Hint, Çin, Hıristiyan veya İslam Medeniyeti gibi kadim medeniyetlerin kurucu bir inanç ve bu inançtan hareketle toplum yapılarını şekillendiren “*ahlak nizamları*” olduğu görülür. Söz konusu medeniyetlerin birbirlerinden ayrı kimlikleri, farklı karakteristik özellikleri vardır. Bu farklı yanlarını sahip oldukları özün hem birey ve toplumsal düzeyde hem de yaşam alanlarındaki yoğurucu ve belirleyici etkisinden alırlar (Özakpınar,2016: 23-26). Dolayısı ile her medeniyet kendini dayandırdığı özü-inancı- doktrini itibarıyla kendisine biriciklik, tekillik, eşsizlik ve hatta evrensellik “*suigeneris*” atfeder (Sunar,2021:438).

Bütün medeniyetlerde sahip olunan öz; inanç yahut ana kabul bilinçli ve rasyonel zihin düzeyinde muhasebesi yapılabilen, muhakeme edilebilir sonuçlar üretebilir (Özakpınar,2013: 42-107). Bu öz-inanç refleksif değildir bir kaynağı bir vazedeni vardır ve düşünce yoluyla kavramsallaştırılır.

Soyut ve rasyonel zihin düzeyinde ortaya çıkan bu kavramların bazıları öne çıkar ve özel anlam kazanır bunlar da o medeniyetin değerler sistemini oluşturur. Bu değerler sistemi toplum için gerekli standart ilkeleri (edep, estetik, kifayet, özgürlük, kanaat, hoşgörü vb. gibi) verir. Gerektirdiği eylemleri reaksiyonel tarzda gelişigüzel biçimde değil telkin ettiği değerler sisteminden hareketle nedensellik ve çelişkisizlik ilkelerine göre kararlaştırıp şekillendirir (Ökten, D.n.:5).

Soyut olan bu medeniyet değerlerinin evrenselliğini, sabitliğini veya değişkenliğini veren otorite yapılarının en temelinde iki kaynak özne önümüze çıkmaktadır. Birisi beşerî, diğeri ise aşkın kaynaktır. Eğer insan hayatını yönlendiren kavramsal değerleri beşerî (*feylesof veya bilge*) bir kaynak tanımlamışsa, değerlere atfedilen mana ile bu manalara getirilen yorumlar, şekil ve biçimler, zamanın ruhuna ve mekâna bağlı olarak yine beşerî deneyimlerle değişebilmektedir. Bu da beşerî kaynaklarla oluşturulan temel değer yapılarının aynı toplumsal yapı içerisinde sürekli içerik ve kapsam değişimine uğratılması, beşerî deneyimler tarafından sorgulanması, kuşatıcı normların evrenselliğini yitirmesi anlamına gelir. Toplum ve birey düzeyinde ise bazen uygulamada tutarsızlık bazen bilinç parçalanması veya ikilem içinde bocalamayı getirir. Örneğin özgürlük kavramı insan hayatını şekillendiren önemli bir değerdir, kavramın tarihi sürecine bakıldığında farklı zaman dilimlerinde ve farklı toplumsal yapılarda çok değişik anlamlara geldiği, yorumlandığı ve hatta söz konusu değerın anlam boşalmasına uğratıldığı görülecektir. Bu haliyle bakıldığında kaynak ile onu değiştiren arasında -her ikisi de beşerî kaynak- kategorik bir fark bulunmadığı için buradaki temel medeniyet değerleri deşışkendir denilebilir.

Öte yandan değerlerin dayandığı kaynak aşkın bir kaynak ise söz konusu soyut değerlerin kapsam ve muhtevası üzerinde bir deşışiklik beşeriyet tarafından gerçekleştirilemez. Buradaki soyut değerlerin ihtiva ettiği alanlar ve manalarındaki deşışim yine vazeden aşkın kaynak tarafından yapılabilir. Beşerî deneyimlerin burada yapabileceği deşışimler, ancak aşkın kaynağın koyduğu muhteva ve kapsamı deforme etmeden zaman ve mekânın şartlarına göre yeni yorumlara gitmek, biçimlerini üretmek ve bunları hayatlarına geçirmek olabilir. İnsan yaşamında üst düzey belirleyici etkiye sahip bu temel değerler kaynak otorite deşışikliğine uğramadığı için de niteliğinden ve kendisini kabul etmiş ortamlarda, toplumlarda ve dönemlerde evrenselliğinden bir şey kaybetmemiş olur.

Bu haliyle bu değer yapısı için dayandığı kaynak ile o kaynağa inananlar arasında kategorik farktan söz edilebilir, vaz ettiği temel değerlerin de zaman ve mekân gözetmeksizin sabit ve evrensel olduğu da doğru bir tespit olacaktır (Ökten, 2019: 60-61).

Medeniyetlerin sahip oldukları soyut yüksek değer yapılanmaları veya Ökten' in tanımıyla “*Temel Değerler Manzumesi*” (A.g.e., 2019:61) üyesi olan birey ve toplulukların yaşamak için gereken eylemlerini tanımlar ve belirler. Pratik yaşamlarına dair iyi- kötü, güzel-çirkin, erdemli veya değil, değerli veya değersiz vb. gibi eylemlere belli normlar gelmesini sağlar. Toplum yaşamı için gerekli üretimi şekillendirir, yönlendirir, sınırlar ve ilham verir. Böylece mevcut anlam değer yapılanmaları ile insanların gündelik hayatlarının tamamı dayandığı medeniyet değerlerine referansla anlam kazanmış olur (Berger ve Luckmann, 2022:25-27). Kaynağı fark etmeksizin kadim ve yüksek medeniyetler incelendiğinde o medeniyetlerde var olan Temel Değer Manzumelerinin bireyin hayatını doğumdan ölüme kadar, baştan sona kuşattığı görülür. Referansını bu soyut değerlerden alan anlamlı eylemler insan zihninin düşünme, duygulanma, anlayış, tahayyül etme, tasarlama ve değerlendirme tarzı ile vücut bulur. Böylece bu anlamlı eylemler insanlarda davranış, tutum ve hayata dair tüm tercihleri ile gündelik hayatlarında görünür hale gelir. İnsanların inandıkları medeniyet değerlerinden hareketle kavramsal düzeyde, bilinçli olarak ve seçerek eylemlerini üretmeleri biçimi yani kültürlerini meydana getirir (Ökten, 2014:13). Bu insan eylemleri tarihi birikimlerle ortaya çıkar, görünür olduğu dünya kültür dünyasını oluşturur. Aynı eylemlerin görünmeyen tarafını ise mensubu olunan medeniyet dünyası oluşturur.

Kültür öğeleri medeniyetler çerçevesinde doğar ve biçimini alır. Bir medeniyetin canlılığı ve işlevselliği de kültürünü- biçimini ürettiği ve zenginleştirebildiği ölçüdedir. Yaşam alanını düzenleyici kültür öğelerini üretirken kendine uyan veya uymayanlar arasındaki sınırı hassasiyetle koruyabilmesi yine söz konusu medeniyetin aktif olduğunu gösterir (Özarpınar, 2013: 43-58, Ökten, D.n.:4-7).

Buradan anlaşılacağı üzere bir medeniyetin kültürel-biçim yapısı değişime açıktır. Dayandığı inanç veya özün ürettiği değerlere göre de seçicidir. Bir kültür kendi değerleri ile çelişmeyen her türlü teması gerçekleştirebilir, bu şekilde kültürel yapısındaki değişimi sağlayabilir. Bu tavır söz konusu kültür öğelerinin değişen

nesiller için hayatiyetini ve canlılığını korumasını sağlar. Buradan hareketle kültür değişimleri ya da kültürler arası geçişkenlik söz konusu olduğunda yani bir kültür ögesinin başka bir kültüre nakledilmesi istendiğinde dikkat edilmesi gereken önemli noktalar bulunmaktadır. Kültürler arası geçişkenlikte bir kültür ögesinin başka bir kültüre taşınması verici kültürün-biçimin zeminindeki medeniyet çerçevesini de nakletmesi anlamını taşır. Alıcı kültür için, bir kültür ögesinin/ bir biçimin verimli bir şekilde alınabilmesi, önce verici kültürü yakından tanımayı ve sahip olduğu özü, doktrini ve referans verdiği değerler sistemini iyi anlamakla olur. Alınan kültürel öge, ürün -reel bir araç veya teknolojik bir ürün veya bir vakıa olabilir- ardındaki zihni kodları ve değerleri ile birlikte gelir. Zamanla bu kültürel değerler ve formlar alıcı kültürün gündelik yaşamına girer benimsenir ve kullanılır. Verici kültürün değer kodları alıcı kültür tarafından görülmez kendi değer sistemine uymadığı fark edilmez ise alıcı kültürün bütünlüğünü oluşturan medeniyet kodları sarsılmaya başlar. Alıcı kültürün toplumsal yapısında yaşam doyumunu sağlayan ölçütler ortadan kalkmaya başlar, ruhsal tatminini sağlayan uyumunu dayanaklarını yitirmeye başlar (Özakpınar,2016:74- 87, Ökten, 2014: 159).

Bu durumun bir başka yorumu da verici kültür için geçerlidir. Başka bir kültürle temas ettiğinde kendi kültürünü nakletmek isteyebilir ancak karşılaştığı kültürün -alıcı kültürün- sahip olduğu miras medeniyetin bütünlüğünü ve arkasındaki ruhunu ve bu kültürle ne kadar uzun süreli temas halinde kaldığını hesaba katmak zorundadır. Alıcı kültürün beslendiği özünün, değerler sisteminin, tarihi geçmiş ve deneyimleri ile oluşturduğu ve geliştirdiği biçimlerinin gücünü iyi anlamak, verici kültür içinde esastır. Karşılaştığı kültürün ve arkasındaki referans noktasının ne kadar zengin, dengeli ve kadim olduğu bu alanda önem arz eder. Alıcı olarak gördüğü kültürün kadim ve hâkim yapısı temas devam ettiği müddetçe zaman içerisinde verici kültüre de etki eder. Burada kendi dayandığı kaynaktan emin, tutarlı ve dengeli bir verici kültür sağlıklı bir şekilde bu etkileşimi yürütür, kendi kültür dairesine alıcı kültürden öğeleri seçerek alır ve gündelik yaşamına katar (Özakpınar,2013:51-57).

Aksi bir durum söz konusu olduğunda ise yani verici kültürün kendi kaynak ve değerlerinden emin olmadığı durumda veya kendi kültürünü her yönüyle hâkim kültür olarak görüp zenginliklere açık olmadığı temasta olduğu alıcı kültürün mevcut değerlerini kendi kültürünü bozan, garip geleneklerden oluşan bir yapı olarak görmesi muhtemeldir. Eğer alıcı kültür hâkim ve kadim bir medeniyet tasavvuruna sahip ise

zaman içerisinde verici kültür ne kadar ret ederse etsin alıcı kültüre kayıtsız kalmaz ve etkilenir.

Buradan anlaşıldığı üzere, insan toplulukları bir inanca ve bu inancın değerler sistemine göre hayatlarını ve yaşamları boyunca ortaya koyacakları eylemlerini düzenlemek ihtiyacı hissetmektedirler. Bir ana kabul olarak, dünya üzerinde yaşayan ve yaşamış her insan bireyinin bildiği, benimsediği ve güvenip, inandığı veya bilmeden eylemlerinde kendini gösteren bir değerler sistemi vardır. Toplumların kabul ettikleri değer sistemleri ortaya koydukları belli başlı ölçütlerle, insan bireyinin tüm hayatındaki anlamını, estetik beğenilerini, tercihlerini, benimsemeyip reddettiklerini, kısacası tüm alanlarında düzenleme yapmaktadır. Buna göre belirli gayeler, eylemler ve ürünler o toplum için değerli veya değersiz hale gelmektedir (Ökten, D.n.:8, Ökten,2019:43). Bir medeniyetin ana kabulü- inancı, bu inanç ve özden neşet eden değerler sistemi, bu değerler sisteminin oluşturduğu ilkelerden hareketle ortaya çıkan eylemler bütünü zaman içerisinde kültürel kodlar olarak birbirine eklenerek nesiller arası aktarılan bir yapıya dönüşmektedir. Toplumların bir sonraki ve bir sonraki süregelen nesilleri için tevarüs eden Miras Kültürel Değerler Sistemi halini alır. Böylelikle dünya üzerinde herhangi bir medeniyete mensup insan bireyinin nesiller arası miras değer kodları bulunduğu zaman ve coğrafyada o bireyin kimlik oluşumunu sağlar, eylemlerine, hayata dair kararlarına yansır ve şekillendirir. Tüm bu süreçler, resmin bütününe bakıldığında toplumlar için bir Miras Medeniyet Tasavvuruna dönüşür.

3.1. Miras Kültür -Medeniyet Değerleri ve Göçmenler

Farklı kültürel yapılar ve/veya anlam değer dünyasına sahip yaşam toplulukları tarih boyunca dünyanın çeşitli bölgelerinde savaşlar, siyasal temaslar, seyahatler, ticaretler veya göçler yoluyla rastlaşırlar, karşılıklı bilgi alışverişinde bulunurlar. Bu karşılaşmalarda kaçınılmaz ve doğal olarak kültürel değişimler yaşar hatta birlikte yaşam pratiklerini yürütmek zorunda kalabilirler. Farklı sosyal ve kültürel katmanların bir araya gelmeleri bir takım sosyal bilimci³ için çatışma bahanesi haline gelse de

³ Söz konusu araştırmaların ön plana çıkmış olanı Samuel Huntington'a (1988) ait "Medeniyetler Çatışması" başlıklı çalışmadır. Huntington çalışmasında uygarlıkların siyasi ve ekonomik zorunluluklar ve çevre faktörlerden daha çok ülke kültürleri temelinde bir araya geldiklerini öne sürmektedir. Bu durumun katı kültürel ayrışmalara ve çatışmalara sebebiyet

aslında birbirleri için birer zenginlik vesilesidir. Bununla göçmenler üzerine yapılan araştırmaların ağırlık merkezini mevcut sosyal entegrasyon teorilerinden farklı olarak değer merkezli bir yaklaşıma kaydırmak çok daha anlaşılabilir verileri ortaya çıkartabilir. Bu çalışma da değer merkezli yaklaşım olarak miras kültür ve medeniyet değerlerinin ana hatları teorik zemin şeklinde sunulmuştur. Bu zeminden hareketle medeniyet ve kültürel değerler sistemi ve bu sistemlerin nasıl çalıştığı konusu bu çalışmanın ana ekseninde bulunan göçmenler ve bu ailelerin sonraki kuşakları için de anlamlı bir öneme sahiptir.

Çalışmanın ikinci bölümünde de yer verilen sosyal entegrasyon kuramlarındaki en genel kanı, bir göçmen bireyin yaşam alanını değiştirdiğinde, beraberinde kendini o zamana kadar anlamlandırdığı, kimliğini oluşturan sahip olduğu kültürel ve medeniyet değer kodlarını kaybettiği yönündedir. Bunun nedeni olarak çoğunlukla mekânsal değişim ve farklı kültürel yapılarla karşılaşmanın getirdiği anlam krizi ve kültür şoku öne sürülürken aslında bu yaklaşımların en özünde ev sahibi kültür ve medeniyet değerlerinin göçmen yapıların sahip olduğu kültür değerlerinden daha medeni ve üstün olduğu düşüncesinin oluşturduğu gerçeği bulunmaktadır. Bu kanıdan hareketle sosyal bilim alanında insana ve göçe dair üretilen ölçütler ve teorilerin birçoğu göçmen birey ve toplulukları tarihi bilgi, birikim ve tecrübeden yani -saygı gerektiren- medeniyet değerlerinden yoksun sıfır ve boş gören bir ana kabul ile hareket eder ve iki seçenekleri olduğunu öne sürer. Göçmenler ya karşılaştıkları farklı medeniyet ve kültürel değer yapıları ile bütünleşip kendi genetik hafızalarındaki değerlerinden vazgeçecek ya da göç ettiği ülke kültür değerlerini görmezden gelip reddedecek ve kendi ürettikleri işlevsiz kültür adalarında zamanda donmuş -bunun sosyal düzeydeki karşılığı “Getto” tipi yaşam- bir şekilde yaşamaya çalışacaklardır.

Bu yaklaşım biçimi; göç alan ülkelerin, göçmen birey ve grupları buldukları ülke ve toplumunun kültürel değer kodlarını zorunlu alıcı kültür olarak görmelerini sağlamaktadır. Aslında göçmen birey ve gruplar boş ve sıfır değildirler, sahip oldukları değerleri kaybetmiş değildirler hatta ilk kuşak göçmenlerin kültürel bütünlüklerinin daha yoğun olduğu bile söylenebilir. Geldikleri köken ülkelerinden bir öz, bir inanç, mensubu oldukları medeniyet değer sistemlerini ve kültürlerini/biçim beraberlerinde

verdiğini aynı kültürden olan ülkelerin birleşirken farklı kültürden toplulukların ise birbirlerinden uzaklaştıklarını varsaymaktadır.

getirirler (Ökten,D.n.: 11). Göçmen olarak buldukları coğrafyalarda yaşadıkları tüm kültürel karşılaşmalarda sahip oldukları bu zenginlikleri ile etkileşim kurarlar.

Değer merkezli yaklaşım biçimine göre; göçmen birey ve grupların miras değerler sisteminin ve referans verdikleri özün anlaşılmasına çalışılması en genel manada sosyo-kültürel ve sosyo-psikolojik alanları aydınlatılabilir. Göçmenlerin anlam değer dünyalarının nasıl şekillendiğini ve değer dünyalarının yapı taşı olan soyut alanlarını anlayabilmeyi de beraberinde getirir. Böylelikle, göçmen aileler ve sonraki nesillerinin köken ülke ve toplum özelliklerinden neleri getirip, neleri devam ettirdikleri, ev sahibi toplum kültüründen neyi bünyelerine alıp, neyi neden almadıkları daha anlaşılabilir bir yapıya dönüşür (Ökten 2019, Özakpınar,2013). Ayrıca göç etmek durumunda kaldıkları coğrafyalarda yaşamları boyunca sosyal alanlarda sergiledikleri tutum ve davranışları, içinde buldukları toplum ile ilişkileri, kendi özgün karar mekanizmalarının nasıl çalıştığı gibi konular da daha tanımlanabilir bir sosyal olgu halini alır. Öte yandan söz konusu miras medeniyet ve kültürel kodları anlama çabası ev sahibi ülke ve toplumlarının da öteki ile kurdukları ilişki biçimlerindeki tutarlılıklarını ortaya çıkartır.

Kuramsal zeminde belirtildiği üzere her medeniyet kendi değer dünyasından bir diğer medeniyete bakar. Genel manada toplumlar karşılaştıkları yeni kültür öğelerini ister istemez hali hazırda sahip oldukları kendi medeniyet değerleri ile ölçerler (Sunar,2021: 437). Bu ölçütle yeni karşılaştıkları kültür yapılarının kendi değerleri ile bağdaşmayan yanları yoksa ve bunları işe yarar bulunuyorsa rahatlıkla alır kendi bütünlüğüne katar kaynaştırır, yapısına uygun hale getirir. Aynı şekilde toplumlar başka medeniyet dairesine ait olan kültürel öğeler kendi özgün yapısına uyum sağlamıyor hatta onu bozuyorsa onları bünyesine almışsa bile benimsemez ve zamanla reddeder. Burada dikkat çekilmesi gereken husus bireyin yüksek bir miras kültür ve medeni değer bütünlüğüne sahip olması ya da bilinçli ve kendinden emin bir medeniyete mensup olduğunun farkındalığı ile gerçekleşebilmesidir.

Göçmen birey ve topluluklar köken ülkelerinden ayrılırken o ülke ve toplumunun sahip olduğu medeniyet değerlerini beraberlerinde göç ettikleri yerlere götürürler. Bu değerler göçmenler için o zamana kadar ki tüm yaşam katmanlarını anlamlandıran, kimliklerini şekillendiren kaynaklarıdır. Tüm medeniyetlerde olduğu gibi göçmenlerin sahip oldukları bu miras değerler sistemi hem düşünce alanlarını hem de eyleme alanlarını kuşatıcıdır. Dolayısı ile karşılaştıkları diğer kültürel yapıları sahip oldukları

değerler sistemi yoluyla değerlendirir ve bu sistemi bir ölçüt olarak kullanırlar. Düşünce, inanç ve ahlak kompozisyonları farklı olan göçmenler doğal olarak sahip oldukları değerleri hayata taşıyan davranışlar sergileme eğilimi gösterirler. Böylelikle yeni yerleştikleri ülkelerde kendilerini de içine kattıkları sosyo- kültürel yaşam alanları ve biçimleri oluştururlar. Göç edilen ülkelerde oluşturulmaya çalışılan bu sosyal yaşam alanları bulunulan ülkenin anlam- değer dünyası, zihin düzeyi farkı ve ahlak nizamından etkilenmektedir (Özakupınar, 2013:47-57).

Göç alan ev sahibi kültür ve toplumlar da tıpkı göçmenler gibi ülkelerindeki göçmenlere sahip oldukları kendi medeniyet değerleri üzerinden bakar ve buna göre tavır sergiler. Bu tavır sosyal yaşamda göçmenlerin farklılıklarını kabul etme ve bütünleşmeye teşvik yahut farklılıkları kabul etmeyip sorunsallaştırma, ayrıştırma ve dışlama tutumu şeklinde görülebilir. Her iki türünde göçmen birey, farklı kültürel kodlarla rasyonel gerçeklik düzleminde karşılaşır. Farklılıkların kabul görmediği ve hoşgörü kavramının çalışmadığı bir ülke ve toplum gerçekliği ile karşılaştığında kendini bulunduğu ülke ve toplumuna karşı devamlı tanımlamak zorunda kalma hali ve kabul görmeye çalışma hali içerisinde bulur. Bu da göçmen bir bireyi ister istemez sahip olduğu yapının ne olduğuna, kendi değerlerini sorgulamasına, kabul görmeyen yanlarına bakmaya yönlendirir. Bu refleks ve ev sahibi ülke/toplum tutumu ile göçmen bir birey kendi medeniyet ve kültür dairesine ait kavramları sadece kendi medeniyet perspektifinden değil başka medeniyet değerlerinin ölçüleriyle de değerlendirebilme kabiliyeti kazanmış olur.

Bu aşamalar göçmen bir bireyin yerleşik hayattaki bir bireyden farklı olarak sahip olduğu özün ve miras değerler sisteminin daha da çok farkına varmasını sağlar. Bu farkındalıkla göçmen olarak çok daha bilinçli, seçici ve değerlendirici ölçülerle kültür alışverişinde bulunmaya başlar. Hatta göçmenlerde farklı kültüre sahip bir toplum içerisinde daha güçlü bir şekilde öz biçime aktarılabilir (Ökten, D.n.: 4).

Ayrıca göçmenlik olgusu kendileri dışındaki kültürün davranış ve ahlak modellerini yakinen görüp tanıma, gözlemleme, değerlendirme fırsatı sunmuştur. Bu nedenle ölçüp tartarak ya da yerleşik yaşamında hiç karşılaşmayacağı zorluklarla başa çıkarken deneyimleyerek yeniden farkına vardığı bu değerleri duygusal veya bilinçli olarak kendinden sonraki nesillere toplumsal hafıza ve ritüellerle aktarma ihtiyacı hissedebilir. Bu aktarım hem göçmen aileler hem de sonraki nesillerin kendi miras

değer sistemlerine bağlı kalmalarını, kendine ve köklerine güven duymalarını sağlar. İçinde buldukları toplum kültürünün farklılıklara karşı olan olumlu yaklaşım ve tutumuna göre de rasyonel eylem alanlarıyla etkileşim halinde olabilir. Bu etkileşim ev sahibi ülke kültürüne hareketlilik ve canlılık getirebilir o kültürün zenginleşmesini sağlayabilir (Berger ve Luckmann, 2022:31).

Göçmenlerin ve ev sahibi ülkelerin mensubu oldukları medeniyetler ve değer sistemleri birbirlerinden ayrı olabilir ancak değişik iki medeniyet çerçevesinde etkileşime giren ve meydana gelen kültür öğelerinin bir kısmı ya da yeni yaşam biçimleri her iki medeniyetle de bağdaşabilir. Ev sahibi ülkelerin kültürel çeşitlilikle yaşama tecrübesine göre ortak kültürel öğeler de ortaya çıkabilir, toplumların aynı ihtiyaçlarını karşılamak için benzer biçimler üretilebilir. Ancak ortak öğelerin varlığı ayrı medeniyetlere ait iki kültür arasında ruhsal ve aidiyet oluşturacak bir kaynaşma gerçekleşeceği anlamına gelmez. Çünkü her iki kültürün de temelde özü itibari ile inanç ve ahlak nizamı birbirlerinden çok farklı olabilir (Özakpınar2016: 77).

Bu çalışmanın ana araştırma kitlesi olan Uluslararası İlahiyat Programı öğrencilerinin mensup olduğu medeniyet ve kültür dairesi ile buldukları Avrupa ülkelerinin mensup olduğu medeniyet ve kültür dairesi öz, inanç ve ahlak nizamları yönünden birbirlerinden çok farklıdırlar. Uluslararası İlahiyat Programı öğrencileri iş göçü dolayısı ile Avrupa ülkelerine göç etmiş Türk işçi göçmen ailelerin yeni nesilleridir. Türk işçi göçmenlerin beraberlerinde göç ettikleri ülkelere götürdükleri miras medeniyet ve kültür değerleri İslam Medeniyet dairesine aittir. Göçmenlerin bulunduğu Avrupa ülkelerinin sahip olduğu değerler sisteminin dayandığı medeniyet ise özü Modernite ile şekillendirilmiş Batı Medeniyetidir. Her iki medeniyetin toplumu da farklı coğrafyalarda yaşamış ve farklı geçmişlerin izlerini taşımış hala da taşımaktadırlar. Toplularının ihtiyaçlar hiyerarşisi, varlıkla iletişim kurma biçimi, beslediği ümitler, meydana getirdikleri kültürler farklıdır. Kendi medeniyet daireleri ile bir bağları ve toplum olarak ortak noktaları bulunur ve bunlar farklıdır (A.g.e., 2016: 6-77). Her iki medeniyetin de tarihi birikimi ve bu birikimin detayları alan yazında ciddi araştırma konusu olmuştur.

3.2. Türk İşçi Göçmenlerde Kültür ve Medeniyet Değerleri (Batı Medeniyeti ve İslam Medeniyeti)

Bu çalışmada yer verilen medeniyet teorisine göre; medeniyetleri oluşturan öz, bir inanç ve ahlak nizamıdır. Kültür ise o medeniyetin ruh enerjisi ve değerler sistemi ile insanların kendi düşünce ve tasarımlarını eyleme dökmeleri, böylelikle türlü çeşit eseri meydana getirmeleridir. Bu değerler, düşünceler, eylemler ve eserler bir toplumun hayat tarzını ortaya çıkartır (A.g.e., 2016: 76). Bu cihetten farklı iki medeniyetin tarihi süreçlerinin detayına girmeden bu medeniyetlerin genel hatlarına bakmak yerinde olacaktır. Zira her medeniyet tasavvuru kendine has insan tipini yetiştirir (Ökten, 2019).

Türk işçi göçmenlerin iş gücü göçü ile gittikleri Avrupa ülkelerinde karşılaştıkları medeniyet Batı medeniyetidir. Bu medeniyeti anlayabilmek için onun kaynağı olan inanç ve değerler sisteminin incelenmesi ve anlaşılması gerekir. Günümüzde kullandığımız şekliyle Batı Medeniyeti kavramsal karşılığını 16 yüzyıldan itibaren almıştır. Tüm dünya için hem coğrafi hem de siyasi işlevsel ve Avrupa merkezli bir kavram olmuştur (Topcan,2020:364). Tarihi sürecinde bilincinin temelini ve kurumlarını yoğuran kaynak Hıristiyanlık dinidir (Özakpınar,2013:112).

Günümüz Batı medeniyetinin temel dinamiklerini ise her biri özel araştırma konusu haline gelmiş; Rönesans ve Reform hareketleri, bilim ve teknolojik alanlardaki gelişmeler, sanayi devrimi, Fransız İhtilal'i, ulus ve milliyetçilik fikir akımları, kıtalar arası iktisadi ekonomik çıkarlarla yapılan kapitalist ticaret oluşturmaktadır. Tüm bu sayılanlar Avrupa toplumlarının sosyal yapısının kökten değişmesini sağlamış, modern kapitalist Avrupa'yı ortaya çıkarmıştır (Kalın,2008:125). Dayanağını aşkın kaynaktan beşeri kaynağa taşımış, değerler sistemini arkaik bir temele Antik Yunan medeniyetine dayandırmıştır. Batı medeniyetinin dayandığı dinamikler çeşitlilik gösterdiği için Özakpınar (1990), onu uzun bir tarihi oluşuma sahip birden fazla ve farklı inanç ve ahlak sisteminin birleşmesiyle oluşmuş bir alaşım olarak nitelendirmektedir (Özakpınar,2016, 2013:127).

Modern kapitalist Batı medeniyeti rasyonaliteye dayanan bir inanç ve bu inancın oluşturduğu değerler sistemi ile şekillenmiştir. Temel kabulünü akla dayandırdığı için toplumlarını aşkın kaynaktan uzaklaştıkları ölçüde var olabileceklerini telkin ederek dönüştürmüştür. Humanizmin insanın kendi doğasından başka etik kabul etmeyeceği

ön kabulü ile bireyciliği, bireyin özgürlüğünü öne sürer. Konjonktürel, ahlak nizamı kapitalisttir ve sanayi devrimi ile birlikte kendi çıkarından başka hiçbir şeyi önemsememesi gereken bir insan tipolojisini bu doğrultuda oluşturmuştur. Kültür ve değer dünyasının sınırları modernite tarafından katı bir şekilde belirlemiştir. Tüm bu yönleri ile kendisine inanan toplulukların tüm yaşam ve eylem alanlarını tıpkı bir din gibi kuşatıcı davranış modeli sergiler (Berger ve Luckmann,2022:50-54).

Alaşım olarak nitelendirilen Batı medeniyeti aynı zamanda farklı Avrupa toplumlarının kültürel yapılarını birleştirmiştir böylece ortak bir medeniyet meydana getirmiştir. Sabit aşkın inanç esasları ile değil daha ziyade bir ortak zihniyet ve ruhi tutum ile şekillenmiştir. Bu sistem Avrupa tarihi sahnesinde yaşanan olayların etkisiyle bir zihin disiplini oluşturmuştur. Avrupa toplumlarını ve kurumlarını şekillendiren bu ruhi tutum ve zihniyet diğer dünya kültürlerine karşı zamanla açık bir üstünlük emaresi olarak görülmüştür. Batı medeniyeti kavramının varlığı kurgusal olarak her toplumun gelişiminin doğal ve evrensel bir aşaması, ulaşacağı nihai hedef olarak görülmüştür. Diğer toplumların batılı yaşam tarzı, batılı politik siyasi düzen, batılı ekonomi doktrinleri kısacası batılı normları ve zihniyeti benimsemesi gelişim aşamaları arasında esas sayılmıştır (Özakpınar,2016: 69-85, Topcan,2020:364-365). Tarihi ve sosyal gerçeklik açısından bakıldığında; diğer toplumlara model olarak sunulan kurgu Batı medeniyeti, o toplumlarla ruhi olarak kaynaşmaktan ziyade batı ülkelerinin mal ve hizmet üretimi için pazarın genişlemesi anlamına gelmiştir. Türk iş göçü de bu kurgunun bir eseri olarak Türkiye tarihinde yerini almıştır.

Değerler sistemi açısından bakıldığında ise, yukarıda değinildiği üzere Batı medeniyeti özünü, aşkın bir kaynaktan beşeri bir kaynağa taşımış gibi görünmektedir (Ökten, D.n.: 5). Batı medeniyetinin tarif edilen bu hali Avrupa toplumları tarafından da benimsenmiştir ve bir ruhi tutum olarak yaşanmıştır. Dönüşümün itici gücü olarak görülen bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler, Batı medeniyetinin varoluşunun kurucu paradigması ve üstünlük aracı olarak görülmüştür. Fakat zamanla modernleşme ve küreselleşmenin getirisi olarak bu üstünlük aracında günümüzde ucu bucağı bulunmayan, sürekli gelişen teknolojik sistemlerin çoğunluğu söz konusudur. Bu durum modernite ve sonrasındaki postmodern yapı ile birlikte toplumlara geniş seçim olanakları sunmuştur. Bununla kalmayıp dünya ölçeğinde teknolojik alandaki bu yükselişler sosyal ve entelektüel alanlara da kaymış bu kayma beraberinde üstün

Batı medeniyetini de sorgulanabilir hale dönüştürmüştür. Aynı zamanda modernleşme kavramı kullanılarak sunulan kurgu toplumlarında; göreceli, parçalı ve sorgulanabilir alanlar oluşturmuştur. Çünkü bu yapı sadece bünyesinde barındırdığı göçmen ve azınlıkları değil aynı zamanda modern değerler sistemine inanan kendi toplumlarını da kendisini kanıtlayıcı dürtüsü ve başarıya rekabeti içerisinde bırakmıştır. Birey ve toplumlarında oluşturduğu yönsüzleştirme alanyazında başlıca tenkit temasını oluşturmuştur. Bugün hem Avrupa toplum ve entelijansiyası hem de dünya toplumları tarafından modernitenin kendisi de bir inanç sistemi gibi işlem görerek dayattıkları da sorgulanan yapboz parçaları haline almıştır. Böylece modernite ile kurgulanmış bu yapının; birleştirici homojen bir etkisi olmadığı, insanların hiçbir evrensel sorusuna karşılık veremediği ve çözüm bulamadığı, zamanla insanlığın anlam değer dünyalarının ve yorum şemalarının göreceleşmesi, dengeli ve kendinden emin bir medeniyet olamadığı gerçeğini toplum ve bireylerin deneyimleyerek gördükleri ve sorguladıkları alanlar haline dönüşmüştür (Berger ve Luckmann,2022:65-72).

İnsan bilincinin bu kurgu ile modernleştirilmesinin beraberinde bir derinlik kaybını da getirdiği ileri sürülmektedir. Bu derinlik kaybı ve sorgulamadan en çok nasibini alanın ise Batı medeniyeti değerleri olduğu ve bu durumun Avrupa toplumlarının nesillerinde sosyal çözülmeye sebebiyet verdiği düşünülmüştür. Bu nedenle 1990'lı yıllardan itibaren Avrupa değerleri üzerine toplantılar düzenlenmeye başlanmıştır.

Yakın tarih 2004 yılında *Den Haag* şehrinde Avrupa Birliğine üye ülkelerden entelektüelin, devlet başkanlarının, iş adamlarının ve bürokratların katıldığı “*The Politics of Europe and Values*” Avrupa değerleri konulu toplantı yapılmıştır. Bu toplantının amacı Avrupa'nın ortak ve temel değerlerinin saptanması olarak açıklanmıştır. Burada dikkat çekilen ilk husus Avrupa geleneksel değerlerinin yıpranması, yıpranan değerlerin yerine yenilerinin ikame edilememesi olurken ikinci husus göç ve göçmen topluluklar nedeniyle Avrupa toplumsal değerlerinde yaşanan çatışma olarak sunulmuştur. Varılan sonuçlar; birinci hususun giderek artan bireyselleşmenin toplum değerlerini erezyona uğratması düşünülürken, ikinci hususun ise toplumsal gettolaşma ve kopmaya neden olduğu, ortak değerlerin oluşamaması ve sorgulandığı bir toplumda entegrasyonun değil Avrupa toplumlarının çözülmesinin gerçekleşeceği kanaatine varılmıştır (Canatan, 2004: 42-44).

Buradan anlaşılacağı üzere Batı medeniyetinin son tahlilde geldiği yer, modernitenin değerlerin ve sosyal yapının korunması noktasında bütünleştirici tutkal görevini yerine getiremediği ve toplumsal değerler açısından işlevsiz kaldığıdır. Bu nedenle Avrupa ülkelerinde de kendi miras geleneksel değerlerine geri dönüş önem kazanmıştır.

Çalışmanın ana kitlesinin medeniyet kodlarına gelince; Türkiye'den Avrupa ülkelerine iş gücü göçü ile giden Türk işçilerin mensubu olduğu medeniyet ve kültür dairesinin İslam Medeniyet ve kültürü olduğunu belirtmiştik. Özakpınar (1990), İslam medeniyetini Batı medeniyetinin alaşım yapısından farklı olarak, şekli ve sınırları belli olan inanç ve ahlak nizamına dayanan bir medeniyet tasavvuru olarak nitelendirmektedir. İslam medeniyetinin dayandığı kaynak aşkın bir kaynaktır. Kurucu unsuru da bu aşkın kaynaktan hareketle İslam dininin temel kaynakları ve değerleridir. Dışarıdan karmaşık gibi görünen, çok katmanlı, özgün ve zengin kavramlar dünyasına sahiptir. İnanç ve ahlak sistemi, zihni yapısı, yaşam biçimi, hukuk düzeni, sosyal, siyasi ve kültürel alana ilişkin tüm alanlar bu değerler sistemi tarafından belirlenmiştir. Bu medeniyete mensup insanlar sosyal ve kültürel tüm alanlardaki konuları temel değerler sisteminden hareketle inisiyatif alır ve yorumlar. Birçok din ve medeniyetten farklı olarak kendine has hukuku ve kimliği vardır (Kalın,2008: 30-31, Özakpınar, 2016:83).

İslam medeniyetinin sahip olduğu ahlak nizamı hayatı bütünüyle şekillendirir, buna göre bireyin nitelikleri ile toplumsal ilişkiler birbirine sıkıca bağlıdır. Dayandığı aşkın kaynağın telkin ettiği birleştirici esaslara göre şahsiyet nitelikleri, yaşamsal faaliyetler ve toplumsal kurumlar şekillenir. Bu çerçevede ortaya çıkan eylemler, eserler kültürünü meydana getirir. Böylece referans verdiği öz ile sadece bir inanç olarak kalmaz bir hayat tarzı, mensubu olan insanlar için bir ruhi tutum halini alır. Ortaya çıkardıkları kültürel unsurlar olan sanatlar, şehirler, edebi eserler, insana ve tüm canlılara verilen değer bu hayat tarzının ve ruhi tutumu önemli göstergeleridir (A.g.e.,2016:28-33).

İslam medeniyetinin *vahdet, edep, hayâ, kifayet, nispet, merhamet, müsamaha, ahlak* gibi bir takım temel ilkeleri vardır. Toplumdaki eylem kompozisyonu bu temel ilkelere göre şekillenir, nedensellik ve çelişkisizlik ilişkisi ile bütünlük arz eder. Bu ilkeler gündelik yaşama bir düzen getirir. İslam medeniyetine mensup bireyler tutum ve davranışlarında söz konusu düzene karşı saygılı bir şekilde yaşamalıdır. Aksi

takdirde öz ve biçim arasındaki ilişki değişebilir ve buradan da bir kaos ortaya çıkar (Ökten, D.n.: 2). Bu soyut ilkelerin günlük hayatta aldığı reaksiyonlara birkaç örnek vermek, bu medeniyete mensup kişilerin tutum ve davranışlarını anlamada etkili olacaktır.

Günümüzde toplumsal yaşamın her alanı seküler alan olarak görülmektedir. Bunun bu şekilde sanılması daha çok modernitenin yaşamlar üzerindeki etkisidir. Sosyal hayatta sıradan gündelik gibi görünen birçok hayat pratiği sanki bir denetimden bağımsızmış hissi ile yaşanır. Devletin koyduğu yasaların tüm yaşam alanlarını kapsadığı sanılır. Halbuki insan yaşamının birçok soyut yönü devletin koyduğu yasalar ile hareket etmez. İslam medeniyetinde insan ilişkilerinden, sosyal yaşamın her alanına görünmez kuralları vaz eden bir kaynağın varlığına her an bir atıf vardır. Bu medeniyete mensup birey ve topluluklar da tüm yaşam pratiklerinde ve hatta duygu ve düşünce oluşumunda bile denetimsiz ve hesap verilmeyen bir alanın söz konusu olmayacağı bilinir. Burada İslam medeniyetine mensup kişiler için “*Vahdet*” prensibi çalışır.

Diğer prensipler ise; İslam medeniyeti insanlar arasındaki farklı *dil, din, ırk, örf, adet, gelenek*, yaşanılan coğrafya ve kültürel kodları nazara alan bir yaklaşım sergiler. İnsan nezdinde biz ve öteki gibi bir ayrımı kabul etmez. Her toplumun kendine özgü sosyal ve kültürel değerleri olduğunu, bunun insanlık tarihi için zenginlik anlamına geldiğini kabul eder. Bu nedenle bir insan hangi ırktan olursa olsun İslam medeniyetinin kaynağına göre insan olma yönünden değerlidir. Burada İslam medeniyet dairesine mensup bireyler için birkaç ilke birden çalışmaya başlar, öne çıkanlar “*merhamet, hoşgörü, yardımlaşma ve müsamaha*” ilkeleridir.

“*Komşuya yardım, misafire ikram, açığı doyurma, farklı olanın yaşam hakkına, inanç sistemine saygı*” ve bunlar gibi birçok kültürel davranış kalıbı günlük hayatta görünür olur. “*Akıl, bilgi, fikir, para, teknoloji*”, dünyadaki tüm canlılar ve bunlar gibi akla gelebilecek pek çok şeyin bu medeniyete mensup kişilere emanet olduğunu vurgular. Buradaki davranış tutumunun “*edep, haya ve vicdan*” prensibi ile olması gerekmektedir.

Madde ile olan ilişkilerde her zaman “*kıfayet ve ahlak*” prensiplerini öne çıkarır. Doğa kanunlarını, teknolojik gelişmeleri, bilimsel gelişmeleri kullanırken bu gelişmelerle insanı, şehirleri, toplumu imar ederken *nispet* ilkesinin hayata

geçirilmesini belli bir ahlak nizamına göre hareket edilmesini salık verir. Çünkü fiziki âlemdaki hiyerarşinin bozulması insanın iç âlemindeki hiyerarşiyi bozmaktadır (Taşçı,2023:94-121).

Bu cihetten bakıldığında İslam medeniyet dairesine mensup bir toplumun Batı medeniyetinin yenilik olarak diğer toplumlara gösterdiği –dayattığı- salt akılcılık, *pozitivizm, sekülerizm, kapitalist ticaret, sömürgecilik, ucuz işgücü, kültürel emperyalizm* gibi pek çok şeye karşı kararsız yaklaşımı anlaşılır hale gelir. Bu konuda en bilinen örneklerden biri; Osmanlı Devleti'nin, Batı medeniyetinin yenilik adı altındaki uygulamalarına toplumsal yapıyı bozacağı, eşref-i mahlûkat olan insana faydadan çok zarar getireceği düşüncesi ve inancı ile direnmesidir. Bunu yaparken dayanağını İslam medeniyetinin temel değerlerinden almaktadır. Tarihi kaynaklar incelendiğinde de birçok alanda bu direnmenin bilinçli bir tercih olduğu görülmüştür (Kalın,2008: 126). Buradan anlaşılacağı üzere, birkaç tanesi ele alınan ilkeler İslam medeniyet tasavvuruna inanan insanların; şahsiyetini, karakterini, ideallerini, ruh enerjisini, güzellik zevkini, sanat ve edebiyatını, sosyal ilişkilerdeki tutum ve davranışlarını, tercihlerini derinden etkiler şekillendirir.

Modernite ile birlikte İslam medeniyet değerleri modern kapitalist Batı medeniyet değerlerinin karşısına oturtulmuş ve yetersizliği üzerinden çokça düşünce ve yaklaşım öne sürülmüştür. Bu medeniyete mensup topluluklar suçlanarak değişen dünya şartlarına ayak uyduramadıkları öne sürülmüş medeniyet değerlerinin insani etki alanlarında işlevsiz kaldığı iddia edilmiştir. Aynı şekilde İslam medeniyetinin kendisi de değerlerinin değişen dünya şartlarına cevap veremediği yönünde eleştirilmiştir.

Aslında her iki medeniyette tarihi süreçlerinde diğer kültür ve düşünce biçimlerini büyük ölçüde dönüştürmüş ve evrensellik iddiasında bulunmuşlardır. Bu iki medeniyetin, etnik, kültürel ve dini manada ortaya attığı evrensellik iddiası aynı zamanda aralarındaki gerginliğinde temel nedeni olarak görülmüştür. Öyle ki siyaset bilimci Fukuyama Batı medeniyetinin karşısında direnen tek gücün İslam medeniyet dünyası olduğunu iddia eder. Bu açıdan bakıldığında İslam medeniyeti gerçekten de hala normlarını, değerler sistemindeki canlılığını muhafaza etmektedir. İslam medeniyeti Grek, Romen, Hindistan, Çin, İran ve daha pek çok medeniyetle temas halinde olmuştur. Temas ettiği medeniyetlerin kavram ve kültürlerini süzebilmiş kendi temel ilke ve özellikleri ile uyum sağlayanlarını benimseyip kavram dünyasını

genişletip canlılığını korumuştur. Kendi normlarına ters dūřenleri ise reddetmiştir (Özakpınar, 2016:79, Serdar,2016: 55).

İşlam medeniyetine mensup toplumlara modernitenin değerleri uyarlanmaya çalışılmış ancak uygulama Batı medeniyeti toplumlarında gōsterdiđi tutarlılığı gōsterememiřtir. Dolayısı ile kendi içinde tutarlı olduğu varsayılan modernitenin değerlerinin hem Batı toplumlarının hem de diğer toplumların insani etki alanlarında yaptığı tahribat da zamanla eleştirilmeye başlanmıştır.

Kısaca Batı medeniyeti modernite ile birlikte yeni bir evren tasavvuru kurgulayarak biçimi özün yerine ikame edebilmiř ve toplumları için yeni bir yařam tarzı dūzeni önermiřtir. Bu sūrete Avrupa/ Batı dūnyası, tarihi medeniyet merkezine yegāne aktōr konumunda ve kūresel bir sistem olarak yansıtılmıřtır. Avrupa için modernleřme geliřmenin önderliđi ve tūm dūnya ūlkelerine etkisi gibi konularla gūndemde tutulmuřtur. Avrupa dıřında olan toplumlar için ise tarihi sūre, sistemin dıřına atılma, řart ve durumlara gōre marjinalleřtirme, sōmūrūye uđrama, çatıřma veya herhangi bir sebepten ötürü iřgale uđrama, terōr, mūlteci ve asimilasyon gibi konular ūzerinden gūndeme getirilmiř, tanımlanmıř ve yūrūtūlmūřtūr(Kalın,2008: 109-143).Modernite ile birlikte İřlam medeniyet ve kūltūr dairesine mensup kiřilerin Batı medeniyet kūltūr ve biçimlerine ūzenmiř olmaları, yūzeyssel biçimde etkilenmeleri bu ilkelerin var olduđu gerçeđini deđiřtirmez.

Gūnūmūzde İřlam Medeniyetine mensup ūlke ve toplulukların zihni disiplinin karıřtıđı ve bu karıřıklık hissinin biçimlerine yansımıř olduđu gōrūlmektedir. Ancak bu durum İřlam medeniyetinin ūzū ve bu ūze inananların ruhlarını etkileme gūcūnūn varlıđını deđiřtirmez. ūnkū ūzūnūn menēei itibari ile kōkūnūn canlı ve potansiyelinin de yūksek olduđu tarihi bir gerçektir (Özakpınar, 2013:108). Bu bađlamda Tūrk toplumunun sosyal yapısının temelini belirleyen ūz ve inanç İřlam medeniyetidir ve Tūrk iřçi gōmenler de derinden medeniyetin ařkın kaynađına bađlıdırlar denilebilir (Özakpınar,2016:29). Őrneklere verildiđi gibi mensubu oldukları medeniyet ve kūltūr dairesi de nesillerden nesillere aktarılan çok zengin bir kavramlar dūnyasına sahiptir. Tūrk iřçi gōmenlerde kōken ūlkelerinden beraberlerinde gōtūrdūkleri bu gūlū miras kūltūr medeniyet deđer dūnyasını gō ettikleri ūlkelerde gūndemlerinde tutup sonraki nesillere farklı yollarla aktarmıřlardır.

Özet olarak, değer merkezli yaklaşım ile göçmen birey ve toplulukların miras kültür ve medeniyet değerlerinin özelliklerinin ve köklü tarihi birikiminin akılda tutulması gerekmektedir. Böylece sosyal alanlarda göçmenlere dair anlamsız gibi görünen, farklı kültürlerle temas halinde iken onları uyumsuz gibi gösteren birçok tutum ve davranışlar ya da toplumsal ve bireysel olarak verdikleri kararlar anlam kazanarak açıklanabilir hale gelir.

3.3. Miras Kültür-Medeniyet Değerleri ve Uluslararası İlahiyat Programı Öğrencileri

“Her medeniyet tasavvuru kendine has insan tipini yetiştirir.”

(Ökten, 2023)

Avrupa’da yaşayan Türk göçmenler ve sonraki nesilleri üzerine 60’lı yıllardan bu yana birçok bilimsel araştırma yapılmıştır. Çoğunlukla yapılan çalışmalarda bu nesillerin ana konuları sosyal entegrasyon teorilerinin kalıplarına vurulmuş, tanımlamalar bu açıdan yapılmıştır. Bu tanımlamalara ve yaklaşımlara göre yeni nesillerin uyum süreçlerinde kendi öz kimliklerine yönelmeleri uyumsuzluk, her iki kültürü benimseyip almamaları veya her iki kültürden de sadece almak istediği biçimleri alması ise marjinalite olarak nitelendirilmiştir (Berry,2005:618-619). Burada Marjinalite ile neyin kast edildiği hakkında tam anlamıyla bilgi verilmemiştir. Bu yaklaşıma göre Uluslararası İlahiyat Programına katılmayı tercih eden yeni nesil Türk göçmenler kendi öz kimliklerine yönelmiş olarak sayılmaktadırlar ve dolayısı ile buldukları ülke kültür ve değerleri ile bütünleşme- entegrasyon yönünde tutum ve davranış sergilememiş olmaktadır.

Almanya, Fransa, Belçika, İngiltere v.b. gibi pek çok ülkede Türk işçi göçmen ailelerin o ülkelerde dünyaya gelen sonraki nesillerinin sosyal entegrasyonu; *“kültürleşme tutumları, ebeveyn ilişkileri, iki kültür arasında psikolojik başa çıkma halleri, sosyo-demografik özellikleri, dil sorunları, tersine beyin göçü, kimlik aidiyet durumları, dini yönelimleri”* gibi pek çok konu üzerinden incelenmiş ve farklı bulgulara ulaşılmıştır (Wimmer ve Kıyılıoğlu, 2015 akt. Özdoğru ve Eryörük, 2021, Gedikoğlu ve Akbaş, 2019, Kılıçoğlu, Acat ve Karadağ, 2015, Güngör, 2014). Bu bulgulara göre; Türk göçmenlerin sonraki nesilleri üzerine yapılan çalışmaların çoğunda Avrupa

toplumlarının Türk göçmenler için daha çok asimilasyon tutumunu benimsedikleri Türk göçmenlerin ise entegrasyonu ve bütünleşme yönelimini tercih ettikleri görülmüştür. Yeni nesil gençlerinin de buldukları ülkelerde kendi ailelerinden tevarüs eden değer ve davranışları sürdürmelerinin ev sahibi kültüre yönelimleri açısından bir engel teşkil etmediği bulgusuna ulaşılmıştır (Güngör, 2014: 20-27).

Uluslararası İlahiyat Programına katılan öğrenciler Türk işçi göçmen ailelerin buldukları Avrupa ülkelerinde dünyaya gelmiş sonraki nesilleridir, bu çalışmanın ana araştırma kitlesini oluşturmaktadır. Uluslararası İlahiyat Programına katılan yeni nesillerin bu programı tercih etme nedenlerine sosyal entegrasyon teorilerinden farklı olarak ailelerinden kendilerine tevarüs eden miras medeniyet ve kültür değerleri yönünden bakılması hedeflemiştir.

Dünya üzerinde her birey içerisinde yetişip büyüdüğü yaşam topluluklarının oluşturduğu yüksek anlam sistemiyle şekillenir. Göçmen nesiller için bu olgu iki farklı anlam dünyası içerisinde yetişmek ve şekillenmek anlamına gelir (Berger ve Luckmann,2022:45). Göçmen topluluklar ya da bireyler yerleşik toplumlara göre, içinde buldukları ülkelerin kültürünü göçmen olarak çok daha bilinçli bir şekilde seçici ve değerlendirici ölçüleri ile kültür alışverişinde bulunmaktadır.

Türk işçi göçmenlerin ilk kuşakları ve onların sonraki nesilleri de bu göçmen tutum ve davranışını sergileyerek farklı medeniyet kodlarına sahip Avrupa ülkelerinin hayat tarzlarının farklı değer sistemlerine dayandığını tecrübe ile öğrenmişlerdir. Göçmen ailelerinin yeni nesilleri içinde buldukları toplumların reel değerlerini bu tecrübe ile yaşam pratiklerine eklerler. Ailelerinin mensubu oldukları ve kendilerine aktardıkları etnik kültürel ve manevi değer sistemlerinden de kaçınılmaz olarak etkilenir ve bu etkileri pratik hayattaki tutum, davranış ve kararlarına yansıtırlar. Sosyal entegrasyon teorilerine göre bu davranış biçimi göçmen nesillerin uyum/entegrasyon ve aynılaşma/kültürleşme sürecine girmediği ve kendi kültürel farklılığını devam ettirdiği yönünde yorumlanır; bu nedenle yeni nesiller marjinal yapıları olarak nitelendirilir, toplumdan soyutlanıp o toplum için sorun teşkil ettikleri düşünülür. Hâlbuki bu haliyle göçmen nesiller hem köken ülke kültürü ile bireysel hem de buldukları ülke ile kolektif kimlik ve kültürün bir parçası olurlar (Gedikoğlu ve Akbaş, 2019: 525). Her iki taraflı olarak kendi miras değerleri hem de içinde buldukları toplumların değer

dünyaları arasında anlamlı bir ilişki kurmaya ve böylece yaşamlarını ilk kuşak ailelerine göre görece daha değerli bir hale getirmeye çalışırlar.

Buna örnek olarak; bu alanda yapılan araştırmalar, sonraki kuşakların ilk kuşak Türk işçi göçmen ailelerinden farklı olarak buldukları Avrupa ülkelerinin politik süreçlerine aktif katılımında buldukları, kültür, sanat alanında görünür oldukları, ülke içi yatırımlarını artırarak ekonomilerine katkı sundukları⁴ noktasında birçok bulgu ortaya koymuşlardır. Bu araştırmalar Türk göçmen nesillerini diğer göçmen nesiller ile -örneğin Fransa'daki Kuzey Afrika kökenli nesillerle veya Almanya, Belçika, Hollanda gibi ülkelerde bulunan diğer göçmen topluluklarla- kıyaslayan çalışmalardır. Bu araştırmalardan çıkan bulgulardan hareketle Türk göçmen nesillerin Avrupa ülkelerinin politik, sosyal, kültürel ve ekonomik yaşam alanlarına diğer göçmen unsurlardan daha fazla entegre oldukları rahatlıkla söylenmektedir (Kaya, 2016: 4). Ancak bazen bir toplumun kültürel özelliklerini bilmek değerlerini anlamak benimsemek, sosyal yaşam alanlarında etkin bir şekilde var olmak, toplum bireyleri ile kolay iletişim kurabilir olmak, ev sahibi toplum tarafından kabul görmek benimsenmek için yetersiz kalabilir (Gedikoğlu ve Akbaş, 2019: 531). Ana akım ülkenin toplumsal hoşgörü ve kabulünün yanı sıra devletin yürüttüğü entegrasyon politikaları da bu yetersizliği ciddi manada etkiler (Bourhis ve ark., 2010:373). Ülkelerin entegrasyon politikalarında kültürel, dini ve milli farklılıklara sürekli menfi vurgu yapmaları, göçmenlerin sadece ana toplumun değer ve davranış normlarına göre yaşamaları halinde kabul görececeklerinin ima edilmesi göçmen nesillerin tutum ve davranışlarını kaçınılmaz olarak etkiler.

⁴ Örnek olarak Almanya'da farklı iş sahalarında 60.000'den fazla Türk işletmesinin bulunduğu ve yaklaşık 420.000 işçiye iş olanağı sunduğu bütün ülkede dinamik ve esnek iş sektörü oluşturduğu bilinmektedir. Aynı şekilde Türk işçi göçmenlerin çok farklı kategorilerde sivil toplum örgütlerinde de etkin oldukları bu yönleri ile sosyal ve toplumsal yaşamın içinde oldukları da yine eklenenler arasındadır. Gelişen iletişim teknolojileri ile birlikte buldukları ülke medya ve gazetelerine ilgi göstererek gündemleri sıkı takip ettikleri ve buna göre aksiyon aldıkları da yine bulgular arasındadır. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya, (2016) İslam, Göç ve Entegrasyon- Güvenlikleştirme Çağı. BTEU. (2023), "Türkische Unternehmer" <https://www.bteu.de/index/veriler.htm>

Bauman'ın (2017)kimlik oluşumu hakkında ifade ettiği olgu göçmen nesillere uyarlandığında; yeni nesiler kimlikleri ile ilgili her tereddüde düşüklerinde veya düşürüldüklerinde, toplumsal kabul noktasında zorlandıklarında, kim olduklarını, doğdukları ve büyüdükları ülke toplumu tarafından neden dışlandıklarını sorgulamaya başlarlar (Gedikoğlu ve Akbaş, 2019: 524). Ait olduğu ya da ev sahibi toplum tarafından ait olduğunun vurgulandığı medeniyet ve kültürel değerler sisteminin ne olduğunu merak edip bilinçli bir şekilde öğrenmek isteyebilirler. Kişisel bilinç, kimlik, kökler, miras kültür gibi konuların cevabını köken ülkelerinin medeniyet tasavvurunda aramak için adımlar atarlar.

Tüm bu sorgulamalarla göçmen genç nesiller içinde buldukları sosyal ilişkiler ağı içerisinde kendilerini konumlandırır. Çift yönlü olarak hem bulunduğu ülkenin toplumsal anlam dünyası ile hem de köken ülke anlam dünyası ile ilgili aktarımlar alır. Bu aktarımlar düzenli, doğrudan ve karşılıklı etkileşimler halinde gelişebilir. Aktarılan anlam değer sistemleri göçmen genç nesillerde düşünce, deneyim ve eylem kompozisyonlarını oluşturur. Süreç içerisinde de kendi bireysel kimliğini biçimlendirir, ailesinin ve içinde bulunduğu toplumun eylemlerinin anlamını bilinçli bir şekilde kavramaya başlar. Oluşan bilinçle beraber aynı zamanda kendi eylemlerinin de sorumluluğunun farkına varır (Berger ve Luckmann,2022:29-30).

Uluslararası İlahiyat Programına katılan öğrenci kitleleri bu programı tercih ederek yukarıda anlatılan şekilde bir sorgulamanın ve çabanın içerisine girmiş bir irade ortaya koymuş olarak görünmektedirler. İçinde buldukları Avrupa toplumlarının kültür değerlerini tecrübe ile benimserken, kendilerini şekillendiren miras kültür ve anlam değer sistemleri ile de yoğun ilişki içerisindeyler. Bu Çalışma için Uluslararası İlahiyat Programını tercih eden öğrenci kitlesine köken ülke miras kültür ve medeniyet değerlerinin buldukları ülkelerde hangi aktarım araçları yolu ile tevarüs ettirildiği konusu önem arz etmektedir. Miras medeniyet ve kültür değerlerinin aktarım araçlarının bilinmesi ile sayesinde yeni nesillerin kimlik ve değer bilinçlerinin nasıl şekillendiği ve yaşamsal tercihlerine nasıl yansıdığı izah edilebilir, daha iyi anlaşılabilir.

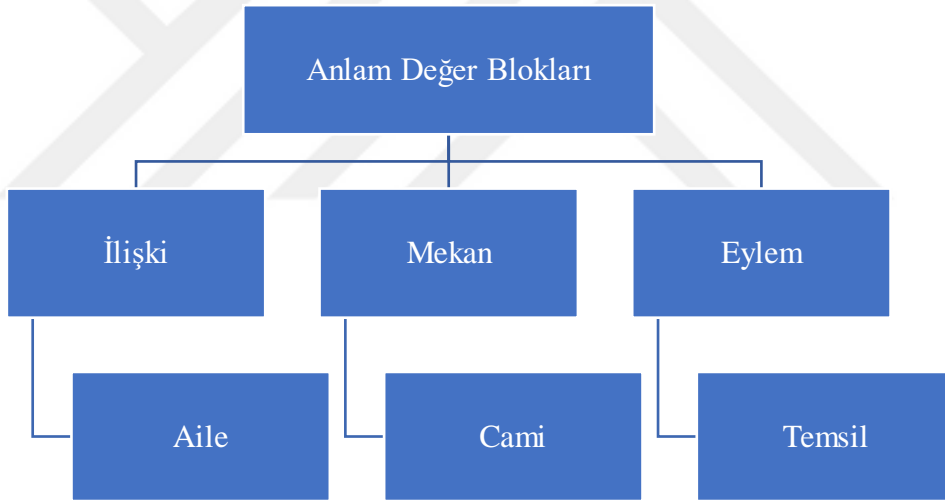
3.3.Miras Kültür ve Medeniyet Aktarımında Anlam Değer Blokları

Çalışmaya konu olan kitlenin doğup büyüdüğü, sosyal ve kurumsal yapılarına karışık varlık gösterdikleri ülkelerde muhatap oldukları medeniyetin önerdiği hayat tarzı ile kökenlerinden kendilerine tevarüs eden miras medeniyetin önerdiği hayat tarzı farklı değer sistemlerine dayanmaktadır. Bu nesiller sürekli aktarım halinde ve birbirinden farklı olan değer sistemleri ile yeni bir bilinç ve yeni kimlikler oluşturma ya çalışmaktadırlar. Kuramsal zeminden hareketle günlük rutinlerine ekledikleri davranış kalıpları ve karar mekanizmaları da bu değer sistemlerinden etkilenmekte ve şekillenmektedir. Çalışmanın bu kısmında köken ülkelerinden Uluslararası İlahiyat Programı öğrenci kitlesine tevarüs eden medeniyet ve kültür dairesinin ne olduğuna ve günlük hayattaki karşılığına biraz daha yakından bakılacaktır. Buradan hareketle ilk kuşak Türk işçi göçmenler ve yeni nesilleri üzerine yapılan pek çok bilimsel çalışmanın olduğundan yukarıda bahsedilmişti. Bu araştırmalarda Türk göçmenler için sıkça vurgulanan kavramlar bulunmaktadır ve bu kısım için alan yazın kaynakları içerisinde üç kavram dikkat çekici bir şekilde öne çıkmaktadır. Bunlardan en öne çıkanlardan ilki “*Türk aile*” yapısı iken diğeri “*Cami-Cemaat*” kavramlarıdır. Bir diğer dikkat çekilen durum ise buldukları ülkelerde kendilerini dini, milli ve kültürel kimlik açısından köken ülke miras kültür ve medeniyet değerlerini temsil etme düzeyinde hazır bulunmuşluklarıdır. Bu da karşımıza “*Temsil*” kavramını çıkarmaktadır.

Bu üç kavramın çalışmanın odağındaki öğrenci kitlelerinin eylem ve kararlarını şekillendiren güçlü parametreler olduğu görülmüştür. Bu nedenle kavramlar bu araştırmada miras kültür ve medeniyet değerlerinin aktarım süreçlerini araçsal yanlarını gösterecekleri gibi aynı zamanda üst başlık olarak sosyal bir olgu olan bu aktarımların “*İlişki, Mekân ve Eylem*” boyutunu da yansıtacaklardır. Her bilimsel araştırmanın dayandığı temel bir kabul olduğu varsayımından hareketle miras kültür ve medeniyet değerlerin aktarımında bu kavramların öğrencilerin tercih mekanizmalarını şekillendirdiği ön kabul olarak alınmıştır. İlişki, Mekan ve Eylem düzeyinde “*Aile, Cami ve Temsil*” kavramlarının iç içe geçmiş katmanları bu bakış açısı ile ele alınacaktır.

Aynı şekilde çalışmanın zemininde bulunan kuramsal yapının sosyal alandaki örneklerine yer verilerek pratik yaşamdaki yansımaların görünmesi sağlanacaktır. Söz konusu kavramların ve boyutların günlük yaşama yansıyan biçimlerini görmek çalışmanın konusu olan Uluslararası İlahiyat Programı öğrenci kitlesinin köken ülke medeniyet ve kültür değerleri ile nasıl bir zihni ve biçimsel süreçten geçtiğini veya zaten bunun özüne sahip olduğunu da gösterecektir.

Bu katmanların içerisinde diğer kültür aktarım araçları olarak kabul görülen “*Dil*”, “*Din*”, “*Gelenek*”, gibi kavramlara da kaçınılmaz olarak değinilecektir. Anlam Değer Blokları üst başlığı ile incelenecek kavramlar alan yazında nicel ve nitel veri yöntemleri ile yapılmış araştırmalar, yazılı basın yayın haberleri, sosyal medya haber ve blokları ile görünür kılınarak desteklenmektedir.

Şekil 3.1: Türk Göçmen Toplularında Anlam Değer Blokları

Kaynak: Hilal Pala tarafından derlenmiştir.

3.3.1. İlişki Düzeyinde- Aile

Aile hakkında yapılan tanımlar toplumdan topluma çeşitlilik gösterse de en yaygın tanım Aile'nin her toplumun en eski ve temel birimi olduğudur. Antropolojik olarak ailenin olmadığı bir toplum tipinin olmadığı da yine bu konuda belirtilenlerdendir. Sosyal alanda insan toplulukları arasında doğal olarak var olan ilişkiler ağı içerisinde en güçlü ve en derin ilişki ağını her zaman Aile temsil etmiştir. Modernite ile birlikte

aile kurumunun anlam kaybına uğrayan bir değer olduğu çokça zikredilmiştir. Modernite ile birlikte tüm toplumlarda farklılaşma ve değerler düzeyinde çeşitlenmenin olması beklenmiştir. Avrupa toplumları bu noktada geleneksel değerlerle modern değerler arasında yer değiştirebilmiş modern toplumlar olarak görülmüşlerdir. Fakat doğu toplumlarında aile kurumu gibi geleneksel değerlerin modern batı toplumlarına oranla çok daha anlamlı ve önemli olması geleneksel değerlerin toplum yaşamında hala devam ettiği anlamına gelmiş modernleşemedikleri yönünde yorumlanmıştır. Ancak iki binli yıllara gelindiğinde “Aile” nin yeniden yükselen bir değer ve derin insani ilişkilerde hala biricik olduğunu gösteren veriler mevcuttur. Doğu toplumlarında yeri değişmeyen “Aile” kurumunun Avrupa ülkelerinde 2004 yılında yapılan 19 Avrupa ülkesi kapsamında 28 ana temel değerden hareketle yapılan nicel araştırma verilerinde⁵ geleneksel bir değer olarak modern toplumlarda da değerler hiyerarşisinin en üstünde yer aldığı ortaya çıkmıştır (Canatan,2004:51, Berger ve Luckmann,2022:29-32, BTEU,2023).

Aynı şekilde Türk işçi göçmen kuşakları üzerinde yapılan çalışmalarda mevcuttur. 81 Türk göçmen ile yapılan ampirik araştırmada⁶, buldukları ülke kültürünü benimsemiş, entegrasyonu ve tutum olarak da kültürleşme kapsamında bütünleşmeyi

⁵ Araştırmada “aile” değeri yüzde 50 üzeri ile “Popülaritesi Yüksek Değerler” başlığı içerisinde birinci sırada bulunmaktadır. “Avrupa Değerler Hiyerarşisi” araştırmasında bulunan diğer değerler ve detaylar için bkz. Canatan K. (2004) Avrupa Birliği Ülkelerde Değerler Yönelimi. Değerler Eğitimi Dergisi. 2 (7-8), 41-63

⁶ Araştırma, Ebeveyn Tutum Ölçeği ve Kültürleşme Ölçeği kullanılarak yapılmıştır. Yapılan nicel araştırmada çalışma gruplarına yöneltilen 44 maddelik kültürleşme sorularının genel yapısına bakıldığında iki ülke değerleri, gelenek, dini ritüeller, yaşam tarzı, dil, aile ile vakit geçirme gibi alanları kapsadığı görülmektedir. Çıkan bulgular arasında ise ikinci kuşak Türk göçmenlerin ilk kuşak Türk göçmenlere oranla çocuklarına karşı daha fazla korumacı ve otoriter bir tutum sergiledikleri belirtilmiştir. Nicel araştırmaların doğası gereği bu veri, Miras kültür ve medeniyet değerleri açısından bakıldığında Türk işçi göçmenlerin ikinci kuşaklarında köken ülke değer aktarımının çok daha yoğun bir şekilde gerçekleştiği yönünde yorumlanabilir. Araştırma detayları için bkz. Eryörük, K. B. & Özdoğru, A. A. (2021) Belçikalı Türk Göçmenlerde Kültürleşme Stratejileri ve Ebeveynlik Tutumları. Üsküdar Sosyal Bilimler Dergisi, 12, 107-134

tercih etmiş kişilere dikkat çekilmiştir. Bu vasıflardaki kişilerin değer normlarının farklı olması beklenmiş ancak kendi köken ülke miras kültür değerlerinde önemli olan ana babaya saygı, aile kurumuna saygı ve aile üyeleri ile yakın ilişki içerisinde olmak gibi Türk toplumunda temel olan anlam değerlerinin korunduğu saptanmıştır (Özdoğru ve Eryörük, 2021:129). Tüm bunlar, bir kişinin içine doğduğu toplumda “*aile*” değerinin evrensel temel bir ilişki formu olduğu gerçeğini göstermektedir.

Yapılan araştırmalarda görüldüğü üzere aile kurumu toplumlar için temel değer olarak nitelendirilmektedir. Aile, toplumların gelişmesindeki ve kültürel değerlerin zenginleştirilerek geleceğe aktarılmasındaki en önemli araçlardan biri olarak her zaman öne çıkmıştır. İnsanın doğumundan itibaren içinde bulunduğu aile ortamı, miras kültür ve değer aktarımının gerçekleştiği ilk yerdir. Yeni nesiller “*sevgiyi, kanaati, saygı ve hoşgörüyü, sorumluluk, dayanışma*” ve bunlar gibi değerleri ilk önce ailelerinden öğrenir; görgüsü, kimlik bilinci, kişilik özellikleri, duygu ve düşünce yapısı, ahlaki ve dini yapısı büyük oranda aile ortamında biçimlenir. Aile yeni nesillerin yetişmesi için bir eğitim ve öğretim birimidir. Ailede alınan ilk eğitim genç nesillerin buldukları coğrafyalardaki yaşam şekillerine uyumun ve toplumda sağlıklı ilişkiler kurulmasının da temelini oluşturur.

Göçmen ailelerde tüm bu belirtilen alanlar daha yoğun olarak yürütülür. Türk işçi göçmenlerde ise aile çok daha derin bir anlam ifade eder. Örneğin ilk kuşak Türk işçi göçmenlere göç edilen ülkelere giderken köken ülke Türkiye Devleti tarafından işçilere birtakım öğütlerin bulunduğu bir broşür verilmiştir. Gittikleri ülkelerde nasıl davranmaları gerektiğini anlatan öğütlerin bulunduğu broşürde bir başlık “*Aileni ve Evini Unutma!*” şeklindedir. Bu başlık altında geride bıraktıkları aile bireylerini unutmamalarını, gittikleri ülkelerde aileleri ile olan iletişimlerini düzenli olarak sürdürmelerini ve kazançlarının bir kısmını vatanlarında bıraktıkları aileleri için biriktirmelerini salık vermektedir (Perspektif,2021). Aile kurumuna yüklenen anlam bu devlet öğüdü ile de pekiştirilmek istenmiştir.

Buradan da anlaşılacağı üzere yerleşik hayat yaşayan ailelerde olağan, doğal ve belki çokta önemsenmeyen ritüel ve değerler göçmen ailelerde çok daha önemli bir anlam taşır. Bu nedenle buldukları ülkelerde aile kurumu çok daha önemlidir. Yeni nesillerini yetiştirirken kültür ve değer aktarımına önem ve özen gösterirler bunun için aile kurumunu etkin bir aktarım aracı şeklinde kullanırlar.

Genel olarak toplumlarda miras kültür ve medeniyet değerleri aktarılırken kullanılan çok temel zeminler vardır. Bu unsurlar aile kurumları içerisinde de etkin bir yer edinmektedirler ve aktif olarak kullanılırlar. Miras kültür ve medeniyet değerlerinin aktarımı esnasında aile tarafından kullanılan aktarım araçlarının içerisinde en önemli olanlarından biri “*Dil*” dir. İnsanın sembolik düşünme kapasitesinin ürünü olarak vazgeçilmez bir iletişim aracıdır. Toplumlar da duygu, düşünce, görüş ve kanaatlerini ifade etme aracı olarak hayatın tamamlayıcı ve önemli özelliğidir. Toplumların kullandığı dil, zihni yapıyı, düşünme biçimlerini gösterdiği gibi duygu yönelimlerini, yaşama bakış açılarını da gösterir. Ayrıca dil sahip oldukları medeniyet ve kültürel değer kavramlarını tüm tarihi birikimleri ile yeni nesillere aktarmaya yarar (Özakpınar,2016: 117-143).

Göç ve göçmen konularında dilin ayrı bir önem yeri vardır. Ev sahibi ülkeler için ülke dili hakimiyet anlamına gelmekte ve göçmenlerin entegrasyonu için olmazsa olmaz kriter olarak görülmektedir. Aynı şekilde göçmen topluluklar tarafından köken ülkelerinden getirdikleri dilin de muhafaza edilmesi ve miras kültür kodlarının yeni nesillere aktarımı esnasında kullanımı olmazsa olmaz görülmektedir. Göçmen topluluklar için dil, bulunulan ülkelerde karşılıklı etkileşimin içinde değiş tokuş edilen anlamların aracı olarak önemlidir. Ancak köken ülke dilinin muhafaza edilmesi ve aktarılması da yine göçmen aileler için asimile olmamak adına önemlidir. Bu açıdan göçmen aileler ev içerisinde çocuklarının köken ülke dilinin kullanımı noktasında oldukça hassastır ve bunun için çaba sarf ederler. Zira sahibi oldukları değerlerin aktarımı için ortak dilin varlığı önem arz etmektedir.

Değer aktarımı için bir diğer zemin “*Terbiye*”dir. Toplumsal bütünlüğü teşekkül eden kültürün ve hayatın devamlılığını sağlar. Terbiye tüm toplumlarda dini ve millî kültürü, etnik özellikleri muhafaza eder, geleceğe taşır; değişen sosyal ve coğrafi şartlara göre hayatın her alanında yeni nesillerin kendilerini inşa etmelerine örnek olacak davranış kompozisyonlarını içerir. Değişen şartlara çözümler üretme yetisi yine ailenin öğrettiği terbiye ile sağlanır (A.g.e. 2016:105-106). Batı medeniyetine mensup toplumlarda terbiye/görgü sosyal nezaket anlamına gelirken, İslam medeniyetine mensup toplumlarda edep üzere olmak anlamına gelir. Batı toplumlarındaki sosyal nezaket daha suni ve yapay seyredir. İslam medeniyeti toplumlarında edep ise önce

kişinin içten kendisine saygısını gerektirir ve samimidir (Ökten, D.n: 3, Taşçı, 2023:97-103).

Miras kültür ve medeniyet değerleri aktarılırken kullanılan unsurlardan “*geleneksellik*” de yine önemi haizdir. Geleneksellik; toplumlarda donuk olmayan canlı, verimli ve tekâmül eden bir kültürün özelliğidir. Canlı bir kültür geleneğe uygun, aksayan taraflarını düzeltip yeni kültür unsurlarını seçerek bünyesine katabilen, gelişime açık bir yapıdadır (Özakpınar,2016:111-113). Pratik yaşam birbirine bağlı sayısız sosyal eylem zincirlerinden oluşur. Sosyal yapılardaki sayısız bu eylem zinciri; sınıfsal yapılar, deneyim kalıplarının zenginliği, davranış ve eylem kompozisyonu gibi birçok toplumsal unsurunda içinde barındırır. Tüm bu unsurlar da gelenek tarafından şekillendirilir. Toplumların yeni nesilleri de bireysel kimliklerini gelenek tarafından şekillendirilen eylem zincirleri içerisinde biçimlendirir. Ev sahibi Avrupa ülkelerinin toplumsal yapılarında modernleşme nedeniyle geleneğin etkisinin olmadığı görüşü ileri sürülse de dini ve kültürel ritüelleri, soyun devamına dayanan gelenekleri ve içerisine dini kurumlarında dahil olduğu kurumsal yapıları ile geleneksel tüm aidiyetleri devam etmektedir (Berger ve Luckmann, 2022:21-78).

Göçmen aileler de mevcut geleneklerini dini, milli ve kültürel ritüellerle yeni nesillere aktarmaya çalışırlar. Bunu yaparken birçok araştırmacı tarafından Türk göçmen aileler “*refah düzeyi düşük, kırsal kesimde yaygın geleneksel aile, zamanda donmuş gelenekçi*” gibi isimlendirilen bir yapı sergiledikleri yönünde yorum ve eleştiri almışlardır. Bu eleştirilerin çıkış noktasında ve hedefinde Avrupa ülkelerinde ki ilk kuşak Türk işçi göçmen ailelerin yaşam biçimleri bulunmaktadır. Kendi kültür adacıklarında yaşadıkları ya da getto tipi yaşam alanları oluşturdukları, dini ve milli kimliklerine çok fazla yöneldikleri hep eleştirilerek öne çıkarılır (Abadan-Unat,2017 Perşembe,2005, Kaya,2016, Güngör, 2014: 19).

Bu çalışmanın bakış açısı tüm bu araştırmalar da görülen indirgemeci ve etiketleyici yaklaşımlarını benimsememektedir. Türk işçi aileleri bu davranış biçimleri ile kendi değerleri ve göç ettikleri ülke değerleri arasında sıkışıp kalmamışlardır; burada bir tercih söz konusudur. Sahip oldukları ve genetik hafızalarında tuttıkları değerleri yeni nesillere aktarmayı seçmişlerdir. Kendi medeniyet tasavvurlarını özgüvenle ifade ederek genç nesillerini buldukları ülke kültür ve toplumları ile iletişim ve etkileşim

kurmaya hazırlamışlardır (Barut, 2019). Böylece yeni nesil kuşaklarının kültürel boşluğa düşmelerinin önüne geçmeye kayıp nesillerin oluşmamasına çalışmışlardır.

Sonuç olarak kültürde sürekliliği, kökleşmeyi, seçici değişimi ve gelişmeyi ortaya çıkaracak zemini aile kurumu hazırlar. Bir çocuğun kendi kimliğini tanımlamaya çalışırken ilk gittiği yer ebeveynleridir, yani kendi annesi babası, ailesidir. Kendinden önceki kuşak neydi nasıl özgün değerlere sahipti? Yaşam pratiklerinde kullanılan kültürel yapının ritüellerini hangi medeniyet dairesi düzleminde kabul ediyorlardı? Ailesinin hangi davranış rutinleri ile modellik oluşturuyor? Yeni nesiller bu gibi ve daha pek çok soru ve konunun cevabını ailelerinden edinmeye çalışırlar. Böylece ailesinin mensubu olduğu medeniyetin özünü yorumlama biçimi farklılaşmış, ruhu değişmiş olsa da muhafaza etmeye devam ettikleri değişmeyen değer niteliklerini görürler. Bu bakımdan Türk işçi göçmenler için aile kurumu yeni nesillere köken ülke miras medeniyet ve kültür değerlerini etkin bir şekilde aktarabilecekleri anlam değer bloğu halini almıştır.

3.3.2. Mekân Düzeyinde- Cami

Ökten'e göre toplumlar mensubu oldukları medeniyet değerlerinden hareketle yaşadıkları mekânları kurgularlar ve şehirlerini buna göre inşa ederler. İslam medeniyet dairesine ait şehirlere bakıldığında merkezine bir "*Ulu cami*" yerleştirildiği görülmektedir. Şehre ait diğer fiziki mekânlar -çarşı, pazar, hastane, külliye gibi- bu mabedin etrafına inşa edilmişlerdir. Caminin bu plan içerisinde önce fiziksel mekân olma boyutu vardır, daha sonra simgesel boyutu gelir (Ökten, 2014:182, 2013, 145-146).

İslam medeniyeti toplum ve şehirlerinde Cami'nin hem fiziki hem de simgesel anlamı ona pek çok fonksiyon yüklemiştir. "*Eğitim, öğretim, kütüphane, idare, hukuki davaların görüldüğü mahkeme, teftiş ve tahkikatların yapıldığı mekân, askeri karargâh veya hastane, karar şuralarının toplanma merkezi ve nihayetinde mabed*" olarak birçok amaca hizmet etmiştir. Cami'nin tüm bu fonksiyonları Türkiye için cumhuriyet döneminde de gelenek olarak devam etmiştir denilebilir. Günümüzde daha çok mabet vasfı öne çıkarılmıştır bununla birlikte ilim ve sanat yönlü çalışmaların yapıldığı, bünyesinde kütüphane tesislerinin bulunduğu mekânlar olarak varlıklarını sürdürmektedirler (Dia, 1993: 91-92) Kısacası İslam medeniyet tasavvuruna göre inşa edilmiş şehirlerde sosyal hayat fiziksel bir mekân olarak cami eksenli akar.

Aynı şekilde Batı medeniyetine ait Avrupa ülkelerinin de Modernite öncesi şehirlerinde kendi medeniyet tasavvurlarının yansıması olarak merkezde bir katedral bulunur. Diğer fiziki mekânlar opera binası, idari binalar, evler veya apartmanlar merkezdeki katedrale göre konumlanır. Modernite ile birlikte Batı medeniyeti temel kabullerini değiştirmiştir. Ancak şehirlerinin merkezinde bulunan katedraller hem fiziki hem de simgesel boyutunu muhafaza ederler. Avrupa şehirlerinin rasyonalite ve sanayi devrimi ile birlikte her ne kadar sanayi ve finans şehirleri haline geldikleri düşünülse de kentlerin merkezindeki katedraller simgesel anlamını Hıristiyanlık dininden alır (Ökten,2013:146).

Ökten'in dünya üzerinde var olan herhangi bir Medeniyet tasavvurunun toplumlar tarafından mekâna yansıtılması yaklaşımı; yerleşik toplumlarda zamanın ruhuna ve medeniyet değerlerinin canlılığına göre çok daha doğal ve rahat gerçekleşebilmektedir. Toplumlar fiziki mekâm inşa ederken, o mekânlarda kimliklerini, kültür ve medeniyet değerlerini bireye her an hatırlatarak, sevdirek ve benimseterek insanı inşa eder (Taşçı,2023: 65). Bu cihetten bakıldığında yerleşik toplumlarda mekânla olan ilişki biçimi dönüşümlülük gösterir aynı zamanda doğal bir süreçtir de denilebilir.

Göçmen toplumlarda ise buldukları ülkelerde kendi kimliklerini rahatça yaşayabilecekleri fiziki mekânların varlığı çok mümkün olmamaktadır (Ökten, D.n.:8). Sahip oldukları miras medeniyet değerleri ile doğal olarak inşa edebilecekleri bir mekân olmadığı gibi, farklı medeniyet değerlerinin şekillendirdiği bir şehrin ve kültürünün hazır bulunmuşluğu içerisinde yaşamak mecburiyetindedirler. Bu mekanlar, içinde yaşayan göçmenlere her an farklı bir medeniyetin değerlerini yansıtmaktadır ve bununla hem kendilerinin hem de yeni nesillerinin inşa olma zorunluluğu vardır. O mekanlar hangi medeniyete aitse o kültürün ev sahibi otorite ve toplumunun onlar için öngördüğü şekilde yaşamlarını sürdürmeleri istenir. Göçmen ve ev sahiplerinin medeniyet değerleri aynı ise bu durum görece daha kolay şekillenebilir. Ancak mensubu olunan kültür ve medeniyet değerleri farklı ise ihtiyaç ve beklentiler de karşılık bulmakta zorlanabilirler.

Türk işçi göçmenler söz konusu olduğunda bu durum çok daha farklı bir şekle bürünmüştür. Türk göçmenlerin mekâna yansıtacakları toplumsal kimlikleri

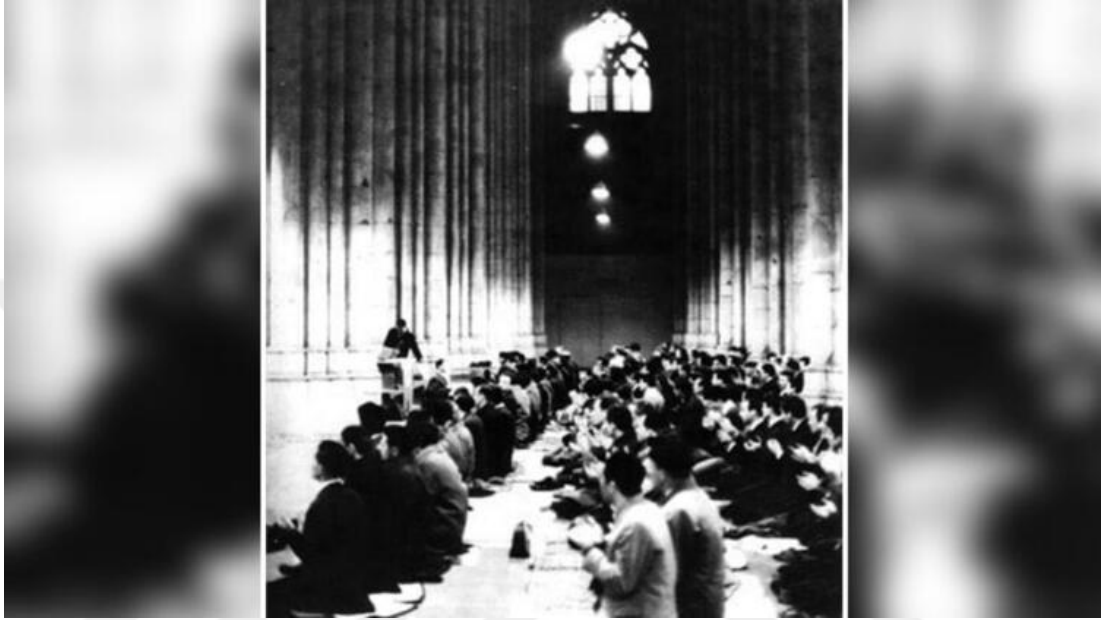
dayanağını mensubu oldukları hâkim İslam medeniyetinden alır. Sosyal hayatlarındaki tüm kimlik türlerine şekil ve hayatiyet veren değer İslam dinidir. Milli veya kültürel duygu, düşünüş ve değer algıları birinci derece İslam dini ile yoğun ilişkilidir (Perşembe,2005:44). Bu nedenle Türk işçi göçmen ailelerin ilk kuşaklarından günümüzdeki kuşaklarına kadar; Avrupa şehirlerinde, kendi toplumsal dini, milli kimlik, kültür ve medeniyet değerlerini görünür ve yaşanır kılmaya çalıştıkları mekân görevini tek başına “Cami” üstlenmiştir. Bu yönüyle Cami sosyal hayatlarının merkezinde yer almıştır.

Göçün süreçleri ve ev sahibi ülke otoritelerinin göçmen işçilere karşı tutumları uzunca bir süre ilk kuşaklar için fiziksel olarak cami türevi mekânların oluşumuna imkân vermemiştir. İlk kuşak Türk işçi göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde böyle bir mekân imkânı olmadığı için geçici çözümler oluşturulmaya çalışılmıştır. Çözüm olarak seyyar vagonlar cami işlevi görmüştür. Sosyalleşme ihtiyaçlarında ise iş yerleri ve tren garlarını tercih ettikleri bilinenler arasındadır (Abadan-Unat,2017: 150).

Bu imkânsızlıklarda bulunan çözümlere bir diğer örnek de ilk dönem göçlerin en yoğun olarak yapıldığı Almanya’da gerçekleşmiştir. Türk göçmenler dini ritüellerinden Ramazan Bayramı ve namazı ibadetini yerine getirebilmek için Almanya’nın Köln şehrinin merkezindeki Dom Katedrali ⁷ yönetiminden izin isteyerek Ramazan Bayramı namazını ve kutlamasını katedralin revaklarında

⁷ 1965 yılında 700 kişilik Türk işçi göçmen Köln Dom Katedralinde yanlarında getirdikleri seccade, battaniye ve benzeri şeylerle Ramazan Bayramı Namazını gerçekleştirmişlerdir. Aralarında bağış toplamış, katedralin bakımı için kilise yönetime teslim etmişlerdir. O dönem “*Müselmanen beten im Kölner Dom*” ve “*Gebetsteppiche im Kölner Dom*” gibi başlıklarda Türk işçi göçmenler ülke basınında ve gazetelerinde haber yapılmıştır. Dönem fotoğraflarına bakıldığında Türk işçilerin normalde giydikleri işçi tulumlarından farklı olarak takım elbiselerini giyerek bayramlaştıkları görülmektedir. Basına yansıyan bu görüntüler ev sahibi toplumun da dikkatini çekmiş o güne kadar görünmez olan/ ya da olması gereken misafir işçiler o günden sonra görünür olmuştur. Bu yaptıkları hareketle yeni nesillerine miras kültür ve medeniyetlerini aktarmak adına ciddi bir tarihi arşiv bırakmışlardır. Haberin detayları için: <https://www.zeit.de/1965/07/muselmanen-beten-im-koelner-dom/seite-2>Türk göçmenlerin bu davranışı bugünde ülke gündeminden düşmemiştir.

gerçekleştirmişlerdir. Göçmenlerin bu ihtiyaçları ve istekleri ülkede ciddi yankılar oluşturmuş ev sahibi ülke ve toplumu tarafından sıcak karşılanmamıştır. Türk göçmenler için ise bu deneyim, daha kesin çözümler üretmeleri gerektiğinin kararlarının alınması anlamına gelmiştir.

Şekil 3.2: 1965 yılı-Dom Katedrali Bayram namazı

Kaynak: Diaspora Türk, 2024

Bu ihtiyacın karşılanması için çalışan tertip komitesi başkanının olayın üzerinden geçen on yıllar sonra yaptığı bir röportajda dile getirdiği cümleleri miras kültür ve medeniyet değerlerinin aktarımı için o günden bugüne doğru atılan adımların hissiyatını gösterir niteliktedir.

“700 kişi bayram namazını kıldık. Bende kalan his şuydu, bir camide kılınan namazla kilisede kılınan namaz çok farklıydı. Biz bundan sonra kendimize namaz kılacak yer aramaya başladık. 1966-67 yılında Barbarasso meydanında bir yer kiraladık. İbadetlerimize orada devam ettik. Allah Almanya'daki camileri yaptıranlardan razı olsun.”(Avrupanın sesi, 2023, Zeit Online, 2023).

Bu cümlelere değer merkezli teorik zeminden bakılacak olursa, göçmen bireyin içinde bulunduğu ülke kültürünün dili farklı, dini farklı dolayısı ile medeniyet değerleri farklı

bir yapı olduğunu, kendi kültür ve medeniyet değerleri ile taban tabana zıt bir topluma sahip olduğunu deneyimleyerek öğrendiği söylenebilir. Ayrıca yaşanan tecrübe ile verilen kararın da iki kültür arasındaki zıtlığın göçmen bireye kendi aidiyetini hatırlattığı yönünde bir yorumda yapılabilir.

Zaman içerisinde göçün yapısı değişmiştir. Geçici çözümler yerini hem ev sahibi devleti hem de köken ülke devletini ilgilendiren boyutları ile kalıcı çözümlere bırakmıştır. İlk kuşak Türk işçi göçmenler için geçici olarak başlayan göçün yapısı süreç içerisinde geçicilikten göç edilmiş ülkelerde kalıcılığa dönmüştür. Kalıcılıkla birlikte göç olgusu aile birleşimi yoluyla köken ülkedeki ailelerin gelmesine ve bulunulan ülkelerde yerleşik hayata geçmiştir (Abadan-Unat,2017: 80-97)

Bu değişimle birlikte artık kendi kimliklerini yaşayabilecekleri fiziki bir mekân ihtiyacı daha çok kendini belli eder hale gelmiştir. Bulunulan mekânların uygunsuzluğu ve imkansızlığı göçmenleri yıldırılmamış, kendilerini ifade edip yaşayabilecekleri mekânın düzenlenmesini ve bu yönlü irade gösterilmesini gerektirmiştir. Çünkü bu defa artık kendilerinden çok yeni nesillerinin dini ve milli kimliklerinin zarar görmemesi hem kendi gelecekleri hem de var oldukları coğrafyalarda sağlıklı nesiller yetiştirmek adına endişeleri beraberinde getirmiştir (Perşembe,2005: 85). İlk kuşaktan üçüncü ve dördüncü kuşaklara kadar da bu endişe önemli bir sorun olarak bugüne kadar devam etmiştir.

Batı Avrupa'ya göç eden Türk göçmenler ilk dönemlerinde cami olarak maddi durumlarına ve ev sahibi ülkenin sunduğu imkânlar ölçüsünde satın aldıkları veya kiraladıkları apartman, daire, oda gibi mekânları dönüştürmüşlerdir. Buralar daha çok adı cami ya da mescit olan ama aslında sıradan bir bina ya da binanın bir dairesi olan yerler olmuştur. Bu gayret içerisinde minareleri, kubbeleri, tüm tezyini ile gerçek fiziki bir cami mekânından ziyade ihtiyaçların karşılandığı ve bu ülkelerde aynı medeniyet değerlerine sahip birey ve toplulukların bir araya gelip toplanabilecekleri işlevsel yapılar benimsenmiştir (Barut, 2019). Kolayca mescit halini verdikleri bu mekânlarda birlikte zaman geçirmeyi, ortak değerlerin paylaşılmasını ve sosyalleşmeyi öncelmişlerdir. Sadece basit ve vasıfsız işçi olarak nitelendirildikleri ülkelerde manası olan hayatlar oluşturmaya gayret etmişlerdir. Bu faaliyet cemaat kavramının vücut bulduğu, ahlak öğretisinin hissedildiği (Ökten, D.n.:4), aynı zamanda dilini,

kültürünü, yemeklerini, özetle hiçbir şeyini bilmedikleri ülkelerde sosyal psikolojilerinin sağlığı için terapi görevi görmüştür.

Caminin, Türk göçmenler için göç edilen coğrafyalardaki fonksiyonuna bakıldığında İslam medeniyet tarihinin ilk dönemlerindeki kullanım alanlarını andırır nitelikte olduğu görülmektedir. Kültür sanat faaliyetlerinin gerçekleştirildiği merkez, eğitim, öğretim yapılan okul, dini ve milli bayramların ya da ritüellerin gerçekleştirildiği mekan, ibadetlerin yapıldığı mabed, kütüphane, genç nesiller arasında arkadaşlarla buluşma noktalarından biri, gençlik kulüplerinin mekanı, gençler için oyun alanı, sivil toplum çalışmalarının yapıldığı mekan (Ataseven, 2019), kısaca hayata dair her alanda bir çok kullanım şekli ile *Cami* hem ilk kuşaklar hem de sonraki nesiller için mekânsal varlık göstermiştir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine devam eden Uluslararası İlahiyat Programına katılan öğrencilerden 30 kişi ile yapılan ankette öğrencilere geldikleri ülkelerdeki dini ortamları sorulmuş Almanya Bottrop’ tan gelen R.K. isimli öğrenci şu şekilde anlatıyor;

“Camilerin gençlik çalışmaları olur. Cami merkezli gençlik kulüpleri vardır. Diğer camilerin gençleri ile sosyal faaliyetler düzenlerler. Benim de içinde bulunduğum gençlik kollarında gençlere camiyi sevdirmek için pek çok çalışma yapıyorduk. Orada yapılan bu çalışmalar Türkiye’ye adaptasyonumu kolaylaştırdı.” (Ataseven,2019:98)

Belçika Lommel’ den gelen A.Ö. de şu şekilde anlatmaktadır.

“...Geldiğim bölgede düzenli gençlik çalışmalarına katılıyorduk. Diyanetin ve farklı kurumların programları oluyordu. Kermes, ilmi faaliyetler, kitap fuarları Türkiye’den Bekir Develi gibi ünlü isimler gelirdi. Orada güçlü ve tutkun bir yapımız var. Gençlik geceleri, abla kardeş projesi, aile günleri gibi çok programımız olurdu.” (Ataseven,2019:97)

Fransa Lyon’ dan gelen A.S ise camilerin hayatlarındaki anlamını şu şekilde anlatmıştır.

“Fransa’da dini ortam çok güzeldi ve maneviyatlı yaşıyorduk. Mesela Ramazanlarda oruç tutmayan Türk/Arap görmezsin herkes camilerde toplanırdı. Herkes iftardan önce gelirdi, sohbet muhabbet ederdi. İftardan sonra herkes birlikte teravihe katılırdı ve teravihten sonra herkes çay ve çekirdek eşliğiyle sahura kadar otururdu. Ramazan ayı olduğunu daha çok

hissederdik. Cumartesi/Pazar cami zaten çocuklarla dolardı, neşeli bir ortam olurdu.” (Ataseven,2019:94)

Ankete katılan Avusturya, İtalya, gibi diğer ülkelerden Uluslararası İlahiyat Programı öğrencileri de benzer cevaplar vermişler. Cevaplarından anlaşıldığı üzere cami yeni nesillerinde hayatlarının merkezinde konumlanmıştır. Kendi öz değerlerine yönelik duygu dünyalarını şekillendirmiştir.

Ayrıca yeni nesiller ile birlikte camilere yüklenen anlam ev sahibi kültür ile daha fazla etkileşim halindedir. Bu etkileşim camilerin fiziksel anlamına mimari görünümlerine de yansımıştır. Barınak ya da bodrum katları, apartman veya eski fabrikalardan⁸ dönüştürülen camiler yerlerini cami mimari örneklerine bırakmıştır. Yeni nesiller doğup büyüdüğü ülkelerde mimarlık eğitimine devam edip yaptıkları yeni nesil cami projeleri⁹ ile ödüller almışlardır (YTB, 2022). İlk bayram namazını yer bulamadıkları için Dom katedralinde kılan ilk kuşaklardan sonra 2018 yılında Avrupa'nın en büyük camisi olarak bilinen Köln Merkez camii¹⁰ ibadete açılan yeni nesil camilerden olmuştur (DİB,2018). Buradan anlaşıldığı üzere yeni nesiller camileri sosyal düzeyde etkin bir şekilde kullanırken mimari değerleri de muhafaza ederek geliştirmişlerdir.

⁸Dürren Fatih Camii, Kuzey Ren- Westfalya eyaletinde eski bir metal fabrikasından camiye dönüştürülmüş bir yapıdır. 84' yılında dışarıya ilk ezanın okunduğu cami olarak da kültür ve medeniyet bağlamında simgesel anlam ifade etmektedir. Cami de üç vakit öğle, ikindi ve akşam ezanının günümüzde hala okunduğu da literatüre girmiştir. Detay için bkz. (Perspektif, 2018)<https://perspektif.eu/2018/11/01/almanyada-ilk-ezan-duren-camisinin-34-yillik-ezan-gecmisi/>

⁹Schleswig Holstein eyaletinde işçi göçünün ilk dönemlerinde oluşturulan ve Diyanet İşleri Türk İslam Birliğine bağlı olan Eyüp Sultan Camii yıkılarak yerine yenilenebilir enerji üretecek bir cami inşaatına başlanmıştır. Caminin mimarı Selçuk Ünyılmaz tarafından modern mimari tarzında planlanmıştır. Caminin yapımı devam etmektedir (YTB,2022).

¹⁰ Köln Merkez cami 2018 yılında ibadete açılmış 2022 yılında cuma günleri okunmasına izin verilen ilk ezan okunmuştur. Müslümanlar dışındaki halkın rahatsız olmaması için sesin desibeli düşük tutulmuştur. Caminin hikayesi 34 yıllık bir maziye dayanmaktadır. Almanya'nın cami yapımına izin vermesi oldukça uzun sürmüştür (AA, 2022).

Şekil 3.3: Almanya'nın Düren Şehrindeki Fatih Camii
Kaynak: Rabia Müller, Perspektif, 2018

Şekil 3.4: Köln Merkez Camii 2018 yılında ibadete açıldı.
Kaynak: DİB,2018

UİP mezunu öğrencilerin ülkelerine geri dönüşleri ile birlikte camilerin mekânsal ve soyut değerler bağlamındaki etkisinin arttığı da gözlenenler arasındadır. Programdan mezun olup din görevlisi olarak işe başlayan öğrenciler aşina oldukları ülke kültürü ile daha yakından ilgilenerek birçok etkileşimli faaliyetler düzenlenmeye başlamışlardır. Örnek olarak Uluslararası İlahiyat Programın mezunlarından, Hollanda Rotterdam Mevlâna Camisinde din görevlisi olan B.Y. yaptıkları çalışmalarını genel olarak anlattığı konuşması verilebilir. Anlatımına ülke kültürü ve toplumu ile olan etkileşimlerin UİP mezunu öğrencilerde çok daha güçlü olduğunu vurgulayarak başlamış. Ülke kültürünü gayet iyi bildikleri, toplumunu tanıdıkları, ülke diline hâkim oldukları için çok daha yüksek etki alanları oluştuğunu bu durumun avantajlı bir durum olduğunu belirtmektedir. Bunun en önemli göstergesinin uluslararası düzeyde bilgilendirmeler yapabilir olmaları olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca “*Açık Kapı Günleri*” bağlamında camiye gelen yabancıların kendi dillerini bilen muhatap bulunduğunu eklemektedir. Komşularla iletişimi daha çoğalttıklarını, ülke kurumları ile bağlantı kurup İslam derslerine girdiklerini, çocuk ve gençlere yönelik web sitesi kurduklarını “*Hollanda Diyanet Vakfı (HDV) gençlik*” olarak sosyal medya da aktif olduklarını, yine gençlere yönelik “*(Ekstra Büyük) XL sohbetleri*” başlığı altında sohbetler gerçekleştirdiklerini, “*Beş Vakit Beş Cami*” adı ile geziler organize ettiklerini, mültecilere yönelik yardım programları yaptıklarını eklemiştir (TDV, 2017: 292-294).

Sonuç olarak toplumların hayatın akışı içerisinde ürettikleri her türlü davranış ve eylem biçimi hangi medeniyeti temsil ediyorsa o medeniyetin zihni yapısını bünyesinde barındırır. Türk işçi göçmenler anlam değer dünyaları farklı olan Avrupa ülkelerinde hem kendi varlıklarını anlamlandırabilmek hem kendilerine özgü eylemlerini ortaya koyabilmek hem de sahip oldukları değerler sistemini sonraki nesillere aktarmak için camiye köken ülkelerine olan büyük özlemle yegâne aracı bir mekân haline getirmişlerdir.

3.3.3. Eylem Düzeyinde- Temsil

Toplumlar için mensubu oldukları medeniyet ve kültür dairesinin temsil öğeleri ufuk açıcıdır. Bu temsil öğeleri somut olabileceği gibi soyut anlam yüklü öğeler de olabilirler. Dünya üzerindeki göçmen ve yerleşik topluluklar için bu temsil öğeleri ve

bu ögelere yükledikleri anlamlar farklılık gösterebilir. Çalışmanın kitlesini oluşturan Türk göçmen nesillere temsil üzerinden bakıldığında bunun ait oldukları kültür ve medeniyet dairesi nedeniyle doğal olarak ortaya çıkan bir eylem şekli olduğu göze çarpmaktadır. Avrupa ülkelerinde yaşayan ilk kuşak Türk göçmenlerden yerleşik vatandaş olan sonraki kuşaklara kadar söz konusu soyut ve somut temsil öğelerinin; iç içe geçmiş bir şekilde dini, milli ve kültürel olduğu görülebilir. Bu temsil öğelerinin de Türk göçmen nesillerinin de anlam değer kazanımları dayanağını İslam medeniyetinin özünden alır. İslam medeniyet tasavvurunda bir bireyin varlığı ve kendini tanımlamak için dayandığı aşkın kaynak yeterlidir. Evrendeki anlamını bir kez kendi medeniyet değerleri üzerinden edinmesi zaman ve mekâna göre değişen şartlarda hayata dair sürekli üretim ve eylem yapabilme kabiliyetini verir. Bu sebeple söz konusu birey hayatta tekrar ve tekrar üretmesi gereken konularda başka herhangi bir harici mekanizmaya ihtiyaç duymaz. İslam medeniyet kodları evrensel, kendisine başvurulduğunda yaşamın her alanını açıklayabilen, çelişki ve belirsizlik barındırmayan eylem kompozisyonları sunan bir yapıdadır (Ökten, D.n.: 6).

Bu medeniyet kendisine inanan ve güvenen toplulukların yerleşik veya göçmen fark etmez, yaşadıkları farklı ve menfi tecrübelerle karşı sosyo- psikolojik bir direnç alanı oluşturmalarını sağlar. Böylece sosyal hayatta yaşadıkları bunalımları atlatabilir, eylem ve davranış biçimlerini buna göre sağlıklı bir şekilde üretmeye başlarlar. Türk göçmenlerin dini, milli, kültürel temsil öğelerini anlamlandıran yapı bu yapıdır. Aynı zamanda farklı toplumların temsil öğelerine nasıl saygı duymaları gerektiğini öğreten yapı da yine bu mekanizmadır.

Batı medeniyetinde ise modern toplumdaki anlam değer dünyalarının şartları Türk göçmenlerin anlam değer dünyalarından farklılık gösterir. Modern toplumlarda suni anlam değer yapıları oluşturulmuştur, referans noktası daha çok kapitalist değer sistemleridir. Bu nedenle zayıf, parçalanmış ve çöküntüye uğratılmışlardır. Şartlara göre değişir, dönüşür, özgürlük adı altında çoklu yorumlarla göreceleşir, yönsüzleşir (Berger ve Luckmann, 2022). Varlığı anlamlandırmak ve kendi yerini tarif edebilmek için bir ötekine ihtiyaç duyar (Ökten, D.n.: 6). Modern toplumların hem kendi temsil öğelerine verdikleri değer hem de diğerinin temsil öğelerine karşı beslemeleri gereken saygı da dayanağını modern Batı medeniyetinin özünden ve ülke ideolojilerinden alır.

Yerleşik veya göçmen fark etmeksizin dışarıdan insan topluluklarının sahip oldukları temsil öğelerine yapılacak herhangi bir saldırı sadece o temsil öğesine yapılmış olarak kabul edilmez. Doğrudan somut veya somut olmayan temsil öğesi hangi medeniyeti temsil ediyorsa o medeniyetin değerlerine ve o değerlerden beslenen toplumun kendisine yapılmış olur (Ökten, D.n.: 5). Bu konu göçmen birey ve toplumlar üzerinden çok daha anlamlı bir hale gelmektedir. Genel olarak göçmenler dışarıdan gelenlerdir ve geldikleri ülkelerden kendi kültürlerini beraberlerinde getirmişlerdir. Göçmenlerin geldikleri yerler her neresi ise o beldeler ve toplumlar hangi medeniyete mensupsa yıllar geçse de nesiller değişse de değişmeyecek olan şey; ev sahibi ülkeler için o medeniyetin temsilcisi ülkesinde bulunan o göçmen bireydir.

Çalışmanın kitlesinin bulunduğu ana akım ülkeler Avrupa ülkeleridir. Ev sahibi Avrupa Ülkeler göçmenleri kendi toplumsal düzenlerini ve kültürlerini bozan, tuhaf, ilkel dinler ve adetler getiren, ekonomik olarak finansal kaynaklarını çalan bir yabancı veya öteki veya düşman olarak görme yönünde hareket etmektedir. Bu yanlarıyla oldukça tutucu bir davranış sergilemektedirler (Shapiro,1997:1 akt. Kaya,2016: 26) Ana akım kültür ve toplum için bu düşünüş ve yaklaşım psikolojik olarak bakıldığında kendi sınırlarını göçmenler için belirlemek anlamına gelebilir. Sahip oldukları değerleri korumak adına diğerini-ötekini otomatik olarak dışlama refleksini geliştirdikleri varsayımına da gidilebilir. Hatta ev sahibi ülke ve toplumların her medeniyette olduğu gibi doğal olarak kendi kültürel ve medeniyet kodlarının hakim olduğu duygusu ile hareket ettikleri düşüncesi de Avrupa toplumları için anlamlı olabilir.

Ancak ev sahibi ülkelerin göçmenlere karşı yaklaşımları aslında mevcut göçmenlerin ev sahibi kültürüne nasıl bir tutum ve davranış geliştireceklerini de belirler. Göçmen birey ve toplulukların köken ülkelerinden çıkmış olmaları veya farklı kültür ve medeniyet düzenine sahip ülkelerde yaşamaları, temsil öğelerinin anlamlarını çoğu zaman ortadan kaldırmaz.

Hatta bazen yeterince tetiklendiğinde temsil unsurlarına daha da sarılmaları ve bunların kimlik olarak sosyal hayattaki duruş ve davranışlarına yansıtılması şeklinde vücut bulur. Bu davranış biçimi, tetikleyicilerin amacına, şekline ve göçmen bireyin sahip olduğu kültür ve medeniyet değerlerinin niteliğine bağlı olarak değişir.

Tüm dünyada ve özellikle Avrupa ülkelerinde yaşanmışlıklarla kendilerinden farklı medeniyetlerin temsil öğelerine karşı saldırılar tarihi sosyal olgularla mukayyettir. Ana akım ülke ve toplumlarının göçmen yapılara hâkim, güçlü medeniyet fikri ve kendi temsil mekanizmaları ile menfi, hedef gösteren bir takım tutum ve davranışlar sergiledikleri artık tüm dünyaca malumdur. Ülkelerin yazılı ve görsel basın araçlarında azınlıklar hakkında çokça ekonomik külfetli, suça meyilli, yasadışı topluluklar oldukları, hoşgörü ile yaklaşılması, başa çıkılması gereken sorunlar oldukları yönünde haberler yapılmaktadır (Kaya, 2016: 22). Ev sahibi ülke ve toplumların göçmenlere karşı tutum ve davranışları için seçtikleri kültürleşme stratejisini anlamak için bu konuyu biraz daha detaylandırmak yerinde olacaktır.

Avrupa'ya göç etmiş Türk göçmen birey ve gruplar bugün o ülkelerde sosyal ve kültürel hayatın içerisine karışmıştır. Ancak ilk kuşak Türk işçi göçmenlerin döneminde de günümüz sonraki kuşakların zamanında da ülkelerde politika yapımcıların, basın yayın organlarının, toplumun elit kesiminin hem söylemlerinde, haberlerinde, kitaplarında hem de devlet uygulamalarında yeni göçmen nesilleri tetikleyici temalar bulunmaktadır. Göçmenleri dışlayıcı, önyargılı, ayrımcılık güden, göçmenlere yönelik nefret söylemi barındıran, toplumsal dışlamaya yön veren yazılar, haberler ve politik söylemler Avrupa'da yaşayan genç göçmen bir bireyin her gün karşılaşabileceği ve kendisini psikolojik olduğu kadar fiziksel olarak da koruması gereken bir haldir. Çünkü göçmenlere yönelik sonu ölümle sonuçlanan ırkçı saldırılara şahitlik etmişlerdir.

Genellikle 11 Eylül 2001 de gerçekleşen terör saldırısına tarihlenen ve İslamofobi olarak isimlendirilen fenomen herkesçe malumdur (A.g.e., 2016:16). Bundan sonra İslam ve Müslüman kelimeleri ile terörizmi ilişkilendiren söylemlerin tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'da da çokça ortam bulduğu belirtilenler arasındadır. Bu saldırı hakkındaki genel kanı; sosyal ve siyasal alanda İslam ve Müslüman düşmanlığı için açık ortam oluşturduğudur. Ayrıca bu konu hakkında söz konusu Avrupa ülkelerinde İslam ve Müslüman karşıtlığının köklerinin 11 Eylül saldırılarından çok daha eskilere gittiği ve daha derinlerde olduğu tarihi arka planları ile alan yazında yine incelenmiştir. Artık Avrupa'da İslamofobi konusu ele alındığında bu husus not olarak düşünülmektedir (Yanarışık, 2013).

Avrupa ülkelerindeki ilk kuşak Türk göçmenler göç ettikleri ülkelerde ana akım toplumunun asla çalışmak istemediği itibarsız iş sektörlerinde çalıştıkları nedeniyle; “*cahil, vasıfsız, eğitimsiz, kültürsüz modernleşememiş gelişmemiş, geleneksel düşüncede insanlar*”, gibi ve bunlardan farklı birçok etiketlemeye maruz kalmışlardır. Zaman içerisinde iş gücü olarak baktıkları bu kimselerin kalıcılıkla birlikte görünür olmaları, buldukları ülkelerde “*misafir işçi*” olmaktan kendi işinin sahibi olan kimselere dönüşmeleri, vasıfsız kötü işlerde çalışan işçi olarak gördükleri insanlarla eşit haklara sahip olacaklarının düşünülmesi ev sahibi ülke ve toplumunda rahatsızlık oluşturmuştur. Bu nedenle Türk göçmenler sosyal hayata karıştıkları ülkelerde hem konumları hem de ülke ekonomik faktörleri nedeniyle dini, milli ve kültürel temsil öğelerine yönelik İslamofobi- Türkofobi temelinde psikolojik, fiziki ve sembolik baskılarla karşılaşmışlardır. (Bodur,2017, Er,2008, Yanarışik,2013)

O dönemlerde modern batı toplumunun yaşam değerlerinden farklı olan yaşam biçimleri ve değer sistemleri ev sahibi toplumlar tarafından da, haklarında araştırma yapanlar tarafında da marjinal karşılanmış buldukları ülkelere uyum sağlayacak çabaları geliştirmedikleri öne sürülmüştür (Unat- Abadan:2017 154)Türk işçi göçmenler ise; ilk aşamada gerek geri dönecekleri gerekse buldukları ülke toplumlarında aktif rol almayacakları düşüncesi ile kendilerine yakıştırılan yorumlara itibar etmemeye çalışmışlardır. Almanya özelinde “*Türken Raus*” yazılı duvarların önünden geçerken kendi medeniyet tasavvurlarının onlar için önerdiği davranış kompozisyonlarında ilerlemiş ve aileleri için kazanç sağlamaya odaklanmışlardır.

Bu davranış biçimlerini şekillendiren tasavvuru daha önce de bahsedilen Türkiye Devleti'nin işçi vatandaşlarına yönelik hazırladığı öğütler broşüründe rahatlıkla görmekteyiz. Broşür yabancı ülke kültürüne uyum sağlamaları adına belli başlı görgü kurallarının yansira bir dizi davranış kompozisyonu da nasihat etmektedir. Söz konusu kalıplardan bazıları şu şekildedir.

“Kendini başkalarına acındırma, bulunduğun ülkede aşağı bir şekilde yaşama, cimrilik etme, kıskırtıcılara sırtını çevir, Elbisende yırtık ve söküük olmasın, Sık sık yıkan, Türk'e yakışan güler yüz ve tatlı dildir, Ülke sakinlerini rahatsız etme, Yalan söyleme, Harama el sürme, Sarhoş olma, Dikkatsizlik edip işinde malzeme zayıfına sebep olma boş ver diyene de uyma, Yabancı ülkede yapacağın iyi iş

*de kötü iş de şahsına yüklenmez Türklüğe ait olur, Bayrağının şerefini, rengini atalarının dökülen kanlarından aldığı unutma, dinden imandan ayrılma”.*¹¹

Burada verilen öğütler aslında bir Türk'ün halihazırda toplum içerisinde çokça duyduğu sözlü yasalardır. Bu kez devlet tarafından verilen değer kalıpları ilk kuşak Türk işçi göçmenlerin ve sonraki nesillere tevarüs eden davranış biçimlerinin arkasındaki medeniyete dair ipuçlarını göstermektedir. Burada verilen nasihatlerle Türk göçmen vatandaşlara, köken ülkenin sahip olduğu medeniyet tasavvurunun özünü, dini, milli ve kültürel yanlarını temsil görevinin yüklendiği de yine görülmektedir. Bunların dışında burada bulunan – *cimrilik etme, harama el sürme, sarhoş olma veya dinden imandan ayrılma-*, gibi bazı öğütlerin Avrupa medeniyet ve kültür dairesinde bir karşılığının olmadığını belirtmek yerinde olabilir.

Tüm bunlarla birlikte, göç edilen ülkelerde kalıcı oldukları netleştiğinde maruz kaldıkları tüm menfi yaklaşımlarla edindikleri tecrübeleri, davranış kalıplarını, psikolojik başa çıkma yöntemlerini toplumsal hafıza ile aktarmayı seçmişlerdir. Ayrıca yeni nesillere sorumlulukları dahilinde olan dini, milli ve kültürel temsil öğelerine sahip çıkmaları gerektiği sözlü geleneğini de tevarüs ettirmişlerdir.

Avrupa sosyal medyasında ya da yazılı ve görsel basınında göçmenlerin temsil öğelerine yönelik kültürel ırkçılık, yabancı düşmanlığı, ayrıştırıcı söylemler¹² ve karalamalar söz konusudur. Göçmenlerin dini, milli ve kültürel varlıklarına ya da

¹¹ Türkiye Devleti İş ve İşçi Bulma Kurumunun 1961 yılında Federal Almanya'ya gönderilen işçilere kumanyalarının yanında verdikleri broşürlerde yazan öğütler burada özetlenmiştir. İnternette bulunan online gazetelerin web sitelerinde ve Türk Diaspora tarihini anlatan sosyal medya hesaplarında konu ile ilgili daha detaylı bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı için bkz. <https://perspektif.eu/2021/07/17/bir-yol-azigi>
[ogutler/https://twitter.com/diaspora_turk/status/1654770628958756864](https://twitter.com/diaspora_turk/status/1654770628958756864)

¹² Türk göçmenlerin yoğun olarak buldukları Almanya ve Fransa, Avusturya gibi ülkeler de söz konusu kışkırtıcı, tetikleyici haberleri görebilmek için “*Le Mond*”, “*Le Figaro*” veya “*Die Welt*”, “*Die Tagesschau*” ya da “*Der Spiegel*”, “*Der Standart*” gibi gazetelere bakmak yeterlidir. Özellikle günümüzde daha siyasi söylemleri için bu gazetelerin arama motorlarına “*Erdoğan*” veya “*Türken*” ya da “*muslimrefugee*” ya da “*Gaza*” yazmak ülkelerin gündemlerini anlamak için yeterli olacaktır.

kutsallarına yapılan saygısızlıklara Kültürleşme kuramı açısından bakıldığında; genelleme yapılmamak kaydı ile ev sahibi ülke ve toplumlarının Türk göçmen nesilleri ile ilişkileri noktasında hangi kültürleşme strateji ve yönelimini seçtikleri görülür. Yapılan araştırmalar da¹³ bunu destekler niteliktedir. Ev sahibi ülke otoritelerinin göçmenlere yönelik menfi ideolojik yaklaşımlarının, ana akım ülke bireylerinin eylemsel ve sözel yönlü göçmenleri aşağılayan tutumlar sergilemelerine yansıdığı ve meşru görüldüğü sonucuna varılmıştır. Bu durum nedeniyle göçmen birey ve gruplarının tutum ve davranışlarının da ülkelerin genel devlet ideolojilerinden ve bireysel değerlerden etkilendiği sonucu çıkarımlar arasındadır (Hortaçsu,2007:271-272).

Tüm bunlara miras kültür ve medeniyet değerleri noktasından bakıldığında ise; İlk kuşak aile bireylerinin göç edilen ülkelerde dini, milli ve kültürel temsil öğelerine yönelik yapılan dışlayıcı, ayrıştırıcı tutum ve davranışlarla edinilen deneyimler ilk nesillerden üçüncü dördüncü nesillere toplumsal hafıza ile aktarımı söz konusudur. Bu aktarım genç göçmen nesillerin doğdukları, büyüdükları, sevdikleri ve belki tüm hayatlarını yaşadıkları ülkelerde karşı karşıya kaldıkları ırkçı, ayrımcı veya dışlayıcı tecrübelerle birleştiğinde o ülke kültürü ve değerleri noktasında tereddüt etmelerine, istenmediklerini düşünmelerine sebep olabilir. Bununla birlikte sahip olunan dini milli ve kültürel tüm değerler ile bunları temsil eden tüm unsurlar bir yandan aileler diğer yandan ise ev sahibi ülke ve toplumu tarafından genç nesillerde şekillendirilmektedir.

Alan yazında yapılan araştırmalarda bu ön kabulü desteklemektedir. Belçika, İngiltere, Almanya gibi Avrupa ülkelerinde doğmuş büyümüş, ülke dili ana dili olmuş, ülke kültürel kodlarını çok daha rahat çözebilen yüksek eğitilmiş Türk genç nesillerin kendi dini, milli ve kültürel temsil öğelerini sosyal hayatlarında daha fazla öne çıkardıklarını saptamışlardır. İsviçre Luzen¹⁴ üniversitesinde yapılan araştırmada; İsviçre’de

¹³Araştırmalar; ev sahibi Almanya, Kanada, Hollanda gibi ülkelerde bulunan Türk, İtalyan, Rus ve Faslı göçmenleri kapsamaktadır. Detaylı inceleme için bkz. Hortaçsu, N. (2007). Ben Biz Siz Hepimiz Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler. İstanbul: İmge Yayınevi.

¹⁴Yapılan araştırmaya Miras Kültür ve Medeniyet Değerleri açısından bakılacak olursa; İsviçre’de dünyaya gelmiş yeni Türk nesillerinin dünyadaki kişisel ve kültürel konumlarını geliştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Kendilerini ait olduklarını düşündükleri kültür ve medeniyet dairesinin en çok saldırı gören kısmında yani dinlerini temsil etme düzeyinde

doğmuş, büyümüş, yetişmiş ve kendilerini toplumunun doğal parçası olarak gören genç nesillerin ülkenin politik söylemlerini İslamofobik bulduklarını ortaya koymuştur. Ülkede yaşayan Müslüman gençler olarak varlıklarının ülke gerçekliği olarak görülmesini istediklerini, İslam hakkında yapılan olumsuz söylemlerin kendilerini üzdüğünü ve genç nesiller olarak incittiğini bu nedenle de kendilerini vatandaşları oldukları ülke toplumuna inandıkları İslam dininin değişik yüzünü göstermeye çabaladıklarını ortaya koymuştur. Ayrıca yine araştırmalarda; ailelerinin yeni nesiller için oluşturdukları rol model olma durumunun, camilerin kimlik kazandıran etkisinin genç nesillerin sosyo-kültürel becerilerini ve psikolojik iyi olma hallerini geliştirdiği görülmüştür (Güngör, 2014: 25, 2007, Gedikoğlu ve Akbaş 2019: 521, Aydın, 2014).

Türk göçmen nesiller tüm bu tarihsel süreçlerle beraber hem ailelerinden tevarüs eden medeniyet ve kültür değerleri nedeniyle hem de sosyal tecrübeler nedeniyle dini, milli ve kültürel alanlarda kendilerini temsil makamında görmektedir. Ana akım toplumun ve devletinin ekonomik, demografik ve politik olarak sergiledikleri baskın ideolojik yaklaşım ve politikalar için ev sahibi ülkelere olan aidiyetten ziyade genç nesillerin köken ülke değer ve normlarına yönelik algılarının güçlenmesini sağladığı söylenebilir. Miras medeniyet ve kültür normlarına göre birey kendi varoluşunu, -üst bir başlıkla- dünya üzerinde ait olduğunu düşündüğü medeniyetten aldığı güçle anlamlandırır. Medeniyetin dayandığı öz, bireye anlam değer kazanımları sağlar. İslam medeniyetindeki bu kazanım özünde manevidir ve bir insanın tüm hayatı boyunca süreklilik arz eder. Kendi değerler sistemi ile bireylerine davranış biçimleri önerir. Bu nedenle insanların eylemlerinin ve tercihlerinin arkasında ortaya çıkışlarına sebep olan bir görüş, bir düşünüş ve değerler sistemi yer almaktadır (Ökten, 2015).

sorumlu bulmaktadırlar. Ve bunun için belli eylem biçimleri geliştirmektedirler. Bu gençlerin temsil ettikleri alanı dile getirirken gösterdikleri davranış biçiminin, içinde doğup büyüdükleri sosyal hayatta aktif rol aldıkları toplumun farklılıklarla yaşamasına ve gelişmesine dolaylı olarak katkı sağladığı anlamına da gelmektedir. Yapılan araştırmanın detayları için bkz: <https://perspektif.eu/2014/03/01/muslumanlar-kendilerini-tekrar-tekrar-ifade-etmeli/>

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLAHİYAT PROGRAMINI ORTAYA ÇIKARAN İHTİYAÇLAR VE TARİHSEL SÜREÇ

Bu bölümünde üst başlık olarak Uluslararası İlahiyat Programı'nı meydana getiren tarihsel arka plana yakından bakılacaktır. Tarihsel akışta bu programa katılan kitleyi etkilediği görünen birtakım aktörler mevcuttur. Programı tercih eden kitlenin tercih yönelimini şekillendirdiği düşünülen ve bu programın oluşumunu hazırladığı ön görülen temeldeki ana kitle ve ana yapı Türk işçi göçmen ailelerinden oluşmaktadır. Bu temel yapı en etkili aktörlerden ilkidir. Bu nedenle ana kitleyi oluşturan tarihsel süreç ve zihni yapının incelenmesi hem konunun bütünlüğünün anlaşılabilmesi hem de kendi içindeki farklı boyutlarının –örneğin tutum ve davranış yönelimlerinin- karar referans noktalarını oluşturan sosyal bileşenlerin neler olduğunun görülebilmesi için önem arz etmektedir.

Kuramsal zeminde incelenen güncel göç teorilerine göre göç hareketleri, sadece göçenler açısından ele alınmayan/alınamayan göç veren ve göç alan ülkelerin karşılıklı incelenmesini gerektiren bir süreçler bütünüdür. Bu nedenle köken ülke ve ev sahibi ülkelerin tarihi süreçleri söz konusu kitlenin oluşumuna etki eden önemli alanların ikincisidir. Göç veren ve köken ülke olan Türkiye'nin, göç alan ve ev sahibi ülke olan Avrupa ülkelerinin iş göçü üzerinden tarihsel bir akış içerisinde ele alınması, geçirilen sosyo- kültürel dönüşümleri ve Uluslararası İlahiyat Programı adı altında ortaya çıkan eğitim programını anlamlı bir noktaya taşıyacaktır. Bu bağlamda bu ikinci süreç programın neden sonuç ilişkisi açısından nirengi noktasını oluşturmaktadır denilebilir

Ayrıca teorik zeminde belirleyici olan kavram ve parametrelere çalışmanın içerisinde değinilecektir. Zira ana kitlenin ve ev sahibi ülkenin kültürleşme süreçlerinin neye göre şekillendiğini ve kavramların tanımlamada ne kadar yeterli olduğunun görülebilmesi de kuramsal aktör olarak etkili ve önemli bir alanı oluşturmaktadır.

Mevcut Entegrasyon teorileri, göçmen bireylerin uyum süreçlerini etkileyen birtakım faktörler olduğunu ileri sürmektedirler. Bu faktörlerden bazıları göçün gönüllü mü zorunlu mu olduğu; yani göç etme nedenleri, göçün süresi; yani göçmen bireyin kalıcımı geçicimi olduğu, göçün yapısı; yani yasal mı yoksa yasa dışımı olduğudur (Feist, 2003: 47). Entegrasyon teorilerine göre bu göç tipolojileri göçmen bireyin uyum süreci üzerinde kuvvetli etkilere sahiptir. Hatta göç tipolojileri göçmen bireylerin entegrasyonunu etkilediği gibi aynı zamanda göç edilen ev sahibi ülke toplumunun ve devletinin göçmen birey ve gruplara karşı sergiledikleri tutum, davranış ve devlet politikalarını da etkilemektedir. Bu alanda yapılacak incelemeler çalışmaya konu kitlenin kuramsal parametrelere göre temelde hangi göç tipolojisini oluşturduklarını ve ev sahibi ülke ve toplumlarının yaklaşımının yönelimini gösterecektir.

4.1. Tarihsel Süreç

Çalışmanın tarihsel arka planının “1960-2002” arası ile “2002 ve sonrası” iki dönem şeklinde ele alınması planlanmıştır. Çünkü tarihi seyre göre Uluslararası İlahiyat Programını bu dönemler içerisinde köken ülke ve ev sahibi ülkedeki ana alanda yaşanan değişim ve dönüşümlerin etkilediği görülmektedir. İlki; köken ülkenin kendi politik, sosyo-ekonomik ve toplumsal yapısında meydana getirmek istediği değişimler ve bu değişimlerin göçmen vatandaşlarına yansıma biçimi iken ikincisi; göçmen vatandaşların göç edilen ülkede karşılaştığı sıkıntılardır. Ana akım toplumla yaşanan karşılıklı sosyo-kültürel uyum süreçleri, ev sahibi otoritenin göçmen birey ve topluluklara yönelik oluşturduğu politik yaklaşım ve tutumlar yine bu ikinci kısmın içindedir. Söz konusu bu değişim ve dönüşümler yukarı da belirlenen bu tarihi dönemsellik aralıklarında yoğun olarak yaşanmış ve söz konusu programın bugününü belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Tarihi süreçler anlatılırken yapılan her genellemenin kendine has kusurunu kabul ederek 1960’lı ve 2000’li yıllara Türkiye’nin hangi zihni arka planla geldiği ve bu arka planı belirleyici rol üstlenen dönem kavramları ve uygulamaları köken ülke yapısı olarak bu kısımda betimlenecektir.

4.1.1. Köken Ülkenin (Türkiye) Sosyo-politik Yapısını Şekillendiren Dinamikler (1960...)

Tüm dünyada milliyet ve milli aidiyet gibi kavramların 19. yüzyılda yeniden formüle edildiği alan yazında sıkça belirtilmiştir. Kıta Avrupa'sı düşünüldüğünde ortaya çıkışı Vestfalya Barışına (1648) veya daha çok bilinen Fransız devrimine (1789) tarihlenen ulus-devlet yapısının tüm dünya devletlerini yeniden şekillendirmeye başladığı olgusu da genel kabul görmektedir (Soysal,2021: 34). Her ne kadar dünya tarihinde homojen bir ulus bulunmasa da ulus-devlet kavramı -genel hatlarıyla- ülkelerin sınırlarının yeniden şekillenmesi anlamını barındırmaktadır. Aynı dili konuşan, aynı kültürel mirasa sahip, neredeyse 20. yüzyılın ortalarına kadar aynı etnik kökenden gelen ve aynı dine mensup kişilerden oluşan türdeş ve modern bir toplum oluşturma projesi olarak dünya tarih sahnesinde yerini almıştır (Erözden, 2008: 138).

Günümüz Türkiye'sini ve 1960'lı yıllarını anlayabilmek için ulus-devlet ve onun tamamlayıcısı olan modernite kavramları önem arz etmektedir. Bu tanımlama ve dönüştürme gücünün bütününe bakmak, bizi Avrupa tarihindeki bu kavramların seyrine ve bu kavramsal yapının Türkiye'de nasıl işlendiğini hatırlamaya götürür. Zira Türkiye'nin hangi zihinsel ölçülerle ne tür döngülerden geçtiğinin ve bu süreçlerin toplum tarafından nasıl karşılandığının ve ne olduğunun görünmesini sağlayacak yegâne yollardan birisi yine bu kavramların çıkış menşesine ve nasıl vücut bulduğuna bakmaktan geçmektedir.

Yaygın görüş olarak batılı bir kavram olan ulus- devlet dünyanın gündemine oturmuş ve kadim devletlerin ve topluluklarının içlerindeki farklı etnik yapıları, ülke sınırlarını, devlet ve toplum geleneklerini sorguladıkları yıpratıcı süreçlerden geçmelerine sebep olmuştur. Alan yazındaki yaygın kabullerden bir diğeri de Ulus- devlet ve takip eden modernleşme hareketlerinin Avrupa'nın kendi özgül dinamiklerinin sonucu olarak ortaya çıkmış olmasıdır.

Buna göre ulus-devlet kendi ideolojisini Rönesans, aydınlanma, sanayileşme, modernite ve bunların alt başlıkları ile kavramsallaştırdığı süreçlerle inşa etmiştir. Kaynağını değiştirip sekülerleştirdiği bilgi ile birlikte siyasi, hukuki ve dini alanlarda teolojik dini otoriteden kopma, aristokratik imtiyazların sona ermesi, kilisenin ve tekelci ruhban sınıflarının tasfiyesi, sosyal sınıfların yeniden düzenlenmesi gibi rasyonel reformist yaklaşımlarla yeni modern devletin kuruluş temellerini atmıştır.

Ayrıca coğrafi keşiflerin etkisiyle sermaye birikiminin genişlemesi, toplumdaki sınıfsal yapıda burjuva sınıfının meydana getirilmesi, cansız güç kaynaklarının imalatı – teknolojik makinelerin icat edilmesi ile üretim kapasitelerinin artırılması yoluyla endüstriyel değişim sağlamıştır. Ekonomik açıdan yaşanan değişim dinamiklerinden en önemlisi kapitalist ticaret anlayışının oluşturulması ve sanayi devriminin ortaya çıkması olmuştur (McNeil, 2008: 169-180, Jeannire,1994:20,21).

Tüm bu süreçlerden sonra Avrupa bilimsel, teknolojik, ekonomik, siyasi, entelektüel, kültürel dini ve daha birçok alanda reformlar gerçekleştirmesinin sonucunu tek bir model olan modernleşme olarak varsaymıştır. Böylelikle kapitalizm, sanayileşme ve ulus-devlet sisteminin birleşmesi ile oluşturduğu modern dünyada kendini merkeze koyarak ulaşılması gereken en yüksek gelişmişlik aşamasının kendi gelişmişliği olduğuna, ülke olarak kalkınmaya sürekli üretim yapmaya ve bu yolla yine kendisinin ölçü düzeyini belirlediği ilerlemeye vurgu yapmıştır (Özakpınar,2016: 69). Ayrıca kendi tamamladığı modernleşme sürecini diğer devletler ve medeniyetler için her alanda uyulması ve geçilmesi gereken zorunlu bir yol ve zaman algısına çevirerek evrenselleştirmiştir.

Dünya üzerinde var olan diğer devletlere ve toplumlarına ölçüsü kendinden sorulan tüm gelişmişliği ile üstenci bir tutum içerisine girmiş ilerleyen süreçte Avrupamerkezci kavramlarla bir retorik oluşturmuş ve kendi dışında kalan bütün dünya ülkelerinin durumlarını bu oluşturduğu kavramlar ile tanımlamış, ad koymuş, ölçütler belirlemiştir. “Gelişmiş, az gelişmiş, gelişmekte olan, modern veya modern olmayan toplum, çağdaş ya da çağ-dışı” gibi isimler verdiği ve bu ad verme ile tanımlamaları bir baskı unsuru olarak kullandığı zaman içerisinde görülmüş tüm dünya milletleri buna tanık olmuştur.

Bu basınç ile dünya üzerindeki toplum ve devlet yapılarına misyonu gereği bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerine/ azgelişmişliklerine aynı zamanda modernitenin gereği gündelik yaşantıları ve kültürleri üzerine yoğunlaşmıştır (Aktay ve Topçuoğlu,1999: 62, Giddens,2008: 12). Bu yoğunlaşma maddi gelişmişliğinden aldığı her şeyi tanımlama gücüyle toplumlar üzerinde sosyal mühendislik olarak kendini göstermiştir.

Böylelikle artık batının belirlediği kavramlarla kendini ölçüp biçmeye başlayan toplumların kendi özgül ve aşkın dinamiklerinden gelen anlam- değer dünyalarında, anlam kaymaları ve değişiklikler oluşması kaçınılmaz olmuştur.

Batı kendi içindeki ulus-devlet veya modernizm olarak isimlendirdiği geçiş ve dönüşüm süreçlerini diğer topluluklara siyaset, ekonomi, aile yaşamı, din, kültür, mimari, sanat gibi bir toplumu bir medeniyeti oluşturan bütün bölümlerin hemen hepsinde tarihi miras ve kadim anlam değer birikiminden bir kopma hali olarak yansıtmıştır. Bu kopma halinin içeriğini medeniyet düzeni içerisinde düne ait olan eskiden kurtulma, yeniye geçme, gelenekle karşıtlık oluşturma, teknolojiyi yüceltme, aşkın olanın olmadığı salt aklın kontrolünde bir dünya düzeni kurma, dine ve geleneğe özgü tüm kurumların yok edilmesi-tırnak içerisinde- “insan merkezli” bir sistem olarak doldurmuştur. Bunun da modern ulus-devlet yapısının gereği olduğunu savunmuştur (Habermas,1994: 31, Giddens,1994: 39).

Ancak dikkatlice bakıldığında Batı'nın her şeyin mutlak değişmesi olarak yansıttığı Modernite fikrinin karşısında temelini antik Yunan gibi arkaik bir mirasa dayandırmış olduğu ve bu mirasın korunması fikrine kendini adadığı görülür. Eski olan her şeyin değişmesi gerektiği söylemleri kendi değişimi söz konusu olduğunda bu eski arkaik mirasa sabitlenir. Toplumunu bağlayıcı birleştirici gelenek, kültür, inanç ve değerler gibi tüm unsurların ana etkin ağırlık noktasını bu mirasla oluşturduğu belirtilir. Buradan hareketle arka planda kendini tekrarlayan tutucu ve dikotomik bir zihni yapının tüm dünya devletlerine ve halklarına bu çelişkili yapı ile baskı kurduğu söylenebilir.

Günümüzde gelinen noktada maddi anlamda tüm gelişmişliği ile Batı yine bir tekrarlar silsilesi içerisinde. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik sloganları ile birlikte kurtulmaya çalıştığı güç dengelerinin yerini ekonomik alanda skolastik dönemdeki kiliseler yerini imtiyazlı şirket komplekslerine ve özel sektörlere bırakmıştır, kendinin dışında kabul ettiği tüm devlet ve topluluklarına insan hakları, özgürlük, siyaset ve güvenlik alanlarında sergilediği politikalar da ortaçağ kiliselerinin kendi meşruiyeti için oluşturduğu feodal eşitliksizlik zeminine çok benzemektedir (McNeil, 2008: 169-180, Jeannire,1994: 20-21).

Sosyal yapısında ise; tayin edici aşkın perspektif aracını ret etmiş böylelikle en özündeki geleneksel tutamaklarını yitirmiştir. Yerine de tahrif edilmiş daha da tahrif

ederek Modernizm gibi ulus devlet gibi oluşturduğu kavramlar ve sistemlerle seküler ya da sivil bir din (Zivil Religion) inşa etmiştir. Bu sivil dinin yapısı geleneksel Hıristiyanlık dininin getirdiği yasaklardan bağımsızlaşan, sonsuza dek değişmez ve buyurucu olmayan, modern toplumun pratik hayatına yeni sistemin gerektirdiği şekilde farklı bakış açısı getiren, kontrol edilebilen bir şekilde düzenlenmiştir (Habermas, 2004: 21).

Bunu destekleyecek şekilde salt Modernite ya da ulus-devlet kavramları toplumlarda farklı kimlikleri kendi kurdukları değerler sistemi üzerinden kolektif bir bilinç etrafında bir araya getirerek bireyleri çevrelemiş ve aşmıştır bu yönüyle rahatlıkla dine benzer bir yapı sergilemiştir denebilir (Ökten, D.n:8). Toplumlara için tutkal görevi üstlenmesini öngördüğü arkaik bir temelle öne çıkardığı akıl ve bilimsel bilgi ise bilginin kullanımı noktasında yine antik Yunan rahipleri ve orta çağdaki kilise tekelciliği gibi modern dönemde belli zümrelerin elinde, denetiminde kalmış ve yürütülmüştür.

Günümüzden ve farklı bir medeniyet dairesine mensup bireyler olarak baktığımız Batının yaşadığı değişim ve dönüşümlerin -ulus devlet ideolojisi veya Modernite şeklinde bu değişimleri isimlendirmeleri- kendi tarihi seyri ve kendi iç dinamikleri içerisinde okunduğunda da belki Batı medeniyeti için anlamlı bir yer bulacağı kabul edilebilir. Ancak Batıda bile durum kendini tekrar şeklinde gösterirken söz konusu farklı kültür ve değer havzası olan devlet ve topluluklar olunca ulus devlet, Modernite ve modernlik çok farklı ve sancılı boyutlarda yaşanmıştır ya da yaşandığı düşünülmüştür.

Modernleşme ya da ulus- devlet süreçlerinin; asli dinamikleri farklı olan Türkiye havzasında ne şekilde karşılandığını en iyi görebilmenin yolu dönem kaynaklarına bakmak olacaktır. Türkiye ve modernleşme süreçleri hakkında yazılmış kaynakların bu konu hakkındaki gösterdikleri eğilimler bize dönemin zihni yapısı hakkında totalde belli bir fikir verecektir.

Alan yazında Türkiye'nin modernleşme ve ulus devlet olma süreçleri ile ilgili kaynaklara bakıldığında görünen resim genellikle monolitik olmuştur. Basit ikili karşıtlık/ çatışma ya da benzerlikler/İntibak üzerinden ele alınır ve örneklenir. Sıkça referans verilen (Lewis,2011, Berkes,2012, Ahmad, 1995) gibi düşünürler Türkiye modernleşmesi hakkında yazarken bu monolitik bakış açısını kullanarak ikili

karşıtlıktan yararlanırlar. Erken dönem Cumhuriyeti ve gerçekleştirilmek istenen reformların gerekliliği anlatılırken bir orta çağ hikâyesi oluşturdukları tıpkı Avrupa skolastik dönemi gibi bir betimlemeye gidildiği görülür. Mevcut aşkın değerlere dayanan varlığın ve birleştirici unsurun eski, çağ dışı ve Türkiye'nin geri kalmışlığının sebebi olarak gösterilmesi, yeni düzenin bu yönde zihni yapıyı değiştirmeye çalışmasının ve tepeden inmeci yaptırımlar içerisine girmesinin gayet normal olduğu anlatılır.

Bunun da modernleşme yolunda bir medeniyet değişimi olarak görülmesi gerektiği vurgulanır. Yine bir diğer referans verilen Turhan'a (1980) göre de Batılılaşma bir zihniyet meselesidir ve köklerini Batı medeniyetinin oluşmasında rol alan unsurlardan almak gerekmektedir çünkü mevcut Medeniyet değerleri ona göre yetersizdir. Ya da Zürcher (2022) gibi düşünürlerde mevcut Türkiye modernleşmesini miras medeniyetin bir devamı şeklinde yorumlamıştır. Siyasi tarih üzerinden dönemi ele alan bu kaynaklarda bu gibi örnekler ve benzerleri çokça mevcuttur.

Son dönem akademisyenler ise Türkiye modernleşmesinin başat kavramlarına Avrupamerkezcilik paradigması açısından yaklaşmaktadır. Türkiye'nin geçtiği bu dönemler hakkındaki kaynakların yaklaşımlarına mihengini kendi anlam değer dünyasının içinden alan eleştiriler getirdiği görülmektedir. Batının kurgusal yapısına, evrensellik iddiasına ve görece iyi olan tarafın her zaman batının belirlediği taraf olduğuna dikkat çekmektedir. Bu durumun bilinen ve yukarıda zikredilen alan çalışmalarını etkisi altına alan bir kıskaç olduğunu belirtmektedir. Avrupamerkezci evrensel doğruların ve belirlediği tüm diğer bilimsel yöntemlerin kabulünün sorgulanmasına götürmektedir. Alana sosyal boyuttan bakan Kara'ya (2008) atıfta bulunarak, dönemi yaşayan bireylerin tecrübeleri üzerinden siyasi tarih kadar sosyal tarih alanından toplumun kendi içinden de okunması gerektiğinin altını çizmektedir (Çağlar,2013: 136-149).

Bu açıdan Türkiye devletini şekillendirdiği düşünülen batılı kavramları tekrar okurken ve toplumun geçtiği süreçler incelenirken bu temelli bakış açısından yararlanmak dönemi daha da anlamlandıracaktır. Ölçüsünü başka bir medeniyetten alan kavramlar, farklı bir medeniyet dairesinde bulunan topluluğa uygulanmak istendiğinde dönemin ve toplulukların fiziki şartları ne kadar aynı olursa olsun kavramlar için esas alınan

ölçü kendi özünden bir cevher taşıyorsa aynı neticeleri doğurması kuvvetle muhtemeldir.

Modernite ve Ulus devlet yapısının Türkiye’de ki işleniş biçimine bakılacak olursa; Dünyada küçümsenmeyecek derecede üstünlük kuran ve kabul gören ulus- devlet modelinin, (Habermas, 2002: 14) Türkiye Cumhuriyeti’nin de resmî ideolojisi olarak benimsenmiş ve yeni bir devlet olma yolunda yürürlüğe konmuş olduğu görülecektir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren -ulus-devlet kavramını ortaya atan iradenin de etkisiyle- Türk siyasi elitleri tarafından Türkiye devletinin ve toplumun kimliğinin, geleneğinin ve sahip olduğu değerlerinin dönüştürülmesini içinde barındıran modernleşme projesi olarak görülmüştür. Türkiye’yi hemen hemen her alanda şekillendirme aracı olarak kullanılmıştır. Sanayileşme, üretim, teknolojik gelişim alanlarında da şekillendirmesi umulmuş ancak daha çok siyasi, sosyal ve özellikle dini alanlarda dönüştürme aracı olarak kullanılmıştır.

Birçok araştırmada ulus- devlet yapısı ve eş zamanlı uygulayıcısı olan modernleşme projesinin, Türkiye ve toplumu ile arasındaki kronikleşmiş pek çok sorunun temelinde bulunduğu vurgulanmaktadır. Zira süreç kendi özgül dinamikleri olmayan, ölçüsünü kendi değer dünyasından almayan, kendi toplumunda karşılık bulmayan *Batılılaşma, Laiklik, Reform, Çağdaşlaşma ve İnkılap* gibi birçok kavramla ve çeşitli adlarla yürütülmeye çalışılmıştır. Türkiye Devleti’ de kuruluşundan itibaren iki binli yıllara kadar kendini artık bu kavramlar üzerinden tanımlanma yoluna gitmiştir. Devlet olarak artık eylem spektrumunu bu oluşturulmak istenen zihni yapı ile yeniden şekillendirmeye çalışmıştır. Tabii ki tüm bu kavramlarla modernleşme ve ulus-devlet adı altında geçirilen transformasyon süreci devletin kurumsal repertuarını ve devlet ile toplum arasındaki yapıyı da zorunlu olarak yeniden şekillendirmiştir (İçduygu,2009: 174).

Yine çokça vurgulanan durumlardan birisi, geçirilen dönüşüm süreçlerinde bu kavramların alındığı Batı medeniyetinin ne yaşadığı nasıl bir süreçten geçtiğinin, değişimin Avrupa devletlerinde ne şekilde görünür olduğunun sorgulanmaması ve düşünülmeden sadece kopyalanmış olmasıdır. Bu kopyalama pratik yaşamda Türkiye’nin seçkinleri olarak nitelendiren belli bir zümrenin yapıp ettiklerinde yüzeysel, şekilsel ve taklit olarak kendisini göstermiştir. (Karpat, 2007: 43).

Toplumun millet olarak paylaştığı, gündelik hayatının her yönünü tesis eden ortak değerler zemini ve tecrübesi yok sayılmış onun yerine yeni kavramların içeriğine bakılmadan alternatif değerler oluşturulmak istenmiştir. Dönem seçkinleri tepeden inmece ve buyurgan bir yapı ile sosyolojik düzende doğrusal olarak modern ve medeni bir ulus ve ulusal çıkarlara yönelik hizmet edecek vatandaşlar oluşturmak istemişlerdir (Keyman, İçduygu,2009: 89). Ancak o dönem ve sonrasında laik ülkenin anlam değer dünyasının toplumda istenilen yönde karşılığı olmamıştır. Toplum kadim birikimden beslendiği kendi evrensel değer çizgisini izlemiş, bu sistemin de planlanan oranda başarılı olamadığı görülmüştür.

Modernitenin kuruluş ilkeleri olan bilim ve teknoloji yolu ile ilerleme, rasyonalist-akılcı yaklaşım ve dini temellere dayalı tüm inançların reddedilmesi üçlemesi insanda ortaya çıkan psiko-ontolojik ihtiyacı dolduramamıştır. Batı ulusları ile zorunlu bu süreçlerden geçip kendi öz değerlerini yitiren tüm toplumlar bugün tam da Modernitenin bu büyük zafiyetinin kıskaçı içerisinde kalmışlardır.

Yeni kurulan Türkiye Devleti Osmanlıdan miras kalan aşkın değerlerin inşa ettiği, ademi merkezîyetçi, din, mezhep, dil, etnik çeşitlik gibi birçok yapının birlikte kabul gördüğü kozmopolit çok yönlü ve sınırları geniş bir yapıyı hemen her alanda tasfiye etmek istemiştir. Özellikle insan evren ve varlık tasavvurunu şekillendiren metafizik değerlerden beslenen toplumsal zeminini ve bu zeminin şekillendirdiği zihni yapıyı değiştirmek ve yerine modernleşmenin temelini pozitivist, kapitalist ve sekülerist yapı ile yeniden düzenleyip sunduğu insan, evren ve varlık anlayışına göre modern batılı “ilerici” bir toplum oluşturmak için çok çalışmıştır. Kendisini kırarak homojen/türdeş ve modern bir toplum oluşturma projesi olan ulus devlet yapısına sığdırmak ve dönüştürmek için çaba sarf etmiştir.

Kendi öz biçiminin yerine başka bir medeniyetin biçimlerini alarak gelen biçimlerin arkasındaki normların kendi asli dinamiklerini tabandan şekillendirmesini içtenlikle temenni etmiştir. Bunu yaparken öz ve biçim çelişmesini ve bundan doğacak kaosu bir nevi göz ardı etmiştir (Ökten, D.n.7).

Özetle, 1960’lardan 2000’li yıllara kadar ki Türkiye’nin sosyo-politik düzeni değişen dönem siyasi elitlerinin büyük çabaları sonucu batılı saiklerden alınan milliyetçi, laik,

pozitivist, modernist ve seküler reformların siyasal ve toplumsal yapı üzerinde keskin şekilde yoğunlaştığı bir zihni arka plan ile yürütülmüştür.

Modernleşme amacı ile geride bırakmak istenilen kadim ve derin miras ise; çok yönlü ve çok fazla birikime sahiptir. Bu birikimin oluşturduğu değerler sistemi hem düşünce alanını hem de pratik yaşamda eylem alanını kuşatıcı bir yapı sergilemiştir. Bu nedenle değerlerin modern Türkiye olma süreci içerisinde yapılan reformlara rağmen istenilen şekilde ve ölçüde tasfiyesi pek de mümkün olamamıştır. Buradan hareketle reddedilmek istenen kendi özgül miras birikimi ile yerine konmak istenen başka bir medeniyete ait değerleri birbirinden ayırmak ve kendi mirasını okurken özenli olmak gerekir. Köklü tarihsel deneyimlerin güçlü kimlikler oluşturduğu düşünüldüğünde Türkiye tarihini asırlık mirasından soyutlayarak okumak birçok alanla birlikte toplumun özünü oluşturan aşkın dinamiklerini anlamak noktasında da eksik kalmak anlamına gelmiştir.

4.1.2. Köken Ülkenin (Türkiye) Sosyo-Ekonomik Yapısını Şekillendiren Dinamikler (1960...)

Yirminci yüzyıl, Avrupa merkezli ulus devlet yapısının, dünya sistemi içerisinde doğal oluşmuş gibi yaygınlık kazandığı ve somutlaştığı bir yüzyıl olmuştur. Yetkisini kapitalist üretim ilişkilerinin oluşturduğu ekonomik faktörlerden alarak Dünya devletlerinin sosyo-ekonomik yapılarının kapitalizme bağlı olarak tabandan değişmesini zorunlu kılmıştır. Aynı yüzyıl modern kapitalist ekonomi modeli ile o zamana kadar tüm dünyada hali hazırda olagelen devam eden birçok yapıyı moral etik ve anlam-değer alanında menfi yönde yapı söküme uğratmıştır. “Sanayi Toplumlari”, “İş gücü”, “Merkez-Çevre ilişkisi”, “Bağımlı Ekonomiler”, “Uluslararası Göç” gibi birçok yeni kuram oluşturmuş ve devletler üzerinde zihni, siyasal ve toplumsal dönüşümler meydana getirmiştir.

20. yüzyıl bir yandan seküler bir ideoloji olarak ortaya çıkan milliyetçilik kavramı ile devletlerin coğrafi sınırları ve ulusları belirlenirken diğer yandan modern ulus devletin bileşenleri olan sanayileşme ve modern kapitalist ekonomi sistemi, üretim biçimi ve ağları ile baştan sona dünya ekonomisini değiştirmiştir. Ulusal ekonomileri de bu sisteme seri üretim fetişizmine hizmet edecek işlevsel ve bağımlı parçalar haline

getirmiştir. II. Dünya Savaşından sonra kendini modern dünya olarak tanımlayan kapitalist sistem az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin de sisteme hizmet edebilmeleri için hızlı bir şekilde modernleşmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Türkiye Devleti'nin sosyo-ekonomik yapısı modern kapitalist sisteme göre dönem siyasi elitlerince kökten şekillendirilmiştir. Burada belirtilmesi gereken bir husus; Türkiye'nin sisteme ayak uydurma sürecinde erken dönem ve II. Dünya savaşı sonrası uygulamaya konulan ekonomi politikaları ve uygulamaları alan yazında eleştirinin en kristalize olduğu alandır. Bu çalışmanın ana ekseninde Sosyo- ekonomik yapının iç detay dinamikleri bulunmadığından ekonomik kalkınmaya hangi düşüncelerle yaklaşıldığı konusu öne çekilmiş ve genel alan değerlendirmeleri ile yetinilmiştir.

Cumhuriyetin kurucu elitleri ekonomi alanında yapılacak kalkınma hamlelerini de diğer alanlarda olduğu gibi az gelişmiş ve geç kapitalistleşen Türkiye Devletinin modernleşme süreci olarak nitelendirmiş ve erken cumhuriyet döneminde ekonomik hareketleri, -kırsal kesimdeki- toplumu modern topluma dönüştürme aracı olarak görmüşlerdir. Yapılacak her ekonomik hamle modern dünya ile ilişki kurmak, batı dünyasının itibarlı bir üyesi olmak kısaca muasır medeniyetler seviyesine çıkabilmek anlamı taşımıştır.

Erken dönem Türkiye Devleti'nin "milli iktisat" bağlamında sosyo-ekonomik yapısı Osmanlıdan devir alınan geleneksel ekonomik yapı ile devam etmiş ve yıllarca bu karakterini korumuş olsa da (İnalçık, 2009: 245) modern ulus devlet olma yolunda geri kalmışlığın sebebi olarak görülmüştür. Bu nedenle asırlık kurumların hızlıca dönüştürülmesi, sektörel düzenlemelerin yapılması, toprak mülkiyeti sisteminin modern kapitalist sisteme göre yeniden ele alınması öncelikleri olmuştur.

Kaynaklara göre; 1950'li yıllara gelindiğinde Türkiye'nin tek partili dönemdeki siyasi elitlerinden farklı yeni bürokratik seçkinlerden oluşan bir çevre gelişmiş özel ve kamu kesiminde çok etkili olmuştur. İktidara gelen Demokrat Parti (DP) yapılacak ekonomik hamleleri kapalı bir toplumsal yapıdan daha liberal bir yapıya geçiş süreci olarak görmüştür ve uluslararası sistemle bütünleşme için kapalı ekonomide yapısal değişime gidilmesini lüzumlu bulmuştur. Bu değişimin temelini de modern dünyaya açılarak

elde edilebileceği düşünölen dolaysız yatırım, ticari kredi ve yardımlarla dış kaynaklı sermaye oluşturmuştur (Göler,2011,63-87 İçduygu,2014:177).

Bu yapısal değişimin göstergesi olarak dönem siyasi elitleri Marshall Planı yardımını uygulamaya koymuştur. Türkiye ekonomisi temel aldığı bu plana göre hayal ettiği sanayileşme hareketini daha çok tarım alanında işleme koymak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Tarımsal alanda yüksek oranda makineleşmiştir fakat ekonomi politikaları tam yapılandırılmamış ve bu olgu hem toplumsal yaşama kötü şekilde yansımış hem de tarım odaklı ilerlemeyi tavsiye eden “gelişmiş” ölkelere teknoloji alanında bağımlı hale gelinmesine sebep olmuştur (Abadan-Unat,2017: 57, A.g.e.,2014: 179).

Dünya ekonomisinde modernite ve kapitalist sanayileşmeye bağlı değişimler birçok ekonomik etkene bağlıdır, bu etkenlerden daha yıpratıcı olan sanayileşmiş ölkelerin diğer sanayileşmeye çalışan ölkelere basit gibi görönen tanımlamalara gitmiş olmalarıdır. Aslında Avrupa'nın yüzyıllar boyunca kendi içinde yaşadığı kırsal alan ve kent gerilimi (Habermas,2020,46) “gelişmiş”, “azgelişmiş”, “ilerici”, “gerici”, “modern olan- olmayan”, “alt kültür”, “üst kültür” şeklinde tanımlamalar olarak diğer ölkelere yönlendirilmiş böylelikle ölkeler topluluklarının yaşam standartlarına bir sınıf farkı getirmiş ve tüm yerli yaşam biçimlerini parçalamıştır. Buna göre; tarımsal ya da yeterince sanayileşmemiş “geri” toplumlar; modern kapitalist Sanayi toplumların büyük şehirlerinin “ileri” ve “gelişmiş” toplumlarının tam karşıtı olarak gösterilmiştir (Berger, 2021:27).

Türkiye'nin ekonomisininin gidişatını etkileyen birçok ekonomik etken ve uygulama olmasına rağmen, Türkiye modern dünyaya uyum sağlamak adına imajı tarım odaklı ekonomi politikası yürüten bir ölkeler olması sebebiyle modern devletler tarafından, sanayileşmemiş “az gelişmiş” ölkeler olarak nitelendirilmiştir.

Sanayisi gelişmemiş Türkiye'nin içinden geçtiği ekonomik atmosfer ve zihni kırılma kır-kent alanında gerilimi artırmış daha iyi sosyal imkân, daha iyi iş olanakları, daha iyi kazanç gibi görünür isteklerle köylerin kentlere akmasına “iç göç” neden olmuştur (İçduygu, 2014:179-180). Böylelikle insanlar köylerden kentlere gelerek Marksist

söyleme göre “işçiye/ emekçiye” ya da modern “homo economicus” şekline dönüşmüşlerdir.

Dünyada ve Türkiye’de ilerleyen süreçleri; ulus-devlet, ulus/toplum ve ekonomi/sermaye üçlüsünün arasında çıkan krizler ile batının dünya üzerindeki diğer ülke ve toplulukları devamlı tanımlamaları oluşturmuştur. Avrupa’da hızlanan endüstrileşme hamlelerine kayıtsız kalamayan Türkiye’nin ekonomisindeki olumsuz gelişmeler ve demografik değişimlerin hayata olumsuz yansımaları 1950’lerin ikinci yarısından sonra ciddi krizleri ortaya çıkarmıştır. Bu krizler Türkiye tarihine damgasını vuran darbelerle daha da gerilimli bir siyasi yapı oluşturmuştur. 27 Mayıs darbesi ve daha sonraki darbelerin toplum ve ülke ekonomisi üzerinde yıkıcı etkileri olmuştur; ancak bu darbeler devlet ve toplum modernleşmesi için yapılan “mühendislik” çalışmalarının beklenen sonuçları doğurmadığı gerçeğini de göstermiştir (Güler,2011: 98, İçduygu,2014:181).

Modernist görüşe göre şekillenen Türkiye 1960’lardan 2000’li yıllara kadar darbelerle gelmiş kapitalist medeniyete göre ekonomisindeki sıkıntılar ve kaynakların kullanımı noktasında yeni yapısal düzenlemelere ve planlı kalkınma dönemlerine gitmiştir. Planlama süreçlerinde ortaya birçok uygulama çıkmıştır ve bunlardan en bilineni olan “Devlet Planlama Teşkilatı” DPT kurulmuştur. Bu teşkilat aktif bir şekilde hem özel hem de kamu alanında etkili olmuş, beş yıllık kalkınma planlamaları yapmıştır. Bu yapılandırmaların içerisinde giderek artan işsizliğin önüne geçmek için ülke içinde istihdam fırsatları oluşturmak ve iş gücüne ihtiyaç duyan ülkelerle ikili anlaşmalar yaparak mevcut işgücü fazlasını yönlendirmek önemli bir yer tutmuştur (A.g.e.,2011: 104, A.g.e., 2014: 183,184).

Merkez kapitalist ülkelerin hızla endüstrileşmesi pasif bir sektör olarak görülen tarım odaklı ülkelerin kaynak tedarikçisi olarak görülmesine ve çevre ülkelerin “az gelişmiş” toplumlarının emek gücünün istihdam edilmesi uygulamasına sebep olmuştur. Tüm bu sebeplerle Türkiye yaptığı beş yıllık ekonomi planlamalarında yurt dışına iş gücü gönderme olgusuna hız vermiştir (Abadan- Unat,2017:78,85).

4.1.3. Türkiye'nin Ulus-Devlet İdeolojisine Göre Şekillenen Yurt Dışı Göç Olgusu

Büyük göç ve göçmen akımları dünya tarihinde yeni bir olgu değildir. Söz konusu Anadolu toprakları olduğunda göçün ve göçenlerin anlam- değer yapısı bambaşka bir boyuta taşınır. Türkiye bulunduğu jeopolitik konum nedeniyle geçmişinde ve bugününde hem uluslararası hem de türlü farklılık gösteren göç çeşitleri ile karşılaşmıştır. Tarihinde bin yıllık köklü bir göç geleneği olan Türkiye'nin, Osmanlı devleti zamanında topraklarına yönelen küçük büyük birçok göç grupları olmuştur. Bunlara örnek vermek gerekirse 1492'de İspanya Engizisyonundan kaçan sefarad Yahudileri, Bavyera'dan gelen aşkenaz Yahudileri, 1709 yılında iki bin kişilik grupla sığınan İsveç Kralı Şarl, 1849'da Macar Özgürlük Savaşını kaybeden Prens Lajos Kossuth ve beraberindeki üç bin Macar'ın gelmeleri, 1917 Bolşevik İhtilali'nin ardından Vrangel'in yaklaşık yüz otuz beş bin kişiyle birlikte korunma talebi ve 93 harbi ile Kars'a yerleştirilen bazı Almanlar Osmanlıya sığınan ve koruma talep eden göç kitlelerinden (Göç İdaresi Raporu 2016, Demirhan ve Aslan, 2015: 34,35, Kirişçi,2003).

Aynı şekilde korunma talebiyle sığınma göçleri Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. On iki adalardan göç ederek sığınan İtalyanlar, İsrail'in zulmünden kaçan Filistinliler, İkinci dünya savaşında balkanların Naziler tarafından işgali nedeniyle kaçan Müslümanlar ile Yunanlı milletler bunlardan bazılarıdır. Yine 2000'li yıllara kadar Bosna, Kosova, Bulgaristan, Afganistan, İran, Irak gibi ülkelerden savaşlar, bölünmeler, siyasi rejim değişiklikleri, iç çatışmalar gibi birçok sebepten Türkiye'ye sığınmalar ve göç dalgaları olmuştur (İçduygu,2014: 53-58).

Bu göç dalgalarının yanı sıra aynı zamanda Osmanlı döneminden bugüne kadar belli amaçlarla farklı coğrafyalara stajyer, öğrenci ve işçi gönderimleri gerçekleştirilmiştir. Bu coğrafyalardan yurtdışına en çok ilim, sanat, askeri, mesleki ve özellikle teknik alanlarda eğitim amaçlı gönderimler sıkça yapılmıştır. Bu konuda özellikle araştırmalarda Osmanlı'nın son dönemleri olan Tanzimat dönemi ve sonrası örnekler verilmektedir. 1830'lu yıllar milat kabul edilerek Paris, Viyana, Londra, gibi Avrupa başkentlerine öğrenci gönderimleri yapıldığı kayıt altına alınmıştır. Tıp, Kimya, mekanik, top imali, mühendislik, ziraat, silah imali ve bunlar gibi pek çok alanda

yetişmek üzere öğrenci gönderimleri yapılmıştır (Erdoğan,2010: 132-134). Yurtdışına öğrenci gönderimleri bir devlet geleneği olarak hali hazırda kesintisiz geçmişten bu zamana kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve erken cumhuriyet döneminde farklı ölkelere stajyer ve sanat alanında gönderimler de yine gerçekleştirilenler arasındadır.

Bu zamana kadar köken öлке Türkiye Cumhuriyeti topraklarında gerçekleşen tüm insan hareketliliği ekonomik, kültürel, sanatsal, ilmi pek çok yönlü gelişmiştir. Dışarıdan gelen göçler miras kültürden hareketle Müslüman ya da gayri Müslim fark etmeksizin ihtiyaç duyanları koruma altına alan açık kapı politikası yönelimi ile şekillenmiştir. Farklı coğrafyalara yapılan gönderimler ise dünya gündemini takip etmek meydana gelen gelişmeleri bilimsel ve teknolojik seviyeyi yakalayabilmek maksadı ile gerçekleştirilmiştir.

Modern zamanlara gelindiğinde söz konusu göç olgusu oldukça farklı bir boyut ve anlam değişikliğine uğramıştır. Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan ulus devlet yapıları bir dizi siyasi yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. Yenidünya düzeninde oluşturulan ölkelerin toplumsal yapılarında temelden değişimler oluştururken oluşturulan ölkelerin siyasi ve coğrafi sınırlarına katı tanımlamalar getirmiş ve bu tanımlamalar egemenlik ve bağımsızlık anlamına gelmiştir. Ulus devlet olmanın gereği nüfus hareketliliğinin kontrolünü sağlamak olarak vücut bulmuş ve göç olgusunun iç anlamı değişmiştir. Değişen anlamın yeri modernizm, ulus-devlet ve sanayileşmenin zihni arka planı ile doldurulmaya çalışılmıştır.

Ulus devlet ideolojisi homojen toplum yapısı oluşturma süreci sömürgecilik olgusu ile yakından ilintilidir. Toplumların yıllarca yaşadıkları ve ortak kültür oluşturdukları beldelerden yeni oluşturulan çıkar parametrelerine uymadıkları için kopmaları ve yer değiştirmeleri zorunlu bir hareket haline getirilmiştir.

Modern Ulus devlet yapısı ile birlikte “sınır kontrolü”, “homojen toplum”, “milliyetçilik” gibi kullanımlar ön plana çıkartılmıştır. Avrupa uygulamalarında; birlik bağlarının çürüdüğü düşünölen toplumlar ulus devlet yapısının ilkelerinden milliyetçilik kavramıyla yeniden sağlamlaştırılmak istenmiştir. Böylelikle bir nevi sömürgeci zihniyetin devamı gibi kendilerini merkeze koyarak ari toplum ya da ortak

soy anlayışı ile hareket etmişlerdir. “*Dinin yanında ve dinden sonra bu işlevi üstlenecek*” ulus bilinci ile toplumlarını homojenleştirmeyi düşünmüşlerdir. Bu uygulama 19. ve 20. Yüzyıllarda Avrupa ulusları için neredeyse her zaman soykırımı varan kanlı saflaştırma yöntemleri ile gerçekleşmiştir. Nitekim bu olgu milliyetçiliğin itici gücü olan modernleşme gereği diğer dünya devletleri için de gerekli ve zorunlu bir hal almıştır, savaşlar sonrası coğrafyalar etno-merkezli (Habermas,2002: 23- 41- 50) ulus anlayışına göre yeniden düzenlenmiştir.

Osmanlı bakiyesi toprakların toplumsal yapısı yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere; çok etnisiteli, çok kültürlü ve farklı birçok inanışın bir arada yaşayabildiği- kuramsal çerçevede ele alınan asimilasyon, dışlama ya da ayrımcılık gibi tutumların olmadığı- kozmopolit bir yapıya sahiptir. Geçmişte ve günümüzde Dünya tarihinde ideal ve homojen bir ulus-devlet bulmak neredeyse imkânsız olsa da o dönem için ulus devletin en belirleyici unsurlarından biri olarak sunulan toplumun homojenleştirilmesi olgusu, Birinci Dünya Savaşından sonra Türkiye coğrafyasında yaşayan nüfus üzerinde de işleme konulmuştur. Buna göre yukarıda zikredilen yapı tek dil, tek etnik köken, ortak milli kimlik, ortak inanç ve belirlenmiş bir tarihi anlayış etrafında kristalleşmiş türdeş ulus yapısına dönüştürülmeye çalışılmıştır.

Bu siyasi örgütlenme ve zihni yapı ile türdeşleştirilmeye çalışılan toplum Osmanlı millet sisteminden miras kalan farklı birçok ırk ve inancın oluşturduğu bir tebaadan oluştuğu için etnik homojenleştirme işlemi çok kolay olmamıştır. Bu yüzden erken Cumhuriyet dönemi ve öncesinde Müslüman ve Müslüman olmayan ya da azınlık gibi kavram ve sınıflandırmalar kullanılmış İskân Kanunu gibi hukuki düzenlemelerle, nüfus mübadeleleri yoluyla gayri Müslim topluluklar ülkenin yeni ulusal sınırları dışına gönderilmiştir. Alan kaynaklarına göre, Türkiye topraklarından 1950'lere kadar üç milyona yakın gayri Müslim nüfus homojenleştirme nedeniyle ayrılmıştır. Türkiye ulus-devlet merkezli gerçekleştirdiği bu göçleri hem devlet politikası olarak teşvik etmiş hem de sınırları dışına gönderdiği gruplara karşı o dönem için bir sorumluluk hissetmemiştir (İçduygu,2014: 53-54, Abadan-Unat,2017: 74).

Yukarıda belirtildiği üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını sürdürdüğü topraklar coğrafi konumu nedeniyle birçok medeniyetin kesiştiği bir kavşak olduğundan tarih boyunca göç hareketlerini ve yoğun nüfus hareketliliğini yönetmiş, miras kültürel

gücünü de bu farklı yapıların bir aradığından almıştır. Bu yapısı ile hem göç alan hem göç veren hem de göç geçiş yolu ve kontrolcüsü olmuştur.

Ancak Ulus devlet olmanın getirisi olarak Dünya'nın gündemine aslında tarihte hep var olan fakat yeni modern bir kavram görüntüsü verilen "Göç" olgusu sokulmuştur. Avrupa özellikle göç dalgalarını savaş sonrası döneme ait bir olgu olarak sunmuş devletler için politik bir malzemeye dönüştürmüştür. Bu nedenle II. Dünya savaşından sonra göç ve göçmen sorunsalı seçim ve parti politikaları olarak kullanılmış olup günümüzde de halen kullanılmaktadır. Aslında Avrupa merkezci bakış açısı ile yeniden tanımlanan göç meselesini tarihteki göç dalgalarından ayırıcı unsuru büyüklüğü ya da nedenleri değil, "öteki" veya "yabancı" kavramlarının ortaya çıkarılması ve bu kavramlar ile ev sahibi devlet arasındaki ilişkinin tanımıdır. "Ekonomi temelli göç teorileri", "insan hakları", "göçmen entegrasyonu", "kimlik", "etnisite" ve bunlar gibi birçok kavram bu dönemde yeni ambalajlarla ortaya çıkarılmıştır (Soysal,2021: 30- 63).

Kuramsal açıdan bakıldığında da Avrupa kökenli modern ulus-devlet ideolojisinin özünde nüfus saflaştırma uygulaması bulunduğu ve bunun yeni göç kavramı ile farklı etnik ve kültürel formları ayrıştırıcı ve dışlayıcı bir yapıya sahip olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir (Giddens, 2008: 391).

Yakın döneme kadar göç diye tanımlanan olgu daha çok modern toplumun gereği olarak görülmüştür. Avrupa ülkeleri uzunca bir süre genel manada göçün üretim kapasitesinin artmasını sağlamasından memnun olmuş bunu kendi gelişmişliklerinin ve refahının göstergesi olarak Dünya'ya göstermişlerdir. Ancak göçün son dönemlerde istikrarsızlık, güvensizlik olarak nitelendirildiği, sadece politika yapıcıların iktidarlarının sağlanması için yönetsel bir araç olarak kullanıldığı belirginleşmiştir. Modern dönemde göç ile ilgili tüm konuların tartışılmasının ve çıktığı varsayılan sorunların devamlı uyuma/entegrasyona veya uyumsuzluğa bağlanmasının, göç alan ülkelerin yerelde eşitsizlik, yoksulluk ve ayrımcılık gibi yapısal sorunların üzerinin kapatılması için kullandığı yöntem biçimlerinden olduğu birçok araştırmacı tarafından dile getirilmektedir (Kaya, 2016: 3, İçduygu, 2014:47-50).

Sanayi devrimi, Modernite ve ulus-devlet ideolojisinin getirdiği göç ve göçmen bakış açısı ile şekillenmeye çalışan Türkiye’den İkinci dünya savaşı sonrası Avrupa ülkelerine yönelen işgücü göçü de yukarıda değinilen mantalite ile gerçekleşmiş ve göç tipolojisi de modernleşme literatüründen beslenen kavramlara göre tanımlanmıştır.

4.1.4. Türkiye’den Yurt Dışına Gerçekleştirilen İş Gücü Göçleri (Başlığı tekrar düşün)

Dünya tarihi, İkinci Dünya Savaşı zamanında coğrafi yer değişimler ve sürgünlerle büyük nüfus değişikliklerine sahne olmuştur. Savaş sonrası dönem aynı zamanda Avrupa ülkelerinin sanayileşme süreçlerinin hızlandığı ve iş gücü talebinin arttığı dönemdir (Kaya,2016:44). Savaş sonrası Avrupa ülkeleri, ekonomilerinde artışı sağlayacak yeterli işgücünün olmaması, nüfus artışının düşük olması, sosyal alanda şehirlerde yaşanan yıkımın yeniden inşası gibi çeşitli sebeplerle işgücü ithal etmeye başlamışlardır. Bu dönem gerçekleşen uluslararası göçlerin; siyasi göçler, işgücü göçleri, sömürgecilik sonrası göçler, ortak pazar göçleri gibi çeşitli türleri mevcuttur. Modern kapitalist üretim modelleri ile şekillenen Batı Avrupa ülkeleri sanayilerini eski sömürge ülkelerini ve bağımsız çevre ülkelerini potansiyel işgücü haline dönüştürme gayreti içerisine girmişlerdir (Soysal,2021: 21).

Sanayisi gelişmiş merkez ülkeler emek taleplerini-o dönem tanımlaması ile-az gelişmiş çevre ülkelerden karşılamaya gitmişlerdir. Bu düşünce ile birçok Avrupa ülkesi ilk etapta hızlı endüstrileşme sürecinde ortaya çıkan işgücü açığını miras gördükleri eski sömürge ülkelerinden karşılama yoluna gitmişlerdir. Almanya ise mevcut işgücü açıklarını coğrafi yakınlığı olan ülkelere ve Nato ülkeleri ile yaptığı işgücü istihdam antlaşmalarıyla gidermeye çalışmıştır (Adıgüzel,2011:77, Abadan-Unat,2017:77, BPB. 2011).

Ekonomi kuramcısı Sassen’e göre; “*merkez kapitalist ekonomiler tarafından oluşturulan bu sistem geçmişlerindeki sömürgeci zihni yapı ile yakından ilintilidir. İşçi gücü göç hareketleri de sömürgecilik dönemini anımsatmaktadır*” (Sasen,1999 akt. Abadan-Unat,2017:61). Ulus devlet yapısı ile Batı Avrupa ülkelerinin iş gücü ithal ederken izledikleri politika göç literatüründe “*neo-kolonyal*” olarak nitelendirilmiştir.

Bu isimlendirme göç hareketliliği ile ülkeye gelen işçilere yönelik uygulanan politik yaklaşımdan dolayı kullanılırken aynı zamanda ülkelerin işçi göçmenlere taktıkları isimler nedeniyle de düşündürmüştür. Almanya “misafir işçi” derken Fransa ithal ettiği işçilere “yeni köleler” ismini takmıştır (Paine,2021:15).

O yıllarda birçok Avrupa ülkesi için Türkiye az gelişmiş¹⁵ çevre ülke olarak tanımlanmış ve gerekli işgücü istihdamı için göz ardı edilemeyecek bir ülke olarak görülmüştür. Türkiye devletinin o dönem içerisinde geçtiği ekonomik ve toplumsal süreç bu sistemde yurtdışına işgücü gönderme fikrine sıcak bakmasını sağlamıştır. Köylerde yaşayan halkın ekonomik direncini yitirmesi ve ek gelir arayışı içerisinde girmeleri ile kırsaldan kentlere doğru yoğun bir iç göç akışı ile karşı karşıya kaldığı mevzu o dönemin gerçekliği olarak değerlendirilmektedir. Yeterli iş imkânının olamaması nedeniyle hane içerisinde en az bir kişinin bulunduğu coğrafyadan iş olanaklarının daha iyi olduğu, sosyal imkânların daha tatmin edici olduğu şehirlere göç etmek durumunda kaldığı olgusu da literatürde çokça değinilen bir husustur (İçduygu, 2014:180-184).

Yaşanılan yoğun iç göç hareketi ile birlikte giderek artan işsizliğin önüne geçmek ve göç ile birlikte değişen nüfus oranlarının yönetimi için kurulan Devlet Planlama teşkilatı (DPT) ile 1963-1968 yıllarında Beş Yıllık Kalkınma Planları hazırlanmıştır.

¹⁵Devlet Planlama Teşkilatının 1963-1968 yıllarını kapsayan Birinci Kalkınma Planında ülke olarak kalkınma hızının Avrupa ülkelerinden geri olması, yaşanan hızlı şehirleşmelerin yarattığı işsizlik sorunları, nüfusun hızlı artışı ve bunlar gibi pek çok konu belirtilmiştir. O dönem Türkiye ekonomisi üzerine yapılan çalışmalar literatürde mevcuttur. Bu çalışmanın bakış açısı ile raporda dikkat çeken şeylerden biri; o dönem Türkiye Devleti'nin kendisini “*az gelişmiş*” ülke olarak isimlendirdiğinin görülmesidir. Avrupa merkezci kavramı benimseyerek az gelişmiş bir ülke olduğunu uzunca vurgulayan alanlar mevcuttur. Az gelişmişlik tanımlamasının çoğunlukla iktisadi bakımdan geri olduğu tespitinden hareketle yakıştırıldığı görülmektedir. Bir diğer dikkat çeken unsur ise; gelişmişlik bakımında Avrupa ülkelerine yetişmeye çalışırken o dönem Türkiye'sinin ülke konumunu ve yaşam alanını batı coğrafyasının ve dünyasının içerisinde göstermesidir. Raporda bu konuda çok net ifadeler bulunmaktadır. Detaylar için bkz. DPT. (1963). Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planı- Birinci Beş Yıllık, Ankara, Başbakanlık Devlet Matbaası, 28-34.

Belirlenen Beş Yıllık Kalkınma Planlarında; yoğun nüfus artışı nedeniyle yetersiz kalan işgücü arzının karşılanamaması, işgücü ihracatının zorunluluk haline gelmesi gibi konulara yer verilmiştir. Yurtdışına gönderilmesi planlanan işgücünden beklentiler gönderilen işçi vatandaşların endüstrisi gelişmiş Avrupa ülkelerinde eğitim almış nitelikli elemanlar olarak geri dönmeleri ve “Türk sanayileşmesi” ne katkıda bulunmaları etrafında şekillendirilmiştir. İşçiler tarafından gönderilecek dövizlerin Türkiye ekonomisine önemli ölçüde yapacağı katkı da temel hedef olarak belirlenmiştir (DPT,1963, Abadan-Unat,2017:80-86).

Tüm bu kalkınma politikaları ile karşılaşılan sorunların çözüm yollarından biri Avrupa ülkeleri ile yapılan ikili antlaşmalar olmuştur. Bu minvalde Türkiye’den Avrupa ülkelerine 1960’lı yıllardan itibaren çalışma amacıyla kitlesel bir işgücü göçü gerçekleşmiştir. 1961 yılında ilk işgücü antlaşması Türkiye Cumhuriyeti ve Federal Almanya Cumhuriyeti arasında düzenlenmiştir. Bunu 1964-65 yıllarında Avusturya, Belçika, Hollanda, Fransa, 1967 yılında Avustralya, İsveç¹⁶ gibi ülkelerle yapılan ikili antlaşmalar takip etmiştir (ÇSG, 2014)

Yabancı ülkelere devlet planlaması ile en çok işçi gönderimi Federal Almanya’ya olmuştur. Türkiye’ nin ulus devlet olarak yurt dışı göçleri içerisinde göç çalışmaları alanında en çok araştırılan konu yine Almanya’ya yapılan iş gücü göçleri olmuştur. Bunun yanı sıra İş gücü anlaşması ile Almanya’ya gönderilen vatandaşlar için yürütülen tüm süreçler ve sonrasında yapılan tüm anlaşma ve uygulamalar diğer ülkelere de benzer şekilde tatbik edilmiştir. Bu doğrultuda Almanya Türkiye devletinin diğer ülkelerle yaptığı tüm uygulama ve antlaşma alanlarına örneklik teşkil etmiştir. Bu örneklik durumu çalışmanın konusu olan Uluslararası İlahiyat Programı hususunda da görülmektedir. Programın ilk başlatıldığı yer ve en çok katılımın -nüfus yoğunluğunun da etkisi ile- yaşandığı ülke Almanya’dır. Bu nedenle Türkiye’nin işgücü göçü konusunun süreçlerinin anlaşılması ve örneklik teşkil etmesi için Federal Almanya Devletini vermek kaçınılmazdır.

¹⁶ O dönem Türkiye Devleti’nin Avrupa ülkeleri ile gerçekleştirdiği ikili antlaşmalarda Türk işçi göçmenlerin haklarına yönelik maddelerin Türkçe açıklamaları için bkz. <https://www.csgeb.gov.tr/media/1341/isgucuanlasmalari.pdf>

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ve Federal Almanya Cumhuriyeti hükümeti arasında 30 Ekim 1961 tarihli nota teatisinde Türk işçilerinin Federal Almanya Cumhuriyeti'ne yerleştirilmesini düzenleyen bir anlaşmaya varılmıştır. 1961 yılında Almanya'nın Bad Godesberg kentinde imzalanan ve 12¹⁷ maddeden oluşan “İş Gücü Alımı Antlaşması”- “Deutsch-Türkische Vereinbarung” o dönem işgücü istihdamın iki ülke içinde bel kemiğini oluşturmuştur (BPB. ,2011). İşe alım süreçleri o yıllarda kurulan İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun tüm yurt çapında hazırlamış olduğu listelere göre “anonim” ve “isme davet” şeklinde gerçekleşmiştir (Abadan-Unat, 2017: 85).

Bu antlaşmaya göre ev sahibi ülkeler ve göç veren Türkiye işçilerin istihdam şeklini belli bir “rotation” dönüşümlülük ilkesine dayanarak kısa süreli olarak düşünmüştür. Dönüşümlülük ilkesi olarak da çevrilen bu uygulama; bir göçmen işçinin ev sahibi ülkenin belirlediği süreye göre işe alınıp, bu süre geçtikten sonra o işçinin kendi ülkesine gönderilmesini ve eğer ev sahibi ülkede işgücü ihtiyacı hala devam ediyorsa antlaşma yapılan ülkeden yeni bir işçi alımına gidilmesi anlayışına dayanıyordu. Buna göre bir göçmen işçi yalnızca kendisi çalışmak için antlaşma yapılan ülkeye giriş yapabiliyordu. Bunun anlamı gönderilen işçinin ailesini bırakarak tekil bir şekilde göç etmesiydi. Buradaki önemli unsur işçinin yanında sadece yeteneğinin, emeğinin ve çalışma saatinin, geçici işgücü tedariki şeklinde ithal edilmek istenmesiydi. Hatta yukarıda bahsedildiği üzere Türkiye'den Avrupa ülkelerine giden işçiler geçici ve kısa süreli düşünüldüğü için bu türden işçilerin statüleri ev sahibi ülkeler tarafından farklı isimlerle anılmıştır. Bu minvalde Almanya uzunca bir süre Türk işçi göçmenleri “Gastarbeiter”, “Misafir İşçi” olarak tanımlanmıştır.

Dönüşümlülük uygulaması mantığına göre göçün başlangıç döneminde ailesiz tek olarak Almanya'ya gönderilen Türk işçi göçmenlerin pasaportları üç yıla sınırlandırılmış çalışma ve oturma izinleri de iki senelik olarak uzatılmıştı. Böylece hem kalıcılığın, yerleşikliğinin önüne geçilmiş hem de işi öğrenen nitelikli iş gücü kaybedilmemiş olacaktı. Aynı zamanda bu mantık Türkiye'nin işçi göçmen vatandaşların dönüp memlekete faydalı olmaları yönündeki amaçlarına da denk

¹⁷ Yapılan antlaşmanın maddelerinin Almanca ve Türkçe detayları için bkz. <https://www.bpb.de/themen/migration-integration/anwerbeabkommen/43264/regelung-der-vermittlung-tuerkischer-arbeitnehmer-nach-der-bundesrepublik-deutschland/https://www.cs.gb.gov.tr/media/1341/isgucuanlasmalari.pdf>

düşüyordu. Bu planlama süreç içerisinde karşılaşılan dünya gündemi ile sekteye uğramıştır. 1973 yılında tüm dünyayı etkileyen petrol krizi nedeniyle tüm işçi alımı yapan ülkeler alımlarını durdurmuşlardır. Dolayısı ile dönüşümlülük (rotation) ilkesi kendi dinamiklerine göre evrilmiş ve uygulamada hiçbir zaman karşılık bulamamış ve gerçekleştirilememiştir (Paine,2021:14-17, Abadan- Unat, 2017:86-87).

Yaşları genel olarak 18-45 yaş arasında değişen göçmen işçi olarak gönderilen işçilerin çalışma alanları; madencilik, sanayi, yol ve metro yapımı gibi çeşitli iş alanlarının alt yapı çalışmaları olarak belirlenmiştir. Bu işler ev sahibi ülkeler ve toplumu tarafından rağbet gösterilmeyen az prestijli veya hiç prestiji olmayan düşük seviyeli işler olarak nitelendirilmiş, bu işler için istihdam edilen göçmen işçiler de niteliksiz, vasıfsız işçi statüsünde görülmüştür (Paine,2021:23, BPB. ,2012).

Buraya not düşmek gerekirse; vasıfsız işçi olarak nitelendirilen Türk işçi göçmenler hakkında, Türkiye devletinin hazırladığı İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında detaylı bilgi verilmiştir. Buna göre; yurt dışına gönderilen işgücünün %38'nin meslek sahibi -öğretmenlik- muhasebecilik ve bunlar gibi- nitelikli işçiler olduğu, çoğunluğunun 20-39 yaş aralığında çalışabilecek işçiler olduğu ve bu durumun belirlenen yurtdışına işçi gönderme ilkesine aykırı düştüğü konularına değinilmiş olduğu görülmektedir. Bu olguyu destekler mahiyette ilk on yıl içerisinde Alman Federal İşçi Bürosu'nun (Bundesanstalt für Arbeit) 68 yılına ait düzenlediği raporunda Türk işçilerinin Almanya da çalışan diğer ülke göçmen işçilerine göre yüksek oranda nitelikli işgücüne sahip işçiler oldukları konusuna yer verilmiştir (Pain,2021,159-165, DPT:141, Abadan-Unat, 2017: 134, Kaya,2016:45).

Türkiye'den yurt dışına yapılan işgücü göçlerinin rakamsal olarak en yüksek oranda yapıldığı ülke Federal Almanya Devleti olmuştur. Almanya'ya iş gücü göçü Türkiye'nin temel devlet politikası olarak 1970'li yıllara kadar hızını kaybetmeden düzenli olarak sürmüştür. 1961-1974 yılları arasında sadece Almanya'ya 800 bine yakın işçi gönderimi yapılmıştır. 1973 yılından itibaren küresel çapta yaşanan ekonomik buhranın tüm dünyayı ciddi bir şekilde etkilemesi sonucu ev sahibi ülkelerdeki yabancı işgücü alım politikaları değişime uğramıştır. Bu kamu politikaları mevcut iş alımlarının durdurulması şeklinde kendisini göstermiştir.

O dönemlerde Avrupa’da işçi alımları durdurulsa da Türkiye’den Avrupa ülkelerine özellikle Almanya’ya yönelen işgücü göçü son bulmamıştır. Bunun sebebi olarak göçün evreleri gösterilmektedir.1961 yılında geçici ve kısa süreli çalışma şeklinde planlanan işgücü göçü 80’li yıllara gelindiğinde öngörülen yapısal özelliklerinden farklılaşarak kendi iç dinamiklerini oluşturmuş ve aile birleşimi gibi çeşitli biçimlerle geçicilikten kalıcılığa doğru bir süreklilik kazanmıştır. 90’lı yıllarda özellikle Almanya ile ekonomik ve teknik işbirliğini sürdürmek ve işgücü piyasasının gereklerini yerine getirebilmek için Türk işçilerin gönderilmesi ve istihdam imkânlarının iyileştirilmesi amacı ile karşılıklı İstisna akdi yapılmıştır. 11 maddelik antlaşma Ankara’da imzalanmıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın 2014 yılı 7 numaralı yayınında belirtilen verilerinde bu anlaşma 2011 yılına kadar halen güncel ve aktif bir antlaşma olarak raporlanmıştır. Türk İş gücü göçünün ilk evreleri o dönemlerde hem köken ülke Türkiye hem de ev sahibi ülkeler tarafından teşvik edilmiştir. Sonraki evrelerde ülkeler tarafından kabul edilen bir sosyal gerçeklik haline gelmiştir (İçduygu, 2014:191-192, Abadan-Unat, 2017: 89, ÇSG,2014).

4.1.5. Türkiye Devleti’nin İşçi Göçmen Yurttaşlarına Karşı İlk Dönemlerdeki Tutumu

Türkiye Devleti 1961 yılında F. Almanya Cumhuriyetinden gelen işçi isteğine karşılık vermiş ve işgücü gönderme kararı almıştır. Bu karar Türkiye’yi tarihinde ilk defa ulus-devlet kıstaslarına göre yurt dışına istekli göç veren bir ülke yapmıştır. Ekonomisinde baş gösteren sıkıntıları, gönderdiği işçi göçmenlerin sosyal ve ekonomik sermayelerinin geri dönüşümü sayesinde giderebileceğini düşünmüş ve bunu bir fırsat olarak görmüştür. Bu nedenle göçün ilk dönemlerinde temel devlet politikası olarak yurtdışına işgücü göçünü teşvik etmiş bu teşvik toplum tarafından kabul görerek bu türlü göç biçimine ivme kazandırmıştır. Böylece ulus devlet olarak gerçekleşen bu göç olgusu; çalışmanın teorik çerçeve bölümünde de değinildiği üzere göç tipolojisi olarak kaynaklara “yasal- düzenli- gönüllü” bir göç hareketi olarak geçmiştir.

Yurt dışına yönlendirilen göçün ilk dönemlerinde Türkiye’nin işçi göçmen vatandaşlarına karşı sergilediği tutumun odak noktasını, ekonomik faktörler, dönemin siyasi – askeri darbeleri, toplumsal kutuplaşmalar vb. gibi- durumların etkileri şekillendirmiştir (İçduygu, 2014:314). Avrupa ülkelerinde dışarıdan işçi alımlarının

durdurulmasına rağmen 70'li yıllara gelindiğinde geçicilikten kalıcılığa doğru niteliği değişen iş gücü göçü hem köken ülke Türkiye hem de ev sahibi ülkeler için sınır ötesi göç olgusu üzerinden yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Türkiye'nin işgücü göçünü geçici bir durum olarak varsaydığı, kalıcılığı öngörmediği süreçte Türk göçmen nüfusun aile birleşimleri yoluyla büyümeye başlaması, Türkiye Devleti'nin işçi göçmen vatandaşları ile bir şekilde bağ kurma zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir.

Ev sahibi ülkeler için ise; yabancı işçi göçmenlerin ülkelerinde kalıcılığının görülmesini bunun bir gerçeklik olarak kabul edilmesini ve göçmen gönderen ülke ile artık işçilerin kalıcılığı üzerinden sosyal haklar konusunda görüşmeler yapma durumunu ortaya çıkarmıştır.

Avrupa ülkelerinde artık kalıcı oldukları görülen Türk işçi göçmenler için emeklilik, iş kazaları ve olası sakatlık durumları, sağlık bakımı, ölüm halleri, işsizlik gibi sosyal güvenlik hakları ile aile birleşimi ile birlikte doğum ve çocuk yardımı gibi diğer sosyal meseleler için yeni antlaşmalar gerçekleştirilmiştir. Türkiye Devleti bu süreçte değişen hükümet kadroları ve dinamikleri değişen göç türleri ile birlikte zihinsel bir dönüşüm de yaşamıştır. İçyapısında politik ve kurumsal düzenlemelere gitmiş, hem göçmen vatandaşların söz konusu sosyal meselelerini yürütmek hem de göçmen vatandaşlarının Türkiye ile bağlarının kopmamaları için ateşeler yoluyla konsolosluklar üzerinden danışmanlık vermeye çalışmıştır (Abadan-Unat, 2017: 88, Demirhan, ve Aslan, 2015:39, İçduygu, 2014:196).

İş gücü alımı ile başlayan göçmen serüveni; göç türlerinin kalıcılıkla birlikte zaman içerisinde farklılaşması ve artık bir gerçeklik olarak gündemde duran göçmen hareketliliği ev sahibi ülkelerde yeni göç politikalarının yürürlüğe konmasına dönüşmüştür. Söz konusu dönem içerisinde göç alan Avrupa ülkelerinde kalıcılaştıran iş gücü göçünün mevcut demografik yapıları değiştirdiği düşünülmeye başlanmış ve bu tutum ev sahibi otorite ve toplumu tarafından göçmen varlığının yadırganmasına dönüşmüştür. Ev sahibi otoriteler/devletler değişen demografik yapı içerisinde kendi egemen veya hakim ulus kimliklerini koruma içgüdüleri ve toplumlarının yabancıları tanımaya hazır olmama ve bunlar gibi sosyo-kültürel ve psikolojik etkenler nedeniyle göçmenlere yönelik politik uygulamalar başlatmışlardır. Örneği Almanya 1979'dan sonra göçmen vatandaşlara yönelik oluşturduğu politik uygulamalara hız vermiştir.

1990 yılında -Ausländergesetz- olarak bilinen yabancılar yasasını yürürlüğe koymuştur. Avrupa ülkeleri ürettikleri “*Yabancılar Politikası*” ile birlikte gündemlerine göçmenlerin sosyal haklarından daha çok entegrasyon kavramını oturtmuş ve buna göre düzenlemeler yapmaya başlamışlardır. Bu yaklaşım ev sahibi ülkelerin devlet düzeyinde resmi göç politikalarını şekillendirmiş, ülke toplumu düzeyinde ise göçmen vatandaşlara karşı negatif ve dışlayıcı bir tutum olarak yansımıştır (Abadan-Unat, 2017: 101-105).

1980’li, 1990’lı yıllara gelindiğinde Türkiye’nin yurtdışında bulunan göçmen vatandaşlarına karşı tutumunu, ekonomik temelden daha çok sosyal ve politik alana kaydırmış olduğu görülmektedir. O dönem Türkiye gündeminde gerçekleşen askeri darbeler, kurulan istikrarsız hükümetler ve bunların getirisi olarak toplumda meydana gelen kutuplaşmalarla yapılan siyasi ilticalar göçün türünü değiştirmiştir. Türkiye kökenli göçmenler içerisinde devlet tarafından makbul görülmeyen siyasi ilticalarla göç etmesi istenmeyen grupların varlığı Türkiye’nin göçmenlere karşı tutumunda siyasi ve politik müdahaleleri beraberinde getirmiştir. O dönem Türkiye Devleti tarafından söz konusu marjinal gruplar; Kürt, alevi veya aşırı dinci cemaatler olarak tanımlanmıştır. Bu grupların Avrupa ülkelerinde özellikle de Türk göçmen nüfusun yoğun olduğu Almanya’da oluşturdukları kimlik yapılanmaları ve bu kimliklerin Türkiye’nin ulus devlet projesi kapsamında öne çıkardığı ulusal üst kimliğine zarar verdiği düşüncesi hareket noktası olmuştur (Perşembe,2005:43). Türkiye bu duruma yönelik günlük politikalar ve göçmen hareketlerinin kontrolü noktasında müdahalelerini artırmıştır.

Türkiye göçün erken dönemlerinde işçi göçmen vatandaşlarının sosyal meseleleri ile gerek içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar ve gerek siyasi çalkalanmalar nedeniyle çok ilgilenememiş olsa da ilerleyen yıllarda sosyal alandaki kaygıları ile savunmacı bir yaklaşım sergilemiştir. Göçmenlerin köken ülke ile bağların korunması, kültürel ihtiyaçlarının giderilmesi, yeni nesillerinin eğitimi önemli olmuştur.1982 Anayasasının 62. Maddesinde tüm bu alanlar için aşağıdaki şekilde belirtildiği üzere yasal bir zemin oluşturulduğu görülmektedir.

“...devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türklerin aile birliğinin sağlanması, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda

dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri almakla görevlendirilmiştir. Türkiye ile ilişkilerinin devamını sağlayabilmek, dil ve millî kültürünün birliğinin devamı için gerekli etkin tedbirlerin alınmasına ihtiyaç vardır.” (TBMM,1993:186)

Böylece göçmen vatandaşlarının resmi Türk kimliği içerisinde kalmaları, köken ülke bağlarının koparılmasında gibi hususlar anavatan menfaati doğrultusunda temel devlet politikası olarak belirlenmiştir (İçduygu, 2014: 320).

Belirtildiği üzere; Türkiye devleti, üst kimlik olarak Türk kimliği ve kültürü ile göçmen vatandaşlarının bağlarının kopmaması ve buldukları ülkelerde asimilasyonu engelleme konularını devletin bir görevi olarak görmüş ve bu konularda çeşitli çalışmalar başlatmıştır. Türkiye'nin bu yaklaşım ve tutumunda Türk işçi ailelerin yoğunlukta olduğu Almanya'nın göçmenler üzerinde başlattığı “Entegrasyon” çalışmaları, önemli boyutlara ulaştığı düşünülen yabancı düşmanlığı ve göçmen vatandaşlarına karşı yapılan ırkçı saldırıların etkisi büyüktür (TBMM,1993).

Türk siyasetinin o dönem için önemli konuları Türk işçi göçmen vatandaşların köken ülke olarak Türkiye'nin sahip olduğu değerlerle bağlarının zayıflamaması, olası asimilasyonist yaklaşımlara karşı vatandaşların korunmaları ve bunların yanı sıra buldukları ülkelerde sağlıklı bir şekilde entegrasyon kurmaları olmuştur. Bunun için Türkiye Devleti 1971 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığı ile din adamlarını, 76 yılında Millî Eğitim Bakanlığı aracılığı ile Türkçe öğretmenlerini Almanya'ya yönlendirmiştir. 90'lı yıllara gelindiğinde ise işçi göçmen vatandaşlarına hem buldukları ülkenin vatandaşı hem de Türk vatandaşlığı haklarının devamının sağlanacağı mavi kart/çifte vatandaşlık haklarını vererek o dönem için karşılaşılan sorunlarda görece çözüme gitmeye çalışmıştır (Adıgüzel,2011: 26-41-43-61, Abadan-Unat, 2017: 93, BPB. 2012).

Konu ile ilgili kaynaklara bakıldığında Türkiye Devleti'nin yurtdışına işçi gönderme olgusunu tarihi süreçler doğrultusunda anlamaya çalışan incelemeler ve paradigmatik yaklaşımlarla yapılan araştırmalar bulunsada bu olgunun geçen tüm bu zaman süresince çokça tartışılan ve negatif eleştiri alan bir konu olduğu görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet olarak tecrübe ettiği bu türlü göç olgusunda göç yönetimi ve göçmen vatandaşlarına karşı sergilediği tutum bu eleştirilerde en çok

hedef olan alanlar arasındadır. Bugünden dünü anlamaya çalışırken; o dönemlerde Türkiye'nin, içinden geçtiği ekonomik dar boğaz veya politik dalgalanmalar, göçün geçiciliği ya da beklenmedik şekilde kalıcılaşması, dünyada yaşanan krizlerin etkisi gibi birçok husus işçi göçmen vatandaşlarının sıkıntı ve ihtiyaçlarına karşı yeterli hassasiyeti göstermekte sergilediği tutumunu etkilemiştir denilebilir.

Kuramsal zemininden konuya bakıldığında; söz konusu göç türü yasal, düzenli ve gönüllü olarak kayda geçirilmiştir. Bu göç tipinde sadece göçmenler değil ülkeler içinde bir gönüllülük durumu söz konusu olmuştur. Zaman içerisinde göçün tipoloji olarak evrilip geçicilik üzerinden planlanmasına rağmen kalıcı hale dönüşmesi hem ev sahibi ülkeler hem de göç veren ülke Türkiye tarafından beklenmedik süreçleri ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle ülkeler göçün ilk zamanlarında sadece yasa yönetmelik ve antlaşmalara ağırlık vermiş sosyal meselelere geçici çözümler üretmiştir.

En çok Türk vatandaşının bulunduğu Almanya'da bulunan İş Gücü Göç'ünün kendine has dinamikleri ve dönemlere göre değişen, yeni eklenen özellikleri birçok sosyal olgunun örneğini teşkil etmiştir. Türk iş göçünün daha özgün bir alana taşınmasını kendi kavramları içerisinde ele alınmasını da kaçınılmaz kılmıştır. Bu minvalde çalışmanın kuramsal çerçeve içerisinde ele alındığı şekli ile göçün ilk dönemleri için, ülkelerin göçmen gruplarının sosyo-psikolojik durumları ya da göç edilen ülke koşul ve kültürüne uyumları gibi konuları gündemlerine tam manası ile almamış olmaları yine bu kendine has özelliklerin farkına varılmadığını anlatan bir başka göstergedir.

Burada köken ülke Türkiye için gözden kaçırılmaması gereken hususlardan biri de yasal yönetmelik ile göçmen vatandaşlarının buldukları ülkelerde asimilasyona maruz bırakılmasına karşı önlem almak istemesidir. Bunun yanında köken ülke ile – o dönem daha ekonomik bir ilişki gibi düşünülse de- göçmen ailelerin bağların koparılmamasının istenmesi ve yeni nesillerin farklı kültür dairelerinde kaybolmamasının önüne geçilmeye çalışılması da miras medeniyet ve kültür değerleri zemininden bakıldığında anlam kazanmaktadır.

4.2. Türk İşçi Göçmenlerin Ev Sahibi Ülkelerdeki İlk Dönemlerine İlişkin Bilgileri

4.2.1. Türk İşçi Göçmenlerin Ev Sahibi Ülkede Ortaya Çıkan Sorunları, İhtiyaçları ve Kendilerinin Ürettikleri Olası Çözümleri

Türkiye Cumhuriyeti ve Avrupa ülkeleri arasında geçici işgücü göçü olarak planlanan işgücü göçünün ilk zamanlarında ev sahibi ülkeler –özellikle Almanya-Türkiye’den gelen bu insanların geri döneceğini düşünerek hareket etmiş, ülkelerinden işçi olarak ayrılan işçi göçmenler de buldukları ülkelerde kısa süreli niyetiyle yaşamlarını sürmüştür. Zamanla geçici olduğu düşünülen bu göç sürecine aileler de dâhil olmuş böylece kalma süreci kendi özgül ivmesini geliştirmiş ve ekonomik olarak işgücü piyasasının ihtiyaçlarından büyük ölçüde kopuk eş ve çocukların da ihtiyaçlarını kapsayan kalıcı bir sosyal göç olgusuna dönüşmüştür. Aile birleşimi ile değişen göç süreci ilk neslin geri dönüş planlarını sürekli ertelemelerine neden olmuştur (BPB., 2011,2012).

Uzun süre kalmayı planlamadan ailesiz bir şekilde yurtdışına göç eden ilk dönem nesiller buldukları ülkelerin şartlarına uyum sürecinde pek çok farklı problemlerle karşılaşmışlardır. Bu problemlerden öncelikli tespit edilen sıkıntıların odak noktasını iş sahasındaki yönetsel sıkıntılar ile gündelik/pratik hayattaki ihtiyaç ve sorunları oluşturmuştur.

Devlet Planlama Teşkilatınca 1963 yılında Batı Almanya’ya yerinde inceleme yapmak için giden ekibin raporlarına göre: Endüstri bölgelerinden Westfahlen, Hessen, özerk bölgelerden Berlin ve daha az endüstrileşmiş bölgelerden Nieder- Sachsen gibi sayabileceğimiz eyaletlerde yaşayan ilk dönem işçi nesiller “*İlkel barınma koşullarında yaşama, Çalışma koşullarındaki çeşitli zorluklar, İş akdinin gerçekleştirilmemesi; yüksek oranda iş kazaları, söz verilen mesleki eğitimlerin verilmemesi ve buna bağlı olarak ülke dilinin bilinmemesi, İş dışında serbest zamanlarının olmaması, Yeme içme kültürlerini devam ettirmekte güçlük çekme, Dini ritüellerin gerçekleştirilmesi için gerekli imkânların bulunmaması*” ve bunlar gibi birçok alanda ciddi sıkıntılar çekmişlerdir (Abadan-Unat,2017:133-149).

Bu sıkıntılardan birkaçı genel hatları ile alan yazında şu şekilde işlenmiştir. Almanya özelinde Türk işçi göçmenler buldukları bölgelerde “heim” olarak adlandırılan toplu yatakhanelerde, ya da barınak, depo, bodrum katı gibi ilkel barınma koşulları olan yerlerde kalmışlardır. Bu yerler yapılan anlaşmalar doğrultusunda ev sahibi işverenlerin onlar için hazırladıkları yerlerdir. Ancak yapılan incelemelerde işverenlerin göçmenler için oluşturduklarını söyledikleri yurtların Avrupa standartlarına veya iş gücü anlaşmalarındaki talimatlara göre hijyen ve sağlık koşullarına uygun olmadığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde yemek yeme ihtiyacı noktasında da sıkıntılar yaşanmıştır. Buraya not düşülecek bir husus şudur, söz konusu işçi barınma yerleri ev sahibi ülke toplumunun yaşam alanlarından uzakta genellikle çalışma alanlarının içerisinde veya çevresinde bulunmaktadır.

Aynı şekilde birçok işçi, yetkililer tarafından hangi işte çalışacakları noktasında bilgilendirilmemiş, mesleki eğitime tabi tutulmamış ve imzaladıkları sözleşmelerde belirtilen iş alanlarında çalıştırılmamışlardır. Bu nedenle Türkiye’den giden öğretmen gibi ya da muhasebeci gibi iş niteliği taşıyan işçiler de görece daha vasıfsız işçilerde bilmedikleri iş türlerinde yer altı inşaat işleri veya maden ve taş ocakları, plastik madde ve lastik işleme, demir çelik ve metal fabrikaları gibi işlerde çalıştırılmışlardır. Bilmedikleri işlerde çalıştırılmaları yoğun iş kazalarına sebebiyet vermiştir ki araştırmaya yansıyan yanıyla o dönem her dört çalışandan birinin iş kazası geçirdiği raporlanmıştır.

Bu işlerde çalıştırılan işçi göçmenlerin haftalık 40-45 saatlik çalışma sürelerinde ancak 2-3 saatlik zorunlu dinlenme süreleri bulunuyordu. Yoğun çalışma saatleri sonrası, vatan olarak tasvir ettikleri barınma yurtlarına çekilmek, Türkiye’den haber alma ihtiyaçlarını gidermek için radyo dinlemek veya yine memleketten haber alabilmek ve diğer işçilerle sosyalleşmek için büyük şehirlerdeki tren garı istasyonlarına gitmek serbest zamanlarında dinlenme amaçlı sergiledikleri alışkanlıklarıdır (Abadan-Unat,2017: 137, Perşembe, 2005:65- 66).

Türk işçi göçmenlerin dini ritüellerinden biri olan namaz ibadeti cami haline getirilmiş vagonlarda, yaşam alanları olan yatakhanelerde veya buldukları ülkelerin kiliselerinde yerine getirilmeye çalışılmıştır. O dönemlerde henüz Türkiye Devleti işçi göçmenlerin bu gibi ihtiyaçlarını karşılayacak faaliyetler düzenlemediği için kendi içlerinde dini bilgisinin daha yüksek olduğu düşünülen kişilerin önderliğinde bu ibadetlerini yürütmeye çalışmışlardır. Devlet Planlama Teşkilatınca yapılan bir

araştırma da Türk işçi göçmenlere sorulan “*Almanya’da caminin hangi ölçüde sosyal ve bireysel bir ihtiyaç olduğu*” sorusuna verilen cevaplar, Türkiye’nin kent ya da kırsal bölgelerinden geliyor olmaları fark etmeksizin caminin çok önemli bir ihtiyaç olduğu noktasında birleşmiştir. Türk işçi göçmenlere göre cami anavatan ile özdeşleştirilmiş, mensup oldukları kültür dairesinin temel unsuru olarak görülmüştür. O dönem işçi göçmenler dini ritüellerle ilgili tereddüde düştükleri konularda köken ülkesindeki Türk yetkililerine danışma yoluna gitmişlerdir. Ağır çalışma koşulları nedeniyle tutamadıkları oruçlar ve iş yerinde verilen yemeklerdeki hassasiyet bu konulardandır (Abadan-Unat,2017: 149). Söz konusu ibadetlerin türlü imkânsızlıklar dâhilinde yerine getirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Şekil 4.1: Paris’te bir işçi yurdu 1970

Kaynak: Diaspora Türk,2023

Türkiye'nin yurtdışı göçü ile ilgili alanyazında bulunan çalışmalara bakılarak o dönem Batı Almanya'ya giden Türk işçi göçmenlerin işe alım süreçlerinden ev sahibi ülkede geçirdikleri süreye kadar karşılaştıkları sorunlar ve ihtiyaçları hakkında çok çeşitli örnek ve istatistikî bilgiler çoğaltılabilir.¹⁸ Yukarıda genel hatları kısaca verilen örneklerde Almanya'ya ve diğer ülkelere iş gücü olarak gitmiş olan ilk neslin sosyo-kültürel ve psikolojik açıdan oldukça zorlu ve acı tecrübeler edindikleri görülmektedir (Abadan-Unat,2017: 86, Perşembe, 2005:66).

Türk işçi göçmenler ev sahibi ülke tarafından kendilerine verilen sosyal, hukuki ve ekonomik haklarla yetinmiş kendileri için konulan günlük yaşam kurallarına uyum sağlamaya çalışmışlardır. Ülkede kaldıkları barınma alanlarının ülke yönetimi tarafından kent merkezlerinin dışına konumlandırılması ana akım kültürden uzak ancak kendileri ile aynı değerlere sahip aynı sıkıntıları çeken kişilerle birlikte sosyal ilişkiler kurulan bir yapıyı meydana getirmiştir. Ev sahibi ülke kendi belirlediği bu yerleşim yerlerini daha sonra “Getto” tipi yaşam olarak isimlendirmiş ve göçmenlerin ana akım toplumdan ve onun kültüründen ayrı “paralel yaşamlar” oluşturduklarını ileri sürmüşlerdir.¹⁹ Bu isimlendirme özellikle Almanya'daki Türk işçilerin yaşam alanları

¹⁸O dönem işçi göçmenlerin işe alım uzmanlarınca insani olmayan koşul ve yaklaşımlarla seçilmeleri, bu süreçlerde geçirdikleri zorlu durumların fotoğrafları ile ülkelerde yaşanan sorunlar ve daha fazlası John Berger'in (1975) “A Seventh Man The Story of a Migrant Worker in Europe” isimli kitabında detayları ile incelenebilir. Devlet Planlama Teşkilatının görevlendirmesi ile ekip olarak yerinde inceleme yapan Nermin Abadan Unat'ın bu konuda külliyatlı eseri de yine bakılabilecekler arasındadır. Detaylar için bkz. Abadan-Unat N. (2017). Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3. Baskı.

¹⁹Entegrasyon teorilerinin ölçüt olarak kullanıldığı araştırmalarda ilk kuşak işçi göçmenlerin ana akım ülkede oluşturdukları yaşam alanları nedeniyle Türk göçmenler uyumsuz olarak nitelendirmiştir. Bu yaşam alanlarına “getto” ismi verilmiş bunlar ev sahibi ülke kültürü ve toplumundan uzak yaşamak için Türk göçmenlerin kendileri tarafından oluşturulan mekânlar olduğu şeklinde sunularak eleştirilmiştir. Literatüre “Paralel yaşam” şeklinde de geçen, hakkında çok eleştiri alan bu sosyal olgunun tarihi süreci incelendiğinde “getto” diye isimlendirilen sosyal yaşam alanlarının aslında Türk İşçi göçmenler –genel tüm göçmenler için geçerli- tarafından oluşturulmadıkları, ev sahibi ülke yönetimi tarafından yönlendirildikleri görülmüştür. Günümüzde bu yaşam alanları, ülkelere yeni gelen

için kullanılmıştır. Bu kullanım ülke tarihinde Nasyonal Sosyalist dönemde Yahudi yerleşim yerlerine verilen isimlerle benzerlik göstermektedir. Pek çok yakıştırma yapılan bu yerleşim yerleri aslında işçi göçmenlerin hem o kente ve kentin kültürüne olan aidiyetlerini hem de kendi kültürel sürekliliklerini sağladıkları mekanlar olmuştur. Ayrıca bu muhitler daha sonra çocuklarının yaşamlarını doğrudan şekillendiren önemli sosyal dokuları meydana getirmiştir. İlk dönem işçi göçmenler yaşam tarzlarını geçicilik üzerine kurdukları için iş ve barınma yerleri arasında gündelik hayatlarını geçirmişler ve buldukları ülke de ne mevcut kötü şartlar için ses çıkarmış ne de ev sahibi kültür içerisinde toplumsal bir rol almayı istemişlerdir (Yokmaç,2021, Perşembe, 2005:79-83).

1973 yılından itibaren gerçekleşen Aile Birleşimi düzenlemesi iş göçünü ekonomik alandan daha sosyal ve kültürel alana kaydırmış, karşılaşılan sorunların çeşit ve niteliklerini değiştirmiştir. Göçün ilk yıllarında istekleri sadece yeterli miktarda para kazanmak ve memleketlerindeki ailelerinin yanına dönmek olan işçi göçmenler ailelerinin yanlarına gelmesi ile birlikte artık buldukları ülkelerde kalıcılık fikri ile hareket etmeye başlamışlardır. Söz konusu durum göçmen işçi aileleri için barınma, konut, eğitim ve iş gibi toplu yaşam alanlarındaki sıkıntılarının daha da artmasına sebep olmuştur.

Gündelik hayatta Türk göçmenlerin kendi yaşadıkları zorluklar ve sorunların dışında; yeni nesillerine köken ülkelerinden getirdikleri dini, milli ve kültürel değerleri ve ahlaki ölçütleri nasıl aktaracakları konusu en önemli endişelerden biri haline gelmiştir. Çünkü kalıcılıkla birlikte göç edilen ülke toplumunun farklı kültür kodları ve dini kimliği ile sosyal hayatta daha yakından muhatap olmaları çocuklarının gelecekları için endişelenmelerine sebep olmuştur.

İlk dönemler için Türk göçmen aileler tarafından tespit edilen iki ana husus bulunmaktadır. Bunlardan biri Türkçe dilinin ve diğeri din eğitiminin nasıl karşılanacağı mevzusudur. Bulunulan ülkelerde çocuklarının normal okul eğitimlerinde çıkan sorunlar zaten güç bir hal oluşturmuşken din dersi eğitimi

göçmenlerin ev sahibi ülkeyi tanımaları ve benimsemeleri için fayda sağlayan bir ilk durak ve ülke kültürü ile bütünleşebilmeleri için dinlenme istasyonları olarak görülmektedir. Ev sahibi ülkeler için de kültürel zenginlik sağladıkları yönünde yorumlar yapılmaktadır. Detaylar için bkz. <https://perspektif.eu/2021/09/01/paralel-toplum-elestirisi-olarak-gocmen-mahalleleri/>

Hıristiyan ülkelerde çok daha sıkıntılı bir politik karşılık bulmuş ve entegrasyonu merkeze alan çatışma ortamları doğurmuştur. Türk genç nesilleri için göçmen Türk ailelerin dini eğitim hakkındaki isteklerine ev sahibi ülkeden tatmin edici cevap alamayan Türk göçmenler din eğitimi ya da ibadethane kapsamında ilk ciddi faaliyetlerini özellikle Almanya’da, Süleymancılar ya da Millî Görüş olarak bilinen farklı cemaatler tarafından gerçekleştirmişlerdir. Bu cemaatler yurt dışında yaşayan Türk toplumunun ibadet ve dini eğitimleri için din görevlisi temin etmiştir. Ancak bu cemaatlerle yürütülen dini eğitim çalışmaları gönüllülük ilkesine dayalı olduğu ve yaptırımı olmayan oluşumlar olarak görüldüğü için çok verimli olamamıştır (Adıgüzel, 2011, Gemici, 2015:185).

1970’li yıllardan itibaren Türk işçi göçmenler kendi ihtiyaçları doğrultusunda göç etmiş ve yeni edecek göçmenler için dayanışmayı destekleyecek “dernekleşme” girişimi içerisine girmişlerdir. Kurulan bu ilk derneklerin işlevselliği göçmenler arasında tartışma konusu olsa da bunlar aile birleşimi ile ortaya çıkan ihtiyaç ve sorunlara yönelik çözüm üretebilmek için önemli olmuşlardır. Bu dernekler, göçmenler için kapitalist yapıdaki ev sahibi ülkelerde koruyucu etkisi olan yapılar ve toplumsal rekabet ortamında ayakta kalma aracı olarak görülmüştür. 2000’li yıllara gelindiğinde bu dernekleşme faaliyeti sivil toplum örgütlerine dönüşmüştür (Akbaş,2010:48-49). Göç edilen ülkelerde doğup büyüyen yeni nesillerin dini eğitimi ve kültürel değerlerinin korunması hususunda mevcut sorunların çözülmesi ve çözümde hızlı yol alınabilmesi için çatı kuruluşlar bir araya gelmişlerdir. Bu çatı kuruluşların en başında da Diyanet İşleri Türk İslam Birliği kısa adı ile DİTİP, gelmektedir. Bir araya gelen bu çatı yapılar Alman Devleti ile resmi düzeyde ilişkileri yürütme –Temsil- görevini de üstlenmişlerdir (A.g.e., 2011: 31- 22).

Türk işçi göçmenlerin ev sahibi ülkelerde özellikle Almanya özelinde ortaya çıkan sorunlarının çok çeşitli durumları barındırdığı, farklı yönleri olduğu bir gerçektir. Diğer Avrupa ülkelerinde yaşanan süreçlerde Almanya’da yaşanan durumların benzerlerini oluşturmaktadır. Genel hatları ile ele alınan sıkıntılar bu çalışmanın kapsamı dahilinde önem arz etmektedir. Buraya kadar görülen manzara, Türk göçmenlerin kendileri adına zorlu iş alanlarında karşılaştıkları fiziksel sorunlar veya geçim sıkıntısı sorunları, sosyal haklar ve anavatandan ayrı olmak gibi sosyo-psikolojik açıdan zorlayıcı pek çok sıkıntıya dayanmaya çalıştıklarıdır. Çözüm aradıkları sorunlara bakıldığında ise önceliklerinin buldukları ülkelerde dünyaya

gelen yeni nesillerine sahip oldukları kültür ve medeniyet değerlerini bir şekilde tevarüs ettirme isteği olduğu görülmektedir. Böylece göç edilen ülkelerde hem kendileri için hem de yeni kuşaklar için daha sağlıklı ve daha anlamlı yaşamlar kurabileceklerdir.

Kuramsal açıdan bakıldığında ise göçmen birey ve grupların köken ülkeden beraberlerinde getirdikleri kültür ve davranış modellerini devam ettirmelerinin ana akım ülkelerde sosyo-psikolojik açıdan kendilerini korumaya almaları olarak görülebilecekken, entegrasyon teorilerinin parametrelerine göre hâkim Avrupa kültürünü reddetme şeklinde yorumlanmaktadır. Ev sahibi ülke devletleri ile sorunları için resmi düzeyde ilişki kurmaya çalışmaları da ana akım ülke kurumlarında rol alma isteği olarak yorumlanabilir. Ev sahibi toplum tarafından bakıldığında ise yapılan araştırmalar²⁰farklı kültürel öğelere sahip göçmenlerin bu varlık gösterme biçimini tehdit olarak algılamaktadırlar (Hortaçsu,2007: 272-274).

Değer merkezli yaklaşımla Türk işçi göçmenlerin çabasına bakıldığında; hem ev sahibi toplumun daha sağlıklı göçmen topluluklarla muhatap olmasının sağlandığı hem de işçi göçmenlerin varlıklarını sosyo-kültürel düzeye taşımış oldukları yönünde bir değerlendirmeye gidilebilir.

²⁰ Konu ile ilgili Türk ve İtalyan göçmenler üzerine Almanya'da yapılan bir araştırmada ev sahibi toplumun, İtalyan'lara kıyasla Türk göçmenleri kendi kültürel kimliklerine çok daha uyumsuz buldukları ve Türkleri tehdit olarak algıladıkları sonucuna ulaşmıştır. Türk göçmenlerin ev sahibi ülke ile özdeşleşme açısından kültürleşme tutumunu pozitif yönde benimsedikleri de yine aynı araştırmanın sonuçları arasındadır (Rohman, Florack & Piontkowki, 2006 akt. Hortaçsu, 2007: 274) Detaylar ve daha fazla alan araştırması için bkz. Hortaçsu N. (2007) Ben Biz Siz Hepimiz, Toplumsal Kimlik ve Gruplar arası İlişkiler, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

4.2.2. Türkiye Devleti'nin Türk İşçi Göçmen Ailelerin Sorun ve İhtiyaçları için Çözümü ve Beklentisi

Avrupa ülkelerindeki Türk işçi göçmen vatandaşlar 1973 yılından itibaren gerçekleşmeye başlayan aile birleşiminin de etkisi ile artık gelecek inşasını buldukları ülkelere anavatanına geri dönüşün olmayacağı fikri üzerine kurmaya başlamışlardır. Göç edilen ülkelere kendi kültür değerlerini ve kimliklerini koruma içgüdüleri ile; dini, milli ve kültürel ritüellerini yerine getirebilme, yeni nesillerinin kimlik oluşumunda ihtiyaç duyacakları gereksinimleri karşılama ve bunların dışındaki çeşitli faaliyetleri gerçekleştirebilme konularının üzerine yoğunlaşmışlardır. Bunun için hem ferdi hem de topluluk düzeyinde gayretler içerisine girmişlerdir.

Türk işçi göçmenlerin buldukları ülkelere yaşamlarını zorlaştıran hem köken ülke hem de ev sahibi ülkeler tarafından karşılanması gereken ihtiyaç ve sorunları alan yazında sıkça dile getirilmiştir. Ülkelerde yaşanan hukuki süreçlerdeki sorunlar, ülke dilinin yeterince iyi bilinmemesi gibi kişisel sorunlar veya ana akım ülke toplumları tarafından gündelik hayatta göçmenlere yönelik sergilenen “Yabancı Düşmanlığı, Ayrımcılık ve Dışlama” tutumları, ev sahibi ülke devletlerinin asimilasyonist yaklaşımla yürürlüğe koydukları entegrasyon politikalarının yıpratıcı etkisi karşılaştıkları sorunlardandır. Tüm bu sayılan sorunların içerisinde Türk göçmen vatandaşların ailelerine ve yeni nesillerine yönelik endişeleri ve bu doğrultuda ihtiyaçları da söz konusudur. Çocuklarının hem normal eğitim hem de anadil Türkçe dersi ve dini eğitim “İslam Din Dersi” alanındaki ihtiyaçları kendi yaşadıkları zorlu durumların önüne geçmiştir. Çocuklarının farklı bir din ve kültür ortamında sağlıklı kimlikler oluşturabilmelerinin sağlanması için çözüm beklemişlerdir (Adıgüzel, 2011,31).

İşçi göçmenler tarafından, köken ülke Türkiye'nin söz konusu bu sorun ve ihtiyaçlarına yönelik çözümü pek de memnuniyetle anlatılmamaktadır. Alan kaynaklarında ilk dönem göçmen vatandaşlarla yapılan mülakatlar genel yargılarını göstermektedir²¹. Yapılan görüşmeler sonucu ortaya çıkan genel kanı; Türkiye

²¹ Detaylar için bkz. Abadan- Unat N. (2017). Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3. Baskı. Adıgüzel, Y. (2011) Almanya Türkler 'inde Dil Din Kimlik, Şehir Yayınları, İstanbul.

Devleti'nin İş Gücü Göç'ünün yurtdışına ilk gönderilme anında karşılaşılan zorluklarda ya da göç alan ülkelerdeki yaşam standartlarını kolaylaştıracak yasal düzenlemelerde ve yapılan antlaşmaların detaylarında işçi göçmenlerin ihtiyaçlarına yönelik yeterli hassasiyetin gösterilmediği yönündedir.

Onlara göre Türkiye Devleti yetkilileri ile işçi göçmen vatandaşların ihtiyaçlarına gereken ilgiyi göstermemiştir. Göç edilen ülkelerde pratik yaşamda karşılaşılan zorlukları ve problemleri önceden hesap etmemiştir. Devlet yeni nesillerin farklı bir kültürde doğup büyüyecekleri hususu ve bunlar içerisinde özellikle manevi inanışlarına dikkat eden bir millet oldukları gerçeğini de göz ardı etmiştir. Yine onlara göre Türkiye Devleti o dönemin günlük politikalarını takip etmiş ve sadece söz konusu göçü ekonomik olarak kontrol altında tutmayı hedeflemiştir. Türk işçilerin göç ettikleri ülkelerde kazandıkları dövizin Türkiye'ye akışının sağlanması ile anavatanında mevcut ekonomik sıkıntıların giderilmeye çalışılmasını önclemiştir (Gemici,2015:182, Adıgüzel, 2011, Abadan- Unat,2017). Köken ülke Türkiye'nin tüm bu yaklaşım ve tutumları Türk işçi göçmenler tarafından ilgisizlik olarak yorumlanmıştır.

Türkiye Devleti tarafından mevzuya bakıldığında ise yurt dışına gönderilen işçi göçmen vatandaşlara yönelik ekonomik beklenti olduğu hususu gerçekliğini korumaya devam etmiştir. Ancak İş gücü göçünün aile birleşimi neticesi göç edilen ülkelerde kalıcılaşması Türkiye Devletinin göçmen vatandaşlarına ve yurt dışı göç olgusuna bakış ve tutumunu değiştirmiştir. Türkiye, Avrupa ülkelerinin bünyelerinde artık kalıcı olan ve sosyal hayata karışan göçmen vatandaşlarının bu ülkelere sağlıklı entegrasyon/ uyum sağlamalarını önemsemiş ve bunu destekleme yönünde tavır almıştır. Ancak ev sahibi ülkelerin göçmen varlıkların dile gelen ihtiyaç ve sorunları ile kültürel bütünlüğünü göz ardı etmeleri Türkiye'nin yeni tutumunun belirleyici sebeplerinden diğer biri olmuştur.

Bu durumlar Türkiye'nin göç verilen ülkelerde faaliyet alanlarını genişletmesini ve hatta göçmen vatandaşlarının menfaatlerinin korunması hususuna yasal bir statü kazandırmasını gerekli kılmıştır. Bu yönde Türkiye Devleti yurt dışındaki göçmen vatandaşlarının hak ve menfaatlerini korumak için 1982 T.C. Anayasası 62. Madde de *“aile birliğinin korunması ve yeni nesil çocuklarının sosyal, kültürel güvenliklerinin ve eğitimlerinin desteklenmesi”* noktasında tedbir alacağı hususunu belirtmiş ve

böylece probleme yasal bir statü kazandırmıştır (TBMM,1995:7, T.C. Anayasası, 1982: 19). Bu adımıyla Türkiye Devleti Türk İşgücü Göç'üne yönelik ekonomik odaklı beklentilerine sosyo-politik ve kültürel beklentilerini de ekleyerek bunu devlet görevleri arasına almıştır. Böylelikle yurtdışında yaşayan vatandaşlarına yönelik eğitim ve sosyo-kültürel alanları destekleme çalışmalarını çeşitlendirmiştir.

Türkiye devleti değişen odak noktası ile bu ihtiyaç ve sorunlara ilişkin sahada kurumsallaşmaya giderek bir seri çalışma gerçekleştirmiştir. Bunların en başında etkin bir aktör olacağı düşünülen Türkiye Büyükelçilikleri gelmiştir. Büyükelçiliklerde işçi göçmen vatandaşların hukuki problemlerini, sosyal ihtiyaç ve sorunlarını ilk elden danışabilecekleri, dert ve dileklerinin dinleneceği, Türkiye'nin ve buldukları ülkelerin mevzuatlarına ilişkin aydınlatıcı bilgilendirme toplantılarının gerçekleştirileceği bir yapı kurulmak istenmiştir (TBMM,1995:6). Ancak işçi göçmen vatandaşların Büyükelçiliklere yönelik yaklaşımları bu hizmet ve işlevlerde yetersiz kaldığı yönünde olmuştur. İşçi göçmenler elçiliklerin kendilerini sahiplenmekte sıkıntılar yaşadıkları hususuna ve elçilik kadrolarının kendilerine olan uzak, üstenci ve ilgisiz yaklaşımlarına²² sürekli dikkat çekmişlerdir (Ulusoy, 2016:129 akt. Sağlam, 2019:59). Dolayısı ile Türkiye Devleti'nin konuyu gündemine alması gerekmiş ve mevzu aşağıdaki şekilde elçiliklerde görevli personelin yetersizliği üzerinden ele alınmıştır.

“Avrupa standartlarına göre her 3000 kişiye bir sosyal danışman düşmesi gerekirken, yurt dışındaki kadrolu personel sayısına göre 32000 işçimize bir eleman; aile fertleri de dikkate alındığında 74000 vatandaşımıza 1 eleman düşmektedir” (TBMM,1995:6)

²² Kaya, A.ve Kentel, F. Tarafından 2003-2004 yıllarında Euro-Türkler adı altında yapılan araştırmalarda özellikle Almanya' da yaşayan göçmen vatandaşların Türk resmî kurumlar içerisinde en az büyükelçilikler ve konsolosluklara güvendikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bulgularını detaylı incelemek için bkz. Kaya, A. ve Kentel, F. (2005). *Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği arasında köprü mü, engel mi?* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları s.85.

Burada belirtilen büyükelçilik ve konsoloslukların göçmen vatandaşlara yönelik menfi tutum ve davranışları konusu ise 2000’li yıllara kadar Türkiye’nin gündemini meşgul eden önemli bir husus olmuştur (Kaya ve Kentel,2005).

Türk göçmen vatandaşlarla ev sahibi ülkeler arasında ciddi çatışma sebebi olan “ülke dili” ve “ana dil” konusu çözüm bekleyen uzun süreli sorunlar arasında büyük yer edinmiştir. Bu çatışmayı tetikleyen ve günümüzde bile bunun gündemde tutuluyor olmasını sağlayan şey de Avrupa ülkelerinin ülke dilini entegrasyon politikalarının en önemli aşaması olarak görmesi olmuştur. İlk kuşak Türk işçi göçmenler tarafından ülke dilinin çok iyi derecede bilinmemesi ilk zamanlar için büyük bir sorun teşkil etmemişken bu durum yeni nesil Türk göçmen çocuklar -gerek köken ülkeden gelenler gerekse Avrupa ülkelerinde doğup büyüyenler- için ev sahibi ülkeler tarafından olmazsa olmaz bir aşama olarak görülmüştür. Burada yaşanan çatışma -aşağıda anlatılmıştır- Avrupa ülkeleri için; kendi dillerinin göçmenler tarafından resmi dil olarak kabul edilmesi ve böylelikle göçmenlerin Avrupa değerlerine uyum sağlaması anlamını taşımaktadır. Türkiye Devleti ve işçi göçmen vatandaşlar için ise yeni nesillerin kendi ana dillerini unutmamaları ve kültürlerini iyi öğrenmeleri bulunulan ülke entegrasyonuna olumlu katkı yapar anlayışı söz konusudur (Adıgüzel, 2011:41).

Bu minvalde Türk işçi göçmen vatandaşların köken ülke ile bağlarının kopmaması ve güçlendirilmesi öncelenmiş, çocuklarının anaokulundan başlayarak tüm eğitim kademelerinde yaşadıkları sorunları meclis kürsüsüne taşınmıştır. Bu nedenle Avrupa ülkelerine yeni nesil Türk işçi çocuklarının ana dillerini unutmamaları adına ikinci etkin aktör olarak “**Millî Eğitim Bakanlığı**” marifetiyle Türkçe öğretmenleri gönderilmiştir. 1976 yılında başlatılan yurtdışına Türkçe öğretmeni görevlendirme faaliyeti 90’lı yıllarda 1106 öğretmen sayısına ulaşmıştır. Böylece yurt dışında yaşayan vatandaşların ve çocuklarının kültürel kimliklerinin korunması öncelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca yurda geri dönüş yapılması halinde Türk eğitim sistemine uyum sağlamaları amaçlanmıştır. Sadece Türkçe öğretmenleri gönderilmekle kalmayıp “*Gençlik Kültür Projesi*”²³ kapsamında Avrupa ülkelerinde yaşayan gençlerin kendi kültürünü tanıması ve kültürlerarası sağlıklı diyalog kurmasının sağlanması da

²³“*Gençlik Kültür Projesi*” çerçevesinde Türkiye Devleti kültürel çalışmalar gerçekleştirmiştir. Almanya Duisburg kentinde ve daha sonrasında Belçika ve Hollanda ülkelerinde bu faaliyetler yürütülmüştür.

hedeflenmiştir. Yine yurt dışındaki işçi ailelerinin çocukları arasından Türkiye üniversitelerine yerleşmek isteyenler için ülke merkez şehirlerinde üniversite yerleştirme sınavları²⁴ düzenlemiştir (Abadan- Unat, 2017, TBMM,1995:9).

Göç edilen ülkelerde Türk işçi göçmenlerin dini ve manevi ihtiyaçlarının karşılanması farklı din ve kültür kodlarına sahip bu ülkelerde dünyaya gelen yeni nesil çocuklara dini ve kültürel kimliğin aktarımı konuları göçün ilk zamanlarından itibaren karşılaşılan endişe ve ihtiyaçların yanında hep var olagelen diğer önemli bir konu olmuştur. Göçmen vatandaşlar kendileri için dini ibadetlerini yerine getirebilecekleri mekân ve çocuklarının dini eğitimine olan ihtiyaçlarının çözümü için ev sahibi ülke yerel yönetimlerinden yardım istemişlerdir. Köken ülke Türkiye Devleti'ne de bu konulardaki sorun ve ihtiyaçlarını gerek mektuplar yazarak gerekse buldukları ülkedeki Türkiye temsilcilerine söyleyerek çözüm talebinde bulunmuşlardır (Abadan- Unat, 2017).

Türk işçi aileleri göç edilen ev sahibi ülke -Almanya- yönetimlerinden özellikle çocukları için “İslam Din Dersleri”²⁵düzenlenmesi talebinde bulunmuş ancak neredeyse 2000’li yıllara kadar ana akım ülke yönetimleri bu konuda ciddi bir program geliştirememiştir. Yurtdışında yaşayan göçmen vatandaşların çocuklarının din eğitimi ile milli ve kültürel kimliklerinin gelişimleri konularındaki ihtiyaç ve endişelerine yönelik köken ülke Türkiye Devleti’nin ilk çözümü Millî Eğitim Bakanlığı yoluyla gönderilen Türkçe öğretmenleri olmuştur. Ancak Türkiye’den gönderilen

²⁴Bu sınavların ilki 1993 yılında Almanya’nın Köln şehrinde gerçekleştirilmiştir. Meclis tutanaklarında yurt dışındaki işçi çocuklarına 1000 kişilik kontenjan ayrıldığı bilgisi yer almaktadır. Her iki faaliyetin detayları için bkz. TBMM, 1995 Meclis Tutanağı; <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem19/yil01/ss883.pdf>

²⁵Bu konu ile ilgili ilk girişimler Federal Almanya’daki yerleşik hayata geçen Türk göçmen vatandaşlar tarafından yapılmıştır. Ülke yerel yönetimleri ile çocuklarının İslam Din Dersi konusunda uzun görüşmeler yürütmüşlerdir. Bu derslerin ortam ve metotlarından müfredatlarına, dersin dilinin Almanca veya anadil Türkçe olup olmayacağından dersi verecek kişilerin Alman veya Türkiye kökenli olmasına, eğitimcilerin formasyonun İslam İlahiyatı alanında olmasından Alman Üniversitelerinde eğitim görmüş olmalarına kadar tüm alanlar görüşmeler içerisinde tartışılmıştır. Kapsamlı okuma için bkz. (Adıgüzel,2011)

öğretmelerin çoğunun alanı Türkçe eğitimi üzerinedir ve içerisinde din dersi öğretmen sayısı çok azdır.²⁶ Türkiye Devleti'nin düşündüğü bu yaklaşım göçün ilk dönemlerinde de ilerleyen zamanlarında da sürdürülebilir olmamıştır. Ana dil dersinin içerisinde verilen kısıtlı din dersi pek çok açıdan yeterli gelmemiştir. Öğretmen sayısının azlığı, ülke mevzuatlarında bu denli hassas konularda yasal süreçlerin yürütülme aşaması, karşılaşılan zorlukların teknik boyutlarından birkaçı olmuştur. Planlanan derslerin sadece temel dini bilgileri içermesi ve iman esaslarından yoksun olması da gurbetteki göçmen vatandaşlarda manevi bir karşılık bulamamıştır (Adıgüzel, 2011:14-22)

Ev sahibi ülke yerel yönetimleri göçmenlerin ihtiyaçları ile ilgili bir çözüm geliştirmemiş ve göçmen vatandaşların ülke devletine beyan ettikleri ihtiyaçlarını devletin imkanları ile değil, göçmenlerin kendilerinin karşılaması yönünde bir tutum içerisine girmişlerdir. Özellikle Türk işçi göçmen vatandaşların yoğunlukta olduğu Almanya'nın çözüm temayülü bu yönde gelişmiştir. Bunun için ülke içerisinde bulunan işçi göçmenlere ihtiyaç ve sorunlarına çözüm üretebilecek kurumlarını kendilerinin oluşturmaları salık verilmiştir.

Göçmen vatandaşların kendi kurumlarını oluşturma yoluna gitmeleri; yeni yaşam alanlarında dini pratiklerle ilgili yaşadıkları zorlukların yanı sıra buldukları toplumlarının dışlanma, ayrımcılık ve yabancı karşıtlığı gibi tutumlarını bertaraf edebilecekleri sosyal ve psikolojik dayanışma ağlarını kurma imkânına sahip olma anlamına gelmiştir. Böylece buldukları ülkelerde yabancı olmanın verdiği ait olamama duygusu ile başa çıkabilecek aynı zamanda kendilerini güvende hissedebileceklerdir. Tüm bu Saiklerle Türk işçi aileleri ülkelerin yönlendirmeleri ile kendi çözüm yollarını üretmişlerdir. Temel ihtiyaç olarak gördükleri dini eğitim ve ibadetlerin organize edilmesi ihtiyacını karşılayabilmek için ellerindeki kısıtlı imkânlarla “*camiler, dernekler, vakıflar, eğitim kurumları ve kurslar*” kurmuşlardır. Bunların birçoğunu da farklı cemaat yapılanmaları ile organize etme yoluna gitmişlerdir. Bu ilk kuruluş sürecinde bodrum ve depolar mekân olarak kullanılmıştır. Bu düzenlemelerde ilk hedefleri temel ibadetlere yönelik gelişmiştir. Bir cemaatin oluşturulabilmesi, düzenli bir şekilde beş vakit namazların kılınabilmesi, Cuma ve

²⁶90'lı yıllarda yapılan bir araştırmada verilen rakamlara göre 729 öğretmenin içerisinde sadece 6 öğretmenin alanı din dersidir ki bu sayı o dönemlerde çok yetersiz kalmıştır (A.g.e., 2011:20).

bayram namazlarının toplu eda edilebilmesi ve bunlar gibi ana ibadetler öncelikleri olmuştur. Bunun için cami ve dernekleri kuran cemaatler anavatandan buldukları ülkelere -ki öncelikle Almanya'ya- din görevlisi temin etmeye çalışmışlardır (Gemici,2015:185, Yaman 2015: 109).

Türkiye Devleti bu süreçte ülke dışındaki göçmen yurttaşlarının dini ibadetlerini yerine getirebilme, çocuklarının din eğitimi ile milli ve kültürel kimliklerinin gelişimleri konularındaki ihtiyaç ve endişelerine yönelik alandaki aktörlerinin sayısını artırmıştır. Büyükelçilikler ve Millî Eğitim Bakanlığına ek olarak “***Diyanet İşleri Başkanlığı***” ile “***Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Yurtdışı Teşkilatları***” m saha da aktifleştirmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Federal Almanya'ya gönderilen işçi göçmen yurttaşların ihtiyaçlarına yönelik artan talepleri nedeniyle ilk defa **1971 yılında** Ramazan ve Zilhicce (Kurban) aylarında yurtdışına geçici statüde din görevlisi gönderimine başlamıştır. Daha sonraki süreçlerde bu gönderimler sürdürülmüştür. Din görevlilerinin seçimleri Diyanet İşleri Başkanlığınca yapılmış ve seçilenler Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kanalı ile yurtdışına gönderilmişlerdir. Uygulamanın başında din görevlilerinin ücretleri göçmen vatandaşların kurduğu dernekler tarafından karşılanırken, 1985 yılından itibaren *Türk Kültür Varlığını Koruma ve Tanıtma Fonu*'ndan karşılanmaya başlanmış ve süreç altı aydan en çok 4 yıla kadar uzatılan görev süreleri ile yurtdışına din görevlileri gönderimi formatına dönüşmüştür (DİB,2023).

Sahada aktifleştiren Diyanet İşleri Başkanlığına yurtdışına din görevlisi gönderme görevi verilmekle birlikte devlet tarafından farklı görev ve beklentiler de yüklenmiştir. Bu görev ve beklentilerin neler olduğunu o dönem meclis tutanaklarında görmek mümkündür. Yurt dışındaki işçi ve vatandaşların dinî yaşayışlarını tetkik ederek mevcut durumların ilgili kuruluşlara raporlanması bu görev ve beklentilerin ana konusunu oluşturmuş. Bu yaklaşımla yurtdışındaki göçmen vatandaşların Avrupa ülkelerindeki zararlı siyasi akımlardan korunması, Türk millî kültür ve değerlerinin kaybedilmemesi, millî bütünlüğe bağlılıkların korunması ve dini istismarları önleyici tedbirler alınması gibi hususların hedef alındığı belirtilmiştir. Aynı şekilde yurt dışına gönderilecek din görevlilerinin seçimlerinde de yine bu amaca yönelik kıstaslar oluşturulmuştur. Söz konusu din görevlilerinin seçiminde dini bilgilerindeki

derinliklerine ek olarak onların Atatürkçülük ve laik cumhuriyet ilkelerini esas alan aydın din adamları olmaları gerektiği hususuna dikkat çekilmiştir (TBMM, 1974: 23, TBMM, 1988:298).

Türkiye Devleti'nin alana sevk ettiği resmî kurumlarının görev ve sorumluklarına getirdiği düzenlemeler 1971 muhtırası ve 1980 de yaşanan 12 Eylül askeri darbesi gibi ülkenin içinden geçtiği siyasi politik çalkantılardan üst seviyede etkilenmiştir. Bu süreçte yurtdışındaki işçi vatandaşların kendi imkânları ile oluşturdukları derneklerin sayıları artarken²⁷ bunlara ilk kuruluş amaçlarının yanı sıra farklı işlev ve misyonlar da yüklenmeye başlandığının görülmesi resmi kurumlara yüklenen görev ve beklentileri şekillendirmiştir. Göçmen vatandaşlar tarafından açılan dernek, cami ve diğer kurumların anavatandaki siyasi parti ve örgütlerin yurtdışındaki şubeleri veya uzantıları olarak hareket etmeye başladıkları, yapısal özelliklerini, gündem ve ideolojik duruşlarını köken ülke siyasi gündemi ile paralel bir şekilde yürütmeleri, siyasi sığınmacıların Avrupa ülkelerine iltica etmeleri gibi hususlar Türkiye Cumhuriyeti'nin gündeminde tutulmuştur. Bu olgu devleti bu gibi makbul görülmeyen durumlar için daha kalıcı ve kontrolü sağlayıcı çözümler üretmeye götürmüştür (Yaman,2015:107).

Türk işçi göçmen vatandaşların dini eğitimi için ilki 1984' yılında Federal Almanya'nın Köln kentinde **"Diyanet İşleri Türk İslam Birliği"** nin (DİTİB) kurulmasına karar verilmiştir. Kurulan DİTİB' ne 135 derneğin bağlanmış, ülkenin dernek yasalarına uygun olan ve Türkiye'deki Diyanet İşleri Başkanlığı ile koordineli olarak hareket eden bir yapı oluşturulmuştur. 1985 yılında düzenlenen törene çok sayıda göçmen vatandaşın katılımı ile de faaliyetlerine başlamıştır (Adıgüzel,2011: 124-125, DİTİB, 2023).

Yine aynı yıllarda, Avusturya, Belçika, Hollanda, Fransa gibi diğer Avrupa ülkelerinde Diyanet İşleri Başkanlığı yurt dışı teşkilatlanmalarına hız verilmiştir. 1987 yılında Avusturya'da *"Avusturya Türk İslam Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Birliği"* (ATİB) kurulmuştur. Takip eden yıllarda Fransa'da; *"Diyanet İşleri Türk İslam Birliği"* (DİTİB), *"Hollanda Diyanet Vakfı"* adı ile Hollanda'da, *"İsviçre Türk Diyanet*

²⁷1986-1987 yıllarında meclis tutanaklarına sadece Almanya'da açılan derneklerin sayısı 1200 olarak geçirilmiştir detay için bkz. (TBMM,1995:27).

Vakfi" olarak İsviçre'de, Danimarka'da; "*Danimarka Türk Diyanet Vakfı*" ve Belçika'da da "*Belçika Türk İslam Diyanet Vakfı*" kurulmuştur. Avrupa ülkelerinde kurulan tüm vakıf ve birliklerin tüzükleri ülkelerin mevzuatlarına göre hazırlanmıştır. Bunlar Türk göçmen vatandaşlara sosyal ve kültürel hizmetler sunmak, dini pratiklerin düzenli yapılabilmesini sağlamak, çocukların dini eğitim ihtiyaçlarını karşılamak gibi işçi göçmenleri hem maddi hem de manevi açıdan destekleme amaçlı görevlendirilmişlerdir (TBMM,1995: 17, Adıgüzel,2011,124).

Bu yeni yapılanma ile yukarda değinilen tüm görevlerin yanı sıra yurtdışındaki vatandaşlar tarafından Avrupa ülkelerinde kurulmuş cami ve derneklerin resmi bir çatı altında toplanması ve böylelikle köken ülkeye olan bağlılıklarının sağlıklı bir şekilde devam etmesi sağlanmaya çalışılmıştır. DİTİB ve benzeri isimler altında kurulan çatı kuruluşların tüm rolleri aşağıdaki şekilde tutanaklara geçirilmiştir.

"...dini bilgiler, cenazelerin Türkiye'ye nakli gibi hizmetler yanında, söz konusu kuruluşların yurtdışındaki vatandaşların "bölücü ve yıkıcı gruplara karşı uyarılmalarında, birlik ve beraberliklerinin sağlanması..." (TBMM,1995)

Çatı kuruluşlar altında toplanan göçmen vatandaşların kurdukları vakıf ve dernekler ise Diyanet İşleri Başkanlığı ile koordineli olarak o dönem çeşitli hizmetlerde bulunmuşlardır. Bu hizmetlerden bazıları; Avrupa'da eğitim gören öğrencilere burs vermek, dini eğitim derslerinin düzenlenmesi, çeşitli el işlerini öğretmek, lisan ve meslek dallarında kurslar açmak, kütüphane hizmeti sunmak, göçmen vatandaşların hac ibadetlerini düzenlemek, bulunulan ülkelerde vefat eden vatandaşların cenaze nakli için kurulan yardımlaşma fonu ve anavatana nakledilmelerini sağlamak şeklinde sayılabilir (Adıgüzel,2011:126, TBMM, 1995, s.18).

Tüm bu tarihi süreçlerden anlaşıldığı üzere Türkiye Devleti Türk İş Gücü göçüne ekonomik kaygılarla yaklaşmış ancak göçün değişen dengelerinin etkisi ile odak noktasını sosyo-politik ve kültürel alana kaydırmıştır. Yurtdışındaki göçmen vatandaşların sosyo-kültürel haklarının korunması ve desteklenmesi, buldukları ülkelere sağlıklı bir şekilde entegre olabilmeleri ancak anavatan ile bağlarının kopmaması ve pekiştirilmesi önceliği ile gerçekleşmiş gibi görünmektedir. Sonraki dönemlerde Türkiye'ye tehdit olduğu düşünülen siyasi oluşumların kontrolü de o

dönem Türkiye'nin yaşadığı değişen hükümet ve siyasi çalkantıların yurtdışı göç politikasına yansıyan tarafı olmuştur. Bu itibarla o dönemlerde Türkiye'de yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmelerin yurtdışında yaşayan vatandaşlara bakan yönünün araştırılması hususu da önem kazanmaktadır.

Türkiye'nin değişen tutum ve beklentileri devlet kayıtlarından takip edildiğinde yurtdışında yaşayan Türk vatandaşların durumlarının beş yıllık kalkınma planlarında²⁸ sık sık tüm yönleri ile gündeme getirildiği, devletin sahada büyükelçilik ve bakanlıklarını aktifleştirdiği ve göçmen vatandaşların ihtiyaç ve menfaatlerini gözetmeyi görev haline getirdiği görülmektedir (DPT, 2001-2005). Devletin bu tutumu göçmen vatandaşları ile daha yakından ilgilenmeye başladığı yönünde yorumlanabilir. Ancak tüm bu çabaların göçün ilk zamanlarından neredeyse on yıl sonra gerçekleşmesi genelleme yapmamakla birlikte göçmen vatandaşlar tarafından köken ülkenin ilgisizliği yönünde yorumlanmıştır. Bu konuda devlet kayıtlarında da göçmen vatandaşlarla benzer şeyler dile getirilmiştir. 1995 yılındaki meclis araştırma komisyon raporuna Türkiye Devleti tarafından şu cümleler geçirilmiştir.

“Öğretmen, din görevlisi ve diğer sosyal rehber ve görevlilerin gönderilmesinde belki de haklı sebeplerle geç kalınmıştır. 30 yıl önceden yurt dışına yüzlerle ve binlerle ifade edilen sayılarda vatandaşlarımız gönderilirken, o günün şartlarında iyi seçilmiş öğretmen, din görevlisi ve sosyal uzmanlar gönderilebilse idi, bugün Batı ülkeleriyle üniversitelerinde kariyer sahibi akademisyenleri, mahallî ve millî meclislerde seçilmiş temsilcileri, daha çok sayıda iş sahibi yetişkin elemanlarıyla daha güçlü bir Türk toplumu müşahade olunacaktır.” (TBMM,1995:12)

Bu geç kalmış açıklama bir öz eleştiri gibi de görülebilir ya da yukarıda da değinildiği üzere değişen iktidar elitlerin siyasi kimliklerinin etkisini de gösterebilir. Alan yazında

²⁸ Devlet Planlama Teşkilatınca hazırlanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı içerisinde 116 sayfalık Özel İhtisas Raporu yurt dışında yaşayan Türklerin buldukları ülkelerde yaşadıkları sorunları kapsamlı bir şekilde yansıtmaktadır. Detaylar için bkz: <https://www.sbb.gov.tr/ozel-ih-tisas-komisyonu-raporlari/#1543320522454-d482e763-f24f>

Türkiye'nin İş Gücü Göç'ünün ilk zamanlarında yürüttüğü devlet politikaları birçok yönden eleştirilse de Türkiye'nin yurtdışındaki göçmen vatandaşlarına yönelik tutum ve davranış biçiminin sosyo-kültürel yöne doğru kayması, geç de olsa tüm kurumları ile Avrupa ülkelerindeki Türk göçmen vatandaşlara hizmet götürmesi, mevcut dönem şartlarında ulus aşırı diplomasi yürütmeye başladığı şeklinde okunabilir. Bu tavrı ile göçmen vatandaşlarına yönelik korumacı bir kimlik politikası geliştirerek köken ülke medeniyet ve kültür değerlerinden kopmadan, asimile değil entegrasyonunun sağlanmasını hedeflediği görülmektedir. Tarihi süreçte görünen manzara Türkiye'nin tutum ve beklentileri bu haliyle kuramsal zeminde bahsedilen asimilasyoncu yaklaşımların aksine göçmen varlıkların miras medeniyet ve kültür değerlerinin korunması gerekliliği yaklaşımına uymaktadır.

Genel olarak, Türk işçi göçmen ailelerin tespit edilen sorun ve ihtiyaçlarının merkezinde çocuklarının olduğu görülmektedir. Bu nedenle çözüm için atılan adımlar Avrupa ülkelerinde büyüyecek olan veya orada dünyaya gelen yeni nesillerinin maddi manevi köken ülke medeniyet değer ve normlarından kopmamasını amaçlamıştır. Yukarıda yer verildiği üzere Türkiye'nin yurtdışındaki vatandaşlara yönelik tüm destekleri Türkçe anadilinden, devlet yetkilileri ile göçmen vatandaşlar arasındaki ilişkilerin sıcaklığına, Entegrasyon teşvikinden Din görevlisi gönderimine kadar bu çalışmanın konusu olan Uluslararası İlahiyat Programının hem sosyolojik düzeyde hem de bugünden bakıldığında tarihi düzeyde zeminini hazırlamıştır.

4.2.3. Ev Sahibi Ülkelerin Azınlıklara (Türk İşçi Göçmenler) Bakışı, Sorun ve İhtiyaçlarına Yaklaşımı

Dünya üzerinde yaşanan göç hareketliliğine uzunca süre Avrupa yön vermiştir. Emperyal Avrupa devletleri İkinci Dünya Savaşına kadar kolonyalist atılımlarla göç mevzusunda sömürgeci bir yaklaşım sergilemiştir. 1945 sonrası sömürgeci devlet yapısının ulus devlet yapısına dönüşümü ile göçün nedenleri ekonomik ve ulusal istekler etrafında şekillenmiştir. Beşinci göç dalgası olarak isimlendirilen İş gücü göçü Avrupa ülkelerinin bu tarihi arka planları ve tecrübeleri ile şekillenmiştir.

Göçün neden ve şekil değiştirmiş bu versiyonunda ülkelerin devlet biçimleri farklılık gösterse de yürürlüğe koydukları uyum politikaları söz konusu geçmişlerinden etkilenecek asimilasyonun farklı biçimleri şeklinde tezahür etmiştir. İş gücü göçünü

yoğun şekilde alan ülkelerden Fransa örneğinde özgürlük, eşitlik, kardeşlik diye isimlendirilen Avrupa değerlerinin merkeze alındığı, geleneksel manada “asimilasyoncu-cumhuriyetçi” bir modelin benimsendiği görülmektedir. Bu yaklaşım Fransa’nın öteden beri uyguladığı “sömürgeci uygarlaştırma” politikasını yansıtmaktadır. Yani, ülkeye getirilen göçmenlerin vatandaş olmadan önce kültürel olarak belli bir uygarlaştırılma sürecinden geçirilmeleri anlamını taşımaktadır.

Göçü Avrupa ülkeleri içerisinde daha yoğun şekilde alan Almanya’nın göçmenlere yaklaşımı ise daha ayrılıkçı ve dışlayıcı bir tutum şeklinde ilerlemiştir. Irk, dil ve kültür tabanlı yaklaşımı benimseyen Almanya bu 90’lı yıllara kadar düzgün ve ciddi bir entegrasyon politikası üretememiştir. Belçika, Hollanda, Avusturya gibi göç alan ülkelerin yönelimleri ise -devletleri ve yasaları açısından farklılık gösterse de- zemin olarak Fransa ve Almanya’nın göçmenlere olan tutum ve uygulamalarındaki geleneği takip etmiştir. Dolayısı ile genel olarak göçmen unsurlara karşı entegrasyon yaklaşımları asimilasyon üzerine kurulan Avrupa ülkelerinin, Türk iş gücü göçüne bakışları ve göçmen grupların ihtiyaçlarına yönelik ürettikleri çözümlerinin tarihsel arka planında söz konusu bu sömürgeci ve asimilasyonist zemin bulunmaktadır (Kaya,2016).

Göçmen vatandaşlara yönelik ülke entegrasyon politikalarının zaman içerisindeki seyirinde her ülke farklı uygulamalar ortaya koymuştur. Bu Avrupa ülkelerinden Federal Almanya diğer ülkelere nazaran iş gücü göçü ithaline çok daha erken bir zamanda başlamıştır. Bu da onu göçmen unsurlarla ilişkiler ve yaklaşım hususunda diğer ülkeler için örneklik bakımından daha deneyimli kılmıştır. Özellikle Türk iş gücü konusu alan yazında daha çok Almanya deneyimleri üzerinden incelenmiştir. Bu bakımdan göçmenlerin entegrasyonuna, ihtiyaç ve sorunlarına yaklaşım mevzusuna Almanya örneği üzerinden bakıldığında diğer ev sahibi Avrupa ülkelerinin yaklaşımları hakkında yeterli bilgi elde edilebilmektedir.

Türk iş gücü göçünün örnek ülkesi Almanya göçün ilk dönemlerinde kaynak ülke Türkiye ile aynı politik amaçlarla hareket etmiştir. Önceliği ekonomi alanındaki politikalara vermiştir. Geçicilik üzerine kurgulanan göçte farklı bir plan yapılmadığından Türk işçi göçmenler için sosyal alanı kapsayan politikalar hiç gündemlerine gelmemiştir. Konunun biraz daha detayına inildiğinde bu yaklaşım anlaşılmaktadır.

Göçün ilk dönemlerine bakıldığında ev sahibi ülke ve toplumların göçmen ailelere dönük yaklaşımlarının zaman içerisinde evreler halinde değiştiği görülmektedir. Ev sahibi ve köken ülkelerin ekonomik etkenlerle ihtiyaç duyduğu iş gücü göçü, ülkelere göç eden işçi göçmenlerin belli periodlarda kaynak ülkeye geri dönmesi üzerine planlanmış ancak bu yaklaşım uygulamada karşılık bulamamıştır. Geçicilik üzerine planlanmış iş gücü göçünün 1973 yılında tüm dünyayı etkileyen Petrol krizi sonrası işçi alımlarının sonlandırılarak durdurulmasına rağmen gündeme gelen aile birleşimi kararı ile ülkede bulunan göçmen sayısı hızla yükselmiş bu da beklenen bir sonuç olmadığı için ev sahibi ülke /ülkelerin/ endişe etmelerine sebep olmuştur. Aile birleşimi ile birlikte mevcut işçi ve ailelerinin sosyal hayatta görünür olmaları ve ev sahibi toplumla yaşam alanlarını paylaşıyor olmaları da endişe verici bir diğer konu olmuştur. Bu gelişme özellikle Almanya gibi farklılıklardan ya da mevcut düzen içerisinde Alman norm ve değerlerine aykırı görünen yapılardan haz etmeyen bir ülke ve toplum için rahatsızlık verici bir durum olarak karşılık bulmuştur. Şartlara bağlı olarak farklılıklara alışık olan Fransa veya Hollanda gibi sömürge geçmişi olan ülkelerde bile yine halkın temel hoşnutsuzluk hali dışında farklı bir karşılık bulmamıştır.

Göçmen unsurların ana akım ülkelerdeki sosyal hiyerarşileri de yine bu rahatsızlıklara göre planlanmış ve dönüşmüştür. Rotasyon ilkesine göre ev sahibi ülkeler, işçi göçmenler için mesleki hiyerarşinin en alt kademesinde bulunan işler belirlemiştir, bunun anlamı göçmenler için belirlenen işlerin ev sahibi toplum bireylerinin çalıştıkları işlerden statü olarak daha düşük olmasıydı. Gelen göçmen işçinin statü ve itibar kaybı endişesi olmayacağı varsayılmış ve yerli işçiler gibi işte yükselme olanağının bulunmaması da öncelikleri olmuştur. Bu planlamaya göre göçmen işçinin kazanacağı ücretin köken ülkesindeki yaşam standardından daha yüksek ve doyurucu olacağı düşünülmüştür. Dolayısı ile belirlenen işler statüye bağlı oldukları için verilen ücret düşük tutulmuştur. Böylece söz konusu ekonomik ve toplumsal hiyerarşinin bozulmayacağı öngörülmüştür. Toplum için itibarlı sayılmayan bu işlerde çalışacak işçilerde de vasıfsız işçiler olarak görülmüştür. Bu nedenle yapılacak işlere de “göçmen işi” etiketi verilmiştir. Ev sahibi ülkelerin “emek piyasası ekonomi modellerine” göre yaptığı bu planlama işin değerinin düşük olduğunu vurgulamak, kendi üst kültür ve toplum yapısını korumak ve göçmenlerle aynı seviyede olmadıklarını belirtmek anlamına geliyordu (Abadan-Unat,2017: 58-67-70).

Düşük seviyede işlerde çalışan ve ev sahibi toplumla sosyal ve kültürel bakımdan ilişkisi bulunmayan Türk işçi göçmen varlıklarının aile birleşimi ile sosyal hayatta görünür olmalarının verdiği rahatsızlık beraberinde mecburi birçok gereklilik ve sorun ortaya çıkarmıştır. Boyutları ve niteliği değişen bu sorunların başında ana akım ülkelerde Türk işçi göçmen ailelerin köken ülkelerinden getirdikleri etno ve dini kimlikleri, farklı gelenek ve görenekleri gelmiştir. Bu farklılıkların rahatsız ediciliği yapısal ve politik dışlama şeklinde kendini gösterirken ülke gündemlerinde sosyal politikaları tartışmaya açmıştır.

Ülkeler tarafından işçi göçmen aileler için yürütülen politikaların ağırlık merkezi “*Entegrasyon sorunu, Çocukların eğitimi, dernekleşme faaliyetleri, vatandaşlığa hak kazanma kuralları, yabancı düşmanlığı, kimlik tartışmaları, hâkim kültür, kültürel çoğulculuk, çok kültürlülük, güvenlik politikaları*” gibi sosyal meseleler ve sorunlar üzerinden ilerlemiştir. Ev sahibi ülkeler, normalde dinamik bir toplumun sosyal yaşam alanlarında doğal ihtiyaç olarak ortaya çıkan pek çok hususla göçmen topluluklar söz konusu olduğunda sorun şeklinde yaklaşan bir tutum sergilemişlerdir. Ev sahiplerinin baskılama ve dışlama üzerine geliştirdikleri politik ve toplumsal tutum göçmen ailelerin ve nesillerin tehdit ve paralel yapı olarak görülmelerini pekiştirmiştir. Kalıcılıkla birlikte düşünüldüğünde aslında “göçmen” kavramı Türk göçmen topluluklarını tanımlamak için yetmemeye başlamıştır. Pek çok alanda söz konusu politik yaklaşım ve uygulama örneklerine rastlanmaktadır.

Sosyal hayata karışan göçmenlerin entegrasyon sorunu için pek çok Avrupa ülkesinin devlet politikası kimlik siyaseti, dışlama ve hâkim kültür üzerinden yürütülmüştür. Avrupa ülkeleri içerisinde en çok göç alan Federal Almanya 2001 yılına kadar vatandaşlık hakkını “kan bağı” esasına (*jus sanguini- Staats angehörigkeit*) dayandırmıştır. Geçen zaman ile göçmen varlıklarının azınlıklara dönüşmesi ve değişen hükümetlerin de etkisi ile vatandaşlık hakkına Fransa’nın da benimsediği “toprak esası” (*jus soli*) şartı eklemiştir. Bununla birlikte ülke dilinin iyi derecede bilinmesi şart koşulmuştur. Modern hakim Avrupa değer ve kültürüne göre yaşam biçiminin pratik yaşamlarında görünür olması da göçmenlerin uyumu için ölçüt aracı haline getirilmiştir. Çifte vatandaşlık hakkının kısıtlanmasının getirilmesi ev sahibi ülke ve köken ülke arasında seçim (*Optionspflicht*) yapma mecburiyeti de yine vatandaşlık hakkı için düzenlenen şartlardandır.

Avrupa ülkelerinden sömürge geçmişi olan Fransa vatandaşlık hakkı için toprak esası uygularken ülkede bulunan göçmen grupları rahatlıkla asimile edebileceğini düşünmüş. Ancak hukuk sistemini bu çok etnisiteli yapıya göre kurmamış, gözlemlenebilir düzeyde dışlama politikası yürütmüştür. Göçmenler için mevcut “oturma izni” uygulamalarını da zorlaştırmıştır. Her iki ülke modelinde de vatandaşlık hakkı uygulamaları dışa kapalı hale getirilmiş, oturma izni şartları göçü sınırlandırmak ve şartların zorlaştırılması şeklinde uygulanmıştır. Belçika, Hollanda, Avusturya gibi diğer Avrupa ülkeleri de kültür ve medeniyet bağlamında Fransa ve Almanya modelini uygulamışlardır (Abadan- Unat, 2017: 101-105, 280, 357 Kaya, 2016:40, YTB,2022:38).

Ana akım ülke devletlerinin göçmen ailelerin yeni nesillerine yönelik eğitim alanındaki politik yaklaşımları ise bugün bile çözüme kavuşabilmiş değildir. Türk işçi göçmen aileler tarafından çocuklarının eğitim hayatlarında yaşadıkları zorluklar için yapılan taleplere yönelik olmak üzere ev sahibi ülkenin geliştirdiği politikaları, ciddi eleştiri almış alanlardandır. Eğitim politikaları ülkelerin anayasal sistemlerine göre değişebilmektedir. Örnek ülke Almanya'nın göçmen aileler tarafından istenen taleplere yaklaşımı göçmenlerin kendi sorunlarına kendilerinin çözüm üretmeleri yönünde olmuştur. Ana akım ülkenin bu yaklaşımı geçmişteki sömürgelere yönelik kullanılan apartheid tutumun benzeri olduğu hissini vermektedir. Göçmenlerin çözüm olarak sendikalaşma, cemaatleşme faaliyetlerine devlet tarafından destek verilmiştir. Bu yaklaşım kitlelerin kendi içlerindeki karşıtlıkları öne çıkarmış göçmen unsurların dini, milli ve etnik açıdan parçalı yapılar oluşturmalarını sağlamıştır. Uygulamanın sonucu Türkiyeli göçmenler için Türk, Kürt, Alevi, Sünni gibi milli, etnik ve dini kimliklerin ayrışması şeklinde tezahür etmiştir (Abadan-Unat,2017: 106). Bir yandan Almanya ile bağlantılı olarak Hollanda gibi ülkelerin yerel makamları, kurulan bu parçalı yapıların yıkıcı siyasi ve politik yönelimlerini ülke menfaatleri doğrultusunda desteklemiştir. Öte yandan ülkelerin yasal sistemlerine göre Türk işçi göçmenlerin sendikalaşma ve cemaatleşme eğilimleri entegrasyon sorunsalı üzerinden “yapısal marjinalite” olarak tanımlanmıştır (Perşembe, 2005:78).

Söz konusu ana akım ülkenin politik yaklaşım ve tutumları iletişim teknolojilerinin ilerlemesinin etkisi ile medya haberlerine de yansımıştır. Bakıldığında ülke medyalarının göçün ilk zamanlarından bugüne kadar Türk işçi göçmenler hakkında

çok fazla yayın yaptığı görülmektedir. Göçün ilk zamanlarında gelen göçmenler misafir olarak görüldüğünden medya sektöründe o dönem yazılı basınında ılımlı bir bakış açısı ile yayınlar yapılmıştır. Zamanla sanayide gelişen kalkınmanın da etkisi ile işçi istihdamlardaki yoğunluk ve kalıcılık fikri sosyalliği ve görünürlüğü beraberinde getirmiş böylelikle farklılıklar ön plana çıkmaya başlamıştır. Ana akım medyada yapılan haberlerde önceki ılımlı yaklaşımlar yerini sert ve hedef gösteren yayınlara bırakmıştır. Haberlerde sıklıkla Türk göçmen ailelerin farklılıklarına ve kalıcılığın tehlikesine vurgu yapan içerikler yayınlanmıştır. Bu yaklaşımlara göre ülke ekonomisinde veya sosyal alanlarda yaşanan sıkıntıların başlıca müsebbibi Türk işçi göçmen aileler ve onların etnik, dini ve milli müktesebatı olmuştur.

Dolayısı ile görsel ve yazılı basın haberlerinde sıklıkla köken ülke ile ev sahibi ülke arasındaki kültür ve medeniyet farklılıklarına ve tarihi geçmişte yaşanan gerilimlere²⁹ göndermeler yapılmıştır. Ev sahibi ülke siyasi elitlerinin vurguladıkları söylemlerde göçmenlerden duyulan rahatsızlık yansımıştır. Buna örnek olarak Almanya'nın uzun yıllar bir göç alan ülke olduğu gerçeğini kabullenememesi verilebilir. Rahatsızlığı ilk dile getiren 1989 yılında iktidara gelen Hristiyan Demokrat Partisinin (CDU) lideri Helmut Kohl olmuştur. "Wir sind kein Einwanderungsland" (Biz bir göç ülkesi değiliz) cümleleri sonraki zamanlarda slogan şeklinde kullanılmıştır (Abadan-Unat,2017: 32). Bu zorunlu hatırlatmalar ve rahatsız edici söylemler göçmen varlıklarının buldukları ülkelerde kendi kimliklerini sorgulamalarını güçlendirmiştir.

²⁹Der Spiegel ilk kuşak Türk göçmenlerin ülkeye gelişleri hakkında "Die Türken kommen- rette sich, wer kann" – Türkler geliyor- mümkünse kendinizi kurtarın- başlığı ile haber yapmıştır. Haber devamında Türk işçi göçmenlerin ülkeye gelmelerini Boğaz'dan gelen akın ve yabancı istilas olarak nitelendirmiştir. Mevzuyu Almanya'nın ana şehirlerinin işgali olarak isimlendirmiştir. Oluşturulan gettoları da Amerika'da siyahilerin çokça yaşadığı Harlem'e benzetmiş, bunun bir kentsel çürüme, suç ve sosyal yoksullaşma getireceğini eklemiştir. Haberin içerik detayları için bkz. <https://www.spiegel.de/politik/die-tuerken-kommen-rette-sich-wer-kann-a-5b1ba6e5-0002-0001-0000-000041955159> Bir diğer örnekte ilk kuşak işçi göçmenlerin Dom Katedralinde bayram namazı kılmaları Die Zeit gazetesi tarafından yazılı basında haberleştirilmiştir. Haberin içeriğinde namaz kılmak için İkinci Haçlı Seferlerinin başlatıldığı katedral olduğu ve Batı medeniyeti için bu kadar önemli bir yere Türklerin seccadelerini serip kendi dinlerinde dua etmeleri yerilmiştir. Haberin içerik detayları için bkz. <https://www.zeit.de/1965/07/muselmanen-beten-im-koelner-dom/seite-2>

Medyaya yansıyan olumsuz görünürlükleri ile ülke politikalarının dışlamacı tavrı ülkelerde yabancı düşmanlığını körüklemiştir. Örneğin 70'li yıllarda Türk işçi göçmenlere yönelik ırkçı söylemlerin artması ve şiddet eylemlerinin buna eşlik etmesi ilk kuşak Türk işçi göçmen ailelerin toplumsal hafızalarında yerini almıştır. 80'li yıllarda başlayan Neo-Nazi çetelerinin saldırılarında özellikle Türkler hedeflenmiştir. 2000'li yıllarda Nasyonal Sosyalist Yeraltı (NSU) örgütünün planlı saldırıları ve 2020 yılındaki "Hanau" saldırıları yine Türklere yönelik yapılmıştır (YTB,2022:93-95) Örneği verilen bu elim hadiseler Alman toplumunun, yabancılara özellikle Türklere yönelik kriminal suç tarihini oluşturmaktadır. Benzer olaylara diğer ülkelerde de rastlanmaktadır.

Avrupa ülkelerinde, 60'lı yıllarda iş gücü anlaşmaları ile ülkelere gelen göçmenler olumlu karşılanırken bu tabir özellikle 90'lı yıllardan bugüne kadar geçen sürede hoşnutsuzluk, tahammülsüzlük ve göçmen karşıtlığına dönüşmüştür. Göçmenler içerisinde de özellikle Müslüman göçmenler ülkelerde sosyo- ekonomik, politik, kültürel her alandaki sorunların kaynağı olarak görülmüş ve hedef gösterilmişlerdir.

Bu tarihlerden sonra ev sahibi ülkelerdeki hakim paradigma; göçmenlerin sahip oldukları dini kimlikleri ve etno –kültürel yapıları öne sürülerek "*göçmenler entegre olmuyor*" söylemine dönüşmüştür. O zamana kadar dile getirilen kültürel çoğulculuk³⁰ veya çok kültürlülük söylemleri de bu bakış açısını değiştirmemiştir. Söz konusu söyleme örnek olarak Türk göçmen ailelerin sahip oldukları Türk kültürü ve mensubu oldukları İslam dini nedeniyle ev sahibi toplum kültürüne entegre olamadıkları iddiası verilebilir (Kaya,2016:172).

Dünya genelinde pek çok çevresel ve yapısal sebeplerden ötürü yaşanan değişimlerin ev sahibi ülkelerde göçmenlere bakışı ve göç politikalarını etkilemiş olması

³⁰Kültürel çoğulculuk kullanımı daha çok Hıristiyanlığın ana mezhepleri olarak görülen Katolik ve Protestan mezhepler dışında kalan mezhepler için kullanılmaktadır. Bu kullanım daha çok Amerika Kıtasına Avrupa'dan gönderilen Katolik, Ortadoks ve Yahudi göçmenlerin entegrasyonu hususunda görülmektedir. Katolik, Ortadoks ve Yahudi Kültürel çoğulcu yapıların Anglo Sakson Protestan üst kimliği altında birleşmeleri anlamını taşımaktadır (İrem,2005:199-207).

mümkündür. Bu faktörler arasında 11 Eylül saldırısı (2001) ev sahibi ülke ve toplumların algılarındaki değişimi çok daha histerik bir hale dönmüştür. 2000’li yıllardan sonra değişen küresel koşullarla göçmen kavramının içeriği değişmiş, İslami yaftalama artmış, göçmenler yeni tehdit unsurları haline getirilmiş, bu nedenle de göçün güvenliği tartışmaları ülke politik gündemlerini almıştır.

Dönemin tarihi süreçlerine bakıldığında ev sahibi ülkelerdeki göç politikalarına, politika yapıcılarının, akademisyenlerin ve medya sektörünün göçmen topluluklara yönelik tutum ve davranışlarına dair pek çok örnekte rastlanabilmektedir. Bu örneklerde göçmen kişi ve toplulukların sosyal, kültürel ve değerli yönlerdeki katkıları ile ele alınmadığı daha çok suçlu, şiddet yanlısı, garip dinleri olan tehlikeli yabancılar olarak hedef gösterildiği fark edilmektedir. Yabancılar karşı mevcut tahammülsüzlük, çoğunlukla ülkelerin kendilerini türdeş ve üst kültüre sahip görüp ülkedeki göçmen toplumların sahip olduğu medeniyet ve kültür değerlerinin yok sayılmasından kaynaklanmaktadır. Ülkelerin göç politikaları bu bakış açısına göre şekillendirilmiştir.

Ev sahibi Avrupa ülkelerinin göçe ve göçmenlere dair yaklaşım ve uygulamalarında Tek Boyutlu, İki Boyutlu ve Etkileşimli Kültürleşme modellerine göre hangi kültürleşme stratejilerini seçtiklerini görebilmek mümkündür. Kuramsal alanda detaylı olarak verilen Etkileşimli Kültürleşme Modeline baktığımızda göçmenlerin uyum noktasındaki tutum ve davranış stratejilerinin ev sahibi devlet ve kültür tarafından yönlendirildiği görülmektedir. Eğer azınlık bireylerin kendi miras kültürlerini ve kimliklerini bırakıp ve reddedip buldukları ülkelerin kültürel değerlerini ve geleneklerini benimsemeleri isteniyorsa ev sahibi topluluk tarafından veya devlet politikası olarak **asimilasyon- eritme potası** strateji seçilmiş demektir. Burada Gordon’un (1964) tek boyutlu yaklaşım modelinin ev sahibi Avrupa ülkelerinin zihni arka planını oluşturduğu söylenebilir (Bourhis ve Ark. 2010: 380-381)

Ülkelere bakıldığında da Almanya ve Fransa modellerinin her ikisinin aralarında bazı farklar bulunsa da ana hatları itibarıyla göçmen varlığına karşı tercih ettikleri kültürleşme yönelimi asimilasyonist, ayrımcı ve dışlayıcı olmuştur. Göç almış Avrupa ülkelerinin hemen hepsi benzer tutum ve uygulamalar yürütmüşlerdir. Sadece

aşamalarda ve tarihi süreçlerde değişiklikler gösterilmiştir. Ana hatlar Avrupa ülkelerinin göç politikalarında aynı kalmıştır

Medeniyet ve Kültürel değerler bağlamında mevzuya bakıldığında; ev sahibi ülkelerin bu yaklaşımı göçmen bireyin hâkim kültüre yani Avrupa medeniyet ve kültür değerlerine uyum sağlaması anlamını içermiştir. Bulunulan Avrupa ülkesinin kültür ve değerlerinin hâkim ve egemen olduğunun kabul edilmesi şartıyla farklı etnik ve kültürel yapıların seçilerek ülkede varlığına izin verilmek istenmiştir. Ülkelerin yürüttüğü politik yaklaşım ve uygulamaların tarihi süreçteki görünürlüğüne bakıldığında doğrudan Avrupa ülkelerinin ülke bünyesinde bulunan göçmen kişi ve grupları eski alışkanlıklarından hareketle sömürge özneleri olarak görme eğiliminde oldukları sonucuna gidilebilmektedir.

Avrupa ülkelerinde artık yerleşik hayata geçmiş Türk göçmen vatandaşların ihtiyaç duydukları ve sorun haline gelen mevzular ev sahibi ülke değerleri ile çelişmiştir, bu nedenle pek çok araştırmacı bunu Türk göçmen ailelerin ev sahibi ülke toplum kültürünü benimsemedikleri yönünde okumuş ve bu şekilde yorumlamışlardır. Ancak konuya; ana akım ülke politikaları, toplumun göçmenlere yönelik tutumları ve geçen süre üzerinden bakıldığında göçmen ailelerin ülke değerleri ile bütünleşebilmek için yeni stratejiler geliştirmeye çalıştıkları görülebilmektedir. Özetle ev sahibi ülke yönetim ve toplumlarının tutumu göçmenlerin buldukları ülkelerde kimlik oluşumunda tetikleyici önemli bir etken olmuştur. Uygulamakta ısrar edilen tek yönlü uyum politikaları göç literatürüne daha çok göçmenleri dışlayıcı bir tutum olarak geçmiştir (Adıgüzel,2011:92-93, Abadan-Unat,2017: 47).

4.3. Türk İşçi Göçmenlerin Göç Edilen Ülkelerdeki Son Dönemlerine İlişkin Bilgiler

4.3.1. Köken Ülkenin (Türkiye) Son Dönem Sosyo-Politik ve Ekonomik Yapısını Şekillendiren Dinamikler.

Türkiye Devleti 2000'li yıllara gelindiğinde küresel çapta ekonomik, politik ve sosyolojik dengelerin değişimi ile oldukça yoğun bir süreçten geçmiştir. Bu süreçlerde iç işlerinde ve dış politikasında değişmeyen ilkelere sadık kalarak hareket etmiştir. Bir zihniyet meselesi olarak gördüğü batılılaşma, bir medeniyet değişimi olarak

adlandırdığı Avrupa ideallerine göre oluşturulması istenen modern toplum yapısı değişmez esas olarak zihni ve ideolojik duruşunu devam ettirmiştir. 2002 yılı sonrasında iktidara gelen hükümetle bahsi geçen ilkesel duruşuna alternatif yeni bir zihni yapı ile tanışmıştır. Bu yeni yapı o güne kadarki Türkiye'nin politik, ekonomik ve sosyal yapısına görülür bir değişim getirmiştir. Ak parti hükümetinin iktidara gelmesi üzerine Türkiye iç ve dış siyaset alanlarında hem kurumları ile yapısal hem de sosyolojik düzlemde daha muhafazakâr bir dönüşüm süreci geçirmiştir. Yeni hükümet siyasi ve sosyolojik düzlemde Türkiye'nin tarihsel birikimine vurgu yapan jeo-politik konumunu aktif şekilde kullanmayı hedefleyen, ekonomik açıdan liberal, dış politikada çok boyutlu ve proaktif anlayışla hareket eden bir yapı sergilemiştir. Yola çıktığını söylediği girişimci ve insani dış politika anlayışıyla “*Türki Cumhuriyetler, Avrupa Birliği, Orta Doğu, Kafkasya, Balkanlar, Afro-Avrasya*” ile ilişkilerini aktifleştirmiş Türkiye'nin daha önce iktidarda olan hükümetlerinden farklı bir rota çizmiştir. Aynı şekilde “*Merkez ülke, Çok boyutlu Dış politika, Kamu Diplomasisi, Ekonomi Diplomasisi*”, “*Yumuşak Güç*” veya “*Kültürel Diplomasi*” gibi kullanımlarla ülkeye yeni kavramlar, yeni tanımlamalar getirmiştir (Miş, Duran ve Babacan,2023).

Ak parti hükümetinin 22 yıllık iktidar tarihine bakıldığında ülke içinde ekonomi, eğitim, enerji, milli savunma sanayii ve teknolojileri, yerel üretim gibi konulara ağırlık verdiği ve sıklıkla “*yerli*” ve “*milli*” kavramlarını kullandığı görülmektedir. Ak parti iktidarı devam eden süreç içerisinde uluslararası ve yurt içi siyasi, politik, toplumsal çalkantı ve zorluklarla karşılaşmıştır. Özellikle Kovid 19 salgını ile değişen küresel dengeler ve bunun ekonomik etkileri tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye toplumunu ve iktidarı zorlayan bir süreç olmuştur. Gezi olayları, 15 Temmuz Fetö darbe girişimi, Suriye iç savaşı, Kitleli göçler, Ege ve Doğu Akdeniz'deki enerji güç politikaları, Sınır ötesi harekâtlar, Rusya- Ukrayna savaşı, Türkiye- Amerika ilişkilerinin kırılganlığı, terör tehditleri, komşu ülkelerle yaşanan gerilimler, Amerika ile Çin arasındaki rekabet yine ülkenin ve iktidarın içinden geçtiği zorlu süreçlerdendir. Bu süregelen küresel ve bölgesel durumlara, ülkelerle yürütülen ilişkilere ilişkin olarak Türkiye, jeopolitik görünümü ve güvenliği konusunda yeni stratejiler geliştirmiş, başa çıkma politikaları ve çözümleri ortaya koymaya çalışmıştır (Kritik,2023).

2002' den bu yana girdiği farklı tüm seçimleri kazanan yapısı ile Ak parti iktidarı ülke tarihinde bir ilk olarak gösterilmektedir. Alan yazında uzun süreli iktidarı hakkında pek çok tespit yapılmıştır. Örneğin, Ak parti hükümeti kesintisiz devam eden iktidarı boyunca önemli kırılma noktaları ve krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Ancak bu krizler ve tüm bu süreçlerin içinden siyasetini yeni yönelim ve vizyonlarla güncelleyerek çıkmıştır. Toplumsal yapıya dair de ülke toplumunun hassasiyetlerini gözetererek sosyolojinin dinamiklerini dönüştürmüştür (Miş, Duran ve Babacan,2023:14-19) şeklinde tespitler bulunmaktadır. En son gerçekleştirilen genel seçimleri kazanması ve “Türkiye Yüzyılı” gibi yeni bir vizyon ve söylemle meydana çıkması yapılan tespitleri destekler mahiyettedir.

Ak parti iktidarının yurt içinde ve dışında yaşanan siyasi türbülanslara rağmen uzun süreli iktidarda kalabilmesinin sebepleri birden çok etkene bağlıdır ancak bu özelliği ile alan araştırmacılarının dikkatini fazlasıyla çekmektedir. Uzun süreli iktidarın politika alanındaki pratikleri de yine ayrı araştırılması gereken konulardandır. Bu konu ve alanlara dair yapılacak araştırmalar ve analizlerin Ak parti iktidarının uzun soluklu etki sahasını ve dönüştürücü yönünü ortaya koyması politik ve sosyolojik açıdan çok elzemdir.

Söz konusu konular içerisinde bu çalışmanın ilgilendiği alan Ak parti iktidarının Türkiye merkezli her sahada yenilediği ve geliştirdiği kavramlar, kurmaya çalıştığı veya canlandırmaya çalıştığı medeniyet tasavvurudur. Bunları yaparken de modern dünyada verili kalıp tanımlamaların yerine kendi sahip olduğu medeniyet ve kültürel değerlerinden beslenen kendi tanımlarını oluşturma cesaretidir. Türkiye devletinin bu zamana kadar gelen, kalıpları kendine ait olmayan, tek boyutlu ve indirgemeci bakış açısı, yerini kültürel ve medeniyet bağlamında kadim ve özgün değerlere verilen referanslara ve tanımlamalara bırakmıştır. Bu durum ülke kimliğinde, toplumsal duruşta, iç ve dış tüm dinamiklerin değişiminde kendisini göstermiştir.

2002'den beri gerçekleşen tüm seçimler sonrasında yapılan seçim konuşmalarında ve sair diğer siyasi demeçlerde bu değişimler görülebilmektedir. Türkiye'nin kadim medeniyetine yapılan atıflar, kavramsallaştırmalar, tanımlar jeopolitik ve jeokültürel alanlarda biçilen stratejik konum rahatlıkla takip edilebilmektedir.

Örneğin; Ak parti iktidarı ile birlikte referans noktaları değişen köken ülke Türkiye Devleti sıklıkla “Bizim medeniyetimiz”, ve “Gönül coğrafyası”³¹ (Duran, 2018) gibi kavramlar kullanmıştır. Bu söylemler sahip olunan tüm değerlerle bir medeniyet tasavvuru oluşturma çabasının ilk adımı olarak görülebilir.

Öte yandan tekrar eden bu temel kavramlara zamanla farklı söylem ve kavramlar eklenerek ülke içindeki toplum kadar ulus ötesi düzeyde bütünleştirici bir yaklaşım stratejisi de benimsenmiştir. Bu stratejinin belirlediği ulus ötesi sınırları 2011 seçimleri sonrası yapılan ve artık simgesel hale gelen o dönem Başbakan Erdoğan’ın balkon konuşmasında görülebilmektedir. “Bugün İstanbul kadar, Saraybosna kazanmıştır. İzmir kadar Beyrut kazanmıştır. Ankara kadar Şam kazanmıştır. Diyarbakır kadar Ramallah, Batı Şeria, Kudüs, Gazze kazanmıştır. Bugün Türkiye kadar Orta Doğu, Kafkaslar, Balkanlar, Avrupa kazanmıştır” (Hürriyet,2011). Konuşmanın devamında kazandığını söylediği tüm ülkelerin başkentlerini sayarak halklarını selamlamıştır. Bunun yanı sıra konuşmada tüm dünya ülkelerinde yaşayan Türk vatandaşları da “Tokyo’dan Viyana’ya kadar Paris’ten Toronto’ya kadar beş kıtadaki tüm Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını, tüm soydaşlarımızı buradan selamlıyorum.”³² söylemi ile unutulmamıştır.

Türkiye Devleti iktidarının takip eden süreçlerde yukarıdaki duruş kendini korumuş buna mukabil siyasi söylemlerine yenilerini eklemiştir. Gelişen söylem ve demeçlerde; daha önceki Türkiye Devleti siyasi elitlerinin Modernite ve Batılılaşma adına terk etmek istediği tüm asli dinamiklerini sahiplendiği görülmektedir. Birleşmiş Milletler 74. Genel Kurul toplantısında; Türkiye Cumhuriyeti bulunduğu coğrafya sınırlarının dışına taşınarak, kadim dünyanın merkezine konumlandırılmış, kimlik olarak coğrafyanın hem doğusunda ve hem batısında bulunan insani ve kültürel tüm birikimin varisi³³ (AA, 2019) olarak tanıtılmıştır. Bu konuşma ile Türkiye Devleti’nin kendi öz

³¹Detaylar için bkz. <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/duran/2018/05/08/erdogan-in-manifestosunun-kodlari> - <https://www.haberturk.com/yazarlar/serdar-turgut-2025/2154628-turkiyenin-gonul-cografyasinin-lideri-cumhurbaskani-erdogan>

³²Konuşmanın detayları için bkz.

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakandan-ucuncu-balkon-konusmasi-18015912>

³³2019 Birleşmiş Milletler 74. Genel kurulu açılış konuşması detayları için bkz. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-bmde-konustu-dunya-5ten-buyuktur/1592817>

dinamik ve değerlerinden hareketle kendini tanımlama yoluna gittiği rahatlıkla söylenebilir. Bu tutum ile Türkiye Cumhuriyeti'nin 1071'den bu yana devam eden tarihinde ki ve öncesindeki tüm değerlere ve mensubu olduğu medeniyet dairesine atıf yapılırken ülke içindeki toplumun hafızası canlandırılmaya çalışılmış. Kimlik ve köken bilinci yeniden oluşturulmak istenmiş olarak yorumlanabilir. Ayrıca verilen tüm mesajlarla ülke coğrafi ve toplumsal sınırları genişletilerek modernite ile birlikte ulus bilincine yüklenmiş anlam dönüştürülmüştür. Farklı coğrafya, kültür ve halklarını kapsayıcı bir tutumun tercih edilmiş olması sosyal entegrasyon kuramları üzerinden bakıldığında köken ülke devlet otoritesi olarak dışlayıcı ve ayrılıkçı değil bütünleştirici bir yönelim tercihi yapıldığını göstermektedir (Bourhis ve Ark. 2010).

Köken ülke Türkiye Cumhuriyeti'nin son dönemlerdeki yapısı 60'lı yılların Türkiye'sinden çok daha farklı bir rota çizmiştir. 60'lı yılların Türkiye'si ve siyasi elitleri bölümün ilk kısmında belirtildiği üzere Modernleşme ve Batılılaşma gayreti içerisinde olmuşlardır. Bunu yaparken de mensubu oldukları medeniyet ve kültür değerlerinin yerine farklı bir öze sahip Batı medeniyet değer ve biçimlerini ihdas etmek istemişlerdir. 2002 yılı Ak Parti iktidarı ile görülen en önemli değişim Türkiye'nin kendi asli dinamiklerine verdiği değer olmuştur. Mensubu olduğu medeniyetin özüne referans vererek öz ve biçim arasında meydana gelen çelişkiyi en aza indirme gayreti olarak yorumlanabilecek bu tutum, miras medeniyet ve kültür değerleri üzerinden bakıldığında çok daha büyük bir öneme haizdir.

4.3.2. Türkiye Devleti'nin Yurt dışında Yaşayan Türkiye Kökenlilere Karşı Son Dönemlerde Tutumu (2002....)

Gelişen iletişim teknolojileri ve gündemin hızlı aktığı sosyal medya mecraları devletlerin kamu diplomasisi alanındaki klasik duruşlarına yeni ve farklı bakış açıları getirmiştir. Türkiye devleti de gelişen değişen dünya sistemleri ile bu yeni bakış açısına göre devlet kadrolarında yenilemeye gitmiş, yurtiçi ve uluslararası düzeydeki halkın aktifleştirilmesi anlayışı üzerinden hareket etmiştir. Köken ülke Türkiye Devleti'nin Ak parti iktidarı ile değişen çehresi başta yurtdışına iş gücü göçü ile gitmiş Türk göçmen vatandaşlar ile tüm dünya ülkelerindeki Türk kökenliler konusunda da kendisini göstermiştir. Yeni durumda Türkiye'nin göç politikalarında yenilemeye gidilmiş, yurt dışında yaşayan ve artık yerleşik hayata geçmiş Türkiye kökenli göçmen

vatandaşlarına yönelik yoğun kamu diplomasisi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Son dönem çalışmalarda yurtdışındaki vatandaşlara karşı ilgideki artışın daha öncelere göre daha yoğun seyrettiği ve mevcut ilgi ile yurtçinde ve uluslararası alanda yapılan çalışmaların daha bilinçli ve planlı yürütüldüğü görülmektedir.

2002 sonrası yapılan çalışmaların içerisinde köken ülke Türkiye Devleti'nin yurt dışında yerleşik hayata geçmiş Türkiye kökenli göçmen varlığını “*Diaspora*”³⁴ kavramı ile tanımlama yoluna gitmesi dikkat çekici bir yaklaşım olmuştur. Kavramın ilk kullanımına 2015 yılında yayınlanan Ak Partinin hazırladığı altıncı program olan 64. Hükümet Planı resmî belgesinin “Yurtdışında din ve eğitim hizmetleri” başlığı içerisinde rastlanmaktadır (AK Parti,2015). Köken ülke Türkiye Devleti'nin yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarına yönelik artan ilgisi ve mevcut varlığın Diaspora olarak tanımlamaya gidilmesi alan yazında dikkat çeken bir yönelim olarak görülmektedir. Türkiye Devleti'nin yurtdışında yaşayan Türkiye kökenlilere yönelik diaspora politikalarını hangi motivasyonla ve hangi amaçlar doğrultusunda şekillendirdiği konusu önem kazanmaktadır. Diaspora kavramı özellikle 1961 yılında Türkiye'den Almanya'ya yönelen iş gücü göçü ile giden Türk vatandaşlarını kapsadığı

³⁴ Diaspora kavramı alan kaynaklarında ihtiva ettiği olumsuz anlamları ve değişim geçiren yönleriyle ele alınmaktadır. Kavramın tarihi temeli Yahudiler ile bilinmektedir. İlk manası ile trajik bir şekilde ana yurdundan kopuş yaşayan topluluklar için sıklıkla kullanılmıştır. Bunların dışında Türk Dil Kurumunda “*Herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer*” olarak verilmiştir. (Diaspora maddesi, <https://sozluk.gov.tr/>, erişim: 2024) 21. Yüzyılın başlarında hızla ilerleyen iletişim teknolojileri ve ulaşım ağları ile birlikte kavrama yeni güncellemeler gelmiş yeni anlamlar kazandırılmıştır. Artık yurttan ayrılmanın nedenleri illaki trajik nedenlere bağlanmamaktadır. İş bulma ya da ticari nedenlerle gerçekleşen dağılımlarda Diaspora olarak tanımlanır olmuştur. Günümüzde göç araştırmacılarının dikkatini çeken kavram popüler bir kimlik kazanmış ve göçmenler, mülteciler, azınlıklar için kullanılır hale gelmiştir. Kavramın değişimini ve Türk Diaspora Politikalarını inceleyen iyi bir çalışma için bkz. *YTB. (2022). Almanya Türk Diasporası Atlası, Göçmenlikten Diasporaya 60. Yılında Almanya'da Türkler. Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları. Sağlam, E. (2019) Türkiyeli Göçmenlerin Gözünden Türk Diaspora Politikası: Toplumsal Sorunlar ve Beklentiler- Avusturya Örneği. Doktora Tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

gibi yurtdışında tüm dünyaya yayılmış Türk kökenli vatandaşlar ve akraba toplulukları da içine almaktadır (Düzenli, 2022:29).

Diaspora varlığı ülkeler arasında köprü görevi görmektedir. Bu nedenle devletlerin yurtdışındaki diaspora varlıkları ile ilişki ağları kurmalarının pek çok boyutu vardır. Son dönem Türkiye Devleti'nin de yurtdışındaki diaspora üyeleri ile yapılandırılan ilişkileri siyasi, ekonomik ve sosyokültürel hedefler içermektedir. Bu hedefler ilk elden yapılandırılan bağların kurucu unsurları olarak ön plana çıkmaktadır. Bu kurucu unsurlarla genel manada yurt dışındaki Türk kökenli topluluklarla ilişkilerin çok yönlü olarak daha kalıcı hale getirilmesi amaçlanmaktadır. *“Yurtdışındaki Türk vatandaşları ve akraba topluluklarının bütün farklılıklarının Türkiye Devleti tarafından sahiplenilmesi, vatandaşların buldukları ülkelerde menfaatlerinin korunması, ortak dil ve kültür birikiminin muhafazası, geliştirilmesi ve yurtdışına yapılacak hizmetlerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi”* amaçlar arasında belirtilen ve uygulananlardır (AK Parti, 2015).

Özellikle söz konusu ilişki ağları ve Diaspora tanımlamasının yapılması bu çalışmanın kitlesinin temelini oluşturan Avrupa'ya iş gücü göçü ile giden Türk toplulukları adına çok daha farklı bir öneme sahip olmuştur. Avrupa'daki Türk kökenli göçmen aileler uzun yıllardır kaldıkları ülkelerde yerleşik hayata geçmiş ve artık dördüncü nesillerini görmüşlerdir. Türkiye devleti tarafından yapılan Diaspora tanımlaması; onların uzun yıllardır ev sahibi Avrupa ülkelerinin -misafir işçi gibi- içerisinde sürekli geçicilik barındıran tanımlamalardan kurtulmaları ve buldukları ülkelerde kalıcılıklarının vurgulanması anlamına gelmektedir (YTB, 2022: 7-8). Güçlendirilen ilişki ağları, Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk vatandaşlarına ev sahibi ülkelerin asimilasyon politikalarına karşın miras kültürel kimliklerinin ve aidiyetlerinin korunması yönünde destek olarak yansımıştır. İçinde buldukları topluma sağlıklı entegre³⁵ olmaları,

³⁵2008 yılında Köln'de Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından yapılan konuşma buna örnek olarak verilebilir. Cumhurbaşkanı Erdoğan konuşmaya entegrasyona evet, asimilasyona hayır sözleri ile başlayarak, kendi öz dil ve kültür birikimlerinden taviz vermemelerini salık vermiştir. Almanya'da yerleşik hayata geçen Türklere artık Almanya' da bir yabancı gibi yaşamamalarını, sosyal, politik ve ekonomik katılımı artırmalarını, Almancayı hem kendilerinin hem de çocuklarının çok iyi bir şekilde bilmesi gerektiğini, tüm imkanlardan ve

aktif katılım sağlamaları, kurdukları Sivil Toplum Kuruluşlarını etkin hale getirmeleri yönünde de teşvik edici olmuştur (AK Parti,2015)

Türkiye Devleti'nin yurtdışında yaşayan Türk kökenlilere yönelik artan ilgisi ve Diaspora tanımlamasının yapılması beraberinde devletin kurumsal aktörlerini saha da aktif bir şekilde kullanımını ve buna yönelik diaspora politikaları oluşturulmasını sağlamıştır. Türk iş gücü göçlerinin ilk dönemlerine dair çalışmada verilen bilgilere göre; dönem Türkiye Devleti yurt dışında kalıcılıkları kesinleşen vatandaşları için Millî Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Büyükelçilikler, Başkonsolosluklar ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi devlet kurumlarını aktif hale getirmişti. Sahada merkezi bir role sahip olan bu kurumlar Türkiye'nin o dönemde ki amaç ve istekleri doğrultusunda kısmi faaliyetler göstermişlerdir.

Son dönemde ise Türk Diaspora çalışmalarının sahadaki söz konusu mevcut kurumsal aktörlerinin kullandıkları yöntemlerin nicel ve nitel özelliklerinin güçlendirildiği, mevcut kurumlara yenilerinin eklenerek çeşitlendirildiği ve özellikle kurumsal enstrümanların insan kaynağı kullanımının artırıldığı gözlemlenmektedir. Türkiye son dönemlerde kurumsal yapıları ile uluslararası alanda hem kamu diplomasisini hem de kültürel diplomasiyi yürütmeye çalışmıştır. Dışişleri Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) gibi mevcut kurumların etki alanları artırılarak genişletilmiştir. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Yunus Emre Vakfı ve Kültür Merkezleri ile bünyesinde açılan Yunus Emre Enstitüleri (YEE) yeni kurumsal yapılar olarak eklenmiştir. Tüm bu kurumsal aktörler Türkiye'nin uluslararası sahadaki yumuşak güç unsurlarını temsil etmektedirler. (Düzenli, 2022: 27-49)

Dış İşleri Bakanlığı göçün ilk zamanlarından bugüne kadar sahada en etkili aktör olarak varlığını sürdürmektedir. 6,5 milyonu Batı Avrupa ülkelerinde yerleşik olan vatandaşların refahı için Konsolosluklar ve Büyükelçilikler marifeti ile hizmet

eğitim alanındaki imkanlardan faydalanmaları gerektiğini konuşmasına eklemiştir (Der Spiegel, 2008).

vermeye çalışmaktadır. Bu kurumun ilk döneme oranla son dönemlerde görev sahasındaki tutumundaki fark vatandaş ile devlet arasındaki mesafelerin kaldırılması yönünde kendisini göstermiştir.³⁶

Çalışma Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı sahada aktif olarak bulunan kurumlardandır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı yurt dışında çalışan vatandaşların göçün ilk döneminden bu yana sosyal güvenlik sözleşmelerinin düzenlenmesinden sorumludur. Bünyesine 2000’li yıllarda “Dış ilişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü” nü eklemiştir. Söz konusu müdürlüğün Görev alanı “*Genel Müdürlüğümüz, yurt dışında çalışan veya yurt dışı ile bağlantıları devam eden vatandaşlarımızın ve aile fertlerinin çalışma ve sosyal güvenlik mevzuatından doğan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda her imkânı seferber etmektedir.*”³⁷ şeklinde tanımlanmaktadır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı daha çok sosyal hizmet alanlarına yoğunlaşmış bir kurum olarak hizmet vermektedir. “*Yurt Dışı Temsilcilikler ve Uluslararası Sosyal Hizmetler Birimi*” adı altında resmi görev alanlarını “*yurt dışında yaşayan grup, aile ve bireylerin, sosyal kültürel ve yasal sorunlarına çözüm bulmak, yurt dışındaki ülke temsilcilikleri ile birlikte sosyal hizmet vaka çalışmalarını yürütmek*”³⁸ olarak tanımlamaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı Avrupa ülkelerine yapılan göçün ilk dönemlerinden itibaren Türkçe eğitiminden birinci derece sorumlu kurum olarak hareket etmiştir. Yurt dışında yaşayan Türk asıllı göçmen vatandaşların kimliklerini kaybetmeden Türkçe anadil dersleri alabilmelerini yakından takip etmektedir. Hem ülke dillerini hem de kendi

³⁶ TC. Dışişleri Bakanlığı Resmî Web Sitesi. Türkiye Yüzyılında Türk Dış Politikası. Detaylar için bkz. https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/turkiye-yuzyili-nda-turk-dis-politikasi-2024-kitapcik.pdf

³⁷ TC. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. Yurtdışı Vatandaş Hizmetleri. Detaylar için bkz. <https://www.csgeb.gov.tr/digm/contents/genel-mudurluk/tarihce>

³⁸TC. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. Yurtdışı Temsilcilikleri ve Uluslararası Sosyal Hizmetler Birimi. Detaylar için bkz. <https://www.aile.gov.tr/abdldb/daire-baskanligi/yurt-disi-temsilcilikler-ve-uluslararasi-sosyal-hizmetler-birimi/>

anadillerini bilen donanımlı bireyler olmalarını öncelemektedir. Bu minvalde bahse konu ülkelerle ikili ilişkiler geliştirerek Türkçe anadil ve Türk kültürü öğretmenleri göndermektedir. Son dönemlerde bu derslerini uzaktan eğitim ile Türkçe dersleri vermek suretiyle de desteklemektedir³⁹.

Yunus Emre Vakfı ve Yunus Emre Enstitüleri, son dönem Türkiye Diaspora politikaları doğrultusunda devletin mevcut yurtdışı kurumlarına eklenen yeni bir aktördür. 2009 yılında Türkiye'nin kültürel diplomasi alanındaki etkin yüzü olarak faaliyetlerine başlamıştır. Yunus Emre Enstitüleri'nin en son yayınladığı 2022 faaliyet raporunda bulunan saha verilerine göre günümüzde 15 tanesi Avrupa başkentleri olmak üzere 63 ülkede 84 temsilciliği bulunmaktadır. Bu doğrultuda yurt dışında 92 ülke ile işbirliği protokolü, 124 üniversite ile de Türkoloji protokolü gerçekleştirmiştir. Kurum için ad olarak Türk Devleti miras kültür medeniyet tarihinde sembol isimlerden bir olan Yunus Emre seçilmiştir. Kurum şair ve mutasavvıf olarak bilinen Yunus Emre'nin temsil ettiği değerlerden hareketle konum almakta, benzer ilkelerle kendini tanımlamaktadır (Düzenli,2022:40).

Kültürel diplomasinin samimi, esnek ve dünya toplumları ile daha sivil ilişki kurmaya yarayan tarafından faydalandığını belirten Enstitüler Türkçe öğretimi ve kültür-sanat çalışmaları üzerine yoğunlaşmıştır. Amaç olarak; *“dünya toplumlarının Türkiye'yi daha yakından ve doğru kaynaklardan tanımasını, kültürlerarası etkileşim temelli faaliyetlerle dünya kültür mirasına katkı sağlamak”*⁴⁰olarak belirtmektedir. Yunus Emre Enstitüleri'nin yumuşak güç olarak sahada yaptığı çalışmalar incelendiğinde, yurtdışında yaşayan diaspora halklarında Türkiye'nin kadim miras kültürünün, dilinin ve sanatlarının unutulmamasını sağlama ve tüm dünya toplumları ile de kültürel alışverişin arttırılması misyonu üstlendiği görülmektedir.

³⁹TC. Milli Eğitim Bakanlığı. Detaylar için bkz. <https://yyegm.meb.gov.tr/www/yurt-disinda-yasayan-iki-dilli-turk-cocuklarına-uzaktan-egitimle-turkce-ogretimi-seminer-programi-cevrime-ici-duzenlenmistir/icerik/811>

⁴⁰ Yunus Emre Enstitüleri. 2022 Faaliyet Raporu. https://www.yee.org.tr/sites/default/files/yayin/2022_faaliyet_raporu.pdf

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı 2010 yılında bir kamu kurumu olarak kurulmuştur. Günümüzde faaliyetlerini Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olarak yürütmektedir. Kuruluş, Türkiye Devleti'nin kültürel diplomasisinin önemli vasıtalarındandır ve sahada en etkin kurumsal aktörlerden biridir. Yurtdışında yaşayan vatandaşlar ve Dil, din, kültür ve tarih bağları olan soydaş ve akraba topluluklar ve Uluslararası Öğrenci hareketleri kapsamında Türkiye'ye gelen Uluslararası Öğrenciler kurumun üç ana çalışma alanlarıdır.

Türk işçi göçmen aileler ve nesillerinin anavatanla olan bağlarının güçlendirilmesi, kimliklerinin korunması, ana dilin muhafazası ve mukim oldukları ülke ile toplum yapısında ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki statülerinin yükseltilmesi kurumun temel amacı ve ana önceliği olmuştur. Söz konusu Türk göçmen varlığının buldukları ülkelerdeki etki alanları ve potansiyellerinin tespitinin yanı sıra Türk diasporasına yönelik yapılan nefret suçlarının analizi de çalışma alanlarındandır.

Ortak bir geçmişe ve hafızaya sahip olunan soydaş ve akraba topluluklar ile yoğun, sıcak ve samimi ilişkiler kurularak aradaki bağlar güçlendirilmektedir. Bu doğrultuda kardeş ülke ve topluluklara yönelik sosyo-kültürel faaliyetler düzenlenmektedir. Sözlü tarih çalışmaları ve kültür envanteri çalışmaları ortak hafızayı korumayı amaçlamaktadır.

Kurumun en etkin olduğu alanlardan biri de Uluslararası Öğrencilerle ilgili yürüttüğü çalışmalardır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin öteden beri öğrencilere sağladığı burs programları kurulduğundan bu yana YTB'nin görevleri arasındadır. 2012 yılında "*Türkiye Bursları*" adı altında yürütülmeye başlanan çalışma dünyanın en kapsamlı burs programlarından biri olarak kabul görmektedir. Bu yönüyle kurum Türkiye'nin yumuşak güç enstrümanı olarak markalaşmış bir yapıya sahiptir. Bu burs programı kapsamında Türkiye'nin uluslararası öğrenci hareketliliği noktasında dünya sıralamasında üst sıralara çıkması sağlanmıştır. Sayısı 150 bini geçen mezun veren burs sistemi burslandığı öğrencileri "*Gönül elçisi*" olarak tanımlamaktadır⁴¹(Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2022, 359-363).

⁴¹YTB. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. Yurtdışı Vatandaşlar. Detaylar için bkz. <https://ytb.gov.tr/daireler/yurtdisi-vatandaslar>

Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Devleti'nin yurtdışında yaşayan vatandaşlarına yönelik teşhizatlandığı en eski ve merkezi enstrümanlarından biridir. Türkiyeli göçmen ailelerin yeni nesilleri ile birlikte artan ihtiyaç ve son dönem Türkiye'sinin Diaspora politikalarının yapılandırılmasına yönelik ilgisi başkanlığın sahada etkisini artırmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı çalışmanın ana ekseninde bulunan bir kurum olduğu için müstakil bir başlık altında ele alınacaktır.

Türkiye Devleti 2002' den buyana dış politikasında, Türkiye'nin uluslararası görünürlüğünün artırılmasını ve imajının güçlendirilmesini hedeflemiştir. Bu amaçla kamu diplomasisi ve kültürel diplomasiye⁴² ağırlık verdiği fark edilmektedir. Buraya kadar genel hatları ile bilgileri verilen kurumsal yapıların Türkiye Devleti'nin bu hedefleri doğrultusunda teşkilatlandırıldığı gözlemlenmektedir.

Tüm bu kurumsal aktörlerin gerçekleştirdiği faaliyetler ve raporlar incelendiğinde de yurtdışındaki vatandaşların yeni nesillere ilk elden ulaşma çalışmaları kendini göstermektedir. Bu nesillerin yaşadıkları ülkelerde artık bir göçmen bilinci ile değil ev sahibi bilinci ile hareket etmelerine, toplumsal rollere aktif katılım sağlamalarına, yeteneklerinin geliştirilmesine, güçlü ve yeterli olmalarına, destek sağlayan çalışmalar dikkat çekmektedir.

2002 ve sonrasında Türkiye Devleti'nin yurtdışında yaşayan vatandaşlara dair tutum ve beklentilerine bakıldığında ise konuyu etkileyen birden çok saik olduğu görülmektedir. Son dönem yurtdışına iş gücü göçü ile giden vatandaşlarına yönelik yapılan çalışmalarda mevcut "işçi" tanımlamasının değiştirilmesi en önemli hareketlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Türk göçmen vatandaşlarına verilen "işçi" tanımlaması bu dönemde "Türk Diaporası" kurumsal tanımlamasına dönüştürülmüştür. Bu yönlü bir tanımlama Türkiye Devleti'nin hedefleri

⁴²11. Kalkınma Planı, sayfa 190, 839. Madde "Türkiye'nin uluslararası görünürlüğünün artırılması ve imajının güçlendirilmesi için kamu ve kültür diplomasisi faaliyetleri yoğunlaştırılacaktır." Detaylar için bkz.

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf

doğrultusunda Diaspora politikaları geliştirmesini, yumuşak güç kullanımının artırılmasını, kamu ve kültürel diplomasi alanlarının genişletilmesini sağlamıştır.

Bu süreçte Türkiye Devleti'nin yurtdışındaki göçmen vatandaşlara yönelik siyasi ve ekonomik inisiyatifler geliştirme yaklaşımının olduğu görülmekle birlikte köken ülke olarak, göçmen vatandaşların sahip oldukları kültür ve medeniyet değerlerini koruyup sahiplenen, menfaat ve sorunlarını yüksek sesle dile getiren savunmacı bir yaklaşımda bulunduğu da görülmektedir.

Türk Diaspora politikaları doğrultusunda yapılan çalışmalarda öteden beri göçmen vatandaşlar ve anavatan arasında var olan ilişki ağlarının güçlendirilmesi de diğer önemli husustur. Eskiden beri yurtdışındaki vatandaşlar tarafından eleştirilen elitist ve mesafeli tavır yeni kurumsal aktörlerinde etkisi ile birlikte devlet ile halk arasındaki mesafelerin kaldırıldığı bir ilişki biçimine dönüştürülmüştür. Yurtdışındaki Türk vatandaşlarına yönelik yapılacak hizmetler daha sistemli ve kalıcı, kurumsallaşmış ve sürdürülebilir bir yönde değiştirilmiştir. Böylelikle göçmen vatandaşlarının köken ülke aidiyetinin ve güveninin yeniden tesis edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu çabalarla yurtdışındaki vatandaşların psikolojik destek olarak özgüvenlerinin artırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Türkiye Devleti'nin bu tutumunun yurtdışındaki Türk göçmen ailelere yönelik siyasi ve ekonomik odaklı beklentilerinin önüne geçmiştir denilebilir.

Son dönem Türkiye Cumhuriyeti'nin yurt dışında yaşayan vatandaşlara yönelik faaliyet alanlarındaki duruşu kuramsal zeminden bakıldığında, miras kültür ve medeniyet değerlerinin korunması ve biçim ve kavram odaklı bilincin yaşatılmaya çalışılması yönünde okunabilir. Öte yandan Türkiye Devleti her dönemde yurtdışında yaşayan Türk kökenli toplumun buldukları ülkelere entegre olmalarını teşvik etmiştir. Son dönem Türkiye'sinin bu konudaki teşviki geçen zamanında etkisi ile Türk göçmen ailelerinin kendilerini buldukları ülkelerde ev sahibi olarak görmeleri yönünde bir söyleme dönüşmüştür. Köken ülke Türkiye'nin bu yönlü yaklaşımı ana akım ülkelerde bulunan Türk Diaspora varlığının kültürleşme ve bütünleşmelerine destek olarak görülebilir.

4.3.3. Diyanet İşleri Başkanlığının Türk İşçi Göçmen Yurttaşlarına ve Çocuklarına Yönelik Çalışmaları (Uluslararası İlahiyat Programının Başlatılması)

Diyanet İşleri Başkanlığı 1961 yılında Avrupa ülkelerine yönelik gerçekleşen işçi göçlerinin ilk dönemlerinde etkin bir role sahiptir. Göçün ilk zamanlarında ülkelerin azınlık politikaları kapsamında Türk işçi ailelerinden eğitimi, ibadethane ve din adamı yetiştirme ihtiyacı konusunda yaşanan zorluklar köken ülke Türkiye Devleti'nin bu konuda yasal bir çözüm oluşturmasını gerekli kılmıştır.

Bu nedenle Türkiye Devleti Diyanet İşleri Başkanlığı marifetiyle yurtdışındaki vatandaşlarının din görevlisi taleplerini köken ülkeden görevli göndermek suretiyle karşılama yoluna gitmiştir. 1971 yılından itibaren Avrupa'da yaşayan vatandaşların din hizmetlerindeki ihtiyaç ve taleplerini karşılamak amacıyla Ramazan ve Kurban Bayramı döneminde geçici statüde din görevlileri göndermeye başlamıştır (Gemici, 2015:185).

Bunu takiben 1984 yılından itibaren de ilki Federal Almanya'da olmak üzere "*dini, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetleri gerçekleştirmek ve ülke genelindeki kendisine bağlı derneklerin bu tür faaliyetlerini koordine etmek*" (DİTİB,2023) amacı ile Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) teşkilatları kurulmuştur. Söz konusu teşkilatlar ülkelerde bulunan farklı, dağınık dernekleri bünyesine katarak mevcut Türk toplumu için alanda aktif sivil toplum yapıları olarak çalışmalar yapmaya başlamışlardır.

2000 'li yıllarla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın etki alanları genişlemiş. Son dönem Türk Diaspora politikaları ile kurumsal ve kültürel diplomasi bağlamında çok daha önemli ve aktif hale getirilmiş. Kurumun kapasite ve faaliyet alanlarına bakıldığında yeni birimlerle genişletildiği görülmektedir. Kurum bünyesinin teşkilatlanması, yeni birimler eklenerek zenginleştirilmiş, görev ve yetki alanları ile ilke ve hedefleri yeniden düzenlenerek son dönem Türkiye vizyon ve dünya görüşüne göre şekillendirilmiş. Bu minvalde Kurumun bu yeni yapısına biraz daha detaylı olarak bakmak Uluslararası İlahiyat Programı'nın ortaya çıkmasını sağlayan süreçlerin de daha iyi görünür olmasını sağlayacaktır.

Diyanet İşleri Başkanlığının resmi internet sitesinde verilen bilgilere göre; 2010 yılında Başkanlık merkez teşkilatı bünyesinde 6002 sayılı “*Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Gereği*”⁴³ Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Birimin görev ilke ve hedefleri “*İslam düşünce geleneğinin zenginliğini, doğru bilgi ve din anlayışını, tecrübeli din hizmetleri ile icra etmek*” olarak tanımlanırken yurtdışında yaşayan vatandaşların sahip oldukları medeniyet ve kültürel değerleri ile kimliklerinin korunmasını esas almıştır.

Dış ilişkiler Genel Müdürlüğünün resmî sitesinde genişletilen görev alanları;

“.....yurt dışında yaşayan vatandaş, soydaş ve dindaşların buldukları ülke ve topluluklara doğrudan din hizmetlerini götürmek, sağlıklı dinî bilginin üretileceği ve din bilginlerinin yetiştirileceği din eğitim-öğretim kurumlarının teşekkülü ve gelişimine katkı sağlamak, bu doğrultuda işbirliği ve tecrübe paylaşımını artırmak, söz konusu ülke ve toplulukların resmî-İslamî kurumlarının gelişmesine ve hizmetleri geliştirmelerine yardımcı olmak; kurumlar arası yakın ve sıcak ilişkiler kurmak, Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk toplumunun karşılaştığı dinî ve sosyal-kültürel sorunlarına sağlıklı çözümler üretmek⁴⁴” şeklinde belirtilmektedir.(DİB,20018)

Diyanet İşleri Başkanlığı içerisinde yeni yapılandırılan Dış İlişkiler Genel Müdürlüğünün alt birimleri de yine söz konusu ilke ve hedeflere göre yeniden düzenlenmiştir. “*Yurtdışı Türkler Daire Başkanlığı, Avrasya Ülkeleri Daire Başkanlığı, Yurtdışı Eğitim ve Rehberlik Daire Başkanlığı, Müslüman Ülke ve Topluluklar Daire Başkanlığı*” şeklinde dört birimdir. Belirlenen başkanlıklar arasında Yurtdışı Türkler Daire Başkanlığı ve Yurtdışı Eğitim ve Rehberlik Daire Başkanlıklarının hizmet alanlarının doğrudan yurtdışındaki vatandaşlara, soydaş ve dindaşlara yönelik düzenlendiği görülmektedir.

⁴³ TC. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü detaylar için bkz. <https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/sayfa/53/tanitim>

⁴⁴TC. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü detaylar için bkz. <https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/sayfa/51/ilkel-ve-hedefler>

Dış İlişkiler Başkanlığı'nın görev ve yetki alanlarındaki düzenlemeye bakıldığında kurumun yurt dışı teşkilatlanmaların da Avrupa ülkelerindeki Türk varlığına yönelik daha yoğun bir yapılanma içine girildiği görülmektedir. Başkanlık içerisinde yapılanmaların hızlanması, Türkiye içinde ve yurtdışında meydana gelen pek çok ciddi sosyal olgu ile karşılaşılmasından da yakinen etkilenmiş.

Avrupa'da yaşayan Türk toplumunun göçmenlikten çıkıp yerleşik yaşama geçmeleri, Türkiye'den Avrupa'ya gönderilen din görevlilerinin yaşadığı sosyo-psikolojik ve bürokratik zorluklar, Yeni kuşakların dil ve kültür algısının değişmesi 11 Eylül 2001 saldırısı ile Dünya genelinde görünür hale gelmeye başlayan İslam ve Müslüman toplumlarına karşı yürütülen negatif algı süreçleri, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gündeminde yer eden söz konusu sosyal mevzular olarak özetlenebilir. Tüm bu konular Türk toplumunu buldukları coğrafyalarda derinden etkileyen başlıca sosyal problemler olarak görülmüş ve Başkanlık tarafından çözümler üretilmeye çalışılmış.

Yukarıda özetlenen Türk göçmen vatandaşları ve nesillerini etkileyen bu menfi durumlar çalışmanın ana araştırma kitlesi olan Uluslararası İlahiyat Programının ortaya çıkmasını sağlayan başlıca nedenleri haline gelmiştir. Özellikle Türkiye'den Avrupa ülkelerine gönderilen din görevlilerinin görevlendirilme süreçleri ve oradaki mevcut durumların da meydana gelen zorluklar Uluslararası İlahiyat Programı'nın çıkışının ilk nedenini oluşturmuştur.

Din Görevlilerinin gönderildikleri ülkeler hakkında hiç bilgi ve tecrübelerinin olmaması, buldukları ülke yerinde dil, kültür ve eğitim gibi birçok farklı güçlüklerle karşılaşılması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kültürel ve psikolojik endişeler bu konunun ilk elden sayılabilecek sorunları olmuştur.

Yurtdışına gönderilen din görevlilerinin içinde buldukları durumlara karşılık kurumun merkez bünyesine eklenen Yurtdışı Eğitim ve Rehberlik Daire Başkanlığı'nın görevleri arasına; *“Türkiye'den yurtdışına gönderilecek görevlilere gitmeden önce eğitim planı hazırlama, eğitimler için gerekli kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapma, yabancı dil kursları düzenleme, mesleki ve kültürel konularda kurs ve seminerler düzenleme, yurt dışı görevli personellerin gönderilecekleri ülkelerdeki*

*hizmet alanlarında uzmanlaşması..*⁴⁵ gibi çalışma alanları eklenmiştir. Bu yapılanma ile din görevlilerinin sosyal düzeyde karşılaşılabilecekleri zorlukların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma alanları, din görevlilerinin gönderilecekleri ülkelerde ortaya çıkacak bireysel sorunlarının önüne geçilebilmesi açısından oldukça önemli bir yaklaşım olmuştur. Ancak zaman ilerledikçe mevcut durum içerisinde kendisini gösteren çok daha farklı bir sorunla karşılaşmıştır. Bu yeni sorun Türkiye’den gönderilen din görevlilerinin Türk göçmen ailelerin yeni nesilleri ile sağlıklı iletişim kuramamaları yönünde kendisini göstermiştir.

Kurum yapılanmalarında din görevlilerine yönelik desteklerin artırılması Türk göçmen vatandaşların yeni nesilleri arasında Türkiye’de doğan ve belli bir yaştan sonra-aile birleşimi ile- Avrupa ülkelerine giden ikinci nesillerle aradaki mesafeyi kapatmaya yaramış olsa da ülkelerde dünyaya gelen sonraki nesiller için yeterli gelmemiştir.

Çalışmanın teorik zemininde belirtildiği üzere farklı bir ülke kültüründe doğup büyüyen nesiller içinde buldukları sosyal çevrenin anlam değer dünyalarından kaçınılmaz olarak etkilenir ve kolektif kültüre eklemlenirler. Din görevlilerinin yeni Türk nesilleri ile iletişim kurmakta güçlük çekmelerinin altında da son nesillerin göç edilen Avrupa ülkelerinin medeniyet ve kültür biçimleriyle şekillendikleri gerçeği yatmaktadır. İki dil ve birbirine zıt iki kültür arasında yetişen yeni neslin dil, kimlik ve medeniyet değerleri noktasında algıları farklı gelişmektedir. Bu nedenle yeni nesilleri anlamak ve onlara ulaşmak söz konusu nesillerin içinde bulunduğu kültürü bilmeyenler için zorlu bir süreç halini alabilir.

⁴⁵TC. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü- Yurtdışı Eğitim ve Rehberlik Başkanlığı görev detayları için bkz.

<https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/sayfa/48/Yurt-Disi-Egitim-ve-Rehberlik-Daire-Baskanligi-gorevleri>

Ayrıca farklı bir coğrafyada o toplumun medeniyet ve kültürüne ait hissetmek, şekillerini ve yaşam pratiklerini benimseyip sosyo-psikolojik açıdan baskı hissetmeden o medeniyetin içerisinde yaşamak ve değerlerini anlamak çok zaman isteyen bir durumdur. Kuramsal olarak farklı bir ülkeye giden, o toplumun kültürü ile tanışan bir birey için o ülkede kalış süresi en önemli değişkendir. Türkiye’den gönderilen görevlilerin görev süreleri bu gibi bir şey için yeterli gelmemektedir.

Bu nedenle söz konusu durum hem ülkelerde bulunan toplumun dilini ve kültürünü anlayan hem kendi kökleri ile bağlarını sağlıklı inşa etmiş, her iki kültürle de etkileşimi güçlü olan, toplum pratiklerine aşina, ilmi yetkinliği olan dini konularda ki ihtiyaçlara aynı dilden cevap verebilecek donanıma sahip kişilerin yetiştirilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu minvalde köken ülke Türkiye devleti sayılan tüm bu vasıflara haiz din görevlilerinin/imamların yetiştirilmesi için yeni yaklaşımlar ve düzenlemeler yapma yoluna gitmiştir.

Uluslararası İlahiyat Programının çıkışında etkisi olan nedenlerden bir diğeri de Dünya genelinde özellikle 11 Eylül saldırılarına tarihlenerek oluşturulan negatif Müslüman algısı olmuştur. 2001 yılında yaşanan bu olaydan sonra İslam’ı ve Müslümanları hedefe koyan negatif söylemlerin üretilmeye başlanması, dünya genelinde yaşanan tüm terör ve şiddet olaylarının bir şekilde Müslümanlarla ilişkilendirilmesi ve tüm bunların referans noktasının İslam olarak gösterilmesi Avrupa ülkelerinde İslam korkusu ve dolayısı ile göçmenleri hedef alan çeşitlilik korkusuna dönüştürülmüştür. Bu durum Avrupa’da ve farklı coğrafyalarda yaşayan Müslüman vatandaşlara yönelik fiili ve entelektüel saldırılarla gündeme gelmiştir (Kaya,2016:4-8). “İslamofobi” gibi bir tanımlama, Müslümanlar üzerinden yaygınlaştırılmış ve gündelik yaşamı zorlayan bir yapıya bürünmüştür. Öyle ki Müslümanların tüm hal ve hareketleri İslamofobi konusu üzerinden açıklanarak başlı başına yaşamı tehdit eder hale gelmiştir.

Ev sahibi Avrupa ülkelerinin yerel gündemlerine Müslüman azınlıklara yönelik siyaset ve devlet politikalarının negatif ana gündem maddesine dönüştürülmesi şeklinde yansımıştır. Devlet düzeyinde sergilenen dışlayıcı tutum ve davranışlar ya da terörist yaftalamaları da yeni nesillerin ülke kültürü ile bütünleşmeyip marjinal kimlikler haline gelmesine neden olabilmektedir (Erşahin, 2015: 125-146, Gemici,2015: 184).

Türk yeni nesilleri ile Türkiye’den gönderilen din görevlileri arasındaki iletişim sorunları ve donanım gerektiren yeni ihtiyaçların fark edilmesi, ev sahibi ülkelerde İslam ve Müslüman algısında tırmandırılan negatif yaklaşımlar içerisinde büyümek zorunda kalan yeni neslin dini eğitim ve kimliklerinde marjinal selefî akımlara kayma riskinin söz konusu olması gibi durumlar nedeniyle Diyanet İşleri Başkanlığı birtakım çalışmalar başlatmıştır.

Değınilen tüm bu sebepler nedeniyle Diyanet İşleri Başkanlığı 2004 yılında gerçekleştirilen Din Şurası’nda yurtdışında yaşayan vatandaşlara yönelik hizmetleri için “Din Eğitimi ve Öğretimi” konularında bazı kararlar almıştır. Bu kararlardan 26. Madde Uluslararası İlahiyat Programı’nın başlamasına ve din görevlisi/imam yetiştirme projesine temel oluşturduğu görölmektedir.

“26. Karar: Yurtdışındaki din hizmetleri için yetişmiş elemanlara acil ihtiyaç duyulduğu bilinmektedir. Yurt içindeki ihtiyaç da dikkate alındığında mevcut İlahiyat Fakültelerimizin imkânları geliştirilmeli, fakültelerde yurt içi ve dışı için din dersi öğretmeni ve din hizmetleri personeli yetiştirmeye yönelik lisans ve yüksek lisans düzeyinde programlar açılmalıdır. Bu çerçevede yurt dışında orta öğrenimini tamamlamış Türk gençleri için İlahiyat Fakültelerinde kontenjanlar ayrılması ve buralardan mezun olanların yurtdışında istihdamı için gerekli girişimlerde bulunulmalıdır.” (akt. Gemici, 2015:188)

Özetle Türkiye Devleti’nin yurt dışında yaşayan Türk varlıklarına yönelik geliştirdiğı ilgili tutum ve davranışlarının yansıması olarak Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışı hizmetleri alanında kurum birimlerini aktifleştirerek, yeni plan projeler, düzenlemeler ve saha çalışmaları başlatmıştır. Bu yeni çalışmalar arasında yeni bir eğitim girişimi ile yurtdışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarına yönelik eğitim programını Uluslararası İlahiyat Programı projesini başlatmıştır.

Başlatılan bu programa ilerleyen zamanlarda Diyanet İşleri Başkanlığı’nın pek çok demecinde yer verilmiş, yapılan din şuralarında programa yönelik kararlar alınmıştır.

Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Erbaş yaptığı bir konuşmasında⁴⁶ Avrupa ülkelerinde bulunan çocukların ve gençlerin eğitimine önem verilmesi gerektiğinin altını çizerek; “Eğer biz onları sağlıklı bir din eğitimine tabi tutmazsak, bir kısmı tamamen din eğitiminden mahrum kalıyor, bir kısmı da yanlış din eğitimi alarak farklı dini anlayışlara zihinleri, kalpleri kayabiliyor.” şeklinde konuşmuştur. Aynı konuşma içerisinde Uluslararası İlahiyat Programı’nın yurt dışı din hizmetlerine yönelik insan kaynağı oluşumunda önemli bir yer tuttuğu da belirtilmiştir (DİB,2018).

Diyanet İşleri Başkanlığı uhdesinde gerçekleştirilen 6. din şurasında⁴⁷ alınan bazı kararlar da aşağıdaki şekildedir;

“19.Karar: İlahiyat/İslami İlimler fakülteleri öğretim programlarının Başkanlığın, yaygın din eğitimi ve din hizmetleri yeterliliklerine sahip personeli yetiştirecek şekilde çeşitlendirilmesi ve açılacak bu programlardan mezun olacakların istihdamı için gerekli mevzuat hazırlanmalıdır.” (DİB,2019)

4.3.4. Ev Sahibi Ülkenin Göçmenlikten Yerleşik Yaşama Geçen Türk İşçi Ailelerinin Yeni Nesillerine Karşı Tutumu

1960’lı yıllarla birlikte Avrupa ülkelerine ekonomi ve üretim ihtiyacının karşılanması için “az gelişmiş” ülkelerden gerçekleşen göçler –İş Gücü Göçü- 80’li yılların sonuna kadar kısmi olumlu karşılanmış 90’lı yıllardan sonra ülke içerisinde yerleşik göçmenlere karşı ev sahibi toplumlarda rahatsızlık ve hoşnutsuzluğa dönüşmüştür. Bu tutum değişikliğinin pek çok nedeni bulunmaktadır. Dünya genelinde yaşanan savaşlar ve ekonomik krizler bu değişimi tetiklerken ülke yerelinde göçmen varlıklarının dini (İslamofobi) ve kültürel yapılarının ev sahibi toplum çeşitliliğini bozacağı korkusu bu

⁴⁶Konuşmanın detayları için bkz. <https://www.diyamet.gov.tr/en-US/Person/Detail/11490/diyamet-isleri-baskani-erbas-7-yurt-disi-din-hizmetleri-konferansina-katildi>

⁴⁷ Diyanet İşleri Başkanlığının 2019 yılında gerçekleştirdiği 6. Din şurası detayları için bkz. <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/26146/diyamet-isleri-baskani-erbas-6-din-srasi-kararlarini-acikladi>

değişimin sebeplerinden sayılmıştır. Bunlara ek olarak 2000 ve sonrasında Avrupa ülkelerinin göç politikaları, ülkelerdeki yerel yönetimlere yeni siyasilerin katılmasıyla da⁴⁸ kendi içinde marjinal yaşamıştır.

Göç alan ev sahibi Avrupa ülkelerinin / Avrupa Birliği'nin süregelen göç politikaları ve göçmenlere yönelik tutumları göçlerin ilk zamanlarında da günümüzde de ortak ve istikrarlı bir göç politikası ile hareket etmemiştir. Ülkelerin yerel uygulamalarında göç ve göçmenlere yönelik farklı yaklaşımlar her zaman söz konusu olmuştur (Koçak ve Gündüz,2016: 70). Ev sahibi ülkelerin göç ve göçmenlerle ilgili tek ortak alanlarını aralarında “Avrupalılık” diye adlandırdıkları tarihi birikimlerini, değerlerini, yaşam şeklini, kültürünü kapsayan kolektif bilinç ve yaklaşım biçimleri oluşturmaktadır denilebilir. Göç politikaları kapsamında ortaya atılan pek çok kavram ve yaklaşımın söz konusu bu ortak yön akılda tutularak okunması ev sahibi ülke tutum ve davranışlarını görece daha anlaşılır kılabilir.

2000’li yıllar ve sonrasında ev sahibi Avrupa ülkelerinin göç ve göçmene dair yaklaşımlarında öne çıkan tutumlar; üretilen kavramsallaştırmalar aracılığı ile göçmen birey ve grupların olay ve olgular üzerinden sınıflandırılması, yasal düzenlemelerle ülkeler içerisindeki uygulamaların farklılık göstermesi ve arka planda yukarıda belirtilen zihni yapının yürütülmesi göze çarpmaktadır. Maddeleştirilen bu tutumlara yakından bakmak ev sahibi Avrupa ülkelerinin devlet ve toplum düzeyinde göç yönetim sürecindeki aşamalarda göçmenlerle ilgili geçmişten bugüne gerçekte nasıl bir yönelim içerisinde olduklarının yorumlanmasına da imkân vermektedir.

⁴⁸Buna en iyi örnek Almanya’da göç ve göçmene on yıllarca karşı çıkan sağ parti Hıristiyan Demokrat Parti’nin (CDU) başkanı Angela Merkel’in 2005 yılında iktidara gelmesi verilebilir. Merkel, iktidarda kaldığı süre içerisinde ülke genelinde pek çok alanda değişiklikler yapmıştır. Bunların içerisinde 2015 yılında Suriye iç savaşı nedeniyle yaşanan mülteci krizinde mültecilere ülke kapılarını açan bir siyaset yürütmesi ülke içinde tartışmalı ancak göçmenler için en önemli değişikliklerden biri olmuştur. Almanya’nın göç ve entegrasyon politikalarındaki değiştiği söylenen bu “ılımlı” evreler, ülkeye yeni gelen göçmenlere yönelik uygulamaları ve ülke içerisinde bulunan yerleşik göçmen azınlıkların sosyal, kültürel ve kamusal alanlarını şekillendirmiştir. Detaylar için: <https://perspektif.eu/2021/10/26/elveda-angela/>

Kavramsallaştırma (Güvenlikleştirme)- Sınıflandırma (Müslüman Topluluklar):

Buna göre 2000’li yıllar ve sonrasında Avrupa ülkelerinin gündemlerinde ulus devlet sınırlarının, bütünlüğünün, değerlerinin siyasi ve askeri dış tehlikelere karşı korunması gibi konular ortak yer tutmuştur. Savunmanın önemli olduğu bu süreçte ev sahibi ülkelerde “güvenlikleştirme” kavramının gündemlerini destek mahiyetinde kullanıma açıldığı görülmektedir. Bu kavram geçmişinde devletin bütünlüğü, sınırlarının uluslararası tehlikelere karşı korunması gibi anlamları ihtiva ederken özellikle 2000 ve sonrası göç ve göçün içerisinde ele alınan konuları kapsar hale getirilmiştir.

Güvenlikleştirme yönelimi aynı zamanda Avrupa ülkelerinin göçe ve göçmene dair kullandıkları kavramların yeniden düzenlenmesi ve tanımlamaya tabi tutulması, mevcut genel göç politikalarının “değişmesi” anlamına gelmiştir. Bilindiği üzere ev sahibi Avrupa ülkelerinin göç politikalarının merkezinde her zaman birincil olarak ekonomi olmuştur. Bunu takip eden ikincil öncelik ise ülke içerisindeki yabancılara karşı ve kendi toplumunu şekillendirmek için politik söylemlerde sıklıkla tekrarlanan kültürel üstünlük vurgusudur. Ancak güvenlikleştirme ile birlikte uluslararası ve yerel gündemlerinde yabancılara/göçmenlere karşı kültürel üstünlük mevzuu ekonomiden önceki ilk sıraya çıkarılmıştır. Bu nedenle göçmen birey ya da grupların kendi etnik yapılarına vurgu yapması, dini veya milli kimliklerini görünür kılmaları ve bu gibi durumlar hoş karşılanmamıştır. Bu dönemde göçmenlerin sosyal alandaki davranış ve tutumları şiddet, uyuşturucu veya insan kaçakçılığı gibi büyük suçlarla ilişkilendirilmiştir. Bunun yansıması olarak da devlet düzeyinde dışlanacak tipler; hırsızlık yapan, kapkaççılar, fuhuş yapan veya evsizler, katiller ve ülkeye girmek isteyen göçmenler ve mülteciler olarak belirlenmiştir.

Takip eden süreçte farklı kategorik ilişkilendirme biçimleri ve entegrasyon uygulamalarında yön değiştirmelerde görülmeye başlanmıştır. Örneğin ülkelerde yerleşik göçmen kitlelerinin kendi öz kültürlerinin yok olmaması nedeniyle ev sahibi kültürünün ve ulusal kimliğinin kaybı korkusu yükseltilmiş, ekonomik alanda yaşanan sıkıntılar, siyasi krizler göçmen varlığı ile yakından ilişkilendirilmiştir.

Bu nedenlerle göç politikalarında yapıldığı söylenen değişim ülkeye yeni gelmek isteyen göçmenleri etkilerken ülkelerde yerleşik göçmen ve azınlıkları da derinden

etkilemiştir. Bu etkilerden ilki -uygulamada pek görünmemiş olsa da- “*çok kültürlülük*” ve “*kültürel çoğulculuk*” gibi yerleşik göçmen ve azınlıklar için görece daha müspet görülen göç politikalarının sorgulanması olmuştur. Federal Almanya şansölyesi Angela Merkel’ in bu konuda yaptığı konuşma ülkelerdeki sorgulamaların yönünü göstermektedir (BBC N. , 2010)⁴⁹.

Güvenikleştirme ile göçmenlerle ilişkilendirilen konular artmış, Dünya genelinde 11 Eylül 2001 saldırısı, 2004 Madrid, 2005 Londra saldırıları referans verilerek göçmenler arasında kategorileştirmeye gidilmesi olmuştur. Saldırıları gerçekleştirenlerin Müslüman olmalarından hareketle İslam eşittir terör anlayışına gidilmiştir. Yeni bir ilişkilendirme ile daha önce belirtilen suçlu tipleri bir aşamadan daha geçirilerek ülkeler içerisindeki Müslüman göçmen gruplara indirgemıştır. Ülkelerin genel yönelimi olarak hâlihazırda mevcut yabancılara verdikleri tanımlamalar bu defa ülke içerisinde yaşayan farklı yabancı etnik göçmen gruplar arasından Müslüman nüfusun ayrıştırılarak “*olağan şüpheli*” ve “*öteki*” kavramları ile anılmalarına dönüşmüştür. 2015 ve sonrasındaki süreçte Suriye, Afganistan, Kuzey Afrika v.b. gibi Müslüman ülkelerden iç savaş nedeniyle Batı Avrupa ülkelerine gerçekleşen göç dalgasının ev sahibi ülkelerdeki tüm korkularını tetiklediği düşünülmüştür. Bu sebeple Müslüman göçmenlere yönelik ülke toplumlarının benimsemiş oldukları dışlama, hoşnutsuzluk, yabancı düşmanlığı gibi tutumlar haklı bulunmuştur.

⁴⁹2010 Yılında Hıristiyan Demokratik Birlik CDU'nun toplantısında konuşan Federal Almanya Başbakanı Angela Merkel ülkesinde çokkültürlülük kavramının işlemediğini, yan yana mutlu yaşama öngörüsünün işe yaramadığını dile getirerek, göçmenlerin Almanca dilini daha iyi öğrenmelerinin gerektiğini, entegre olabilmelerinin ancak bu şekilde mümkün olduğunu vurgulamıştır. Konuşmanın ilerleyen kısımlarında özellikle Müslüman göçmen azınlıkların entegre olmakta zorlandıkları hususu gündeme taşınmıştır. (BBC N. , 2010) Bundan bir beş sene sonra ülke kapılarını Suriyeli mültecilere “açma” kararı almıştır. Çelişkili gibi görünen bu durum aslında Merkel’in bu kararı hangi zihni arka planla aldığı daha anlaşılır kılmıştır. Bkz. Dip not 44,<https://perspektif.eu/2021/10/26/elveda-angela/>

Ülkeler arasında göçmen gruplara yönelik korku ve tutumun yansıması olarak hedef gösterilen bir ilişkilendirme adımı daha atılmış, uluslararası ve yerelde güvenlik tehdidi oluşturan gruplar için Fransa gibi ülkelerde Afrikalılar, Almanya, Hollanda ve Avusturya gibi ülkeler içinse doğrudan Türkler genellemesine gidilmiştir. Geçmişte iş gücü göçü ile göç almış Almanya, Fransa, İsviçre, Belçika, Avusturya, Hollanda, İngiltere gibi ülkelerde artık yerleşik Müslüman azınlık/göçmenler bu tanımlamalardan nasiplerini alarak ülkelerde sıkça kötü manada mensup oldukları dinleri üzerinden “İslami paralel topluluklar” kurdukları yönünde eleştirilere maruz bırakılmışlardır (Kaya, 2016: 97).

İslami paralel topluluklar kullanımı özünde ev sahibi ülkeler için tehdit topluluklar ya da terör eğilimli topluluklar bağlamında kullanılmıştır. Ülkelerin gündemlerine yansıyan bu denli karşıt yaklaşımlar yerleşik “Müslüman” azınlık/ göçmen vatandaşlar için entegrasyon bağlamında seri düzenlemelere dönüşmüştür. Bu seri düzenlemeler Avrupa ülkelerinin yerleşik hale gelmiş göçmen aileleri ve yeni nesilleri için en başta istedikleri mevcut otoriteden bir şey talep etmeden kendi kendilerine yetmeleri gerektiği beklentisinden öteki veya yabancı olarak işaretlenmekten rahatsızlık duymadan tam bir uyum gösteren, etnik, dini ve kültürel yönlerini geride tutan veya reddeden, ülkeye her türlü fayda sağlayan göçmenler olmaları yönünde bir telkine dönüşmüştür denilebilir.

Gelinen noktada ev sahibi ülkelerde ülkeye yeni giriş yapan ya da yerleşik göçmen/azınlık vatandaşlara uygulanan entegrasyon politikaları belirlenmiş kategorilerle ekonomi dışı konuları merkeze alarak yürütülmeye başladığı yönünde bir izlenim oluşmaktadır. Göçmen yapıların dini kimliklerinin başı çekmesi, kültür, etnik köken, ana dil, eğitim, sosyal yaşamda görünürlük, üst kültür, gibi ülkelerdeki kalıp yargılarla birlikte hareket edilmesi bu izlenimi pekiştirmektedir. Buna göre göçmenlerin ekonomik üretime katkılarından çok öne çıkan etnik, dini ve milli kimlik ve kültürleri entegre olmaya direnme şeklinde yorumlanmış güvenlik meselesi haline getirilerek entegrasyon tartışmaları üzerinden ülke gündeminde sürekli sıcak tutulmuştur.

Süregelen göç ve göçmen olgusuna karşı geliştirilen kaygı ve hoşnutsuzluk ülkelerin devlet düzeyinde göçmenlere yönelik politikalarında etkin görev üstlenen akademi,

sanat ve medya gibi ülke aktörlerinin yaklaşımlarında da kendini göstermiştir. Bu aktörlerin içerisinde en etkin olan ülke siyasi partileri seçimlerde göçmen karşıtı söylemlerle Avrupa parlamentolarında ciddi görünürlük kazanmaya başlamışlardır. Ulus devlet yapısının korunduğu düşünülen Avrupa ülkelerinde siyasi partilerin azınlıkları/göçmenleri hedefe koyan tavırları yeni bir hareket olmamakla birlikte günümüzde geçmişe oranla bu konuda özellikle sağ partilerin yükselişte olduğu belirtilmektedir.

Bu partiler göç ve göçmen olgusunu Avrupa ülkeleri için bir tehdit ve güvenlik konusu olarak sabitlemişlerdir. Örneğin Fransa'nın siyasi partilerinden NFP (Ulusal Cephe Partisi) lideri Le Pen söylemlerinde sıklıkla Fransa'nın göçmen türü olan Mağribiler ve Afrikalıları hedef alınarak bu göçmen varlığının güvenliklerini tehdit ettiği ve ülkeyi istila ettiklerini vurgulamaktadır. Ülkenin değerlerine ve kimliğine zarar verdiklerini, iddia emektedir (Kaya,2016:8-11). Diğer bir örnekte Hollanda siyasi partilerinden PVV (Özgürlük Partisi) lideri Geert Wilders' dir. Hollanda da yaşayan yerleşik Mağribi ve Türk göçmenlerin dini kimliklerini ve değerlerini hedefe koyan seçim vaatlerinde hakarete varan dışlayıcı, ayrıştırıcı bir tutum sergilemektedir (AA, 2024).

Bu yapılarla ve yaklaşımlarla ev sahibi toplumlar gözünde göçmenlerin imajının belirlenmeye çalışıldığı söylenebilir. Hatta zaman içerisinde bu tutum ülkelerin kendi toplumu üzerinde psikolojik işlevi olan bir yaklaşım şekline dönüşerek devam etmiştir de denilebilir. 2018 yılında Fransa'da vergi sorununa tepki olarak meydana gelen halk protestosunda “*sarı yelekliler*” ülke cumhurbaşkanı Macron protestolar sonrasında halka mektup göndermiş ve bu mektupta göçmen politikasını -göçmen sayılarına sınırlama getirilmesi- gündeme taşımıştır. Bu örnekte protestolara göçmen kökenli kişiler değil ev sahibi toplum katılmıştır. Ancak ülke devlet otoritesinin yaklaşımı, ülke toplumunu yatıştırmak ve protestonun önüne geçebilmek için göçmen sayılarını parlamentoda gündeme getirmek olmuştur (Euro News, 2019). Böylece Fransa devleti tarafından, ülke toplumunun yönetim ile ilgili hoşnutsuzluğu göçmenlere yönlendirilmiş ülke ekonomisi için birçok etken faktörden bağımsız olarak hedef haline dönüştürülmüştür.

Tüm bu süreçler içerisinde bu gibi örnek söylemlerle ilerleyen tutum ve davranışların -başta bir kısmı belirtildiği üzere- ülke iktidarları, politikacılar, akademisyenler, sanatçılar, medya ve bunların etki sahası olan ülke toplumları tarafından elverişli bir hale gelmiş/getirilmiş olmasıdır. Hareket ettikleri bu kalıp söylem ve yargılar zamanla ülkeler için göçmenlere yönelik dışlama, ayrıştırma, suçlama, tutum ve davranışlara olanak sağlayan bir mekanizmaya dönüşmüştür. Öyle ki ev sahibi ülkelerin kültürel üstünlük kurma arzusu/ihtiyacı ile göçmenlerin entegrasyonu/ asimilasyonu mevzusu herhangi bir sebeple bir şekilde ilişkilendirilen, siyasi ya da ekonomik alanda kurtarıcı mekanizma olarak -duruma göre iyi ya da kötü yönleri öne çıkarılarak- devamlı yenilenen ve gündemden hiç indirilmeyen bir hal almıştır. Bu noktada ülkelerde göçmenlerin bulunmasının pek çok yönde konforlu bir söylem alanı oluşturdukları rahatlıkla söylenebilir.

Buraya kadar belirtilen ev sahibi ülkelerin göç ve göçmene karşı ürettiği kavramsallaştırma ve sınıflandırmaların yansıması toplum bazında; sosyal yaşam alanlarında sürekli bir gerilim, karşılıklı güvensizlik ortamı ve göçmen yeni nesiller için sürekli kendini sahip olduğu kimliği ile veya öz kimliğini reddederek ev sahibi topluma tanımlama, kabul ettirme çabası veya bu çabanın fayda vermediği yerlerde de kavramsal zeminde belirtildiği üzere marjinal tutumların ortaya çıkması şeklinde okunabilir.

2000 sonrası Göçmenlere Yönelik Yasal Düzenlemeler: Avrupa ülkelerinin göç politikalarında göçmen alımı ile ilgili yapılan yasal düzenlemelere bakıldığında 2002'den itibaren farklı zaman aralıklarında-geçmişten gelen kalıplaşmış alışkanlıklar ve bakış açılarına göre- uygulamalarda yenilenme ve değişim geçirerek geldiği söylenebilir. 2005 yılından sonra yabancıların/göçmenlerin ev sahibi ülke toplumunun bir parçası olduğu düşüncesi mecburi bir netlik kazanmış gibidir. 2020'li yıllara gelindiğinde pek çok Avrupa ülkesinde göç ve göçmen için geçmiş yıllardaki öncelikli güvenlik tehdidi algısının yerine ülke toplumu içerisinde daha az sorunlu spesifik bir grup olarak kabul edilmesi görüşü konuşulur olmuştur. Göçmen vatandaşları bu mecburi kabulleniş ve değişim; ev sahibi ülkeler arasında uzun süre bir göç ülkesi olduğunu kabul etmek istemeyen ve bunu dile getirme ihtiyacı hisseden Almanya'nın

2022 yılı ile birlikte göç ülkesi olduğu gerçeği “Almanya bir göç ülkesidir”⁵⁰ siyasi söylemine yansımıştır. Geçmişten bugüne devamlı değiştiği ve yenilediği söylenen bu yaklaşımların yerleşik göçmenlerdeki karşılığı da ülke entegrasyon ve göç politikalarının kendileri için daha normalleşeceği yönünde mecburi bir yorumlama olmuştur (Perspektif,2022, Bundesregierung,2022) Söz konusu yaklaşımlar ev sahibi ülke eğilimlerinde göçmen alımına izin verilmesi mecburiyetini beraberinde getirmiştir. Bu süreçte göç ve entegrasyon politikaları kapsamında planlanan ve dünya gündemine sunulan yasal düzenlemeler ve bu düzenlemelerin uygulama alanlarının özündeki tutumlar farklılık göstermiştir.

Nitelikli Göçmen alımı, Entegrasyon Testleri, Vatandaşlığa Geçiş Düzenlemeleri:

Bu bağlamda söz konusu düzenlemelerde göçmenlerle ilgili ülkeler için önemli olan bazı durumları önceleyerek başlamışlardır. Bu önem sırasına göre yeni gelecek olan göçmenlerin ülkelere girişlerine sayısal sınırlandırma getirmişlerdir. Burada da bir sınıflandırma yaparak ülkeye meslek anlamında nitelikli göçmenlerin girişine izin verilmesi üzerinde yoğunlaşmış vasıfsız olduğu düşünülen göçmenlerin de ülkeye hiç alınmaması ve sınır dışı edilmesi yönünde karar birliğine varılmıştır⁵¹ (BBC N. , 2023).

⁵⁰Federal Almanya'nın siyasi elitleri Almanya Başbakanı Olaf Scholz'un “*Deutschland ist Einwandererland.*” -Almanya bir göç ülkesidir- olarak kullandığı açık ifadeye kadar ülkelerinin bir göç ülkesi olduğu gerçeğini kabul etmek istememişlerdir. Konuşmanın içeriğinde Almanya'nın bugünkü ekonomik ve sosyal kalkınmasının temelinde göçmenlerin ve yeni nesillerinin katkısının olduğu gerçeğini dile getirmekte. Sloganı ülkede katılım ve saygının çoğalması için diyalog olarak kullanmaktadır. Konuşmanın detayları için bkz. <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/rede-von-bundeskanzler-scholz-anlaesslich-der-veranstaltung-deutschland-einwanderungsland-dialog-fuer-teilhabe-und-respekt-am-28-november-2022-in-berlin-2146130>

⁵¹Her ne kadar bu görüş etrafında karar birliğine varıldığı söylene de Avrupa Birliği müzakere süreçlerinde ciddi sorunlar çıkmıştır. Mültecilerin Avrupa ülkeleri içerisinde görece ilk varış ülkeler sayılan ülkeler –İtalya, Yunanistan, Macaristan, Polonya gibi- yeni gelen göçmenlerin Avrupa Birliği ülkelerine daha adil dağıtılması gerektiği yönünde ciddi itirazlarda bulunmuş, bu konuda ısrar etmişlerdir. Detay için bkz. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cv21dxe000wo>

Aynı şekilde farklılıkları azaltıcı uyumlaştırıcı olarak önemli gördükleri “*entegrasyon testleri, sözleşmeleri*” düzenleyerek göçmenlerin vatandaşlık haklarını belirleme yoluna gitmişlerdir. Bu testlerin göçmen bireylerin sosyal sisteme kolay dahil edilmelerine yardımcı olacağı düşünülmüştür. Testlerin amacı ev sahibi ülkelerin temel değerlerinin daha iyi anlaşılması, yeni ülkede göçmen kimliklerin kendi kültürleri ile birlikte hayatlarının sosyal alanlarında ana kültürü de benimsenmesi ve ayak uydurulması şeklinde açıklanmıştır. Yani en genel manada ülke içerisinde çok kültürlülüğün gözlemlenebileceğine vurgu yapılmıştır. Ancak zamanla yapılan testlerin bu amaca yönelik olmadığı varılan noktada da çokkültürlülüğün/ entegrasyonun yaygınlaşmasından daha ziyade zımnen tek kültürlülüğün yani asimilasyonun odağa alındığını göstermiştir.

Ülkeler yabancılar politikası boyutunda yeni vatandaşlığa geçiş düzenlemeleri de yapmışlardır. Bu düzenlemelere Almanya’nın vatandaşlık hakkı noktasındaki süreci iyi bir örnektir. Bilindiği üzere Almanya daha öncelerde vatandaşlık hakkını kan bağı kuralına bağlamıştı. 2000 sonrasında bu kuralı, doğum hakkına çevirmiştir. Yani göçmen ailelerin yeni nesilleri doğdukları yere, coğrafyaya göre vatandaşlık hakkı elde edebileceklerdir. Almanya özellikle Türk kökenli göçmen nesiller için önem arz eden ve 2024 yılında uygulanacağı belirtilen “*Çifte Vatandaşlık Hakkı*” na onay vermiştir. Buna göre bu ülkede doğan yeni nesiller ülke vatandaşlığını almaya hak kazandıkları gibi, ebeveynlerinin ait oldukları köken ülke vatandaşlığını da koruyabileceklerdir (AA, 2023). Vatandaşlık hakkı konusunda yapılan bu reform; siyasi, kültürel, demografik, ekonomik pek çok yönden okunabilir gözükmektedir. Burada göçmen nesillere yıllar sonra kendi öz kimliklerini koruyabilmeleri adına ev sahibi ülkenin bir adım attığı yorumu ile iktifa edilecektir.

Ülke Dil Kursları ve Anadil Eğitimleri: Diğer önemli bir düzenleme göçmenlere ev sahibi ülke dil kurslarına devam zorunluluğu getirilmesidir. Ülkeye yeni gelen göçmenlere geldikleri ülke dil kursları zorunlu hale getirilmiştir. Bu düzenleme sahada -Hollanda, Fransa, Almanya eyaletlerinin bazıları- ülkeye yeni gelen göçmenler ve

yerleşik göçmenlerin yeni nesilleri için gerekli olan anadil eğitimlerinin kaldırılması şeklinde uygulanmıştır⁵²(Canatan,2018: 31-56, 2007:167-170).

Bu düzenleme ve uygulamalar ülke temel kültürünü bilme, uyum içerisinde olunma, ülke dilinin öğrenimi ve ülke toplumuna entegre olduğunu gösterme beklentisi etrafında çeşitlendirilmiştir. Buraya kadar bahsedilen uygulamalar her ne kadar ülkeye yeni gelen göçmenler için yapılan düzenlemelermiş gibi görülse de yerleşik göçmen azınlıkları ülkeye yeni gelen göçmenlerden daha çok kapsar hale getirilmişlerdir. Entegrasyon için standart uygulama gibi gösterilen bu beklentiler ve istekler yerleşik göçmen azınlık biçimi için bütünleşmeyi kapsayan tüm aşamalarda çok daha farklı şekiller almıştır.

İslam Din Dersleri-Din Görevlisi/İmam Yetiştirme- Entegrasyon-Euro-İslam:

Avrupa'nın temel değerlerini referans göstererek farklı kültürlerin varlığının kabulü, etnisite, din ve fikir özgürlüğü gibi ifadelerle ülkelerin söylemlerinde yer verilirken bu alanlara belli sınırlamalar getirilmesinin gerekliliği de vurgulanmıştır. Buna göre yerleşik göçmen nesiller için yapılacak din dersleri ve bu dersleri verecek din görevlilerinin ülke devletleri tarafından kontrol edilerek düzenlenmesi kararı verilmiştir. Bu kararın uygulama sahasındaki dini gruplar en başta belirtildiği üzere güvenikleştirme kapsamında ev sahibi ülkelerde sınıflandırılan Müslüman göçmen topluluklar olmuştur.

⁵²Örneğin Hollanda 2004 yılında göçmen ve azınlıklara yönelik anadil eğitimini ülke tasarruf politikaları ve anadil eğitimlerinin göçmenlerin bütünleşmesinin önünde bir engel olduğu gerekçesiyle tamamen kaldırmıştır. Ekonomik ve göç politikaları kapsamında verilen bu kararlar ana dil eğitimi, göçmenlerin kendi iç sorunu veya sorumluluk alanı olarak bırakılmıştır. Buna benzer Fransa da ise çok fazla sömürge ülke dili mevcuttur yakın zamana kadar Fransa bu dillerde eğitim verilmesine müsaade etmemiştir. Bazı ana diller –Türkçe gibi- 80'li yıllarda ülke konsoloslukları ve Fransa Eğitim Bakanlığı anlaşmaları ile düzenlenmiştir. Bu anadil eğitimleri ortaokul ve lise düzeyinde seçmeli ders olarak konulmuş en az 15 öğrencinin söz konusu anadil eğitimini seçmesi şartını getirmiştir. Türkçe anadili için bu sayıya ulaşmak pek mümkün olmamıştır. Çünkü aileler çocuklarının bu haklarını İngilizce, Almanca veya İspanyolca gibi dillerden yana kullanmalarını istemişlerdir. Ev içerisinde konuşulan Türkçe ana dilin yeterli olacağını düşünmüşlerdir. Detay için bkz. (Canatan, 2007:160-172).

İslam din dersi ve din görevlisi yetiştirme konularında ev sahibi ülkelerin –Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, Avusturya- yaklaşımlarına bu çalışmanın farklı bölümlerinde ve başlıklarında yer verilmeye çalışılmıştır. Konu daha çok çalışmanın ana kitlesini de açıklayan Türk işçi göçmen aileler nedeniyle Almanya üzerinde yoğunlaşmıştır. Göçmenlere yönelik dini ihtiyaçlar ve türevleri konusunda yine ilk sırada Almanya diğer ülkelere göre kendi içerisinde ciddi bir süreç geçirmiş ve bu yapısıyla diğer ülkelere her zamanki gibi örneklik teşkil etmiştir. Söz konu Almanya örneğine yakından bakmak tüm Avrupa ülkelerinin konu ile ilgili ortak yaklaşımlarının görülmesini sağlayacaktır.

Federal Almanya istatistik kurumu verilerine göre Almanya'nın toplamda nüfusu 82,7 milyon (Destatis, 2023), Almanya İçişleri Bakanlığının (BMI- Bundesministerium des Innern für Heimat) güncel verilerine göre genel nüfus dağılımında Hıristiyanlardan sonra ikinci büyük dini nüfusu 5.5 milyonla Müslüman topluluklar oluşturmaktadırlar. Bunların içerisinde günümüzde hala açık ara farkla en yüksek Müslüman nüfus %45'lik dilimle Türk işçi göçmenler ve yeni nesilleridir. Arap kökenli göçmen nüfus %27'lik dilimle ikinci sırada gelmektedir (FOWID,2024, BMI,2024).

Almanya'nın göç ülkesi olmaya başladığı ilk dönemlerinin ele alındığı alanda İslam din dersi konusunun uygulama sahasında daha çok Türk işçi göçmen ailelerin faaliyetlerine rastlanmaktadır. Bu nedenle ilk dönemlerde Türk işçi göçmenlerin bireysel gayretleri ve köken ülke Türkiye'nin söz konusu ihtiyaca yönelik kurumsal aktörleri ile geliştirdiği etkin yaklaşımlar kendini göstermektedir. Çünkü ev sahibi ülkelerden Almanya bu konu özelinde 2006 yılına kadar yeni nesil göçmenlerin din dersleri hususuna göçmenlerin kendi iç sorun ve sorumlulukları olarak yaklaşmıştır. Bu doğrultuda Almanya'nın anayasal düzleminden de hareketle -yorumu açık bir şekilde- pasif bir tutum sergilediği söylenebilir. 2006 yılından itibaren ise değişen siyasi kimlikler, din eğitimi hususundaki bu pasif süreci -yukarı da değinilen- dünyada meydana gelen olayların sebepleştirerek göç süreçlerini ve göçmen entegrasyonunu kapsayan bir vaziyete dönüştürmüştür.

Federal Almanya Devleti geçmişte izlediği ve istenilen sonucun alınmadığı görece pasif sürecin yerine bugün konu ile ilgili eyalet bazlı kendi kurumsal birimlerini aktifleştirmiş görünmektedir. Bu kapsamda Federal Almanya İslam din dersleri konusunda İçişleri Bakanlığını aktif enstrüman olarak kullanmıştır. 2006 yılında ülke

genelinde yaşayan Müslüman toplulukların parçalı yapılar oluşturduğu ve devlet düzeyinde bir temsilci bulamadıkları gerekçesiyle ev sahibi ülke Almanya “*Alman İslam Konferansı*” (DIK- Deutsche İslam Konferenz)⁵³ bir platform olarak kurulmuştur. Platforma ülke genelindeki Müslüman sosyal tarafların⁵⁴ (Dernekler, Vakıflar, Cemaatler, Farklı mezhep birlikleri, Kurumsal platformlar v.b. gibi) katılımları ile gerçekleştirilmeye başlanmıştır (DIK, 2023).

Kurulan bu yapı zaman içerisinde hem ülke genelinde bulunan Müslüman toplumlar hem de ülke siyasi partilerinin kendi içlerinde geçirdikleri ciddi tartışmalarla ilerlemiştir. Ülke siyasilerinden Horst Seehofer “*İslam Almanya’ya ait değildir, Müslümanlar Almanya’ya aittir*” ifadesi ile tartışmanın fitilini ateşleyen kişi olmuştur

⁵³Almanya gibi diğer Avrupa ülkelerinde de isimleri değişmekle birlikte İslam Konferanslarının benzerleri gerçekleştirilmiştir. Bu konudaki ikinci büyük örnek laik Fransa olmuştur. Fransa’da 2018 yılında Montaigne Enstitüsü tarafından Müslümanlar ve İslami kuruluşlarla ilgili rapor yayınlanmıştır. Fransa Cumhurbaşkanı Macron ülkedeki İslamı yeniden yapılandırmak istediklerini bunun için İslam Reformu projesini gerçekleştireceklerini söylediği bir açıklama yapmıştır. Rapora göre İslami cemaat ve kuruluşların entegrasyonu için yurtdışındaki ülkelerle (köken ülke) bağlantılarının koparılması ve para akışının kontrol edilebilmesi gerekmektedir Müslüman Derneği kurulması gerektiği belirtilmiştir. Euro-İslam kapsamında oluşturulması planlanan Fransa İslamı için “Fransa İslamı Forumu” (FORİF) “*Fransa İslam Konseyi*” (CFCM) ve “*Fransa İslamı İçin Müslüman Derneği*” (AMIF) gibi kuruluşlar organize edilmiştir. Böylece istenilen kontrolün gerçekleştirilebileceği ön görülmüştür. Fransa için günümüzde yürütülmeye çalışılan İslam Konferansları Almanya’dan daha tartışmalı bir şekilde ilerlemektedir. Ülke devletinin anayasal düzlemde Laiklik olması nedeniyle hem kendi iç siyasilerinden hem de Müslüman topluluklardan ilkeye aykırı davrandığı yönünde ciddi eleştiriler almaktadır. (Perspektif, 2018)Avrupa İslam konseyleri tüm ev sahibi ülkelerde birbirine yakın tarihlerde başlatılmıştır. 2006 ve sonrasına bakıldığında aynı şekilde Hollanda, Belçika, Avusturya gibi ülkelerde de bu şekilde düzenlemelere gidildiği görülmektedir. Tüm bu ülkelerin Euro-İslam kapsamında yürüttükleri süreçlerin arşiv niteliğinde detayları için bkz.<https://perspektif.eu/category/bati-avrupada-imam-egitimi/>

⁵⁴ Bu platformlara tüm Müslüman toplulukların temsilcileri katılmıştır ancak Almanya tarafından konseylerde işlenen konular Türk göçmen nesilleri hedef göstererek ele alındığı için platformların başlangıcından bugüne kadar DİTİB- Diyanet İşleri Türk İslam Birliği etkin rol almıştır.

(Bild, 2018).Eski Cumhurbaşkanı Christian Wulf “İslam Almanya’ya aittir” ve dönemin Şansölyesi Angela Merkel’in “Hıristiyanlık ve Yahudilik Almanya’ya damgasını vurmuştur. Ancak günümüzde 4 milyon Müslüman ülkemizde yaşamaktadır. Müslümanlar Almanya’ya aittir dolayısıyla onların dini olan İslam’da” (Euro News, 2018) şeklindeki söylemlerle ülke gerçekliğine dikkat çekerek tartışmaları dindirmeye çalışmışlardır⁵⁵.

Alman İslam Konferansının ön amacı ev sahibi ülke olarak Müslüman topluluklar ve onların Almanya’daki temsilcileriyle kalıcı diyalog geliştirme ve bu bağlamda entegrasyona katkı sağlama isteği olarak belirtilmiştir. Bu üst amacın alt başlıklarında *Devlet okullarında verilen/verilecek İslam din eğitiminin düzenlenmesi ve kontrolü, Üniversitelerde İslam teoloji bölümlerinin kurulması, İslam din dersi öğretmenlerinin- ilahiyatçıların yetiştirilmesi* ve en tartışmalı konulardan biri olan *Ülkenin kendi imamını yetiştirmesi* gibi eğitimle ilgili alanlar bulunmaktadır.

Radikalleşme, terör, İslamcı aşırılık gibi güvenlik gerektiren durumların önlenmesi için *Cami inşaatlarının takibi* de alt başlık olarak belirtilenlerdendir. Bunlara ek *başörtüsü, helal kesim, sünnet, kızların karma yüzme derslerine katılmaları, dini bayramlarda izin hakkı, defin işlemleri* ve bunlar gibi Müslüman toplulukların günlük pratikleri hakkında çözümler üretmekte yine alt başlıklar altında yerini almıştır. Burada üst amaç ve alt başlıkları şeklinde sıralanan tüm bu konular ülkede yerleşik Müslüman toplumların etnik, dini, kültürel, neredeyse sosyal yaşamlarının her alanını ilgilendiren hususlar olarak konferanslarda müzakere konusu yapılmıştır. Tüm bu hususlar Federal Alman hükümeti tarafından 2006 yılından itibaren İslam Konferansları çerçevesinde ülke genelinde bulunan İslami cemaatlerin yaşamlarını, Müslüman toplulukların hayatını ve yine ülkede ne kadar Müslüman’ın yaşadığını araştıran sosyal çalışmalara dönüştürülmüş ve rapor halinde yayınlamıştır (DIK, 2023).

⁵⁵ Ülkelerdeki siyasi söylemlerin haber ajanları tarafından odaklı bir şekilde haber yapıldığı hatırdan çıkarılmaması gereken bir durumdur. Ülke tartışmalarını dindirmek için yapılan siyasi konuşmaların önüne ve sonuna bakıldığında ya da bu konuşmaların uygulama sahasındaki yansımaya bakıldığında aslında Seehofer’ den daha farklı bir söylem içerisinde olmadıkları görülmektedir.

Yukarıda verilen İslam konferansında tartışmalı başlıklardan “*İslam din eğitiminin düzenlenmesi, İslam din dersi öğretmenlerinin-ilahiyatçıların yetiştirilmesi, ülkenin kendi imamını yetiştirmesi*” konularının ev sahibi ülke/ ülkeler tarafından neden bu kadar önemli olduğuna biraz daha yakından bakmak yerinde olacaktır. Çünkü ev sahibi ülkenin 2006 yılından sonra bu konulara yönelik düzenlemelerinin hemen hepsi çalışmanın konusu olan Uluslararası İlahiyat Programı ile bağlantılı gözükmektedir. Bu platformlara tüm Müslüman kurum ve kuruluşlar katılmaktadırlar.

Almanya özelinde İslam Konferanslarında işlenen konulardan İslam din dersleri ve din görevlisi/imam yetiştirme/görevlendirme gibi ihtiyaçların karşılanması hususu Federal Almanya hükümeti yasaları⁵⁶ gereği göçmenlerin sevk ve idaresine bırakılmıştır (Bundestag,2024). Ancak bilindiği üzere göçmenlerin sorumluluğuna bırakıldığı söylenen bu durum ev sahibi ülke ve ülkedeki yerleşik Müslüman göçmenler arasında göçün ilk zamanlarından bugüne kadar tam anlamıyla sosyal ve bürokratik sorunlar yumağına dönüşmüştür. Bu konunun merkezinde özellikle Türkiye kökenli Müslüman göçmenler ve dolayısı ile Türkiye devletinin kendi Türk diasporasının ihtiyaçları için ürettiği çözümlerle mahallinde yürüttüğü faaliyetler bulunmaktadır. Bu minvalde konu hakkındaki tüm tartışmalar daha çok Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) üzerinden gerçekleşmiştir.

Ev sahibi ülke (Almanya) tarafından din görevlilerinin göçmenlerin köken ülkesi (Türkiye) tarafından görevlendirilmesi ve finanse edilmesi anayasal düzlemde sorunlu

⁵⁶Federal Alman Anayasası (Weimar Verfassung 1919) Artikel 137, Abs.3: “Jede Religionsgesellschaft ordnet und verwaltet ihre Angelegenheiten selbständig innerhalb der Schrankendes für alle geltenden Gesetzes. Sieverleiht ihre Ämter ohne Mitwirkung des Staates oder der bürgerlichen Gemeinde. Religionsgesellschaften erwerben die Rechtsfähigkeit nach den allgemeinen Vorschriftendes bürgerlichen Rechtes.” (Weimar Anayasası 1919)Madde 137, Paragraf 3: “Her dini toplum, herkes için geçerli olan yasanın sınırları dahilinde işlerini bağımsız olarak organize eder ve yönetir. Görevlerini devletin ya da sivil toplumun yardımı olmaksızın yürütebilir. Dini topluluklar medeni hukukun genel hükümlerine göre hukuki ehliyet kazanırlar.” Detaylar için bkz.

https://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_11-245152

bir mesele olarak görülmezken 2000'li yıllardan sonra sanki Müslümanlar onlarca yıldır bu ihtiyaçları için bir şey yapmamışlar ve Alman devletinin bu konuyla ilgilenmesi gerekmiş gibi geç bir yaklaşım içine girmiştir. Buna ek olarak radikalleşme, göçmenlerin entegrasyonu, Euro-İslam gibi kavramlarla durum/konu giderek sorunsallaştırılmıştır. 2006 yılından itibaren -Uluslararası İlahiyat Programının başlatılma yılı- kurulan Alman İslam konferanslarında göçmen entegrasyonunu öncelendiği söylenen teolojik bir diskura dönüştürülmüştür.

2016 yılı itibariyle ev sahibi ülke tarafından siyasi sebeplerle köken ülkeden gönderilen din görevlilerine/imamlara önüne geçilmesi gereken bir problem muamelesi yapılmıştır. Bu konuyla ilgili ev sahibi Avrupa ülkelerinde -Hollanda, Almanya, Avusturya gibi- Türkiye Devleti tarafından görevlendirilen din görevlilerine mevcut hükümetin ajanları⁵⁷ (Perspektif,2017) oldukları yönünde söylemlerde bulunmuşlardır. Buna ek olarak ülke genel söyleminde gönderilen din görevlilerinin/imamların ülkede yerleşik göçmenlerin köken ülke ile bağlarını sürdürmelerine sebebiyet vermeleri ve bu durumun göç politikaları gereği göçmenlerin entegrasyonunu engellediği düşüncesi gelmiştir.

Euro-İslam ve entegrasyon yaklaşımdan hareketle Federal Almanya devlet destekli olarak 2011 yılından itibaren Frankfurt am Main, Münster, Osnabrück, Tübingen, Erlangen-Nürnberg, Berlin Humboldt ve Paderborn üniversitelerinde İslam din dersleri öğretmenliği ve İslam İlahiyat bölümleri⁵⁸ açmıştır (Perspektif, 2020). Bu girişimden murad edilen hedef, İslam ilahiyatı dersleri vererek Almanya'daki Müslüman cami cemaatleri için dini personel/imam yetiştirmek ve Almanca imam yetiştirme programının temelini atmak olarak belirtilmektedir.

İslam konferanslarında Federal Almanya devletinin din görevlisi/imam yetiştirme konusundaki tutumu Müslüman cemiyetler tarafından belli yönlerden çeşitli eleştiriler

⁵⁷ Din görevlilerine yönelik ev sahibi ülkelerde ortaya atılan iddiaların gazetelere yansıyan detayları için bkz. <https://perspektif.eu/2017/04/11/diyanet-ditib-ve-ajanlik-iddialari/>

⁵⁸Diğer ülkeler için; Avusturya'da 2017 yılında Viyana Üniversitesinde İslam-Teoloji Çalışmaları bölümü, Belçika'da Leuven Üniversitesinde İslam İlahiyat bölümü, Hollanda'da 2018 yılında Amsterdam İslam Teoloji Fakültesi örnek olarak verilebilir (Perspektif,2019)

almıştır. Bu eleştirilere göre ülke otoritesinin bu yönlü tutumu anayasasında geçen devletin tarafsızlığı ilkesine uymamaktadır. Bu yaklaşımla Federal Almanya devletinin birimleri Müslüman toplumun meselelerinin içeriklerine doğrudan karışmaktadır. Dolayısı ile devletin imam eğitimine müdahil olmasının anayasa ile uyumlu olmadığı iddia edilmiştir (Perspektif, 2020).

Bunlara ek olarak ülkedeki ön görülen mevcut eğitim sistemine; din görevlisi/imam eğitiminde akademik alt yapı bir öğrenim kadar cami cemaati ile etkileşim kurabileceği gerekli din hizmetlerini yürütebileceği sosyal hayatın pratik alanlarına hazırlayacak bir eğitimde almaları gerektiği, bu gibi bir eğitimin Müslüman coğrafyadaki gelenekten beslenmesinin bir seçenek değil zorunluluk olduğu, Müslüman köken ülkelerde zaten asırlardır var olan din görevlisi eğitimi havuzundan faydalanılmasının ve bu yolla köklerle bağ kurulmasının Müslüman nesillerin eğitimlere kalite getireceği bunun bir ihtiyaç olduğu, devletin bu konuyu yalnızca siyasi sebeplerle yaklaştığı ve İslam din dersleri aracılığı ile Müslüman topluluklar üzerinde bir kontrol mekanizması kurmak istediği, her zamanki apartheid yaklaşımın burada da kendisini göstererek göçmenlerin aidiyet kurdukları İslami geleneği yok sayarak köken bağlarını kopartma odaklı hareket edildiği yönünde ciddi ağır eleştiriler yöneltilmiştir. (Perspektif, 2019).

Eleştiriler doğrultusunda 2019 yılında Osnabrück'te "*Islamkolleg Deutschland*" (İKD) Alman İslam Yüksekokulu projesi Diyanet İşleri Türk İslam İş Birliği'nin (DİTİB) girişimleri Federal Almanya İçişleri Bakanlığı ve ülke eyaletlerinden Aşağı Saksonya'nın da desteğiyle başlatmıştır ve ilk mezunlarını 2023 yılında vermiştir (Islamkolleg, 2024). Söz konusu üniversitelerde ve Alman İslam Yüksekokulunda akademik eğitimini (DİA, 2024) bitiren din görevlisi adayları 2020 yılında Almanya-Dahlem'de başlatılan DİTİB (Ditibakademi, 2024) tarafından yapılan mesleki eğitimlere katılabileceklerdir.

Tüm bu sancılı süreç günümüzde ev sahibi Almanya ve Diyanet İşleri Türk İslam İş Birliği (DİTİB) arasında Türkiye'den görevlendirilen din görevlilerinin/imamların kademeli olarak sonlandırılacağı yönünde bir anlaşmayla neticelenmiş gibi görünmektedir. Almanya'daki üniversitelerin İslam ilahiyatı bölümlerinden veya Alman İslam Yüksekokulunu bitiren ve DİTİB mesleki eğitimlerinden geçen

mezunların Almanya'daki camilerde istihdam edilmesi düşünülmektedir. Anlaşmaya göre her yıl 100 din görevlisi yetiştirilmesi planlandığı söylenmektedir (Perspektif, 2023).

Almanya ve diğer ev sahibi ülkelerdeki bu yeni uygulama Uluslararası İlahiyat Programı mezunlarını da kapsamaktadır. Program köken ülke Türkiye'nin Diyanet İşleri Başkanlığı uhdesinde 18 yıl önce tüm ev sahibi Avrupa ülkelerindeki Türkiyeli göçmen nesillere yönelik başlatmış olduğu Uluslararası İlahiyat Programı (UIP) en temel amaçla din görevlisi/ imam eğitimi arayışlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Öyle ki bu program henüz Avrupa ülkelerinin Müslüman göçmenlerin imam/din görevlisi ihtiyacına yönelik bir çözüm üretmediği hatta gündemine almadığı zamanlarda söz konusu ihtiyacı karşılamaya çalışmıştır da denilebilir.

Avrupa İslam konseylerinin en dikkat çekici kısmı Uluslararası İlahiyat Programı ile neredeyse eş zamanlı olarak başlatılmış ve birbirini takip eder şekilde ilerleme süreçlerine sahip olmalarıdır. Aynı şey ülkelerin üniversitelerinde İslam İlahiyatı adı altında müstakil alanların açılmasında da söz konusudur. İslam konseylerinin merkezlerindeki ana konular da yine Uluslararası İlahiyat Programının çözüm üretmeye çalıştığı İslam Din dersleri ve Din görevlisi/ İmam yetiştirme konuları olmuştur.

İslam konseyleri ile ilgili değinilmesi gereken husus, en temelde yapılmak istenenin Müslüman göçmenlerin kendi ürettikleri çözümlerle (UIP gibi) kurulan köken ülke bağlarının koparılması mevzusudur. Buna göre köken ülke ile bağların devam etmesi Müslüman göçmenlerin Avrupa'nın istediği entegrasyon ölçeğine ulaşabilmelerini engellemektedir. Bu nedenle istenilen entegrasyon ölçeğine ulaşılabilmesi için "*Avrupa İslamı*" düşüncesi ve uygulamaları İslam konseylerinin vardığı ve özellikle vurguladıkları bir konu olmuştur. Euro-İslam yerleşik Müslüman göçmenler ve kendisi için Müslüman ülkelerden ve köklü geleneklerinden farklılaştıran bir İslam anlayışını gözetmektedir. Buna göre Euro- İslam batı normlarına ve (Leitkultur-üstün) kültürel kodlarına göre "batılı tarzda"- "batı temelli" olarak şekillendirilen bir İslam'dır (Subaşı,2005:17-20). Batılı tarzda şekillendirilen bir İslam sayesinde Müslüman göçmenler daha doğal bir şekilde toplumun bir parçası olup

bütünleşebilecek (entegrasyon) ve kendilerini ev sahibi devlet/toplum tarafından kabul edilmiş hissedeceklerdir (DIK, 2023).

Gelinen noktada İslam konseyleri ile yerleştirilen Euro-İslam ortak zihni yapısının süreci takip edildiğinde ev sahibi ülkelerin sahip oldukları Leitkultur-üstün kültür bağlamında kendi içerisinde bir bütünlük göstermemesidir. Ev sahibi ülkelerin her biri Avrupa tarzında hem fikirken kendi üstün kültürleri noktasında ayrılmaktadırlar buna göre “*Almanya İslamı, Fransa İslamı, Hollanda İslamı, Anglo Sakson İslamı*” gibi parçalı yapılar oluşturma arzusu içerisindeyler. Sonuç olarak ev sahibi Avrupa ülkeleri İslam’ın bütünlüğünü ve kapsayıcılığını ülkelerdeki yerleşik Müslüman göçmenler üzerinden ürettikleri parçalı İslam söylemleriyle aslında kendi dini, etnik ve kültürel değerlerine göre yeniden düzenlemek istemektedirler.

Özetle ev sahibi ülkeler 2000 sonrası- kendi düşüncelerine göre- geçmişte izledikleri ve sonuç alamadıkları politikalarını bırakarak yerine yeni göç ve göçmen politikaları düzenlemişlerdir. Güvenikleştirme, Sınıfsallaştırma, İslami radikalleşme ve entegrasyon gibi nitelermeler yeni politikalarının anahtar kavramlarını oluşturmuştur. Kategorileştirdikleri Müslüman göçmenler üzerine yoğunlaşarak oluşturdukları Euro-İslam anlayışının kendilerine göre parçalı hale getirdikleri yapısı söz konusu entegrasyon politikalarının uygulama sahası olarak kendini göstermektedir.

Müslüman göçmenlerin ülkelerdeki varlıkları ev sahibi ülkelere göre haklı siyasi amaçlarla şekillendirilmiş entegrasyon politikaları ve bu bağlamda kendi kültürel üstünlüklerinin kabulüne dayanan uygulamalara katılımları üzerinden ölçülmektedir. Aslında tüm bu yaklaşımlar ilk kuşaklardan ziyade özellikle yeni nesillerin⁵⁹ ülke

⁵⁹Pek çok Avrupa ülkesinde tüm bu durumların merkezindeki göçmen varlığı çoğunlukla bu çalışmanın ana kitlesini olan Türk İşçi göçmen aileler ve yeni nesilleri olmaktadır. Türk göçmenler Hollanda, Fransa, Belçika gibi ülkelerde nüfus olarak göçmen kitleler arasında ikinci sırada gelirken özellikle Almanya’da birinci en yüksek nüfuslu göçmen kitlesini oluşturmaktadırlar. Avrupa ülkelerinde yerleşik yaşama geçmiş Türk nüfusuna dair net bir sayı bulmak mümkün olmamakla birlikte Dışişleri Bakanlığının yaklaşık olarak belirttiği genel verilerine göre Batı Avrupa’da 5,5 milyon Türkiye uyruklu vatandaş yaşamaktadır (DİB., 2023) Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının 2020 verilerine göre Almanya’da 1.461.910,

kültürünün ortak norm ve değerlerine kalben ne oranda uyum gösterdikleri yönünde anlam ifade etmektedir.

Ev sahibi ülkelerde doğmuş büyümüş, eğitim sisteminden geçmiş ve toplumda sosyalleşme sürecine katılmış yeni nesiller bu ülkelerin asıl temel kaygılarını oluşturmaktadırlar. Bu kaygının oluşmasındaki en büyük etken Avrupa toplumlarının demografik yapılarındaki değişim olarak görülebilir, ayrıca geçmişte olduğu gibi Avrupa ülkelerinin ekonomik ilerlemelerinde yine yeni nesillere olan ihtiyaçta etken olarak eklenebilir. Bu kaygıların derinindeki en büyük endişe ise Türk işçi göçmen ailelerinin yeni nesilleri için taşıdıkları endişe ile benzerlik göstermektedir.

Söz konusu yeni nesil -özellikle Türk göçmen nesiller-Avrupa ülkelerinde dil ve iletişim problemini çözmüş, kendi işletmelerini açan, sanat, edebiyat, akademi, mimari, sağlık sektörü, siyaset gibi neredeyse ekonomik ve sosyo kültürel tüm yaşam alanlarında öne çıkarak buldukları ülkelerin toplumlarının ayrılmaz birer parçası haline gelmişlerdir. Bu yönleriyle ilk kuşaktan farklı olarak sadece görünür olmakla kalmayıp hem şehirleri hem de ülke toplum kültürünü dönüştürmeye başlamışlardır (Gücin, B.N., ve Yıldız, Y., 2021). Bu nedenle ev sahibi ülkeler ailelerini vasıfsız işçi olarak gördükleri yeni nesilleri nitelikli kişiler olarak görmeye başlamışlardır.

Bu nesillerin ana akım ülke kültürünü benimsemeyip köken ülke -Türkiye- bağlarını iş, eğitim gibi farklı sebeplerle kuvvetlendirmelerini ülke adına kayıp olarak görmektedirler. Nitelikli görülen yeni nesillerin köken ülkeye dönüş sebepleri ne olursa olsun özellikle bu dönüşün bir “beyin göçü” olmadığı vurgulanmaya çalışılmaktadır. Örneğin Alman basınında Türkiye’ye dönmüş olan çifte vatandaşlı kişiler kendi köken ülkelerine dönmüş olmalarına rağmen “göçmen” olarak isimlendiriliyor. Yani Almanya’dan Türkiye’ye göçen Alman Vatandaşları olarak sunuluyor. Ayrıca Türkiye’ye dönen kişilerin bazılarının Alman şirketlerinde veya kuruluşlarında çalışıyor olmasını, ise -tersine iş gücü göçü gibi- Türkiye’nin 1950’li 60’lı yıllardaki gibi Alman ekonomisine hala açık ve ihtiyacının olduğunun bir göstergesi olarak nitelendiriyor (BPB, 2012).

(ÇSG.,2020)Türk nüfusu bulunurken Almanya istatistik şirketinin 2023 verilerine göre de 1.548.095 Türk nüfusu bulunmaktadır (Destatis,2023).

Sosyo kültürel ve ekonomik açıdan bakıldığında göç almış Avrupa ülkelerinde 2000 sonrası yenilenen ülke politikaları ve bu politik yaklaşımların uygulama biçimlerini hemen hepsi için göçmen yeni nesillerin batı kültürüne ve değerlerine entegre edilmesi yollarının aranması şeklinde yorumlanabilir.

Miras medeniyet ve kültür değerleri açısından ev sahibi devletlerin en büyük endişesi göçmen yeni nesillerin yaşamının tüm alanlarında kendi üst kültürüne ayak uydurması ve bütünleşmesi isteğidir ki bu istek aslında göçmen yeni nesillerin kendilerine tevarüs eden medeniyet ve kültür kodlarını yok saymak anlamına gelmektedir. Daha önceki alanlarda değinildiği üzere yeni nesiller içinde buldukları ülkelerde yaşadıkları dışlanma ve ayrımcılığa köken ülkelerinden kendilerine miras kalan kültür ve medeniyet kaynakları, değerleri ve temsilleri ile dayanabilmekte (Abadan-Unat,2017:315) tüm dışlanmalara rağmen kendilik bilincini yitirmeden sağlıklı bireyler olabilmektedirler. Özellikle Türk yeni nesillerinin buldukları ülkelere yönelik katkıları, Türk ailelerini hedef alan neo-nazi saldırılarına karşı ev sahibi toplumu suçlamamaları, farklı ülkelerde yaşanan göçmen ayaklanmalarına rağmen taşkınlık çıkarmamaları buldukları ülkeyi benimsediklerini, kültürüne saygı duyduklarını gösterdiği gibi kendi miras medeniyet ve kültür kodlarının onları müspet manada beslediğini de göstermektedir.

Entegrasyon teorileri üzerinden konuya bakıldığında ise; Avrupa ülkelerinin göçmenlere yönelik -özellikle Müslüman göçmenlere- yaklaşımı teorilerin “Göçmenler yerleştikleri ülkelerdeki ev sahibi topluluğun kültürünü benimsemeliler mi?” sorusunda olduğu gibi göçmenlere sunulan tercih haklarını ortadan kaldırmış görünmektedirler. Ev sahibi devletlerin düzenlemeleri çokça dile getirilen entegrasyon/uyum/bütünleşme konusunu asimilasyonun idealize edilmiş haline dönüştürmüştür. Kendilerince güvenlik ve terör odaklı meşru sebepler neticesinde oluşan bu süreç asimilasyon uygulamalarına doğru mecburi bir yön değiştirme olarak sunulmuştur. Ancak inşa ettikleri tarihi süreç bunun mecburi yön değiştirme değil farklılıklara yönelik kalıtsal davranış yönelimi olduğunu göstermektedir denilebilir.

Etkileşimli kültürleşme modelinden hareketle ev sahibi topluluk/devletlerin göçmen yapılarına yönelik tercihleri Asimilasyon/Eritme potası olmuştur. Bu yaklaşım göçmen yeni nesiller söz konusu olduğunda bütünleşme için gereken ev sahibi toplum

tarafından kabul edilmeyi sağlamadığı gibi kültürel ve psikolojik donanım edinebilmeleri için gereken ortamı da oluşturmamaktadır. Dolayısı ile yeni nesiller ev sahibinin bu tercihi istemedikleri / benimsemedikleri sürece devlet ve toplumla çatışmalı, uyumsuz ve sorunlu yönelimler edinecekler ve ana akım ülke otoritesi tarafından sürekli dezavantajlı konuma itileceklerdir (Bourhis ve Ark. 2010: 382).

BEŞİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI İLAHİYAT PROGRAMI VE SÜREÇLERİ

Uluslararası İlahiyat Programı (UIP) yurt dışına göç etmiş ve göç edilen ülkelerde yerleşik yaşama geçmiş Türk işçi ailelerinin kendileri ve çocuklarının çeşitli sorun ve ihtiyaçları açısından ele alındığında ilk akla gelen konulardan biri o dönem Türkiye'si ve günümüz Türkiye'sinin geçirdiği siyasi, ekonomik ve zihni yapı değişiminin incelenmesi olmaktadır. Bu nedenle çalışmanın içerisinde Türkiye'nin geçirdiği sosyo-ekonomik ve siyasi süreçler ile zihin yapı taşlarının uğradığı değişim ele alınmış programın çıkışına vesile olan nedenler etraflıca anlatılmıştır.

Bunun dışında konuyu arkasındaki tarihi ve zihni süreçlerin dışında tamamlayan farklı boyutlarda bulunmaktadır. Çalışmanın ana alanı olmamakla birlikte söz konusu program bir eğitim programıdır. Eğitim alanında ele alındığında “*Uluslararası öğrenci hareketliliği*” ve kuramsal açıdan oldukça anlam kazanacak olan “*Tersine Beyin Göçü*” konuları ortaya çıkmaktadır.

Araştırmaya konu olan kitle Avrupa'da yaşayan Türk göçmenlerin yeni nesillerinden (ikinci üçüncü ve günümüzde dördüncü kuşak nesiller) oluşmaktadır. Farklı bir coğrafya ve kültür ikliminde doğmuş yaşamının uzunca bir kısmını orada tamamlamış bireylerin yüksek öğrenim için Türkiye'ye gelmeleri doğal olarak hafızalara öncelikle “*Tersine Beyin Göçü*” olgusunu getirmektedir. Eğitim konuları hakkında yapılan çalışmaların birçoğunda beyin göçünü araştırırken öncelikli olarak “*İtme- Çekme*” teorisinin kullanıldığı görülmektedir. İtme faktörünün; vatandaşı olunan ülkenin eğitim kapasitesinin yetersizliği, istenen alana dair bir eğitim programının bulunmaması, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, savaş ve bunlar gibi konuları kapsadığı belirtilmektedir. Çekme faktörlerini ise; gidilmesi planlanan ülkelerin eğitim kalitesinin yüksek oluşu, prestijli üniversitelerin bulunuşu, yaşam kalitesinin yüksekliği gibi konular oluşturmaktadır (Alkın,2020:2).

Uluslararası İlahiyat Programı öğrenci eğilimleri itme-çekme teorisi üzerinden açıklanmaya çalışılabilir. Lakin programa katılan öğrencilerin profiline bakıldığında

hemen hepsinin yaşam standardı yüksek, en iyi akademilerin bulunduğu dünyanın çeşitli ülkelerinden ve özellikle Avrupa ülkelerinden geldikleri görülmektedir.

Bu öğrenci profili için çekme faktörü olarak son dönemde Türkiye'nin üniversite sayısındaki artış ve uluslararasılaşma boyutlarıyla yükseköğretim alanında gerçekleşen değişim ve gelişimler, ülkenin toplumsal hafıza aracılığı ile nesilden nesile aktarılan ana vatan olma özelliği düşünülebilir.

İtme faktörü için ise kapsamı dahilinde belirtilen standart durumların en iyi üniversitelerin bulunduğu Avrupa ülkelerinden gelen bu öğrenci profili için geçerli olmadığı söylenebilir. Bunun yerine bu kitle için itme faktörü olarak; göçmen nesillerin ev sahibi Avrupa ülkeleri tarafından yıllara sari kabul görmemeleri, beslendikleri kendi öz medeniyet ve kültürel değerleri veya bir türlü göçmenler tarafından sağlanamadığı söylenen uyum sorunsalı gösterilebilir. Savaş veya siyasi istikrarsızlık veya herhangi bir sebepten dolayı ülkesinde eğitim alamama gibi durumlar fiziki ve görünür haklı itme faktörü olabilecek sosyal olgular iken, yerleşik yaşam sürdüğü ülkede bir türlü kabul görmeme, ayrımcılığa uğrama, negatif tutum ve davranışlara maruz kalma, etnik, dini olarak devamlı dışlanma, sürekli kimlik tanımlanma durumuna maruz bırakılma gibi olgular görünürlüğü çok ispat edilemeyen psikolojik itme nedenleri olabilir.

Tersine Beyin göçü konusu hakkında yapılan çalışmalarda bu göçün tanımı basit şekilde eğitim amacıyla “az gelişmiş” ülkelerdeki insan kaynağının “gelişmiş” ülkelere doğru akışı olarak ele alınmaktadır. Bu tanım üzerinden beyin göçü olgusuna bakılacak olursa Türkiye'nin az gelişmiş bir ülke olarak gelişmiş Avrupa ülkelerine 1961'den itibaren verdiği emek göçünü, eğitim amaçlı Türkiye üniversitelerine gelen işçi ailelerin yeni nesilleri ile Tersine Beyin Göçüne çevirdiği rahatlıkla söylenebilir.

Uluslararası öğrenci hareketliliği açısından konuya bakılacak olursa Türkiye Devletinin geçmişini ve bugünü kapsayan ciddi bir eğitim geleneğine sahip olduğu gerçeği ile karşılaşılmaktadır. Osmanlı döneminden Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ve oradan bugüne kadar gelen dönemlerde ülkede gerçekleştirilen uluslararası eğitimin tarihi süreçleri her zaman merkezi devlet otoritesi tarafından şekillendirilen, yönetilen, denetlenen ve sürdürülen bir seyre sahip olmuştur. Bu minvalde tarihi olgulardan hareketle merkezi devlet otoritesi ile gerçekleştirilen uluslararası eğitim hareketliliğine kısaca örnek vermek Uluslararası İlahiyat

Programı'nın hem devlet değerleri hem de köken ülke coğrafyası bağlamında nereye denk düştüğünü gösterebilir.

Osmanlı döneminde 15. yüzyılda II. Murat tarafından kurulan ve 19. Yüzyıla kadar devam eden Enderun mektebinde farklı coğrafyalardan getirilen çocukların yetiştirilmeleri uluslararası alandan insan getirip yetiştirme projesi olarak kendisini gösteren ilk örneklerdendir. Aynı şekilde 19. yüzyılda dönemin Rodos Ceziresi'nde bulunan medreselerde eğitim için bulunan yabancı talebelerin arşiv kayıtları (BOA,1256-546) ile II. Abdülhamit tarafından kurulan Aşiret mektepleri tarihsel koşulları içerisinde bakıldığında dışarıdan/uluslararası alandan öğrenci getirmenin uluslararası öğrenci hareketliliği bağlamında bir geleneğin devamlılığını göstermektedir. Ayrıca tarihi süreçte sadece öğrenci getirmekle kalınmayıp yurt dışına gönderilen öğrenci hareketliliği de söz konusudur. 19. Yüzyılın ortalarından itibaren bir grup Osmanlı entelektüelleri masrafları devlet bütçesinden karşılanarak Viyana, Paris, Londra gibi pek çok farklı Avrupa başkentlerine gönderilmişlerdir (Alkın, 2020:101-120).

Erken Cumhuriyet döneminde 1929 yılında çıkartılan 1416 sayılı kanun ile ecnebi memleketlere öğrenci gönderimi ve bu kapsamda Büyük Öğrenci Projesi (BÖP) Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraba Topluluklarının, yetişmiş, insan gücü ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olmak amacıyla şekillenmiş ve uygulamaya konmuştur (Özoğlu, Gür ve Coşkun, 2014: 58).

Günümüz Türkiye'si ise; 2000'li yılların ortalarından itibaren uluslararası öğrenci getirme konusunda uluslararasılaşmış ve uluslararası öğrenci hareketliliğine ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Bu yolda eski kurumlarını yeniden düzenlemiş ve bünyesine yeni kurumlar eklemiştir. Yeni kurumlardan (YTB) Yurt dışı Türkler ve Akraba Toplulukları 2010 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuş sahada Türkiye Devletinin yeni enstrümanı olarak yerini almıştır. Kurumun görevleri içerisinde Uluslararası Öğrenciler Daire Başkanlığı altında yürüttüğü uluslararası öğrenci hareketliliği alanı bulunmaktadır. Yürüttüğü kamu kaynaklı burs programı “Türkiye Bursları” olarak isimlendirilmiştir. Amacını “*Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki ilişkileri geliştirmek ve küresel bilgi zenginliğine katkıda bulunmak*” olarak tanımlamaktadır (YTB, 2020).

Eski kurumlarından Diyanet İşleri Başkanlığı erken Cumhuriyet döneminde son dönemlerde olduğu şekliyle aktif bir enstrüman olmamakla birlikte (Kara,2017:208)1971 yılında bünyesinde yurt dışında yaşayan vatandaşların ihtiyaçlarına yönelik olarak hizmet verecek olan Dinî Hizmetler ve Din Görevlilerini Olgunlaştırma Dairesi Başkanlığına bağlı “Dış Hizmetler Müdürlüğü”nü oluşturmuştur. 2010 yılından itibaren çeşitli düzenlemelerle kapasite ve yoğunluğunu artırarak “Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü” adını almıştır. Yurt Dışı Eğitim ve Rehberlik Daire Başkanlığı gibi kurduğu alt birimler ile din eğitimi için yurt dışından köken ülke Türkiye’ye öğrenci getirilmesi ve eğitim programlarının paydaş kurum ve kuruluşlarla çalışmalarının yapılması konularında kendisini yapılandırmıştır (DİB,2018). Yeni ana ve alt birimleri ile Diyanet İşleri Başkanlığı uluslararası öğrenci sahasında etkin bir şekilde görünür olmuştur, uluslararası eğitim alanında icraatlarını yürütmektedir.

Sonuç olarak eğitim alanında Türkiye tarihinden verilen örnekler günümüz uluslararası öğrenci programları ile çok farklı içerik ve tarihsel bakış açılarına sahiptir. Bu örneklerin bize gösterdiği nokta Uluslararası Eğitim süreçlerinin değişen ve dönüşen pek çok şeye rağmen Türkiye iktidarlarının her daim önceliği olduğu, gündeminde tuttuğu ve merkezi otorite tarafından şekillendirildiğidir. Bu durum bizi Uluslararası İlahiyat Programının temellerini tarihi eğitim geleneğinden aldığını da göstermektedir.

Uluslararası İlahiyat Programının Süreçleri: Öncelikle programın başlangıcından bugüne kadar geçen sürede işleyişinde çıkan sorunlar ile ilgili olarak 18 yıl içerisinde kalitesinin ne durumda olduğuna dair akademik manada detaylı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Diyanet İşleri Başkanlığınca 25-28 Kasım 2019 tarihinde yapılan 6. Din Şurasında programın hedef ve verimliliklerini değerlendirmesi için “Uluslararası İlahiyat Programı Yürütme ve Takip Kurulu” oluşturulmasına karar verilmiştir.

“35. Karar; Başka dillerde İslam ilahiyatı ve düşüncesini entelektüel boyut ve uzmanlık düzeyinde desteklemeye yönelik olarak Başkanlığın koordine ettiği başta Uluslararası İlahiyat Projesi (UIP) olmak üzere Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ve Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) kanalıyla yürütülen burs programlarının hedef ve verimliliklerini periyodik olarak değerlendirecek bir “Uluslararası İlahiyat Programları Yürütme ve Takip Kurulu” oluşturulmalıdır. Bu kurul eş zamanlı olarak gerek

Başkanlık gerekse ülkemizdeki ilahiyat fakülteleri ile diğer ülkelerdeki emsalleri arasında akademik iş birlikleri geliştirmelidir” (DİB,2019).

Yapılan bu tezin ana amacını yukarıda değinilen Programın kalitesinin ne durumda olduğu konusu oluşturmamaktadır. Uluslararası İlahiyat Programına yapılan başvurular ve öğrencilerin tercih sebebi olması programın kalitesi hakkında olumlu bir veri olarak görülebilir. Bu konuda 6. Şura kararında belirtilen kurul ile ilgili yayınlanan herhangi bir veriye rastlanmamıştır ancak, en eski 2012 yılına kadar bulunabilen UİP tanıtım kılavuzlarından program hakkındaki bilgiler incelenirken varsa programdaki değişim kalite açısından olmasa da gelişim ve dönüşüm açısından incelenmiştir.

5.1.Uluslararası İlahiyat Programı Nedir?

Uluslararası İlahiyat Programı, Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB) Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ve Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) ile koordineli olarak uluslararası öğrenci hareketliliği kapsamında Lisans düzeyinde İslam İlahiyatı eğitimi görmek isteyen öğrencilere yönelik 2006 yılında başlattığı ve geliştirdiği bir eğitim burs programıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığının Uluslararası İlahiyat Programına katılım için belirlediği öğrenci profili programın başladığı yıldan 2020 yılına kadar Avrupa da yaşayan Türk işçi göçmenlerin yeni nesillerini kapsamıştır.

“Uluslararası İlahiyat Programı yurtdışında yaşayan Türk gençlerine ülkemizde dini yükseköğrenim imkânı sağlamak üzere organize edilen bir programdır” (UİP Tanıtım Kılavuzu,2019).

2020 yılından sonraki sürede ise kapsamın değiştiği görülmüştür ve kapsam aşağıdaki şekilde tanımlanmaya başlanmıştır.

“Uluslararası İlahiyat Programı yurtdışında yaşayan Türk gençlerine ve Türkiye kökenli olmayan diğer adaylara ülkemizde dini yükseköğrenim imkânı sağlamak üzere organize edilen programdır” (UİP Tanıtım Kılavuzu, 2020).

Buradan anlaşılacağı üzere Program son dört yıldır kapılarını Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk kökenli olmayan ve programa katılmak isteyen diğer adaylara da açmıştır. Bu açılımın programın diğer alanlarında da olup olmadığına bakıldığında sadece öğrenci çeşitliliği ile sınırlı kalmadığını programa yüklenen anlam ve çizilen

vizyonun sınırlarının genişlemesinde de kendini gösterdiği fark edilmektedir. Bu durumun 2000’li yıllardan özellikle son yıllara kadarki süreçte Türkiye’nin içte ve dışta siyasi, ekonomik ve sosyal alanda geçirdiği belirgin değişimlerle doğru orantılı olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye’nin Uluslararası öğrenci hareketliliğinde yaşadığı gelişmelerle de yakından bağlantılı olduğu yıllık olarak yayınlanan UİP tanıtım kılavuzlarına da yansıtılmıştır.

“Ülkemiz son dönemde; üniversiteleri, araştırma merkezleri, bilim insanları ve uluslararasılaşma boyutlarıyla birlikte yükseköğretim alanında büyük bir değişim yaşamıştır. Devlet bursları ile uluslararası öğrenci çalışmalarını daha ileri aşamaya taşıyan ülkemiz, dünyanın pek çok ülkesinden öğrencinin eğitim tercihi haline gelmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığımız da yurtdışından ülkemize ilahiyat alanında öğrenim görmek üzere gelecek öğrencilere oluşturduğu burs programları ile destek vermektedir “(UİP Tanıtım Kılavuzu,2020).

Programın başladığı 2006 yılından bugüne kadar Türkiye’de seçilmiş yedi Üniversitede Uluslararası İlahiyat Programı için öğrenim imkânı başlatılmış ancak, 2012 de açılan Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesindeki öğrenciler 2014 yılında diğer fakültelere nakledilmiş sayı altı Üniversitede karar kılmıştır. (UİP. Rapor, 2017) Buna göre programın başlangıcı ve öğrenci kabulü 2006 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde başlamıştır. Takip eden 2007 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrenci kabulünü başlatmıştır. 2011 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2012 yılında ise üç Üniversite daha Uluslararası İlahiyat Programı UIP kapsamında öğrenci alımına başlamışlardır, bunlar; Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve 29 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesidir. (UİP Tanıtım Kılavuzu, 2012) 5 devlet üniversitesi ve 1 vakıf üniversitesinde Uluslararası İlahiyat Programı eğitimleri devam etmektedir (UİP. Rapor, 2017).

5.1.1. Uluslararası İlahiyat Programı’nın Amaçları;

Uluslararası İlahiyat Programının amaçlarının yıllara göre dağılımına bakıldığında amaçlarının dört ana madde etrafında toplandığını görüyoruz. “Avrupa’da yaşayan vatandaşların ihtiyaçlarının ve İslam ilahiyatı alanında beklentilerinin karşılanması,

pedagojik hassasiyetlerle doğru eğitim almalarının sağlanması, İslam ahlak esasında hareketle yaşanan ülkelerdeki uyum sürecine katkı sağlanabilmesi, liyakatli ve temsil gücü yüksek elemanların yetiştirilmesi” şeklinde özetlenebilecek esaslar programın amacını oluşturmaktadır.

Bu amaçlar ile ilgili bir not düşmek gerekirse, Diyanet İşleri Başkanlığının 2020 yılı itibariyle “*Türk kökenli öğrenci*” kitlesini “*Türk kökenli olmayan diğer adaylara*” açarak yaptığı değişimin Uluslararası İlahiyat Programı amaçlarına yansıtılmadığı dikkat çekmektedir. Bu bize programın başlatılma nedeni olan ana kitleye olan hitabın programın temel taşı olarak sabitlendiğini ve amaçların yönünü hala belirleyici olduğunu söyleyebilir. Bunun dışında amaçlara biraz daha dikkatli bakıldığında bir eğitim programı ölçütünü göstermekten daha çok kurumun kendi amaçlarının eğitim programına uyarlanmış hali gibi gözükmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının programa yönelik belirlemiş olduğu amaçların söz konusu eğitim programını ne derece yansıttığının irdelenmesi ya da programın çıktılarını ile ne derece tutarlı olduğu ve yeni eklediği aday profili konusunda tekrar güncellemesi programın kalitesini artırabilir görünmektedir.

Program amaçlarının “*içinde yaşanan topluma uyum, kimlik ve temsil*” gibi konulara vurgu yaptığı da dikkat çekmektedir. Burada amaçlarda Diyanet İşleri Başkanlığının Avrupa ülkelerindeki entegrasyon sorunsalına kuramsal zemindeki kültürleşme sürecini destekler mahiyette bir yapı oluşturduğu da söylenebilir. Programın amaçları UİP Tanıtım Kılavuzlarında aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

1. Avrupa ülkelerinde yaşayan insanımızın dini, kültürel, toplumsal ve psikolojik ihtiyaçlarını yakından bilen, her türlü çevre şartlarını ve faktörlerini tanıyan, İslam ilahiyatı alanındaki bilimsel donanımlarıyla beklentilere cevap verebilecek şekilde din hizmeti veren;

2. Avrupa ülkelerinde yeni yetişen nesillerin ihtiyaç duydukları örgün ve yaygın din eğitimini doğru bilgi ve pedagojik yöntemlere göre sunabilen;

3. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımıza, içinde yaşadıkları topluma uyum sürecinde kendilerine rehberlik edecek, İslam'ın ahlak eksenli dindarlık anlayışını ve ülkemizin farklı din ve kültürleri birlikte yaşatma tecrübesini aktarabilen;

4. Avrupa gündeminde sıkça karşılaşılan İslam ve Müslüman kimlikle ilgili tartışmalarda ön yargıları giderici, toplumu teskin edici doğru bilgi ve tutumu sergileyen;

5. İslam ilahiyatı başta olmak üzere, din bilimleri ve sosyal alanlarda yüksek standartta akademik çalışma yapabilen; yetenekli, liyakatli ve temsil gücü yüksek elemanların yetiştirilmesidir (UİP Tanıtım Kılavuzu, 2022,2024).

Programın yazılı olarak belirtilmeyen bir diğer amacı da “*Uluslararası standartlarda bilim yapacak ilahiyatçıların yetiştirilmesi ve yüksek düzeyli ve uluslararası katılım ile din araştırmalarının yapılması*”⁶⁰(Erşahin,2015:132) şeklinde belirtilmiştir.

5.1.2. Uluslararası İlahiyat Programının Sunduğu İmkânlar

Diyanet İşleri Başkanlığınca yayınlanan bilgilere göre program kapsamında Uluslararası İlahiyat Programına kabul alan öğrenciler “*Türkiye Diyanet Vakfı'nın (TDV imkânlarından*” yararlanmaktadır. Programın kapsadığı öğrenim ve bursluluk İmkânları; “*Barınma, Eğitim Yardımları, Mesleki Eğitim ve Staj Programları, Tamamlayıcı Eğitim Programları ve Sosyo- kültürel Etkinlikler*” olarak belirtilmiştir.

Programa katılan öğrenciler eğitim hayatları boyunca fiziki bütünlük oluşturma, tamamlayıcı ders ve kurslar ile yapılacak sosyal ve kültürel etkinlikleri takip etme ve kolay katılım sağlayabilme gibi durumlardan dolayı Türkiye Diyanet Vakfının yurtlarında kalmaktadırlar. UİP kapsamında sağlanan imkân barınma desteği sağladığı için öğrenciler kendilerine sağlanan yurtlarda ücretsiz olarak kalmaktadırlar. Yurtlarda kalma süreleri devam edecekleri eğitim- öğretim süreleri ile sınırlı tutulmuştur.

Eğitim yardımı desteği “*Burs (aylık maddi destek), İaşe (yemek), İbate (barınma/konaklama), Temel Eğitim Giderleri (üniversite öğrenim harcı)*” alanlarını kapsamaktadır.

Mesleki Eğitim ve Staj Programları; program kapsamındaki öğrencilerin teorik olarak öğrendikleri bilgilerini alanda yapılan mesleki uygulamalarla pratik hayata hizmet verebilecek şekilde geliştirmesi ve aktarması amacıyla organize edilmektedir.

⁶⁰Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 23/01/2006 tarih ve B.02.1.DİB.0.76.00.03-282-328 sayılı yazısı ile Yükseköğretim Kurulu Başkanlığına gönderdiği Uluslararası İlahiyat Programı Proje Taslağı (Erşahin,2015).

Tamamlayıcı Eğitim Programları ise öğrencilerin akademik alandaki fakülte derslerine destek vermek üzere düzenlenmiştir.

Sosyo-kültürel Etkinlikler; öğrencilere sosyal ve kültürel alanlarda imkânlar sağlamak için düzenlenmektedir. Burada istenen öğrencilerin buldukları şehirlerin kültür tarihi ile kendi değerleri arasında bir etkileşim kurmaları böylelikle farklı kültürde yetişen öğrencilerin sosyal hayata alışma geriliminin azaltılmasıdır. Bunun için “*Tematik geziler, Yaz ve Kış Kampları, Mezuniyet Programları*” düzenlenmekte, “*Öğrenci Kulübü Faaliyetleri, Sosyal Gönüllülük Projeleri*” için de öğrenciler teşvik edilmektedir (UİP Tanıtım Kılavuzu, 2018-2019-2020-2022).

Uluslararası İlahiyat Programının sunduğu imkânlar açısından incelenen tanıtım kılavuzlarında 2012 yılından 2017 yılına kadar imkânların sadece Barınma ve Eğitim Yardımını kapsadığı görülmektedir. 2017 yılından itibaren Tamamlayıcı Eğitim Projeleri eklenirken 2019 yılından itibaren Sosyal ve Kültürel Faaliyetler ile Mesleki Eğitim ve Staj Programları eklendiği ve yukarıda verilen en son şeklini aldığı da yine görülmektedir.

Şayet bu veriler baz alınacak olur ise Uluslararası İlahiyat Programına zamanla çıkış amacına matuf olarak “Din görevlisi yetiştirme” hizmet uygulamaları eklendiği söylenebilir. Aynı zamanda farklı kültür coğrafyalarında doğup büyüyen öğrencilerin kendi kültürel değerleri ile tanışmalarına önem verilmeye çalışıldığı da gösterilmek istenmiştir. Bu yönü ile Uluslararası İlahiyat Programı çıkış amacına hitap eden bir gelişme göstermiştir denilebilir.

Diğer taraftan programın başlangıç hikâyesine bakıldığında bu iki uygulamanın programın başlaması ile birlikte ya da sistemin oturmaya başladığı yıllardan itibaren dahil edilmesi akla daha yatkın gelmektedir. Özellikle 2017 yılında Uluslararası İlahiyat programının 10. Yılı adına yapılan değerlendirme toplantısı raporlarından itibaren tanıtım kılavuzlarında Tamamlayıcı Eğitim başlığı içerisinde bir cümle olarak mesleki uygulamalara rastlamaktayız ancak, müstakil bir başlık olarak kılavuzlara işlendiğini 2021 yılından itibaren görebilmekteyiz. Buradan hareketle 16 yıllık geçmişe sahip program içerisinde mesleki uygulamaların açık seçik bir şekilde kayda geçirilmemesi, inceleme yapan araştırmacıları programın ana amacına hizmet edecek uygulamaların çok geç başlatıldığı varsayımına yönlendirecektir.

5.1.3. Uluslararası İlahiyat Programı Takip Süreci

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tanıtım kılavuzlarında Uluslararası İlahiyat Programı'nın süreçlerinin yürütülmesinde Türkiye Diyanet Vakfının (TDV) en önemli paydaş kurum olduğu belirtilerek, etki alanı hakkında bilgi verilmektedir.

“Türkiye Diyanet Vakfı Türkiye’de 1000’in üzerinde şubesi bulunan ve dünyanın 149 ülkesinde eğitimden kültüre, sosyal ve hayrî hizmetlerden dini hizmetleri destekleme ve uluslararası yardım faaliyetlerine kadar geniş bir alanda çalışmalar yapan büyük bir sivil toplum hareketi haline gelmiştir” (UİP Tanıtım Kılavuzu,2022).

Öğrencilere yaptığı maddi burs yardımları ile manevi gelişimleri için sunduğu destekler, programın sistemli bir hale gelmesi ve başarısı için yaptığı çalışmalar vb. gibi birçok tecrübesiyle bu programın yürütülmesinde vazgeçilmez bir kurum konumunda olduğu belirtilmektedir. Bu minvalde Türkiye Diyanet Vakfı etkin olduğu tüm coğrafyalardan gelen uluslararası öğrenciler ile yurtiçinde burs programına yerleşen öğrencilerin eğitim faaliyetlerinin daha düzenli yürütülmesi, maddi manevi gelişimlerine katkı sağlanması amacıyla İl Eğitim Koordinatörlükleri açmıştır. İstanbul’un iki yakasındaki öğrenciler için iki eğitim koordinatörlüğü ile Ankara, Bursa, Konya ve Kayseri de birer eğitim koordinatörlüğü kurmuştur. Bu koordinatörlükler öğrencilerin kişisel gelişimlerine katkı sağlamak için toplantı salonları, kitap okuma ve dinlenme mekânları gibi fiziki ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmişlerdir. Koordinatörlüklerce öğrencilere takviye dersleri ile seminerler, konferanslar ve sosyo-kültürel etkinlikler düzenlenmektedir (TDV, 2022).

Türkiye Diyanet Vakfı dışında ilgili üniversiteler, Başkanlığın yurtdışı birlik ve vakıfları ile din hizmetleri müşavirlik ve ataşeliklerde programa destek veren kuruluşlar olarak açıklanmaktadır. (UİP Tanıtım Kılavuzu 2018, TDV,2022) Uluslararası programa katılım sağlayacak adayların takip ettikleri süreçler Başvuru ve Kabul Süreci, Aktif Öğrencilik Süreci ve Mezuniyet şeklinde üç ana başlıkta toplanabilir. Mezuniyet dönemi ayrı bir ana başlık altında verilecektir.

Başvuru ve Kabul Süreci: Programın başvuru süreci her senenin mart ayından mayıs ayına kadar üç ay sürmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının (DİB), Türkiye Diyanet Vakfının (TDV) ve yukarıda belirtilen diğer yurtdışı paydaşların sitelerinde başvuru duyuruları yapılmaktadır. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığının resmi sitesinde tanıtım ve başvuru kılavuzları üç dilde –İngilizce, Almanca, Fransızca- her yıl

yayınlanmaktadır. (DİB,2024) Adaylar duyurusu yapılan web sitelerinde bulunan başvuru formlarını doldurarak değerlendirmeye katılabilmektedir. Başvuru değerlendirmeleri iki ay mülakatlar da bir ay sürecek şekilde planlanmıştır. Adayların başvuru belgeleri Din hizmetleri Müşavirlikleri ile Ataşelikler tarafından ön değerlendirmeye alınmaktadır. Mülakatlarda adayların yüzünden ve ezber *Kur'an-ı Kerim becerileri, inanç-ibadet-fıkıh-siyer ve ahlak alanını kapsayan Dini Bilgiler, Genel Kültür, Türkçe İfade Becerisi ve Akademik İlgileri* ölçülmekte ve değerlendirmeler buna göre yapılmaktadır. Adaylar mülakat sonuçlarını yine ilgili web sitelerinden aday numaraları ile sorgulayarak öğrenebilmektedirler. Başvurusu olumlu sonuçlanan adaylar Üniversite kayıt belgelerini düzenleyip ilgili üniversitelere yönlendirilmek üzere hazır etmektedirler.

Aktif Öğrencilik Süreci: Programa kabul edilen adaylar tanıtım kılavuzunda belirtilen kayıt belgelerini edinmek zorundadırlar. Ayrıca programa başlayacak öğrencilerden 1.000€ (Bin Avro) teminat bedeli alınma şartı bulunmaktadır. Programı burslu statüde başarı ile tamamlayıp mezun olan öğrencilere alınan teminat bedeli geri ödenmektedir. Belirtilen meblağ için programın hiçbir sebep göstermeksizin bırakılması, öğrencilikle ilişkisi kalmaması, başvuruların en sonunda yer alan taahhütname belgesinde belirtilen hususlara uyulmaması gibi sebeplerle öğrencilerin bursluluktan çıkarılması halinde geri ödenmeme şartı bulunmaktadır (UİP Tanıtım Kılavuzu 2020-2022).

Programa kabul alan öğrenciler eğitim hayatlarında eğitimleri boyunca akademik, sosyal ve kültürel konularda rehberlik hizmetleri için Türkiye Diyanet Vakfı'nın İl Eğitim Koordinatörlüklerine yönlendirilmektedir. Bu İl koordinatörlüklerinde öğrencilerin kabul aşamasından mezuniyetlerine kadar olan süre içerisinde onlara rehberlik ve danışmanlık yapacak personeller görevlendirilmiştir.

İl Eğitim Koordinatörlüklerinde öğrencilere program içeriğinde verilen eğitim destekleri, Uluslararası İlahiyat Programı ile ilgili ilk detay bilgilendirmelerin yapıldığı iki haftalık Oryantasyon programını, mesleki ve alan bilgilerinin teorik ve pratik eğitimlerinin verildiği Mesleki staj programlarını, fakülte derslerine destek vermesi için düzenlenen Tamamlayıcı eğitim programlarını kapsamaktadır. TDV İl Koordinatörlüklerinde; öğrencilerin hem mesleki uygulama becerilerinin geliştirilmesine hem de eğitim- öğretim deki ihtiyaçlarına yardımcı olduğu gibi bireysel hayatlarındaki sorunları ile de yakından ilgilenilmektedir. Öğrencilerin sosyal ilişkilerini kuvvetlendirmek, köken ülke toplumunu ve kendilerini tanımalarını

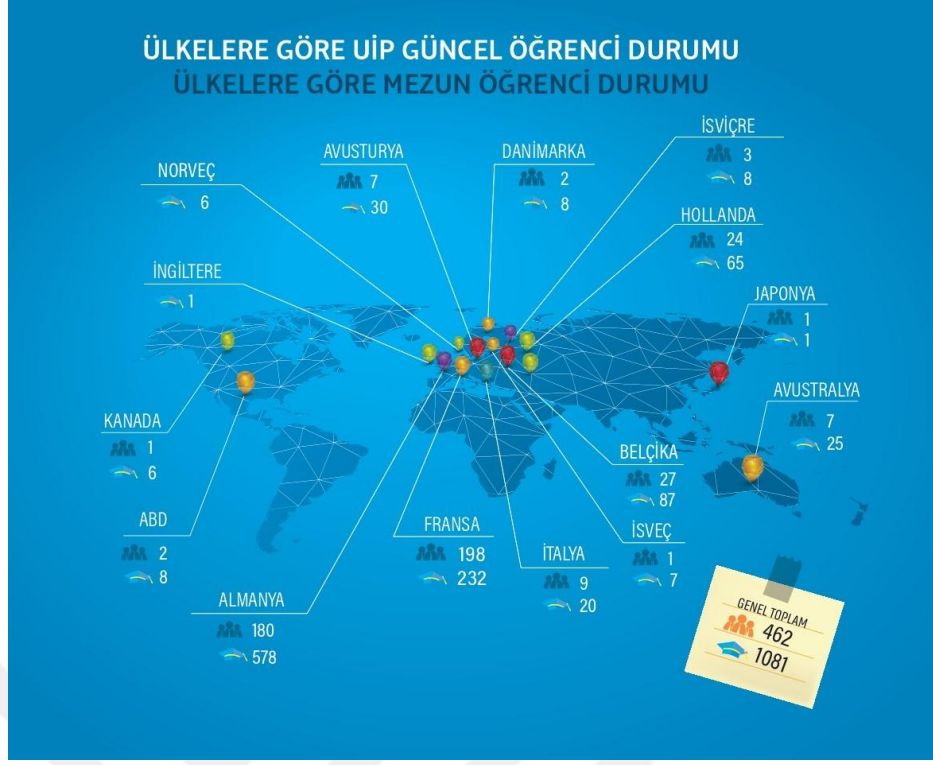
sağlamak için yapılan sosyo-kültürel faaliyetlerde görevlendirilen personeller tarafından düzenlenmektedir (UİP Rapor, 2017).

5.1.4. Aktüel Öğrenci Durumu

18 yıla yakın geçmişe sahip olan Uluslararası İlahiyat Programının yıllara göre mevcut öğrenci ve mezun öğrenci sayıları değişiklik göstermektedir. 2012 yılı verilerine göre 13 ülkeden 382 aktüel, 46 mezun öğrenci, 2013 yılında 475 aktüel, 112 mezun, 2016-2017 akademik yılında 15 ülkeden 671 aktüel, 118 mezun öğrenci, 2019-2020 akademik yılında 16 ülkeden 501 aktüel, 716 mezun öğrenci, 2021- 2022 akademik yılında 15 ülkeden 518 aktüel, 823 mezun öğrenci görülmektedir. 2023- 2024 akademik yılının güncel verilerine göre ise 14 ülkeden toplamda 462 öğrenci Uluslararası İlahiyat Programına devam etmektedir 1081 öğrenci mezun olmuştur.

Genel olarak yıllara göre bakıldığında Uluslararası İlahiyat Programı aktüel ve mezun öğrenci sayıları ile katılan ülke sayılarında değişimler görülebilmektedir. 2012 yılından bugüne ulaşılabilen verilerde mezun öğrenci sayısı artmış, aktüel öğrenci sayıları ve ülke katılım sayıları değişkenlik göstermiştir. Bu değişimin pek çok açıklaması olabilir. Değişmeyen şey ise en çok katılımın üç ülkeden gerçekleşmekte olduğudur. Tanıtım kitapçıklarında bulunan verilerde ülkelere göre dağılımda Almanya birinci sırada en çok öğrencinin programa katıldığı ülke olarak görülmektedir, Fransa ikinci Hollanda ise üçüncü sırada gelmektedir. Bu ülkeleri Batı Avrupa ülkelerinden Avusturya ve Belçika takip ederken, bu ülkeleri Avrupa'dan farklı bir ülke olarak Avustralya takip etmektedir (UİP Tanıtım Kılavuzu,2024).

Ülkelerin çoğunluğu kıta Avrupa'sından olmakla birlikte Amerika, Kanada, Japonya, Avustralya ve İngiltere'den de öğrenci başvuruları olmaktadır. Bu ülkelerin başvurularında öğrenci sayıları oldukça az görülmektedir. Bu ülkelerden katılımın az olması Türk işçi aileleri ve nüfus yoğunluğunun daha çok kıta Avrupası'nda bulunmasından olabilir. Çünkü hem yıllık dağılımda hem de güncel verilerde en çok öğrenci sayısı, programın başlatılma amacının merkezinde bulunan Almanya'ya aittir. Onu takip eden diğer ülkelerde Türk işçi ailelerinin yoğun olduğu Fransa, Hollanda ve Belçika olarak görülmektedir (UİP Tanıtım Kılavuzu, 2022).

Şekil 5.1: Ülkelere göre UİP güncel öğrenci durumları

Kaynak: Uip Tanıtım Kitapçığı 2024'ten uyarlanmıştır.

Programı ailevi sorunlar, sağlık sorunları, eğitimde başarısızlık, devamsızlık, disiplinsizlik nedeniyle bursluluk sonlandırılması veya kendi isteği ile okulu bırakma gibi sebeplerle bırakan katılımcılar bulunmaktadır. Programı bırakan katılımcılar hakkında güncel bir veri bulunmamakla birlikte 2017 yılında Uluslararası İlahiyat Programının onuncu yılı münasebetiyle yapılan toplantının raporunda sayılan sebeplerle programdan ayrılan öğrenci sayısı toplam 390 olarak verilmiştir. Günümüzde bu sayı biraz daha fazlaşmış olabilir (UİP Rapor 2017).

5.1.5.Üniversitelerdeki İlahiyat Fakültesi Programları

Uluslararası İlahiyat Programı'nın üniversitelerdeki eğitim süreci incelendiğinde programın başladığı ilk dönemlerde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde ayrı bir eğitim programı olarak devam ettiği bilgisine ulaşılmaktadır. Fakültelerde bu ilk dönem haricinde süreç içerisinde programa özel Uluslararası İlahiyat Programı adı altında akademik bir bölüm açılmamıştır. Mevcut örgün öğretim sistemi içerisindeki ders programı ve işleyişini takip etmektedirler. Üniversitelerin İlahiyat fakültelerinde

standart uygulanan 4 yıl lisans bir yıl Arapça hazırlık olmak üzere 5 yıllık bir eğitim görmektedirler. Yurtdışında büyüdüleri için Türkçe dil bilgisinde zorlanan öğrenciler Türkçe hazırlık sınıfına da devam edebilmektedirler. Öğrenciler 2022 yılına kadar Türkçe ilahiyat bölümünü takip ederken bu yıldan itibaren ihtiyaç durumunda İngilizce İlahiyat Programına da devam edebilmektedirler. Bu yeni eklenen Türkçe hazırlık ve İngilizce İlahiyat bölümleri öğrenci profilinde yapılan -Türk kökenli olmayan adayların programa başvurabilmesi- değişiklik açıklamasına atfen düzenlemiş gibi görünmektedir.

Öğrenciler İlahiyat Fakültelerinin Arapça hazırlık sınıflarında C1 seviyesinde eğitim almaktadırlar. Lisans seviyesinde ise Temel İslami İlimleri ile sosyal bilimler alanlarında çeşitli dersler almaktadırlar.

2017 verilerine göre -fakültele göre değişiklik göstermekle birlikte Uluslararası İlahiyat Programı ile ilişkisi olduğu düşünülen seçmeli dersler müfredata eklendiği belirtilmektedir. “İslam- Hıristiyanlık İlişkileri Tarihi, Mukayeseli Din Terminolojisi, Yeni Dini Hareketler, Almanca/İngilizce/ Fransızca Dini/İslamiyat Metinleri, Batıda Din Devlet ve Toplum İlişkileri, Batıda Dini Kurumlar ve Din Eğitimi, Günümüz Felsefe Akımları, Education Religieuse Formelle/İnformelle, Christology” gibi dersler, eklenenlerden bazıları olarak gösterilmektedir. Eklenen bu seçmeli derslerle temel eğitim dilinde dersler ve terminolojik çalışmalar yapılmaya çalışılmış ancak beklenen etkinin ve sürekliliğin istenen seviyeye getirilemediği belirtilmektedir (UİP Rapor,2017).

Ayrıca yukarıda belirtildiği üzere TDV İl Eğitim Koordinatörlüklerince fakülte derslerini destekler şeklinde düzenlenen Tamamlayıcı Eğitim projeleri ve Mesleki Staj Eğitimlerinde öğrenciler devam etmektedir.

Tamamlayıcı Eğitim Projeleri; “Arapça kursları (Hazırlık Sınıfı), Kur’an-ı Kerim ve Tecvid, Temel İslam Bilimleri Dersleri (Tefsir- Hadis- Fıkıh ve Kelam), Tematik Seminerler ve Atölye Çalışmaları” olarak belirtilmiştir. Öğrenciler bu dersleri akademik yıl içerisinde ve tatil dönemlerinde görmektedirler.

Mesleki Staj Eğitimleri ise; Koordinatörlüklerin yaptığı çalışmalar neticesinde “Camii içi din hizmetleri (İmamet ve Hitabet uygulamaları), Kur’an- Kursu, Vaaz uygulamaları, Yaşlı Bakımevleri ziyaretleri, Çocuk yurtları ve sevgi evi ziyaretleri, Cenaze- Techiz ve Tekfin uygulamaları, Cezaevi ziyaretleri” şeklinde belirlenmiştir.

Bu mesleki eğitim ve stajları tamamlayan öğrencilere staj belgesi ve sertifikalar verilmektedir. Ayrıca yaz tatillerinde geldikleri ülkelerde bulunan cami ve derneklere de stajlarını yapmaktadırlar.

Avrupa’da bir din olarak İslam ve Müslüman coğrafyasına dair araştırmalar hep yapılagelmiştir. 2011 yılından itibaren İslam İlahiyat enstitüleri ve araştırma merkezleri de açılmıştır. Ancak tarihi ve geleneksel yapısı olmayan bu eğitim merkezleri Diyanet İşleri Başkanlığı’nın bu programla yetiştirmek istediği insan modeli için yetersiz görünmektedir. Bu nedenle amaçlarında da vurgulandığı üzere, bu projeye Türkiye’nin ev sahipliği yapması özel bir anlam ifade etmektedir. Bu nedenle öğrenciler Türk ilahiyat akademilerindeki mevcut örgün sistemde gelenek ve yetkinliğe uygun olarak eğitim almaktadırlar (UİP Tanıtım Kılavuzu 2024).

5.2. Mezuniyet ve Sonrası

Uluslararası İlahiyat Programı güncel verilere göre başladığı tarihten bugüne kadar 1081 öğrenci mezun vermiştir (UİP Tanıtım Kılavuzu,2024). Programın mezuniyet sonrası için sunduğu olanakların başlatıldığı ilk yıllarda bu programın ana çıkış amacı ile şekillendiği görülmektedir. Programın en temeldeki ana amacı yurtdışında yerleşik hale gelmiş Türk vatandaşlarının ve yeni nesillerinin dini konulardaki ihtiyaçlarına cevap verecek din görevlilerinin/ imamların yetiştirilmesi olarak özetlenebilir. Programın başlatılmasının gerekliliği ile ilgili çalışmalar yapan Diyanet İşleri Başkanlığının 2004 yılında aldığı karar⁶¹ ana amacın genel hatlarını oluşturmaktadır.

Buradan anlaşıldığı üzere programın mezunlarıyla varmak istediği birincil hedef, köken ülkelerinde edindikleri akademik ve mesleki yetkinliklerle başta Almanya ve Avrupa’nın diğer ülkelerinde yerleşik Türk göçmen vatandaşların dini mevzulardaki ihtiyaçlarını karşılamak için din görevlisi/imam olarak çalışmalarıdır (UİP Tanıtım Kılavuzu,2012, Gemici,2015: 181-211). Buna göre Uluslararası İlahiyat Programının mezunlarının ilk çıktısı “Yurtdışı Din Görevliliği” alanında istihdam⁶² edilmeleridir.

⁶¹ Bahsi geçen karar için çalışma başlıklarından bkz. “Diyanet İşleri Başkanlığının Türk İşçi Göçmen Yurttaşlarına ve Çocuklarına Yönelik Çalışmaları (Uluslararası İlahiyat Programının Başlatılması)”.

⁶² Uluslararası İlahiyat Programından mezun olup Diyanet İşleri Başkanlığı sözleşmeli yurtdışı din görevlisi olarak en son 2020-2021 yılları için verilen rakamlara göre 13 ülkeden

Belirtildiği üzere mezun adaylar Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yapılan sınavlarda başarılı oldukları ve gerekli şartları taşıdıkları takdirde geldikleri ülkelerde veya farklı ülkelerde yurtdışı din görevlisi olarak çalışabilmektedirler. Programın ana amacı olduğu için söz konusu Yurtdışı Sözleşmeli Din Görevliliği sınavının detaylarına bakmak programdan mezun adayların görevlendirilme şekli ile ilgili bilgi verebilir.

- Diyanet İşleri Başkanlığı yurtiçi katılımcıları için açtığı yurtdışı görevlendirme sınavlarının bir benzeri olan “Yurt Dışı Sözleşmeli Din Görevlisi Sınavı” nı Türkiye vatandaşı olmayan adaylar için açmaktadır. Bu sınava Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı bulunmayan Uluslararası İlahiyat Programı mezunları başvurabilmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı belirlediği periyotlarda sınav başvuruları için resmi sitesinde duyuruya çıkmaktadır. Bu duyurularda sınava katılım bilgileri detaylı bir şekilde yayınlanmaktadır. Sınava katılım bilgilerine bakıldığında mezun adayların katıldığı sınavın yazılı ve sözlü “*Mesleki Ehliyet*” ve “*Yurtdışı Temsil ve Yeterlik*” alanlarını kapsayan iki aşamadan oluştuğu görülüyor. Mesleki ehliyet alanı konuları Kuran-ı Kerim; yüzünden ve ezber, Temel dini bilgiler; Fıkıh, Siyer, Ahlak, Akaid’i kapsıyor. Temsil ve yeterlik alanında ise adayların temsil kabiliyeti, genel kültürü ve Türkçeyi kullanma becerilerine odaklanıldığı belirtiliyor. Adaylarda aranan şartlarından bazıları şu şekilde:
- Türkiye’deki üniversitelerden lisans düzeyinde ilahiyat yükseköğrenim mezunu olmak veya denkliği kabul edilmiş yurt dışındaki üniversitelerden İslam ilahiyatı bölümlerinden mezun olma şartı bulunuyor.
- Yurtiçi alımlardan farklı olarak söz konusu ülkelerin vatandaşlığına veya süresiz oturma iznine sahip olmak maddesi bulunuyor. Ülke dilleri için uluslararası geçerliği olan sınav puanları istenirken, ilgili ülkede ilk, orta ve yükseköğrenimini tamamlamış adaylarda dil şartı aranmıyor. Şartlar içerisinde; “*İtikat, ibadet, tavır ve hareketlerinin İslam törelerine uygunluğunun bilinir olduğu şeklindeki ortak niteliği taşıyor olmak*” ve “*Yurt*

298 kişinin belirlenen ülkelerde bulunan Diyanet müşavirliklerinde istihdam edildiği bilgisi bulunmaktadır (TDV, 2021).

dışı hizmetinin gerektirdiği temsil yeteneğine sahip olmak” da bulunanlar arasında.

- Görev süresi ile ilgili; alınan adayların 1 yıl olarak istihdam edildiği bilgisi bulunuyor. Bu sürenin her yıl birer yılı geçmemek üzere uzatıldığı belirtiliyor. Ayrıca görev yeri ve atamalar söz konusu ülkelerde bölgesel ihtiyaçlara göre belirlendiği bilgisi veriliyor (DİB, 2023). İstihdam edilecekleri ülkeler tabloda aşağıdaki şekilde listelenerek başvuru belgelerinin içerisinde adaylara bilgilendirilmesi yapılıyor.

S. No	Ülke Adı
1	A.B.D.
2	Almanya
3	Avustralya
4	Belçika
5	Danimarka
6	Finlandiya
7	Fransa
8	Hollanda
9	İngiltere
10	İsveç
11	İsviçre
12	İtalya
13	Kanada
14	Norveç

Şekil 5.2: Yurt Dışı Sözleşmeli Din Görevlisi İstihdam Edilecek Ülkeler Listesi

Kaynak: Diyanet İşleri Başkanlığı resmî sitesinden alınmıştır,2023

Uluslararası İlahiyat Programı mezunlarına yapılan sınav ile yurtiçi katılımcıları için yapılan sınav içerikleri karşılaştırıldığında adayların vatandaşlık durumlarında ve ülke dil bilgilerinde farklılık olduğu görülmektedir. Yurtiçi adayları içinde sözlü ve yazılı olmak üzere “*Mesleki Ehliyet*” ve “*Yurtdışı Temsil ve Yeterlik*” (DİB,2024) sınavları⁶³ yapılmaktadır. Sınavlardaki benzerliklerden yurtdışından gelip Uluslararası İlahiyat programını bitiren bir aday ile yurtiçi adayların ilmi ve mesleki yetkinlikte aynı sınav biçimlerine girdikleri anlaşılmaktadır. Bu da Diyanet İşleri Başkanlığının programın çıktısına güvendiği yönünde yorumlanabilir.

Programın başlatıldığı 2006 yılından 2012 yılına kadar din görevliliği alanında sunduğu görevlendirme imkânından başka bir olanak sunmadığı söylenebilir. Bu sürede sadece programa katılan öğrencilerin ilahiyat fakültelerinde yüksek din eğitimlerini tamamladıktan sonra “*din hizmetleri, din eğitimi ve sosyal hizmetler*” gibi alanlarda kendilerini geliştirebilecekleri muhtemel iş sahaları gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak bu iş sahaları için etkin bir görevlendirme ya da yönlendirmeden bahsedilmemiştir.

- 2012 yılı itibariyle yurtdışı sözleşmeli din görevlisi ile belirtilen ana hedefin dışında mezunlara, istedikleri takdirde akademik kariyerlerine Türkiye ve Avrupa ülkelerinde yüksek lisans ve doktora programlarına katılarak devam edebilecekleri ibaresinin eklendiği görülmektedir.

Görüldüğü üzere program imam eğitimini merkeze alan ana amacından başka geçen zaman içerisinde akademik kariyeri de olanaklar içerisine katmıştır. Bunun çeşitli sebepleri olabilir. Bu sebepler için de en genelden en özele pek çok etken söz konusu olabilir. Bunlar içerisinde; Türkiye’deki İlahiyat fakültelerinin eğitim içeriklerinin akademik alanda ilerlemeye yönlendirmesi, Avrupa ülkelerinde özellikle Almanya üniversitelerinde ilki 2011 yılında açılmaya başlanan İslam ilahiyatı bölümlerinin çoğalması ve Ditib ile işbirliği içerisinde olmaları, mezun sayılarının çokluğu ve

⁶³ Yurtiçi adaylarına yönelik yapılan Yurtdışı Din Görevlisi sınavlarının detayları için bkz. <https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/Detay/599/2024-y%C4%B1%C4%B1-yurt-d%C4%B1%C5%9F%C4%B1-uzun-s%C3%BCreli-din-g%C3%B6revlisi-s%C4%B1nav- duyurusu>

görevlendirme kontenjanlarının yeterli olmaması veya programa katılan ve mezun olan adayların kariyer planlamaları içerisinde kendilerini din görevlisi olarak çalışmaya değil akademide ilerlemeye daha yakın hissetmeleri gibi çıkarımlar yapabilmek mümkündür.

Programın ilerleyen süreçlerinde temel hedefin dışında mezunlar için sunulan kariyer olanaklarının çeşitlenmeye başladığı görülmektedir. Çeşitlenen kariyer olanaklarının katılım şartları yabancı uyruklu, çifte vatandaşlığı olanlar ve mavi kart sahibi olan mezunlara göre değişim göstermektedir.

2020 yılı itibariyle sunulan olanaklara “*Dini Yüksek İhtisas Eğitim Programı*⁶⁴”na katılım imkânının eklendiği görülmektedir.

- Bu programa katılmak isteyen mezun öğrenciler merkez tarafından gerçekleştirilen mülakatlara giriyorlar. Mülakatları olumlu sonuçlanan adaylar Dini Yüksek İhtisas merkezlerinde hazırlık ve ihtisas döneminden oluşan 11 dönemlik bir eğitime başlıyorlar. Hazırlık eğitimleri 3 dönem süreli gerçekleştiriliyor ve ağırlıklı olarak; Türkçe ve Arapça dil bilgisi üzerine yoğunlaşıyor. Bu alan okuma-anlama, dinleme-konuşma, yazma ve çeviri üzerine 9 aylık bir eğitimi içeriyor. İhtisas eğitimleri ise 8 dönem süreli olmak üzere *Kuran-ı Kerim, Hadis, Fıkıh, Tefsir, Din eğitimi, İslam Düşüncesi* dersleri yapılmaktadır. Programın açıklamalarında yurtdışından adaylarına düzenlenen bu derslerin geldikleri ülkelerdeki mahalli ihtiyaçlar dikkate alınarak ve görev yapacakları din hizmeti faaliyetlerine katkı sunacak şekilde geliştirildiği (DiyanetAkademi, 2023) belirtilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Uluslararası İlahiyat Programından mezun olan öğrencileri kariyer planlamalarını Dini Yüksek İhtisas Programına katılma yönünde tercih ederlerse 11 dönemlik mahallinde eğitim kriterine göre hazırlanmış eğitimi alır

⁶⁴Programın yurtdışı adayları için hazırlanmış olduğu müfredatının (derslerin konuları, dönemleri, saatleri, derste işlenen kaynaklar, kazanımlar) detayları için bkz. [https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr/Documents/YABANCI%20UYRUKLULARA%20Y%C3%96NEL%20Y%C3%9CKSEK%20%C4%B0HT%20%C4%B0SAS%20E%C4%9E%C4%B0T%20PROGRAMI%20\(2023\).pdf](https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr/Documents/YABANCI%20UYRUKLULARA%20Y%C3%96NEL%20Y%C3%9CKSEK%20%C4%B0HT%20%C4%B0SAS%20E%C4%9E%C4%B0T%20PROGRAMI%20(2023).pdf)

ve başarıyla bitirebilirse yurtdışı din görevlisi olarak atanmaktadırlar (UİP Tanıtım Kılavuzu,2020).

2022 yılından sonra UİP mezunlarına sunulan mevcut kariyer olanaklarına farklı imkânlar eklendiği görülmektedir. Bunlar “*Cami Rehberliği, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanlığı / Diyanet İşleri Uzmanlığı, Diğer İmkânlar*” olarak tanıtım kılavuzlarına işlenmiştir.

- “*Cami Rehberliği*” için Mezun adaylar Diyanet İşleri Başkanlığının Cami rehberliği hizmeti için açtığı sözlü sınava (DİB, 2020) katılıp başarılı olurlarsa cami rehberliği görevine atanabilmekteler. Cami rehberliği görevinde belirlenen camilere ziyarete gelen turistlere İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça, Arapça dillerinde İslam dini, tarihi, sanat ve mimari alanlarında tanıtım ve rehberlik yapmaktadırlar. Öyle görülüyor ki bu görev için UİP mezunu adaylar Türkiye’den katılan adaylara göre istihdam için daha avantajlı konumdadırlar. Uip programına katılan öğrenci kitlesinin aileleri Avrupa ülkelerinde imkânsızlıklar nedeniyle camilerini barakalardan ya da bodrum katlarından devşirerek bir mekan haline getirmiş ve orayı hem ibadethaneleri hem de sosyal yaşamlarının merkezi olarak kurgulamışlardır. Bu görev sahasının UİP mezunlarına açılmış olmasına ailelerinin yaşadıkları tarihi süreçten bakıldığında cami rehberliği görevi çok büyük anlam ihtiva etmektedir.
- “*Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanlığı / Diyanet İşleri Uzmanlığı*” mezun adaylar kariyerlerini bu yönde de ilerletebilirler. Diyanet İşleri Başkanlığının merkez birimleri içerisinde bulunan bu görev alanları için mezun adayların gerekli şartları taşımaları ve açılan sınavları diğerlerinde olduğu gibi başarılı bir şekilde tamamlamaları gerekiyor. Bu görev alanı diğer görev alanlarından biraz daha farklı bir süreçle sahip Diyanet İşleri Başkanlığı merkez birimlerinde uzmanlık görevini edinebilmeleri için öncelikli olarak Başkanlıkta uzman yardımcısı olarak işe başlamaları gerekmektedir.
- *Diğer imkânlar* başlığı altında bulunan kariyer olanağının içeriğinde mezun öğrencilerin “*Din kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği, Arapça Öğretmenliği, İmam Hatip Liselerinde meslek dersleri öğretmenliği*” yapabilecekleri

bilgisini vermektedir. Buna göre Uluslararası İlahiyat programını bitiren öğrencilerin ilahiyat fakültelerinde formasyon dersleri aldıklarını ve bu dersleri alarak mezun olduklarında ve gerekli şartları taşıyıp sınavlara girip başardıklarında bu görevleri de yapabileceklerini belirtmektedir.

Buraya kadar son dört yıldır yukarıda verilen çeşitlilik üzerinden imkânların ilerlediği görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığının başvurular için hazırladığı tanıtım kitapçıklarından fark edildiği üzere programın amacı, katılımcı profili ve sunduğu kariyer olanakları zaman içerisinde değişime uğramış ve çeşitlenmiştir. Ev sahibi ülkelerde imam eğitimi için geliştirilen farklı uygulamalarla birlikte bu programın sunduğu kariyer olanaklarının yeniden güncellenmesi de mümkün gözükmektedir. Program, katılımcı öğrenci kitlesine sadece dini eğitim almaları alanında ya da sadece pratik hayatta kariyer odaklı ilerleme katkısı sunmamaktadır.

Yapılan araştırmalarda söz konusu öğrenci kitlesi ile yapılan mülakatlarda aldıkları eğitim, yaşadıkları şehir ve üniversite hayatında edindikleri deneyimler olumlu yönde çoklu tutum değişiklik olarak gözlemlenmiştir. Mülakatlardan çıkan sonuçlara göre öğrencilerde program aracılığı ile Türkiye'deki üniversitelerde aldıkları ilahiyat eğitiminin değiştirici ve dönüştürücü bir etkisi⁶⁵ olmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı başlattığı Uluslararası İlahiyat programı ile Avrupa ülkelerinde doğup büyümüş genç nesillere doğru ve güvenilir bir din eğitimi

⁶⁵Bahsi geçen nitel araştırma 2020 yılında 9 Farklı ülkeden (Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, Avusturya, İtalya, Danimarka, İsviçre ve Kanada) gelen, 6 farklı üniversitede (İstanbul'dan; Marmara, İstanbul, 29 Mayıs Üniversiteleri, Ankara'dan Ankara Üniversitesi, Bursa'dan Uludağ ve Konya'dan Necmettin Erbakan Üniversiteleri) okuyan ve o sene mezun olmak üzere olan 25 öğrenci ile yapılmıştır. Söz konusu mülakatta UIP öğrencilerinin 5 yıllık eğitimin sonunda edindikleri tutum değişiklikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen ve gözlemlenenlerden bazıları şu şekilde; Öğrencilerin kendilik bilinçlerinin arttığı, hoşgörü, bilgide objektivite kazanma, giyim kuşamda itidali yakalama, dini eğitimde perspektif sahibi olma, çevreye karşı saygının artması, diğer dinlere ve ötekine karşı bakışta saygının kazanılması, kötü amaçlı oluşumlara karşı eleştirel bakabilme, gibi pek çok alanda değişim görülmüştür. Bunların içerisinde ev sahibi ülkelerde maruz kaldıkları dışlanma nedeniyle mağduriyet hissiyle radikalleşen kimliklerin aldıkları eğitimle ve yaşadıkları deneyimle sönümlenmesi de gözlemlenenler arasında olmuştur (Demir, 2022).

sunmaktadır. Bunu yaparken de köken ülke Türkiye'nin dünya üzerinde önemli eğitim noktalarından biri olması, farklı dinlere ve medeniyetlere ev sahipliği yapan ilim geleneğine sahip yapısına referans vermektedir. Bu yönüyle program yeni nesillerin medeniyet ve kültür değerleriyle bağ kurmasını sağlayan bir etkileşim aracı olarak görünüyor. Diyanet İşleri Başkanlığının ön görüşü ve yapılan araştırmaların gösterdiği şey; programla birlikte öğrencilerin kazandıkları ilim ve deneyimler buldukları noktayı analiz etmelerini ve bu noktadan yaşadıkları dünyayı anlamlandırabilmelerine yardımcı olmaktadır. Uluslararası İlahiyat Programı 18 yıldır devam etmektedir. Lisans düzeyinde sunduğu imkanlarla ilahiyat alanında ilerlemelerini sağlamakla birlikte içinde pek çok anlam barındırmaktadır.

Dünya üzerindeki bütün medeniyet tasavvurları mensubu olan toplumların hayatlarına bir anlam yükler, bir gaye tarif eder. Hangi medeniyet benimsenmişse o medeniyet ve kültürün kavramları, değerleri özümser, o değerlerle şekillenir ve tüm bunlar eylemlere dökülür (Ökten, D.n: t.y.). Dolayısı ile medeniyetler insanlar üzerinden yürür. Bu anlamda programı tercih eden öğrencilere ciddi görevler düşmektedir. Önce ailelerinden kendilerine tevarüs eden medeniyet ve kültür değerleri ile daha sonra Uluslararası İlahiyat programına katılarak köken ülke kültür değerleri ile kurdukları bağ ile melez kimlikler içerisinde kaybolmadan, yaşadıkları çağı gözlemleyerek özlere dönüp kendilerini keşfetmeleri, böylelikle hayatlarını inşa etmeleri ve bu yolda rehberlik etmeleri gerekmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada Uluslararası İlahiyat Programı'nı ortaya çıkartan nedenlerin ne olduğu ve ev sahibi Avrupa ülkelerinde doğup büyüyen ve sosyal yaşama katılan Türk yeni nesillerin Uluslararası İlahiyat Programını hangi sebeplerle tercih ettikleri soruları ana problematik olarak incelenmiştir. Araştırmanın ana problemi ve sorusunun tek bir nedeni tek bir tetikleyicisi olmadığı, konunun kendi hikayesi içerisinde çok yönlü ve çeşitli nedenler barındırdığı bu çalışma ile birlikte ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda ana problemin devamında yönelttiğimiz alt sorularla konunun farklı bileşenleri oluşturulmuştur. Genel bakış açısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Avrupa ülkelerine göç etmiş ve yerleşik hale gelmiş Türk göçmen yurttaşların yeni nesilleri için 2006 yılında hayata geçirdiği Uluslararası İlahiyat Programı; arka planında ciddi bir göç tarihi ile farklı iki medeniyet ve kültürel kodlardan oluşan bir yapıya sahiptir. Programı ortaya çıkaran yapıların ana bileşenlerinden ilkinin ve kilit noktasını programı tercih eden öğrenci kitlesinin temelini oluşturan Türk işçi göçmen aileleri oluşturmaktadır. Diğer önemli bileşen ise göç veren köken ülke Türkiye ve göç alan ana akım Avrupa ülkeleridir. Söz konusu bu yapı programın ortaya çıkmasına dolaylı ve doğrudan etki etmiştir. Uluslararası İlahiyat programına katılmayı tercih eden öğrenci kitlesinin hem karar mekanizmalarının ana dinamiklerini oluşturmuş hem de ele aldığımız konuyu şekillendirmiştir.

Konunun ana karakterlerinden olan Türk işçi göçmen ailelerin göç serüveni boyunca tüm ihtiyaçlarının ve tüm endişelerinin merkezinde yabancı ülkelerde dünyaya gelen çocukları bulunmuştur. Türk işçi göçmen ailelerin ihtiyaçları ve endişeleri onları "Türkiyeli ilk kuşak göçmen aileler ile yeni nesil öğrenciler arasında değişen nitelik, değer ve biçimler nelerdir?", sorusuna muhatap kılmıştır. Buradan hareketle söz konusu ailelerin yeni nesilleri göç edilen Avrupa ülkelerinin değer ve kültür dairesi içerisinde yetişmektedirler ve ailelerinden farklı olarak değişen niteliklere sahip olmaktadır. Ailelerine oranla ülke dili konusunda ve eğitim düzeyinde daha iyi seviyede olmaktadır ve ilk kuşak ailelerden daha hızlı bir şekilde kolektif kimlik oluşumunda ülke kültürünün bir parçası haline gelebilmektedirler. Genç nesillerin bu

değişen nitelikleri ailelerin gözünden hem bir avantaj hem de bir endişeye dönüşmüştür.

Aileler göç ettikleri ülkelere beraberlerinde getirdikleri öz, inanç ve medeniyet değer dünyalarından farklı bir medeniyete bakmakta eş zamanlı olarak hem kendi medeniyet değer ve kavramlarını hem de karşılaştıkları değer sistemlerini ölçüp değerlendirmeye almaktadırlar. Baktıklarında gördükleri şey farklı dil, din, kültür içerisinde nesillerin niteliklerinin artması ve değişmesinin daha önüne geçen bir durumdur. Karşılaştıkları ve uzun süreli ilişki kurmak durumunda oldukları ülkelerin medeniyet ve kültür yapıları kendi aşkın özünde ve değerlerinde tarihi dönemlere yayılan tahrifatlar/değişimler geçirmiş ve Modernite tarafından kurgulanmış bir Batı medeniyetidir. Temel kabulleri, değer yargıları ve insan hayatına verdikleri değer günün gereğine göre değişebilmekte değiştirilebilmektedir. Bu yönüyle güven ve aidiyet zeminin oluşmasına imkân vermemekte Türk aileleri endişelendirmektedir.

Batı medeniyetine yönelik oluşan bu endişeler yabancı farklı bir kültür yapısı içerisinde kendine ait olanı kaybetme hissi veya o zamana kadar ait olduğu sosyal daireden çıkma endişesi veyahut ta daha ötesi kültür şoku gibi durumlardan ziyade Türk göçmen ailelerin Batı medeniyetini ölçmek ve analiz etmek için kendilerinde olan yüksek medeniyet ve kültür değerlerinin evrensel, tatmin edici ve yaşamın tüm alanlarını kuşatıcı boyutunu, insan yaşamına verdiği değeri ve özündeki kaynağın aşkınlığı ve değişmezliğini fark etmeleridir. Tarihi süreç fark ettikleri şeyin adını çokta koyamayıp milli ya da dini sembollerle anlamlandırmaya çalıştıklarını göstermiştir. Ancak aslında idrak ettikleri ile değişen bilinç düzeyi endişelerini bir şekilde tetikleemektedir.

Karşılaşılan medeniyetin farklılıkları kabul etmeyen tahammülsüz yapısı, hoşgörü değerinin çalışmadığı, bütünleştirici olmayan, kendilerini ülkelerin değerlerine göre şekillenen yeni şart ve isteklere göre tekraren tanımlama yoluna gitseler bile benzer olamadıkları, tutum ve yaklaşımlar endişelerini tetiklemiş ve -içten içe hissettikleri- yüksek medeniyet ve kültür değerine sahip Türk toplumu tarafından analiz edilmiş yeni nesiller bu yeni tespitlere göre şekillendirilmiştir. Buradan hareketle yeni nesillerin köken ülke medeniyet ve kültür değer ve normlarından kopma ihtimallerinin

ve iki kültür arasında niteliklerini artırmak adına kaybolmalarının önüne geçilmesi önceliklerini oluşturmuştur.

Bu nedenle kendi yaşadıkları sorunlarla birlikte çözüm aradıkları diğer alan; mensubu oldukları medeniyet ve kültürü bir şekilde yeni nesil çocuklarına tevarüs ettirme çalışmalarına yoğunlaşmışlardır. Bunun için Türk asıllı göçmen aileler öncelikli olarak buldukları Avrupa ülkelerinde akışın kesilmemesi için kendilerini dini, milli ve kültürel kimlik açısından köken ülke ile bağlı tutmuşlardır. Sahip oldukları medeniyet ve kültür değerlerini araştırmanın incelemesinde verildiği şekliyle İlişki (Aile), Mekân (Cami) ve Eylem (Temsil) düzeyinde yeni nesillere tevarüs ettirmiş, duygusal başı sağlamış, aidiyet duygusunu sürekli hatırlatmışlardır. Bu çerçeveden bakıldığında Türk işçi göçmen aileleri mensubu oldukları medeniyetin özünü yaşatmaya, kültürünü biçim ve değerler sistemini yeni nesillere aktararak devamlılığını sağlamaya, buldukları ülkelerde bu ülkelerin şartlarına ve zeminine göre yeniden üretmeye çalışmışlardır. Türk ailelerin ve yeni nesillerin sahibi oldukları medeniyetin hala canlı ve işlevsel olduğu görülmektedir. Çünkü ihtiyaçları dahilinde kendi biçimlerini üretmek için bireysel emekleri ile köken ülkenin dikkatini çekmiş yeni nesillerinin gelişimi için Uluslararası İlahiyat Programının başlamasında en etkin yapı taşı olmuşlardır. Uluslararası İlahiyat Programına katılan üçüncü dördüncü nesillerin varlığı nesiller arası geçişkenliğin sağlandığını, ailelerin bu gayretinin karşılık bulduğunu göstermektedir. Yeni nesillerle aileleri arasında görece değişen kültür ve nitelikler miras medeniyet ve kültür değerlerinin aktarımı ile birleşmiş eylem ve kararlarını etkilemiş Uluslararası İlahiyat Programını tercih etmelerinde etkili olmuştur.

Köken ülke Türkiye ve ev sahibi Avrupa ülkelerini iş göçü üzerinden birbirine bağlayan konunun buluşma noktasında bulunan Türk göçmen yeni kuşaklar araştırmada incelendiği üzere geçmişten bugüne göçün her iki tarafındaki ülkeleri harekete geçiren aktif kitleler olmuştur. Türk işçi aileleri ve yeni nesilleri göçün ilk zamanlarından bugüne köken ülke Türkiye'den yana beklentilerini azaltmamışlardır. Bu beklentileri karşılamaya çalışan Türkiye konunun ana ve etkin taraflarından biri haline getirmiştir. Bu yönü Türkiye'yi "Uluslararası İlahiyat Programını ortaya çıkartan nedenler/faktörler nelerdir? ve Uluslararası İlahiyat Programına katılan

öğrencilerin programı tercih etme sebepleri nedir, nasıl şekillenmiştir? sorularının muhatabı yaparak konunun taraflarından köken ülke konumuna taşımıştır.

Türkiye'nin Türk işçi göçmen yurttaşlarına yönelik tutumlarının incelemesinde görüldüğü üzere Türk işçi göçmen yurttaşlar konusu devlet kayıtlarında sıklıkla gündeme getirilmiştir. Dönem okuması yapıldığında modern ulus-devlet yapısıyla Türkiye'nin içinden geçtiği politik, ekonomik durumlar ve buna ek olarak yaşadığı zihni yapısındaki dalgalanmalar çok yönlü okumalar yapmaya ve dönemlere eleştirel bir gözle yaklaşılmasına olanak sağlamaktadır. Ancak bu çalışmanın ana kabulleri üzerinden bakıldığında; göçün ilk zamanlarında işçi göçmen vatandaşlarına ekonomik kaygılarla yaklaşan köken ülke Türkiye'nin göçün kalıcılığı ile tutum ve yaklaşımını sosyo-kültürel alana kaydırmış olması, o dönem şartlarında ulus aşırı diplomasi yürüterek devlet kurumlarını sahada aktifleştirmesi, yabancı ülkelere gönderdiği yurttaşları ve yeni nesillerini korumacı bir tutum sergilemesi, mensubu olduğu medeniyet değerleri bağlamında en özünde anlamlıdır. Türk göçmen vatandaşların ihtiyaçlarına -Türkçe ve Din kültürü öğretmenleri, Ramazan ve Zilhicce aylarında din görevlilerinin gönderilmesi- yönelik götürdüğü hizmetler Türk işçi göçmen yurttaşlarının medeniyet ve kültür değerlerini muhafaza etmek için atılmış bir adım olarak okunmaktadır.

2002 ve sonrasında ise Türkiye Devleti'nin yurtdışında yaşayan Türkiye kökenli göçmenlere yönelik artan bir ilgisi söz konusudur. Siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel pek çok yanı bulunan bu ilgi yurtdışında yaşayan Türkiye asıllı vatandaşlar ve onların yeni nesillerine köken ülke aidiyet ve bağlarının yeniden tesis edilmesi olarak yansımıştır. Türkiye, Türk Diaspora yaklaşımı ve devletin kurumsal yapıları ile uluslararası alanda hem kamu diplomasisi hem de kültür diplomasisini yürütmüştür. Bu bağlamda Türkiye Devleti'nin kurumları ile yurtdışındaki vatandaşlarına götürdüğü hizmetlerde eski Türkiye'ye oranla çeşitlenmiş köken ülke ile halk arasındaki ilişki ağları güçlendirilmiştir. Sahadaki rolü artırılan kurumlardan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın uhdesinde başlatılan Uluslararası İlahiyat Programı Türk Diasporası'nın en ihtiyaç duyduğu alana yönelik uygulanmış aktif hizmetlerdendir. Bir diğeri ise Türk işçi aileleri ve göçmen ailelerinin Türkiye devleti tarafından Türk Diaspora politikaları kapsamında özellikle yeni nesillerinin buldukları ülkelerde bir göçmen bilinciyle değil ev sahibi bilinci ile hareket etmeleri yönünde

desteklenmeleridir. Bu yönüyle 2002 ve sonrası köken ülke Türkiye Devleti ev sahibi Avrupa ülkelerini de harekete geçiren bir yaklaşım göstermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti göçün ilk zamanlarında da günümüzde de yurtdışında yaşayan Türkiye asıllı vatandaşlara yönelik ortaya koyduğu tutum ve yaklaşımlarıyla köken ülke olarak bir zemin oluşturmuştur. Yürüttüğü faaliyet ve götürdüğü hizmetlerle, buldukları ülkelerin kültürel değerlerine entegre olmaları yönündeki söylemleri ile, bunu yaparken mensubu olunan miras medeniyet ve kültür değerlerinin, biçim ve bilincinin yaşatılması ve korunmasını salık vermesiyle de ana araştırma konumuz olan Uluslararası İlahiyat Programı'nın çıkışını köken ülke olarak planlamış, süreçlerini ve uluslararası alandaki yankılarını takip etmiş, desteklemiştir. Türk göçmen yeni nesiller için köken ülke varlığı sadece yazdan yaza gidilen tatillerinden ibaret olan, ailelerinden bir hikâye olarak dinledikleri vatan olmuştur. Köken ülke Türkiye'nin kendilerine özel devlet kurumları aracılığı ile lisans düzeyinde bir eğitim programı olanağı sunması ve desteklemesi programa katılımın senelere göre artmasında Uluslararası İlahiyat Programına katılan öğrencilerin tercihlerini etki ettiğini göstermektedir.

Araştırmanın; “Ev sahibi ülke toplumunun tutum ve davranışları ile ev sahibi ülke devletinin yürüttüğü politikalar, uygulama ve eylemler Uluslararası İlahiyat programının çıkışını etkilemiş midir?”, sorusunun muhatabı olarak ise ev sahibi Avrupa ülkeleri köken ülkenin karşısında, Türk göçmen aileler ile yeni nesillerin muhatabı ve konunun bileşenlerinden/tafırlarından biri olarak yerini almıştır. Çalışmanın içerisinde İş gücü anlaşmaları ile birlikte Avrupa ülkelerine yönelen göç olgusu, göçmenlere yönelik ülke otoritelerinin/devletlerinin entegrasyon politikaları, devlet ve toplum düzeyinde tutum ve davranışlarındaki yönelimler kronolojik olarak incelenmiştir. Araştırmada ev sahibi Avrupa ülkeleri arasından Almanya hem kaynak hem örnek ülke olarak seçilmiştir. Bu çalışmada gerek Türk işçi göçmenlerin bu ülke içerisindeki yoğunluğu, gerek köken ülke Türkiye'nin ulus-devlet olarak iş gücü anlaşmasını ve yurtdışı göçünü Almanya ile gerçekleştirmesi ve araştırmanın konusu olan Uluslararası İlahiyat programına katılımın sayı olarak Almanya'dan daha çok olması ülkeyi konunun etkin ve örnek tafırlarından biri yaparak merkeze taşımıştır.

Çalışmada ev sahibi ülkeler olarak bahsedilen Avrupa ülkelerinin göç ve göçmenlere yönelik geliştirdikleri tutum, davranış ve politikalar incelenirken öncelikli bakılan yer bu ülkelerin zihin kodlarını oluşturan yapı olmuştur. Bu yapı; kullandıkları/ürettikleri kavramlardan başlayarak araştırma konusunun temelindeki göç ve göçmenlere yönelik oluşturulan/oluşturdukları entegrasyon teorilerinin ortaya çıkışı, oluşumu, kullanım alanı ve kullanım şekillerine dair bir incelemeye tabi tutulmuştur.

Yapılan incelemelerden hareketle görülmüştür ki, günün gereği olarak veya çok farklı çeşitli sebepler öne sürülerek ülkelerdeki azınlık/göçmen topluluklar sürekli ve yeniden tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu tanımlamalar için dönemlere göre kullanılan kavramlarda değişiklikler yapılmış ancak bu kavramsal yapının alt anlamlar hep aynı şekilde kalmıştır. Burada değişmeyen şey ev sahibi ülkelerin kendi medeniyet tasavvurlarına göre sahip oldukları zihni yapıları olmuştur. Alan yazında en eski 17. Yüzyıl Fransız Devrimine oradan Aydınlanmaya verilen referanslarla anlatılan modern Batı Medeniyeti/ ev sahibi Avrupa ülkeleri, ülke içerisine aldıkları göçmenlere “Eurocentrism” Avrupa merkezci bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Her ne kadar 20. Yüzyıldan itibaren sahip oldukları Avrupa merkezci bakış açısı eleştirilse de günümüzde de kendinden olmayanı tespit etmek, tanımlamak ve aksiyon almak için bu kendini merkeze alan yaklaşımı kullanmaktadırlar. Göç ve göçmenler için oluşturdukları/oluşturulan entegrasyon teorileri ve politikalarını da bu bakış açısıyla sosyal yaşam alanlarında uygulamaya geçirmişlerdir.

Öncelikli olarak ev sahibi ülkeler; ülkede yerleşmiş, sosyal ve kamusal yaşam alanlarının dinamikleri haline gelmiş göçmen/azınlık grup ve bireylere “biz ve onlar, ötekiler ya da yabancılar” gibi nitelendirmelerle kendince bu sorunlu yapıyı sınıfsallaştırmaya tabi tutmuştur. Böyle yaparak hem yabancı/göçmen vatandaşlar ile baş etmek için yöntemlerini belirlemiş hem de bu sınıfsallaştırma ile ürettikleri meşruiyetlerinden hareketle tanımlama yoluna gitmeye çalışmışlardır.

Örneğin 63 yıllık göç ve göçmen geçmişine sahip Almanya'nın bünyesindeki Türk göçmen aileleri ve yeni nesilleri için kullandığı terminolojik dil- zihinlerindeki dönem ya da günün gereğine göre- devamlı değişiklik göstermiştir. İlk dönemlerde Gastarbeiter/Misafir işçi ve ausländische Arbeitskräfte/ Yabancı İşçiler olarak tanımlamasını yapmış, aile birleşimi ile Ausländer/Yabancı tanımlamasına geçmiştir. Daha sonra ülke vatandaşlığını da alan Türk ailelere Migrant (geçici süreyle iş bulmak

için gelen kimse) denilmiştir. Fakat immigrant (ülke de kalıcı yaşayan göçmenler) denilmemiştir. 2000'lerden sonra tüm Avrupa ülkelerinde Güvenikleştirme, Sınıfsallaştırma, İslami radikalleşme ve Entegrasyon gibi nitelermeler yeni politikalarının anahtar kavramlarını oluşturmuştur. Bu kavramlarla ülkelerde bulunan Müslüman göçmenler tanımlanmış, ülke toplumunun Müslüman göçmenlere yönelik tutum ve davranışlarını düzenleyecek söylemlerde bulunmuşlardır.

2005 yılı itibariyle özellikle 2006 ve sonrası yabancıların/göçmenlerin ev sahibi ülke toplumunun bir parçası olduğu düşüncesi mecburi bir geçerlilik kazanmıştır. Bu nedenle ev sahibi ülkeler göç politikaları gereği ülkelerde bulunan göçmenlerin tüm sosyal göçmen/azınlık taraflarla masaya oturmaya çalıştığını gösterdiği bir süreç işletilmiştir. Bu çaba göçmenlerin düşüncelerine ve görüşlerine de önem verildiği anlamı üzerinden okunabilmektedir. Bu çabaya örnek olarak tezin içerisinde değinildiği üzere ev sahibi ülkelerin göçmenlere yönelik adım atma yönelimlerinde ortaya attıkları Avrupa İslam'ı kavramı ile merkez konusunu din dersleri ve imam eğitimlerinin oluşturduğu İslam konferanslarının yürütölmeye başlanması verilebilir.

Bunun entegrasyon teorileri bağlamında okuması; ev sahibi ülkelerin sürekli tek taraflı kendi üst kültürlerine uyum diye belirttiği bakış açısını değıştirdiği, ülkelerdeki farklı göçmen/öteki kültürün kodlarını öğrenmek ve belli bir kabullenişle yaklaşmak düşüncesinde olduğu, yönünde iyi niyetli bir yoruma gidilebilir. Ancak ülkelerinin Müslüman göçmenlerle dolu olduğunu yeni keşfetmiş gibi adım attıkları bu gayretin kendi içerisinde taşıdığı çelişkileri görmemek oldukça zor. Zira hem günlük yaşamda hem de düşün dünyasında sürekli üst kültür/ Batı tarzı/ Batılı gibi/ modern birey v.b gibi pek çok kavramlaştırmayla oluşturdukları Avrupa kimliği tarih boyunca yabancıyı ve İslam'ı dışlamayla oluşturulmuştur. Yani kendi üst kimliğini var etmek için karşısına koyduğu şey hep ve sürekli İslam ve öteki olmuştur. Küçük bir araştırmayla hem siyasi hem elit hem de popüler tartışmalarda bunun unsurları takip edilebilir. Bakıldığında geleneğine sahip olmadıkları ve düşman gördükleri alanda teopolitik tartışma yürütmeye çalışmaktadırlar. Bu Batı medeniyetinin öteden beri yapageldiği bir alışkanlık gibi görünmektedir.

Ev sahibi ülkeler geçmişten gelen alışkanlıkları, zihni yapıları ve buna göre oluşturdukları bakış açıları ile hem devlet politikaları hem de toplumsal kabuller açısından kendini birçok noktada göstermekte entegrasyon politikaları ve

uygulamalarına yön vermektedir. Avrupa merkezci bu göç teorileri ile ülkelerdeki azınlık/göçmenleri bir türlü yerleştirememişlerdir sadece sürekli kavram değişikliğine gidilmiştir. Almanya üzerinden verdiğimiz örneklerde göçmenlerle yıllara dayanan ilişkilerinde Türk asıllı göçmenler misafir işçi olarak görülmüş, değiştiği söylenen mevcut uygulamalarda genel olarak dezavantajlı konuma düşürülmüşlerdir. Uzunca süre ihtiyaç ve sorunlarına çözüm odaklı yaklaşılmamış, uygulanan yabancılar/göç politikaları daha çok siyasi gündemi kurtaran söylemlerin malzemesi olarak kullanılmıştır. Almanya ve pek çok ülke için yabancı, öteki karşıtı tutumların geçmişten bugüne kadar uzandığını görmemek pek mümkün değildir. Bu bakış açısıyla ön yargılarından kurtulamayan yapının isteği ülke kalkınması için geçici, sessiz ve sosyal yaşamda görünür olmayan, herhangi bir medeniyet, kültür ve değer iddiası taşımayan işçiler olarak kalmaları olabilir mi? Bu soruya aranan yanıt ülkelerdeki siyasi adımlar verebilmektedir.

Ev sahibi ülkelerde doğup büyümüş yeni nesil göçmenlerin Avrupa kimliği ve kültürüne sağladıkları yüksek uyuma, diğer Avrupa ülkelerinde yaşanan azınlık/göçmen/mülteci krizleriyle karşılaştırılarak komplimanlar yöneltilse de kendi yaşamlarının kritik noktalarında öz medeniyet ve kültür değerlerinden de beslenerek aldıkları kararlar nedeniyle hem ev sahibi ülke sistemine ve kültürüne uymayan hem de kendi köklerini bilmeyen marjinal kimlikler şeklinde nitelendirilmektedirler. Hatta daha ileri giden söylemlerle hain ya da ajan gibi etiketlemelerle karşılaşmaktadırlar. Ev sahibi ülkelerin göçmenlere özellikle yeni nesil göçmenlere yönelik bu ikircikli, arada kalmış tutumları göçmen nesilleri yine başa döndürerek kendilerine sunulan tüm entegrasyon yaklaşımlarının ve atılan adımların en temelinde istenenin Asimilasyon olduğu kanısına götürmektedir. Bu da yine dairenin dışında ya da içinde yoğrulduğu Avrupa kültürünün karşısında öteki, yabancı, düşman olma rolünü yeni nesillere vermektedir.

Dolayısı ile kaybetme korkusunun eşlik ettiği kendi üst kültürünü -ya da göçmenlere göre kurulanmış üst kültür- dayatan karşı taraf olarak gördüğü tarafın gereksinimlerini kabullenip samimiyetle dikkate almayan çalışmaları buna göre uyarlamayan ev sahibi ülkeler yeni nesil göçmenlerin karar mekanizmalarını etkilemektedirler. Tüm bunlardan hareketle Avrupa ülkelerinde dünyaya gelen göçmen yeni nesillerin köken ülkelerinde başlatılan Uluslararası İlahiyat Programına katılmayı tercih etme

yönelimleri ev sahibi ülke toplumunun dışlayıcı, ayrıştırıcı, kalıp yargılarla oluşan tutum ve davranışlarından, ülke devletlerinin kendilerini suçlayarak hedef gösterip yürüttüğü politikalar, uygulama eylemlerden etkilenir. Aynı şekilde ev sahibi ülkelerin – özellikle Almanya- uzunca süre Türk işçi göçmen ailelerin ihtiyaç ve sorunlarını görmezden gelerek çözüm üretmeyen uygulama ve eylemleri ile Uluslararası İlahiyat Programı gibi bir projenin çıkışını etkilemiş desteklemiştir.

Bu çalışmada Uluslararası İlahiyat Programına katılmayı tercih eden öğrenci kitlesi/ Türk asıllı yeni nesiller araştırmada ele alınan aktörlerin ve konunun kesiştiği noktada bulunmaktadır. Araştırmanın ortaya çıkardığı şeylerden birisi de yeni nesillerin tüm aktörler için kaybedilmemesi gereken biricik olma yönleridir. Bu yön söz konusu öğrenci kitlesini araştırmanın konusundaki en etkin aktör konumuna taşımıştır.

Tezin içerisinde tüm taraflar incelenirken programa katılan yeni nesillerin sosyo-kültürel ve psikolojik kırılma yönlerine dikkat çekilmiştir. Yeni nesiller doğup büyüdüğü Avrupa kültürü içerisinde ülkelerin politik, ekonomik ve sosyo kültürel yaşam alanlarında varlık göstermektedirler. Bunu yaparken ülke dili, kültürü ve yaşam pratiklerine yüksek oranda uyum sağlamışlardır. Ancak gerek sahip oldukları etnik aile yapıları gerekse kendi yaşamlarını anlamlı kılmak için verdikleri kararlar ev sahibi ülkeler tarafından tepki almaktadır.

Ev sahibi ülkeler kendi öz kültür ve medeniyetle ve ev sahibi ülke kültürü ile kendi istediği şekilde iletişim ve etkileşim kuran Türk göçmen yeni nesilleri ulus ötesi topluluklar olarak nitelendirmektedirler. Yani küreselleşme ile birlikte teknolojik gelişmeler ve kolay iletişim kurma imkanının artması sebebiyle bu göçmen nesillerin her iki kültüre de ait olmayan, kimlikleri belirsiz birey/topluluklar olarak yorumlanmaktadır. Özetle kurduğu iletişim ve etkileşimi kusurlu görmektedir. Ancak aslında genç nesillerin belli oranlarda her iki kültürle kurdukları bu iletişim ve buradaki tutum ve yönelim; Avrupa ülkelerinin devlet politikaları ile yön vererek toplumlarını göçmenlere karşı tutumlarında negatif yönde şekillendirmesine, göçmen asıllı yeni nesiller için güvenli kabul yerine şartlı kabullerin oluşturmasına karşı geliştirilmiş bir tepkidir.

Bu tepkiyi biraz açmak gerekirse; ailelerinin aktardığı miras medeniyet ve kültür değerlerini benimseyip bu değerler sistemini kimlik yapılanmalarına ekleyen genç nesillerin ev sahibi Avrupa ülke otoriteleri ve yönlendirdiği toplumları tarafından

Müslüman olmaları nedeniyle devamlı suçlandıkları, dışlandıkları, ülke huzurunu kaçırdıkları ve bunlar gibi pek çok nefret söylemlerine maruz bırakıldıkları yönünde tespit edilerek alan araştırma bulgularıyla literatüre geçmiştir. Yeni nesillerin doğup büyüdüğü ve bütünleşerek yaşam alanlarına dâhil oldukları ülke kültüründe etnik, dini ve milli kimlikleri nedeniyle devamlı sorun çıkartan hedefler olarak gösterilmeleri o ülke değerlerini benimseme noktasında ön yargı ve kötü tecrübeye dönüşebilmektedir. Daha ileri düzeyde ise yeni nesillerin ülkelerdeki bu tutumları anlam değer dünyalarına yapılan bir saldırı olarak görmelerine, sosyal ilişkilerini kurarken ve aidiyet duygularını geliştirirken tereddüt etmelerine ve yeterince suçlanıp, dışlandıklarında ise her iki kültüre karşı tepkisel düşünce ve eylem düzlemine geçmelerine sebebiyet verebilir.

Ev sahibi ülkelerde mensubu olduğu öz değerler nedeniyle – söz konusu öz değerlerini benimsesin veya benimsemesin- yeterince suçlanan bir genç nesilde kendi öz medeniyet ve kültür değerlerine karşı boşluklar oluşması da mümkündür. Burada oluşacak boşluk her iki ülkenin de kültür ve değerlerinden bağımsız farklı düşünce kalıpları ve kavramlar ile dolma potansiyeline de sahiptir. Bu alanlarda oluşacak muhtemel bir boşluğun başka değerlerle doldurulma veya tepkisel ve yıkıcı bir algıya –dini, milli- dönüşme riski, kimlik ve öz kültürlerinde dejenerasyonların oluşmasıyla karşı karşıya bırakacaktır. Böyle bir durum ev sahibi ülkeler tarafından çokta önemsenecek bir şey gibi görülmesi de bu yıkıcılık bir müddet sonra kendi ülkelerini de tehdit eder hale dönecektir bu sebeple aslında dikkat etmeleri ve kafa yormaları gereken bir mevzudur çünkü bu durum ev sahibi ülke için de göçmen yeni nesilleri kaybetmek anlamına gelir.

Örneğin programa katılan öğrencilerin mezun olduktan sonra din görevlisi olarak vatandaşı oldukları ev sahibi ülkeler tarafından köken ülke ajanı şeklinde karşılanmaları ev sahibi ülkelerin yeni nesil mezunlara karşı olan tavrını göstermektedir. Ülkeler içerisinde ürettikleri yaklaşımlar ve uygulamalar, köken ülke Türkiye ile yürüttükleri müzakerelerde dünya gündeminin yanında mutlaka bu konuyu eklemeleri ile yine rahatsız, dışlayıcı ve ayrıştırıcı bir tavır sergilemelerinin bu nesillere dolayısı ile ev sahibi ülkelere fayda sağlamayacağı açıktır. Bahsi geçen durum köken ülkenin de istediği sonuçlardan biri değildir. Bu üretmeye çalıştığı çözümler ve başlattığı Uluslararası İlahiyat Programıyla bu nesillerin kökleri ile bağlarının doğru yöntemlerle inşası ve muhafazasına verdiği önemden görülebilir.

Buradan hareketle Uluslararası İlahiyat Programı'nın yurtdışında yaşayan Türk toplumunun geleceğinin inşası ile doğrudan ilgili olduğu görülmektedir. Özellikle dini eğitim alanında yeni nesillerin ev sahibi ülkelere tepki olarak yıkıcı örgütlerle münasebet kurmalarının önüne geçmek Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi süreçleri göz önünde bulundurulduğunda belki de en özündeki önceliği olmaktadır. Yine çokça üzerinde durulan husus bu program aracılığı ile Türkiye Devleti köken ülke bağlarının korunması Avrupa'da veya farklı coğrafyalarda yaşayan Türk toplumunun yaşadığı ülke ve toplumuna sağlıklı bir şekilde entegrasyon sağlayabilmelerine katkısının olacağıdır. Aslında Avrupa ülkelerinde yaşanan mülteci ve azınlık krizlerine terör ve şiddet olaylarına bünyesinde yüksek bir Türk nüfusu yaşayan Almanya'da rastlanmamış olması hatta Alman siyasilerin özellikle Türk nüfusun sağduyusuna vurgu yapan siyasi söylemlerde bulunmaları miras medeniyet ve kültür değerleri ile kurulan bağın yapıcı olma iddiasını desteklemektedir. Programı tercih eden öğrencilerle yapılan araştırmaların bulguları da birçok konuda pozitif ve sağlıklı tutumlar geliştirdiklerini göstermektedir.

Uluslararası İlahiyat Programı 18 yıldır ön gördüğü amaçlarla ve süreçlerle devam etmektedir. İslam ilahiyatı alanında lisans düzeyinde bu programa katılmayı tercih eden öğrencilere dini eğitim ve öğretim fırsatı sunmaktadır. Program burs ve mezuniyet sonrası kariyer olanakları ile başlama amacına matuf imkanlar sunmaktadır. Bu programın Türkiye'de eğitim fırsatı sunmasının en özünde vadettiği; gurbetçi Türk ailelerin bin bir endişe ile yetiştirmeye çalıştıkları yeni nesillerinin kültürel kökleri ve değerleri ile bağ kurmalarının sağlanmasıdır. Aynı zamanda Uluslararası İlahiyat Programı; mezun olup geldikleri ülkelere din görevlisi veya akademisyen ya da kendi istedikleri bir alanda yetişmiş bireyler olarak dönen öğrencilere, buldukları ülkelerdeki hem Türk toplumun yeni nesilleri ile kuracakları iletişim açısından hem de ülke toplumu ile aralarında geliştirecekleri daha nezih etkileşimde bir köprü vazifesini de misyon olarak yüklenmiştir. Özünde Uluslararası İlahiyat Programının varlığı hem programı tercih eden öğrenci kitlesi için hem de ev sahibi Avrupa ülkeleri için temsil ettiği medeniyet ve değerler sistemi açısından güçlü bir ifade biçimi olmuştur.

KAYNAKÇA

- AA. (2019). *Cumhurbaşkanı Erdoğan BM'de konuştu: Dünya 5'ten büyüktür*. 2023 tarihinde Anadolu Haber Ajansı:
<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-bmde-konustu-dunya-5ten-buyuktur/1592817> adresinden alındı.
- AA. (2022, 10 14). *Anadolu Haber Ajansı*. 2024 tarihinde Almanya'da DİTİB Köln Camisi'nde ilk kez hoparlörden 'cuma ezanı' okundu:
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanya-da-ditib-koln-camisi-nde-ilk-kez-hoparlorden-cuma-ezani-okundu/2711836> adresinden alındı.
- AA. (2024). *Hollanda'da ırkçı lider Wilders*. 2024 tarihinde Anadolu Ajansı:
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hollandada-irkci-lider-wilders-kendi-onerdigi-basbakani-ucuncu-gununde-elestirmeye-basladi/3266171> adresinden alındı.
- Abadan-Unat, N. (2017). Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 3. Baskı.
- Acar, M. (2014). Almanya'da Bir Yaşam Süreci Olarak Göçmenlik ve Uyum Sorunu. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(12), 83-97.
- Adıgüzel, Y. (2010). Diasporadaki Kimlik Algılamalarına Göç Tipinin Etkisi: Almanya ve İngiltere Türk Toplularının Karşılaştırması. *Sosyoloji Dergisi*, 3(20), 97-119.
- Adıgüzel, Y. (2011). *Almanya Türkleri'nde Dil, Din, Kimlik*. İstanbul: Şehir Yayınları.
- AK Parti. (2015). *64. Hükümet Programı*. 2024 tarihinde
<https://www.akparti.org.tr/haberler/64-hukumet-programi/> adresinden alındı.
- Akbaş, E. (2010). Berlin'de Yaşayan Türk Toplumu Arasındaki Dayanışma İlişkileri ve Sosyal Hizmetlerin Sivil Oluşumu. *Doktora Tezi*. . Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akbaş, E. (2021, Mart 3). *Uyum ve Ayrımcılık*. Ankara Düşünce Atölyesi:
<https://www.youtube.com/watch?v=iuu1sWDU34o> adresinden alındı.

- Akfirat, S. v. (2018). Ev Sahibi Topluluk Kültürleşme Ölçeği (ETKÖ) Türkçe Formunun Psikometik Özelliklerinin Üniversite Öğrenci Örnekleminde İncelenmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 499-519.
- Aktay, Y. ve Topçuoğlu, A. (1999). *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Alkın, C.R. (2020). “*Tarihsel Kopuş ve Süreklilik Bağlamında Türkiye’de Devlet ve Sivil Toplumun Uluslararası Öğrenci Politikası*”. Necmettin E. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi.
- Ataca, B. v. (2002). Psychological, Sociocultural and Marital Adaptation of Turkish Immigrant Couples in Canada. *International Journal of Psychology*, 37(1), 13-26.
- Ataseven, Z. E. (2019). Uluslararası İlahiyat Öğrencilerin Eğitim süreçleri ve Gençlik Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme. *V. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu, İslam Dünyasında Gençlik ve Sivil Toplum* (s. 79-112). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Avrupaninsesi*. (2023, 11 15). Avrupanın sesi: <https://www.avrupaninsesi.com/kolndom-katedrali-nde-56-yil-once-bayram-namazi-kilinisinin-yildonumu-12497> adresinden alındı
- Aydın, R. (2014). *İsviçrede İslam* . 11 18, 2023 tarihinde “Genç Müslümanlar Kendilerini Tekrar Tekrar İfade Etmeli”:
<https://perspektif.eu/2014/03/01/muslumanlar-kendilerini-tekrar-tekrar-ifade-etmeli/> adresinden alındı.
- Aziz, A. (2011) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. (6b.). Nobel Akademi Yayıncılık: Ankara
- Barut, B. (2019, 7 1). *Perspektif*, 324. 11 15, 2023 tarihinde Perspektif:
<https://perspektif.eu/2019/07/01/kimlik-ve-oncu-kultur-tartismalari-ekseninde-cami-mimarisi/> adresinden alındı.
- Bauman, Z. (2017). *Kimlik*. Ankara: Heretik Yayın.
- BBC, N. (2010). *Merkel'den 'çok kültürlülük başarısız oldu' İtirafı*. 2023 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/10/101017_merkel adresinden alındı.

- BBC, N. (2023). *AB Ülkeleri Yeni Sığınma ve Göç Politikası Konusunda Anlaştı*.
<https://www.bbc.com/turkce/articles/cv21dxe000wo> adresinden alındı.
- Berger, J. (1975). *A Seventh Man The Story of a Migrant Worker in Europe*. Penguin Books.
- Berry, J. (1997). Immigration, Acculturation, and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5-68.
- Berry, J. (2006). Stres Perspectives On Acculturation. *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*, 43-57.
- Berry, J. (2006a). Design of Acculturation. *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*, 129-141.
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living Successfully in Two Cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 697-712.
- BFA. (2023). *Deutsch-türkische Regierungsvereinbarung*. Bundesagentur für Arbeit:
https://www.arbeitsagentur.de/datei/dok_ba024565.pdf adresinden alındı.
- BOA, ML, CRD.d.546 (H-29-12-1256/21-02-1841)
- Böke, K. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. (5b.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bild. (2018). 03 16, 2024 tarihinde Der Islam gehört nicht zu Deutschland:
<https://www.bild.de/politik/inland/horst-seehofer/was-will-er-mit-seinem-interview-erreichen-55120448.bild.html> adresinden alındı.
- BMI. (2024). *Bundesministerium des Innern und für Heimat*. 2024 tarihinde İslam in Deutschland: <https://www.bmi.bund.de/DE/themen/heimat-integration/gesellschaftlicher-zusammenhalt/staat-und-religion/islam-in-deutschland/islam-in-deutschland-node.html> adresinden alındı.
- BMI. (2024). *Federal Almanya İç İşleri Bakanlığı*. 2024 tarihinde Bundesinnenministerium vereinbart mit der Türkei die Beendigung der Imam-Entsendung:
<https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/pressemitteilungen/DE/2023/12/imam-ausbildung.html> adresinden alındı.
- Bodur, H. (2017). Batı'da İslâm Karşıtlığının İcat Edilmiş Dili Olarak. Çatışmacı Sosyolojik Perspektif. *İlahiyat Akademi Dergisi*, 69-84.

- Bourhis, R. v. (2010). Acculturation in Multiple Host Community. *Settings Journal of Social Issues*, 66(4), 780-802.
- Bourhis, R. v. (2010). Towards an Interactive Acculturation Model: A Social Psychological Approach. *International Journal of Psychology*, 1(6), 369-386.
- BPB. (2011). *Bundeszentrale für Politische Bildung*. 2024 tarihinde 1961: Anwerbeabkommen mit der Türkei: <https://www.bpb.de/themen/migration-integration/anwerbeabkommen/> adresinden alındı.
- BPB. (2012). *Bundeszentrale für Politische Bildung*. Vor 60 Jahren: Anwerbeabkommen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Türkei: <https://www.bpb.de/kurz-knapp/hintergrund-aktuell/342651/vor-60-jahrenanwerbeabkommen-zwischen-der-bundesrepublik-deutschland-und-der-tuerkei/> adresinden alındı.
- BPB. (2012, 04 20). *Bundeszentrale für politische Bildung*. 2024 tarihinde Voraussetzungen für Einwanderung und Integration in der Türkei: <https://www.bpb.de/themen/migration-integration/kurzdossiers/132840/voraussetzungen-fuer-einwanderung-und-integration-in-der-tuerkei/> adresinden alındı.
- BTEU. (2023). *"Türkische Unternehmer"*. <https://www.bteu.de/index/daten.htm> adresinden alındı.
- Bundesregierung. (2022). *Rede von Bundeskanzler Scholz anlässlich der Veranstaltung "Deutschland. Einwanderungsland. Dialog für Teilhabe und Respekt"*. <https://www.bundesregierung.de/breg-de/aktuelles/rede-von-bundeskanzler-scholz-anlaesslich-der-veranstaltung-deutschland-einwanderungsland-dialog-fuer-teilhabe-und-respekt-am-28-november-2022-in-berlin-2146130> adresinden alındı.
- Bundestag. (2024). *Weimar Verfassung-1919, Federal Almanya Anayasası 1919*. 2024 tarihinde https://www.bundestag.de/parlament/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_11-245152 adresinden alındı.
- Canatan, K. (2007). Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu "İsveç, Fransa ve Hollanda Örnekleri". *Türkoloji Araştırmaları*, 2(3), 159-172.

- Canatan, K. (2013). Avrupa Toplularının Göç Algıları ve Tutumları: Sosyolojik bir Yaklaşım. *Sosyoloji Dergisi*, 3(27), 317-332.
- Canatan, K. (2018). Hollanda'da Yaşayan Türkiyeli Kanaat Önderlerinin İdeal ve Reel Entegrasyon Algısı. *Adam Akademi*, 8(1), 31-56.
- Çağlar, İ. (2013). Türk Modernleşmesi Literatürünün Avrupamerkezcilik Penceresinden Değerlendirilmesi. *İnsan & Toplum*, 3(6), 135-153.
- ÇSG. (2014). *TC. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Kurumu, Uluslararası İş Gücü Anlaşmaları- Yayın No:07*. 2023 tarihinde [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.cs.gb.gov.tr/media/1341/isgucuanlasmalari.pdf](https://www.cs.gb.gov.tr/media/1341/isgucuanlasmalari.pdf) adresinden alındı.
- ÇSG.(2024). *TC. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yurtdışı Vatandaş Hizmetleri*. 2024 tarihinde <https://www.cs.gb.gov.tr/digm/contents/genel-mudurluk/tarihce> adresinden alındı.
- Demir, Z. (2022, Aralık). İlahiyat Eğitiminin Dönüştürücü Etkileri: Uluslararası İlahiyat Öğrencileri Örneği. *Journal of Analytic Divinity*, 77-103.
- Demirhan Y. ve Aslan S. (2015). Türkiye'nin Sınır Ötesi Göç Politikaları ve Yönetimi. *Birey ve Toplum*, 5(9), 23-62.
- Der Spiegel. (1973). *Die Türken kommen - rette sich, wer kann-Der Andrang vom Bosphorus verschärft eine Krise, die in den von Ausländern überlaufenen Ballungszentren schon Lange schwelt*. 2024 tarihinde <https://www.spiegel.de/politik/die-tuerken-kommen-rette-sich-wer-kann-a-5b1ba6e5-0002-0001-0000-000041955159> adresinden alındı.
- Der Spiegel. (2008). *Der türkische Premierminister war zu Besuch in Köln*. 2024 tarihinde <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/20-000-zuhoerer-in-koeln-die-one-man-show-des-tayyip-erdogan-a-534336.html> adresinden alındı.
- Der Spiegel. (2010). *"Merkel erklärt Multikulti für gescheitert."*. 2022 tarihinde <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/integration-merkel-erklaert-multikulti-fuer-gescheitert-a-723532.html> adresinden alındı.
- Destatis. (2023). *Sitastisches Bundesamt-Bevoelkerungsvorausberechnung*. 2024 tarihinde <https://www.destatis.de/DE/Themen/Gesellschaft->

Umwelt/Bevoelkerung/Bevoelkerungsvorausberechnung/_inhalt.html#23398
0 adresinden alındı.

DİA. (2024, 03 28). *Ausbildung zum Imam in Deutschland*. 2024 tarihinde
<https://www.deutschland.de/de/topic/politik/islamkolleg-ausbildung-zum-imam-in-deutschland> adresinden alındı.

DiasporaTürk. (2023, 11 25). *Pariste Bir İşçi Yurdu-1970*. 2024 tarihinde
https://x.com/diaspora_turk/status/1728397997153656884?t=4RXDDOSRjx1cXuxicvNXrQ&s=08 adresinden alındı.

DiasporaTürk. (2024, 2 3). *DiasporaTürk*. 3 Şubat 1965 günü Köln'de çalışan Türk işçilerin Dom Katedralinde Bayram Namazı:
https://x.com/diaspora_turk/status/1753808892012757239?t=yqwfaYrfeZoQAmFtsxk-Tg&s=08 adresinden alındı.

DİB. (2020). *TC. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü*. 2024 tarihinde 2020 Yılı Cami Rehberi Alımı Sınavı Duyurusu: <https://insankaynaklari.diyamet.gov.tr/Detay/666/2020-y%C4%B1%C4%B1-cami-rehberi-al%C4%B1m%C4%B1-s%C4%B1nav%C4%B1-duyurusu> adresinden alındı.

DİB. (2023). *TC. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü*. 2024 tarihinde 2023 Yılı Yurt Dışı Sözleşmeli Din Görevlisi Sınav Duyurusu: <https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/Detay/551/2023-y%C4%B1%C4%B1-yurt-d%C4%B1%C5%9F%C4%B1-s%C3%B6zle%C5%9Fmeli-din-g%C3%B6revlisi-s%C4%B1nav-duyurusu> adresinden alındı.

DİB. (2024). *TC. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü*. 2024 tarihinde 2024 Yılı Yurt Dışı Uzun Süreli Din Görevlisi Sınav Duyurusu: <https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/Detay/599/2024-y%C4%B1%C4%B1-yurt-d%C4%B1%C5%9F%C4%B1-uzun-s%C3%BCreli-din-g%C3%B6revlisi-s%C4%B1nav-duyurusu> adresinden alındı.

DİB. (2018). *TC. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, Dış İşler Genel Müdürlüğü-İlkeler ve Hedefler*. 2023 tarihinde

<https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/sayfa/51/ilkeler-ve-hedefler> (erişim, 2023) adresinden alındı.

DİB. (2018). *TC. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı*. 2023 tarihinde Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü: <https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/sayfa/53/tanitim> adresinden alındı.

DİB. (2018, 09 28). *TC. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı*. 2023 tarihinde DİTİB Köln Merkez Camii ibadete açılıyor: <https://www.diyamet.gov.tr/tr-tr/Kurumsal/Detay/12008/ditib-koln-merkez-camii-ibadete-aciliyor> adresinden alındı.

DİB. (2018, 04 16). *TC. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü*. 2020 tarihinde <https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/sayfa/53/tanitim> adresinden alındı.

DİB. (2018). *TC. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü-Yurtdışı Eğitim ve Rehberlik Başkanlığı*. 2023 tarihinde <https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/sayfa/48/Yurt-Disi-Egitim-ve-Rehberlik-Daire-Baskanligi-gorevleri> adresinden alındı.

DİB. (2019, 11 28). *TC. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, 6. Diyanet Din Şurası*. 2022 tarihinde <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/26146/diyamet-isleri-baskani-erbas-6-din-srasi-kararlarini-acikladi> adresinden alındı.

DİB. (2023). *TC. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı*. Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü: <https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/sayfa/53/tanitim> adresinden alındı.

DİB. (2024). *TC. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı, Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü*. 2024 tarihinde Uluslararası İlahiyat Programı 2024 Yılı Başvuruları: <https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/Detay/585/uluslararası%20ilâhiyat-programı%202024-yılı-başvuruları> adresinden alındı.

- DIK. (2023). *Deutsche Islam Konferenz*,. 2024 tarihinde Über die DIK: https://www.deutsche-islam-konferenz.de/DE/DIK/dik_node.html adresinden alındı.
- DİTİB. (2023). *Diyanet İşleri Türk İslam Birliği, Gründung und Struktur*. 2023 tarihinde <https://www.ditib.de/default1.php?id=5&sid=8&lang=de> adresinden alındı.
- DİTİB. (tarih yok). *Türkisch Islamische Union der Anstalt für Religion e.V., Diyanet İşleri Türk İslam Birliği*. 2023 tarihinde Ditib: <https://www.ditib.de/index.php> adresinden alındı.
- Ditibakademi. (2024). *DİTİB İmam Eğitimi Programı*. 2024 tarihinde <https://www.ditib-akademie.de/imamegitimi/> adresinden alındı.
- Diyanetakademi. (2023). *Yüksek İhtisas Eğitim Programı*. 2024 tarihinde Yabancı Uruklu Misafir Öğrenciler/Mahallin Din Görevlileri: [https://diyanetakademi.diyaret.gov.tr/Documents/YABANCI%20UYRUKLULARA%20Y%C3%96NEL%C4%B0K%20Y%C3%9CKSEK%20%C4%B0HT%C4%B0SAS%20E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%20PROGRAMI%20\(2023\).pdf](https://diyanetakademi.diyaret.gov.tr/Documents/YABANCI%20UYRUKLULARA%20Y%C3%96NEL%C4%B0K%20Y%C3%9CKSEK%20%C4%B0HT%C4%B0SAS%20E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%20PROGRAMI%20(2023).pdf) adresinden alındı.
- DPT. (1963). *Devlet Planlama Teşkilatı. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara: TC. Cumhurbaşkanlığı.
- DPT. (2001-2005). *Devlet Planlama Teşkilatı 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İhtisas Raporları, Yurt Dışında Yaşayan Türkler*. Ankara: TC. Cumhurbaşkanlığı. 2023 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/ozel-ih-tisas-komisyonu-raporlari/#1543320522454-d482e763-f24f> adresinden alındı.
- Duran, B. (2018). *Erdoğan'ın Manifestosunun Kodları*. 2023 tarihinde Sabah Gazetesi: <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/duran/2018/05/08/erdoganin-manifestosunun-kodlari> adresinden alındı.
- Düzenli, F. (2022). Diasporalar ve Değişen Kalkınma Politikaları: Türk Diaspora Örneği. *Middle East Journal og Refugee Studies*, 7(1), 27-49.
- Er, T., & Ataman, K. (2008). İslamofobi ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(2), 747-770.

- Erdoğan, A. (2010). Tanzimat Döneminde Yurtdışına Öğrenci Gönderme Olgusu ve Osmanlı Modernleşmesine Etkisi. *Sosyoloji Dergisi*, 3(20), 121-151.
- Erözden, O. (2008). *Ulus-Devlet* (2 b.). İstanbul: Onİki Levha.
- Erşahin, İ. (2015). Bir Diyanet Projesi Olarak Uluslararası İlahiyat Programı. *Diyanet İlmî Dergi*, 51(2), 125-146.
- Euro News. (2018, 03 16). *Avrupa Haberleri*. 2024 tarihinde Almanya Başbakanı Merkel: İslam ve Müslümanlar Almanya'ya ait: <https://tr.euronews.com/my-europe/2018/03/16/almanya-basbakan-merkel-islam-ve-musulmanlar-almanya-ya-ait-adresinden-alindi>.
- Euro News. (2019). *Hayat pahalılığına isyan eden Sarı Yelekliler'e Macron'dan göçmen sayısını kısıtlama önerisi*. 2023 tarihinde <https://tr.euronews.com/2019/01/15/macron-un-ulusal-muzakere-planinda-gocmenlerin-yeri-adresinden-alindi>.
- Feist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*. İstanbul : Bağlam Yayınları.
- FOWİD. (2024). *Forschungsgruppe Wetlanschauungen in Deutschland*. 2024 tarihinde Religionszugehörigkeiten 2023/ Integration und Religiosität von Türkeistämmigen: <https://fowid.de/meldung/religionszugehoerigkeiten-2023/> <https://fowid.de/meldung/integration-und-religiositaet-tuerkeistaemmigen> adresinden alındı.
- Gemici, N. (2015). Uluslararası İlahiyat Projesi ve Diyanet İşleri Türk- İslam İşbirliği (DİTİP)'nin Almanya'daki Din Hizmetlerine Katkısı. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(30), s. 181-211.
- Giddens, A. (2008). *Ulus- Devlet ve Şiddet* (Cilt 2). İstanbul: Kalkedon Yayınevi.
- Göç İdaresi Raporu. (2016). *TC. İçişleri Bakanlığı, 2016 Türkiye Göç Raporu*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Gücin, B.N., ve Yıldız,Y. (2021). “Türkiye Kökenli Göçmenler, Nermin Abadan Unat ile Söyleşi”. 2023 tarihinde <https://perspektif.eu/2021/09/01/turkiyenin-asil-beklentisi-egitilmis-insan-gucu-degildi/> adresinden alındı

- Güler, H. (2011). *"Endüstriyel Paternalizm" Üzerinden Sanayileşme:Çanakkale Seramik Fabrikası Örneği*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Güngör, D. (2014). İkinci Kuşak Avrupalı Türklerde Psikolojik Entegrasyon ve Uyum: Çift Boyutlu Kültürleşme Temelinde Karşılaştırmalı Bir Derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17, 16-31.
- Güngör, D. v. (2009). Gender, Development, Values, Adaptation, and Discrimination in Acculturating Adolescents: The case of Turk heritage youth born and living in Belgium. *A Journal of Research*, 7-8(60), 537-548.
- Habermas, J. (1994). *Modernlik Tamamlanmamış Bir Proje*. (Ç. G. Naliş, Çev.) İstanbul: Kıyı Yayınları.
- Habermas, J. (2002). *"Öteki" olmak, "Öteki" yle yaşamak* (2 b.). (İ. Aka, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Habermas, J. (2004). *Der gespaltene Westen* (3 b.). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habertürk. (2018). 2023 tarihinde Türkiye'nin Gönül Coğrafyasının Lideri: Cumhurbaşkanı Erdoğan: <https://www.haberturk.com/yazarlar/serdar-turgut-2025/2154628-turkiyenin-gonul-cografyasinin-lideri-cumhurbaskani-erdogan> adresinden alındı.
- Hortaçsu, N. (2007). *Ben Biz Siz Hepimiz, Toplumsal Kimlik ve Gruplar arası İlişkiler*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Hürriyet. (2011). *Başbakan'dan üçüncü balkon konuşması*. 2023 tarihinde Hürriyet Gazetesi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/basbakandan-ucuncu-balkon-konusmasi-18015912> adresinden alındı.
- İçduygu, A. E. (2009). *Türkiye nin Uluslararası Göç Politikaları 1923 2023 Ulus devlet Oluşumundan Ulus ötesi Dönüşümlere*. İstanbul: MireKoç.
- İnalçık, H. (2009). *Devlet-i Aliye*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınevi.
- İrem, N. (2005). Eritme Potasından Eriyen Pota'ya: XXI. Yüzyılın Eşiğinde Amerika. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*(32), 199-220.

- Islamkolleg. (2024). *Islamkolleg Deutschland, Ziele, Vorstand*. 2024 tarihinde <https://www.islamkolleg.de/home/das-islamkolleg/#vorstand> adresinden alındı.
- Jeannire, A. (1994). *Modernite Nedir? Modernite Versus Postmodernite*. (N. T. Küçük, Çev.) Ankara: Vadi Yayınları.
- Kara, İ. (2017). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam-2*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2. Baskı.
- Karpat, K. H. (2007). *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi*. (E. Soğancılar, Çev.) Ankara: İmge Yayınları.
- Kastaryano, R. (2000). *Kimlik Pazarlığı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaya, A. (2016). *İslam, Göç ve Entegrasyon- Güvenlikleştirme Çağı* (1 b.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya, A.; Kentel, F. (2005). *Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği arasında köprü mü, engel mi?* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaya,A. (2016). *İslam, Göç ve Entegrasyon: Güvenlikleştirme Çağı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlar.
- Keyman, E. F., İçduygu, A. (2009). *Küreselleşme,Avrupalaşma ve Türkiye'de Vatandaşlık*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Kılıçoğlu, G. ., (2015). İngiltere' deki Türk Öğrencilerin Kültürleşme Tercihleri ve Bu Tercihlerin Okula Aidiyet Duygusuyla İlişkisi. *Sosyoloji Dergisi*, 30(3), 195-225.
- Kirişçi, K. (2003). *Turkey: A Transformation from Emigration to Immigration*. 2023 tarihinde Migration Information Institute: <https://www.migrationpolicy.org/article/turkey-transformation-emigration-immigration> adresinden alındı.
- Koçak, O. ve Gündüz, R.D. (2016). Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 66-91.

- Kritik. (2023). *Türkiye'nin Jeopolitik Görünümü: 2023'ün Ötesini Düşünmek*. 2023 tarihinde Kritik: <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiyenin-jeopolitik-gorunumu-2023un-otesini-dusunmek> adresinden alındı.
- Mc Neil, W. (2008). *Avrupa Tarihinin Oluşumu*. (Y. Kaplan, Çev.) İstanbul: Külliyyat Yayınları.
- Mirbach, F. (2013). *Das Religiöse Leben von Muslimen in Deutschland. Ergebnisse des Religions monitors, İslam und Gesellschaft*. Wiesbaden: Dirk Halm, Hendrik Meyer hrsg.
- Miş, N. , Duran, B. , Babacan, A. (2023). *Ak Parti ve Türkiye'nin Dönüşümü* (Cilt 1-2). İstanbul: Seta Yayınları.
- Ökten, S. Ö. (2014). *Fincanımda Cola Var* (1 b.). İstanbul: Tuti Kitap.
- Ökten, S. Ö. (2015). *İçimde AVM Var*. İstanbul: Tuti Kitap.
- Ökten, S. Ö. (2019). *Aslında Bir Sanat Var. Sanat Birey ve Toplum Üzerine*. İstanbul: Tuti Kitap .
- Ökten, S. Ö. (t.y.). Ders Notları.
- Ökten, S.Ö. (2013). *Örselenmiş Osmanlı'dan Medeniyet Umuduna* (1 b.). İstanbul: Hayykitap.
- Özarpınar, Y. (2013). *Bir Medeniyet Teorisi, Kültür Ve Medeniyete Yeni Bir Bakış*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özarpınar, Y. (2016). *İslam Medeniyeti ve Türk Kültürü* (7 b.). Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Özoğlu, M., Gür,B., ve Coşkun, İ. (2014). *Küresel Eğilimler Işığında Türkiye'de Uluslararası Öğrenciler*. Ankara: Seta Yayınları.
- Paine, S. (2021). "Exporting Workers: The Turkish Case", "Türk İşgücü İhracatı". (M. D. Hazar, Çev.) İstanbul: Gav Perspektif Yayınları.
- Perspektif. (2017). "Diyanet, DİTİB ve Ajanlık İddiaları". <https://perspektif.eu/2017/04/11/diyanet-ditib-ve-ajanlik-iddialari/>
- Perspektif. (2018, 09 17). "Fransa İslamı" Raporuna Müslümanlardan Tepki: "Dindarlar Yaftalanıyor". <https://perspektif.eu/2018/09/17/fransa-islami-raporuna-muslumanlardan-tepki-dindarlar-yaftalaniyor/> adresinden alındı.

- Perspektif. (2018). *Almanya'da İlk Ezan: Düren Camisi'nin 34 Yıllık Ezan Geçmişi*. 2023 tarihinde <https://perspektif.eu/2018/11/01/almanyada-ilk-ezan-duren-camisinin-34-yillik-ezan-gecmisi/> adresinden alındı.
- Perspektif. (2019, 01 6). *Almanya'daki Büyük Müslüman Cemaatlerin İmam Eğitimi Bilançosu*. 2024 tarihinde <https://perspektif.eu/2019/01/06/almanyadaki-bueyuek-mueslueman-cemaatlerin-imam-egitimi-bilancosu/> adresinden alındı.
- Perspektif. (2020, 10 28). *Almanya'da Devlet Destekli İmam Eğitimi Başlıyor*. 2024 tarihinde <https://perspektif.eu/2020/10/28/almanyada-devlet-destekli-imam-egitimi-basliyor/> adresinden alındı.
- Perspektif. (2020, 04 16). *Almanya'da Kimler İslam İlahiyatı Okuyor?* 2024 tarihinde <https://perspektif.eu/2020/04/16/almanyada-kimler-islam-ilahiyati-okuyor/> adresinden alındı.
- Perspektif. (2021). *Bir Yol Azığı: Öğütler - Gökhan Duman*. <https://perspektif.eu/2021/07/17/bir-yol-azigi-ogutler/> adresinden alındı.
- Perspektif.(2022). *Yeni Hükümet Yenilik Getirecek mi?* 2024 tarihinde <https://perspektif.eu/2022/01/04/yeni-hukumet-yenilik-getirecek-mi/> adresinden alındı.
- Perspektif.(2023, 02 15). *Almanya Artık Türkiye'den İmam Kabul Etmeyecek*. <https://perspektif.eu/2023/12/15/artik-almanya-turkiyeden-imam-kabul-etmeyecek/> adresinden alındı.
- Perşembe, E. (2005). *Almanya'da Türk Kimliği, Din ve Entegrasyon*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Sabah, (2018). *Erdogan'nın Manifestosunun Kodları*. 2023 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/duran/2018/05/08/erdoganin-manifestosunun-kodlari> adresinden alındı.
- Sağlam, E. (2019). *Türkiyeli Göçmenlerin Gözünden Türk Diaspora Politikası: Toplumsal Sorunlar ve Beklentiler Avusturya Örneği. Doktora Tezi*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sam, D. (2006). Acculturation: Conceptual Background And Corecomponents. *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*, 11-26.

- Sam, D. v. (2010). Acculturation: When Individuals and Groups of Different Cultural Backgrounds Meet. *Perspektives on Psychological Sciens*(5), 472-481.
- Sayegh, L.v. (1993). İmigrant's Adaptation in Canada: Assimilation, Acculturation, and Orthogonal Cultural İdentification. *Canadian Psychology*, 34, 98-109.
- Saygın, S. H. (2018). Göç, Kültürleşme ve Uyum. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10(3), 312-333.
- Searle, W. (1990). The Prediction of Psychological and Sociocultural Adjustment During Cross Cultural Transitions. *İnternational Journal of İntercultural İdentification Realtions*, 14, 449-464.
- Subaşı, N. (2005). Batılı Bir Siyaset Terkibi Olarak Avrupa İslamı. *Diyanet Aylık Dergi*, 17-20.
- Şan, M. A. (2021). Göç Kimlik ve Aidiyet: Amerika'da Yaşayan Türkler Örneği. *Bilig Journal of Social Sciences in Turkish World*(97), 137-175.
- Şan, M. K., & Haşlak, İ. (2012). Asimilasyon ile Çokkültürlülük Arasında Amerikan Anaakımını Yeniden Düşünmek. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(1), 29-54.
- Şan, M. K., & Tzampaz, S. (2021). Asimilasyonculuk Sonrası Dönemde Asimilasyon. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 16(2), 64-81.
- TBMM. (1974, 5 31). Türkiye Büyük Millet Meclisi, 633 sayılı *Diyanet işleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bu Kanuna Dört Geçici Madde Ekelenmesine Dair Kanun (tasarısı (1/150))*. 2023 tarihinde Meclis Tutanakları: https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d04/c008/mm__04008027ss0099.pdf adresinden alındı.
- TBMM. (1988). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 41. *Birleşim, 2.Yasama Yılı 18. Dönem*. 2023 tarihinde Meclis Tutanakları: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c020/tbmm18020041.pdf> adresinden alındı.
- TBMM. (1993). Yurt dışındaki işçi ve yurttaş larımızın sorunlarını tespit etmek ve gerekli önlemleri atmak amacıyla Meclis araştırması açıl masına ilişkin önerge. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 27(19). 2024 tarihinde

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c027/tbmm19027054.pdf> adresinden alındı.

TBMM. (1995). *Yurt Dışında Çalışan İşçilerimizin ve Yurttaşlarımızın Karşılaştıkları Sorunları Tespit Etmek ve Gerekli Önlemleri Almak Amacıyla Kurulan (10/21,47) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*. 2023 tarihinde TBMM: <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem19/yil01/ss883.pdf> adresinden alındı.

TC. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). *Yurtdışı Temsilcilikleri ve Uluslararası Sosyal Hizmetler Birimi*. 2024 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/abdidb/daire-baskanligi/yurt-disi-temsilcilikler-ve-uluslararası-sosyal-hizmetler-birimi/> adresinden alındı.

TC. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2022). *Türkiye'nin Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak: Kültürel Diplomasi ve İletişim*. 2024 tarihinde <https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/KulturelDiplomasiveIletisimPRESS.pdf> adresinden alındı.

TC. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *100. Yıl Türkiye Planı, Onbirinci Kalkınma Planı(2019-2023)*. 2024 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf adresinden alındı.

TC. Dışişleri Bakanlığı. (2024). *Türkiye Yüzyılında Türk Dış Politikası Kitapçığı*. 2024 tarihinde https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/turkiye-yuzyili-nda-turk-dis-politikasi-2024-kitapcik.pdf adresinden alındı.

TC. Milli Eğitim Bakanlığı. (2023). *Yurtdışında Yaşayan İki Dilli Türk Çocuklarına Uzaktan Eğitimle Türkçe Öğretimi*. 2024 tarihinde <https://yyegm.meb.gov.tr/www/yurt-disinda-yasayan-iki-dilli-turk-cocuklarına-uzaktan-egitimle-turkce-ogretimi-seminer-programi-cevrim-ici-duzenlenmistir/icerik/811> adresinden alındı.

TC.Anayasası. (1982). *Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası*. 2024 tarihinde www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/illeridaresi/Mevzuat/Kanunlar/Anayasa.pdf adresinden alındı.

- TDK. (2024). *Türk Dil Kurumu, Diaspora Maddesi*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı.
- TDV. (2017). Türkiye Diyanet Vakfı. "*İslam Dünyasında Dini Akımlar ve Güncel Meseleler*". III. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu (s. 292-294). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- TDV. (2021). Türkiye Diyanet Vakfı. *2020-2021 Akademik Yılı Türkiye Diyanet Vakfı Eğitim Raporu*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- TDV. (2022). Türkiye Diyanet Vakfı. *Uluslararası Burs ve Eğitim Faaliyetleri*. 2022 tarihinde Eğitim/Kültür: <https://tdv.org/tr-TR/faaliyetlerimiz> adresinden alındı.
- Trebbe, J. (2007). Types of İntegration, acculturation strategies and media use of youngTurks in Germany. *Communications*, 32(2), 71-191.
- Tureng. (2021). 2021 tarihinde Asimilasyon: <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/assimilation> adresinden alındı.
- UİP Tanıtım Kılavuzu. (2012). 2022 tarihinde <https://docplayer.biz.tr/14837342-Uluslararası-ilahiyat-programi-uip-t-c-basbakanlik-diyamet-isleri-baskanligi-tanitim-kilavuzu-brosur-3-indd-1-05-03.html> adresinden alındı.
- UİP Tanıtım Kılavuzu. (2020). 2022 tarihinde <https://www.ditiblyon.fr/wp-content/uploads/2020/03/uicc87p-program-2020-tanitim-kilavuzu-pdf.pdf> adresinden alındı.
- UİP Tanıtım Kılavuzu. (2022). 2022 tarihinde <https://www.diyamet.dk/uploads/2022/03/U%C4%B0P%20Tan%C4%B1r%C4%B1m%20Kitap%C3%A7%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202022.pdf> adresinden alındı.
- UİP Tanıtım Kılavuzu. (2024). 2024 tarihinde https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/Documents/UIP_PROGRAM_Tanitim_Basvuru_Kilavuzu_2024%20.pdf adresinden alındı.
- UİP Tanıtım Klavuzu. (2019). 2022 tarihinde <https://disiliskiler.diyamet.gov.tr/Documents/1-U%C4%B0P%20PROGRAM%202019%20SON.pdf> adresinden alındı.

- ÜİP. Rapor. (2017). *Uluslararası İlahiyat Programı 10. Yıl Değerlendirme Toplantısı*. Afyonkarahisar: TDV Yayınları.
- Ward, C. v. (1998). The U- Curve on Trial: Alongitudinal Study of Psychological and Sociocultural Adjustment During Cross Culturaltransition. *International Journal of Intercultural Relations*, 22(3), 227-291.
- Yaman, F. (2015). Sivil Toplum Bağlamında Avrupa'da İslam ve Müslüman Kimliği: Almanya Örneği. *Doktora tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Yanarışık, O. (2013). Yükselen Irkçılık ve İslamofobi Gölgesinde Yaşayan Avrupa Türkleri: Almanya Örneği. *Yeni Türkiye Dergisi*.(54), 2911-2917.
- Yavuz, S. (2013). Göç Entegrasyon ve Din: Avrupa'da Yaşayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(26), 611-623.
- YEE- Yunus Emre Enstitüleri. (tarih yok). *Yunus Emre Enstitüleri 2022 Faaliyet Raporu*. 2024 tarihinde https://www.yee.org.tr/sites/default/files/yayin/2022_faaliyet_raporu.pdf adresinden alındı.
- Yokmaç, Z. (2021). *Paralel Toplum Eleştirisi Olarak Göçmen Mahalleleri*. 2023 tarihinde <https://perspektif.eu/2021/09/01/paralel-toplum-elestirisi-olarak-gocmen-mahalleleri/> adresinden alındı.
- YTB . (2022). *Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Almanya Türk Diasporası Atlası, Göçmenlikten Diasporaya 60. Yılında Almanya'da Türkler*. Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Yayınları.
- YTB. (2022). *Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Yurtdışı Vatandaşlar- Çalışma Alanı*. 2024 tarihinde <https://ytb.gov.tr/daireler/yurtdisi-vatandaslar> adresinden alındı.
- Yurdakul, S. ve Şahin- Demir,S.A . (2023). *Yükseköğretime Bakış 2023: İzleme ve değerlendirme raporu*. Ankara: Eğitim-Bir- Sen Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Zeit Online. (2023, 08 17). *Müselmanen beten im Kölner Dom*. 2023 tarihinde Zeit Online: <https://www.zeit.de/1965/07/muselmanen-beten-im-koelner-dom> adresinden alındı.

ÖZGEÇMİŞ

Hilal PALA

İstanbul

A. EĞİTİM

Doktora : İZÜ, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları, 2025, İstanbul

Yüksek Lisans : Viyana Üniversitesi, Publizistik und Kommunikationswissenschaften
İletişim Felsefesi, 2009, Viyana

Lisans : Viyana Üniversitesi, Publizistik und Kommunikationswissenschaften
Yayıncılık ve İletişim Bilimleri, 2007, Viyana

B. DENEYİM

- 2004-2009 Viyana Üniversitesi öğrencilik döneminde ATİP (Avusturya Diyanet İşleri) Müşavirlik bünyesinde Pedagojik Araştırmalar ve Çevirmenlik, İslamische Gymnasium (İslam Lisesi)- Klassenunterricht (Sınıf Öğretmenliği), Viyana İHBZ Bildung Zentrum- Beratung (Rehberlik)- Lehrplanersteller (Müfredat hazırlama)- Klassenunterricht (Sınıf Öğretmenliği)- Yuwa Bildung Zentrum (Deutsch lehrer- Almanca Dili Eğitmeni) olarak çalışmıştır.
- 2010-2014 yılları arasında İstanbul'da bulunan çeşitli belediyeler ve özel şirketlerde Kültür Sanat Yönetmeni, Kültür Sanat Program ve Yayın Geliştirme ve Kültür Politikaları Danışmanlığı, ile ulusal televizyon kanallarında Program Yönetmeni, Program İçerik Sorumlusu ve Danışmanı olarak aktif çalışmıştır.
- 2014-şu an: Türkiye Diyanet Vakfı il eğitim uzmanı olarak iş hayatına devam etmektedir.

C. İLGİ ALANLARI

Toplum Metafiziği, Kültürel Araştırmalar, Kavram Çalışmaları, İletişim Psikolojisi, İletişim Felsefesi, Dinler Tarihi, Sanat Tarihi, Medeniyet Araştırmaları.